

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Τσιτσάνη Σωτηρία-Νεφέλη

*«Η Μυκηναϊκή Οικία κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού: Αρχιτεκτονική
τυπολογία των οικιστικών μονάδων στη Στερεά Ελλάδα και στη Θεσσαλία»*

ΕΠΟΠΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Ιφιγένεια Τουρναβίτου

ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΕΠΟΠΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Ιωάννης Λώλος

ΕΞΕΤΑΣΤΕΣ: Ιφιγένεια Τουρναβίτου, Γιάννης Λώλος, Αλέξανδρος Μαζαράκης-Αινιάν

ΒΟΛΟΣ 2019

Ημερομηνία έγκρισης:

Η έγκριση της μεταπτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας δεν υποδηλώνει αναγκαστικά ότι το τμήμα αποδέχεται τις γνώμες της συγγραφέως.

Αντί προλόγου

Η παρούσα εργασία με τίτλο: «Η Μυκηναϊκή Οικία κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού: Αρχιτεκτονική Τυπολογία των Οικιστικών μονάδων στην Στερεά Ελλάδα και τη Θεσσαλία», αποτελεί την τελική διπλωματική εργασία που εκπονήθηκε και ολοκληρώθηκε στο πλαίσιο συμμετοχής μου και παρακολούθησης του Μεταπτυχιακού Προγράμματος του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, που έχει ως έδρα τον Βόλο και φέρει τον τίτλο 'Διεπιστημονικές προσεγγίσεις στις Ιστορικές, Αρχαιολογικές και Ανθρωπολογικές Σπουδές'.

Αφετηρία της επιλογής αυτού του θέματος αποτέλεσαν το προσωπικό μου ενδιαφέρον για τη μελέτη των προϊστορικών κοινωνιών που αναπτύχθηκαν στη λεκάνη της Μεσογείου κατά τη διάρκεια της Εποχής του Χαλκού, και ειδικότερα του Μυκηναϊκού πολιτισμού, η δυναμική 'παρουσία' του οποίου στη Θεσσαλία διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση του τοπικού πολιτισμικού τοπίου. Η οικιστική αρχιτεκτονική, αποτελεί έναν σημαντικό δείκτη εντοπισμού των αλλαγών στις προϊστορικές και πρωτο-ιστορικές κοινωνίες, τόσο σε επίπεδο οικονομικής οργάνωσης, όσο και σε επίπεδο κοινωνικών συστημάτων γενικότερα. Η ερμηνεία τυχόν μεταβολών στην αρχιτεκτονική των οικιστικών μονάδων, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης, όπως η κατάρρευση του ανακτορικού μυκηναϊκού ανακτορικού συστήματος στην νότια Ελλάδα και η μεταανακτορική περίοδος εν γένει, αποτελεί μία από τις σημαντικότερες παραμέτρους για τον εντοπισμό των συνεπειών της κρίσης.

Προτού προχωρήσω στην παρουσίαση του θέματος το οποίο πραγματεύομαι σε αυτή τη διπλωματική εργασία, θα ήθελα να εκφράσω τις προσωπικές μου ευχαριστίες σε μια σειρά ανθρώπων που με υποστήριξαν σε όλη τη διάρκεια της εκπόνησης και της συγγραφής αυτού του έργου.

Πρωτίστως, θα ήθελα να ευχαριστήσω την Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας, κυρία Ιφιγένεια Τουρναβίτου, κύρια επόπτρια και επιβλέπουσα αυτής της εργασίας. Οι γνώσεις της επάνω στο αντικείμενο της προϊστορικής αρχαιολογίας, η προσωπική της πολύτιμη βοήθεια, καθοδήγηση και συνεχής παρακολούθηση στην

πορεία της διαμόρφωσης, οργάνωσης και συγγραφής της εργασίας καθώς και το αμείωτο πάθος της, με ώθησαν σε δύσκολες στιγμές να συνεχίσω και να ολοκληρώσω αυτή μου την έρευνα. Επίσης, θα ήθελα με αυτή την ευκαιρία να την ευχαριστήσω για όλη την υποστήριξή της κατά τη διάρκεια των ακαδημαϊκών μου σπουδών τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τον Αναπληρωτή Καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας, κύριο Γιάννη Λώλο, ο οποίος υπήρξε ο επίκουρος επόπτης αυτής της εργασίας. Με αφορμή το γεγονός αυτό, θα ήθελα να τον ευχαριστήσω για τις χρήσιμες παρατηρήσεις και βελτιωτικές διορθώσεις στις οποίες προχώρησε και βοήθησαν στη διαμόρφωση της τελικής μορφής της παρούσας εργασίας.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον καθηγητή και αρχιτέκτονα Αλέξανδρο Γούναρη για τις χρήσιμες και ιδιαίτερες ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις του όσον αφορά την θεωρία της αρχιτεκτονικής και την οικιστική στην προϊστορική εποχή.

Και βέβαια ας μου επιτραπεί και μια ελάχιστη τουλάχιστον αναγνώριση στα όσα έκαναν για μένα οι άνθρωποι του άμεσου οικογενειακού περιβάλλοντός μου.

Ευχαριστώ θερμά τον σύζυγό μου Δημήτριο Μιχαηλίδη για την απεριόριστη υπομονή του και την πολύτιμη υποστήριξή του, καθώς αποτέλεσε ένα από τα άτομα που ήταν συνεχώς δίπλα μου στην διαδικασία της εκπόνησης της διπλωματικής μου.

Οφείλω, τέλος, και το μεγάλο και βαθύ ευχαριστώ στην υπόλοιπη οικογένειά μου, την πεθερά μου Ελένη Μιχαηλίδου και τη νονά μου Χρυσούλα Πρασσά για την απεριόριστη αγάπη τους, τη συνεχή ενθάρρυνση και κατανόηση που έδειξαν καθ' όλη την πορεία μου.

Τσιτσάνη Σ. Νεφέλη

Ιούνιος 2019

*Στον σύντροφό μου,
και στους γιούς μου...*

Περιεχόμενα

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ	3
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ -ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:	
Ορισμός των Οικιστικών Συγκροτημάτων κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:	
Οικιστικές Θέσεις της Στερεάς Ελλάδας	21
2.1. ΑΤΤΙΚΗ	
Εισαγωγή.....	21
– Άγιος Κοσμάς	
Το ιστορικό των ανασκαφών.....	25
Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων	25
– Ελευσίνα	
Το ιστορικό των ανασκαφών.	26
Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων	28
2.2. ΦΩΚΙΔΑ	
Εισαγωγή.....	29
– Δελφοί	
Το ιστορικό των ανασκαφών.....	30
Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	31
– Κίρρα	
Το ιστορικό των ανασκαφών.	31
Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	32
– Κρίσσα	
Το ιστορικό των ανασκαφών.....	33
Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων	34
2.3. ΒΟΙΩΤΙΑ	
Εισαγωγή.....	35
– Εύτρηση	
Το ιστορικό των ανασκαφών.....	36
Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	37
– Τανάγρα	
Το ιστορικό των ανασκαφών	37
Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων	38
– Σχηματάρι, Άγιος Ηλίας	
Το ιστορικό των ανασκαφών.....	38

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	39
2.4. ΦΘΙΩΤΙΔΑ	
Εισαγωγή.....	39
– Πύργος Λιβανατών/Κύνος	
Το ιστορικό των ανασκαφών.....	41
Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	42
– Μήτηρου Τραγάνα	
Το ιστορικό των ανασκαφών.....	43
Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Οικιστικές Θέσεις της Θεσσαλίας	
3.1. ΜΑΓΝΗΣΙΑ	
Εισαγωγή.....	46
– Διμήνι	
Το ιστορικό των ανασκαφών.....	46
Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	51
– «Μαγούλα Πευκάκια»	
Το ιστορικό των ανασκαφών.....	54
Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων.....	55
– «Μαγούλα Πετσουφλί» ή «Κάστρο Αερινού»	
Το ιστορικό των ανασκαφών.....	56
Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων	57
3.2. ΛΑΡΙΣΑ	
Εισαγωγή.....	58
– Μακρυχώρι	
Το ιστορικό των ανασκαφών.....	59
Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων	60
3.3. ΤΡΙΚΑΛΑ	
Εισαγωγή	61
– Πετρωτό	
Το ιστορικό των ανασκαφών.....	62
Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4:	
Τυπολογία Οικιστικών Συγκροτημάτων στη Στερεά Ελλάδα και τη Θεσσαλία	
Εισαγωγή	64
4.1. Τύπος Α:	
Μονόχωρες οικιστικές μονάδες.....	71

4.2. Τύπος Β:

Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με τριμερή διάταξη (μεγαροειδή κτίρια).....76

4.3. Τύπος Γ:

Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με επάλληλα δωμάτια.....113

4.4. Τύπος Δ:

Σύνθετες οικιστικές μονάδες, ακανόνιστης κάτοψης, με επάλληλα δωμάτια διατεταγμένα σε έναν ή περισσότερους μη παράλληλους άξονες.....130

4.5. Ομάδα Ε:

Οικιστικές μονάδες με ασαφή κάτοψη.....133

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....134

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΕΣ

ΧΑΡΤΕΣ

ΕΙΚΟΝΕΣ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΠΕΧ: Πρώιμη Εποχή του Χαλκού

ΜΕΧ: Μέση Εποχή του Χαλκού

ΥΕΧ: Ύστερη Εποχή του Χαλκού

ΠΕΣ: Πρώιμη Εποχή Σιδήρου

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΑΑ: Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ' Αθηνών

ΑΔ: Αρχαιολογικόν Δελτίον

ΑΕ: Αρχαιολογική Εφημερίς

ΑΕΘΣΕ: Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας

AJA: American Journal of Archaeology

BCH: Bulletin de Correspondance Hellénique

BSA: Annual of the British School of Archaeology at Athens

ΠΑΕ: Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας

RA: Revue Archéologique

SATAA: Studi di Archeologia e di Topografia di Atene e dell'Attica

ΤΡΙΚΑΛΙΝΑ: Ετήσιο Φιλολογικό, Ιστορικό, Λαογραφικό, Λογοτεχνικό Σύγγραμμα

ΥΠΠΟ: Υπουργείο Πολιτισμού

Εισαγωγή

‘Τα σπίτια μας είναι χτισμένα πάνω σε άλλα σπίτια

ευθύγραμμα, μαρμάρινα

κι εκείνα πάνω σε άλλα

και ένα άγαλμα καμιά φορά ακουμπά

ελαφρά το χέρι του στον ώμο σου’

Γιάννης Ρίτσος¹

Η ανάγνωση της καθημερινής ζωής και των δραστηριοτήτων των κατοίκων ενός προϊστορικού οικισμού, όπως επίσης και οι κοινωνικοπολιτικές αλλαγές οι οποίες συντελούνται μέσα σε μια κοινωνία, αποτελούν ένα από τα πιο δύσκολα αντικείμενα έρευνας της προϊστορικής αρχαιολογίας. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η ανάλυση των αρχιτεκτονικών τύπων κατά την ώριμη Μυκηναϊκή και Μετανακτορική περίοδο (Υστεροελλαδική ΙΙΙ Α- ΥΕ ΙΙΙΓ [1420/1410 – 1075/1050²]), και η ταξινόμηση των οικιστικών μονάδων στη Στερεά Ελλάδα και στη Θεσσαλία, με βάση τα σωζόμενα αρχαιολογικά ευρήματα. Η ανάλυση αυτή θα μας επιτρέψει να αποκτήσουμε μια πληρέστερη εικόνα για την ιδιωτική αρχιτεκτονική αυτών των περιοχών και θα μεθοδεύσει μία ουσιαστική τυπολογική και σημειολογική σύγκριση της ιδιωτικής, αστικής αρχιτεκτονικής μεταξύ Στερεάς Ελλάδας, Θεσσαλίας και της Πελοποννήσου, η οποία αποτελεί τον πολιτισμικό πυρήνα του μυκηναϊκού κόσμου. Ο εντοπισμός των αρχιτεκτονικών τάσεων σε επίπεδο οικιστικών μονάδων στις υπό διερεύνηση περιοχές, καθώς και οι παράγοντες που τις καθορίζουν, αποτελεί μείζον ερώτημα σε αυτή την εργασία.

Η παρούσα μελέτη χωρίζεται σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο (Κεφ. 1) αναλύεται ο ορισμός της οικιστικής μονάδας και τα εκπεφρασμένα κριτήρια

¹ Ρίτσος Γ. 1984. Ποιήματα, Τόμος Δ', 10η έκδοση, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, σελ. 300.

² Darcque, Treuil, Poursat & Touchais 1996, 120-121.

διαχωρισμού μεταξύ ανακτορικής αρχιτεκτονικής και ιδιωτικής οικιστικής αρχιτεκτονικής. Στα επόμενα δύο κεφάλαια (Κεφ. 2 & 3) παρουσιάζεται συνοπτικά η γεωγραφία των επιμέρους περιοχών, η ιστορία των ερευνών στην κάθε περιοχή, καθώς και η πολεοδομία των οικιστικών μονάδων των ΥΕΙΙΙ οικισμών που έχουν αποκαλυφθεί μέχρι στιγμής στην Στερεά Ελλάδα και τη Θεσσαλία. Εν συνεχεία, στο τέταρτο κεφάλαιο (Κεφ. 4), παρουσιάζονται οι προσπάθειες ταξινόμησης της μυκηναϊκής οικιστικής μονάδας της ώριμης Μυκηναϊκής περιόδου (ΥΕΙΙΙ), **τα νέα κριτήρια ταξινόμησης που ακολουθούνται στην παρούσα εργασία, με βάση τα οποία ορίζονται εκ νέου οι βασικές τυπολογικές κατηγορίες κτιρίων και οι επιμέρους αρχιτεκτονικοί τύποι ανά ομάδα**, με αναλυτική παρουσίαση των επιμέρους κτιρίων, ανά γεωγραφική περιοχή. Στο ίδιο κεφάλαιο επισημαίνονται οι ομοιότητες των υπό εξέταση ιδιωτικών οικιστικών μονάδων με εκείνες που έχουν εντοπισθεί στη Πελοπόννησο, με σκοπό την ανίχνευση των τοπικών ιδιαιτεροτήτων στην ιδιωτική αρχιτεκτονική της Στερεάς Ελλάδας και της Θεσσαλίας.

Στις οικιστικές μονάδες που εντάχθηκαν σε αυτήν τη μελέτη περιλαμβάνονται ακόμη και μονόχωρες οικιστικές μονάδες, αλλά **όχι κτίρια με ατελή/έλλιπη κάτοψη ή κτίρια τα οποία αντιπροσωπεύονται από μεμονωμένους τοίχους που δεν συνιστούν πλήρη κάτοψη**, είτε λόγω κακής διατήρησης, είτε λόγω του σωστικού χαρακτήρα των αρχαιολογικών ερευνών. Όσον αφορά την ορολογία που θα χρησιμοποιηθεί στο κείμενο, οι όροι ‘κατοικία’ ή ‘οικία’ δεν θα προτιμηθούν παρά μόνο στις περιπτώσεις που ο ίδιος ο ανασκαφέας τις ονομάζει έτσι. Για την περιγραφή αυτών των αρχιτεκτονικών κατασκευών θα προτιμηθούν όροι όπως ‘κτίριο’ ή ‘οικιστική μονάδα’ ή ‘οικιστικό συγκρότημα’ προκειμένου να προσδιοριστούν με όσο το δυνατόν αντικειμενικότερο τρόπο τα οικιστικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της εκάστοτε θέσης. Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι λόγω του σχετικά μικρού αριθμού των πλήρως ανεσκαμμένων ή επαρκώς δημοσιευμένων οικιστικών μονάδων³, τα τελικά συμπεράσματα της εργασίας αυτής όσον αφορά την ταξινόμηση των οικιστικών τύπων θα πρέπει να αντιμετωπισθούν με επιφύλαξη.

Το ενδιαφέρον των μελετητών από τις απαρχές της αρχαιολογικής έρευνας στην Ελλάδα εστιάστηκε κυρίως στα μυκηναϊκά ανακτορικά κέντρα και στους

³ Οι υπό εξέταση οικιστικές μονάδες αφορούν στις περισσότερες περιπτώσεις μερικώς ανεσκαμμένα κτίρια ή κτίρια των οποίων σώζεται μόνο ο ισόγειος όροφος.

οικισμούς της Πελοποννήσου. Αλλά και στη λεγόμενη ‘περιφέρεια’ του μυκηναϊκού κόσμου, στη Στερεά Ελλάδα και τη Θεσσαλία, η συστηματική έρευνα εστίαζε στην αναζήτηση μεγάλων μυκηναϊκών ανακτορικών ή αστικών κέντρων, όπως η Καδμεία στη Θήβα, το επονομαζόμενο ‘Ανάκτορο του Μινύου’ στον Ορχομενό και το Διμήνι στη Θεσσαλία, μη δίνοντας μεγάλο βάρος στους μικρότερους οικισμούς. Ωστόσο, από τα μέσα του 19ου αιώνα, με αφορμή μεγάλα κατασκευαστικά έργα που πραγματοποιήθηκαν από το ελληνικό κράτος σε πολλές περιοχές του ελλαδικού χώρου, αυξήθηκε ο αριθμός των σωστικών ανασκαφών και ήρθαν στο φως νέες μυκηναϊκές θέσεις. Αν και μέχρι σήμερα έχει εντοπισθεί και καταγραφεί σημαντικός αριθμός μυκηναϊκών οικισμών στη Στερεά Ελλάδα και στη Θεσσαλία, η μελέτη των οικιστικών καταλοίπων προχωράει αργά και είναι λίγοι οι οικισμοί που έχουν αποκαλυφθεί πλήρως ή μελετηθεί επαρκώς, με αποτέλεσμα η έρευνα της ιδιωτικής αρχιτεκτονικής και συνεπώς του ιδιωτικού βίου αλλά της κοινωνικής στρωμάτωσης στη Μυκηναϊκή περίοδο, να βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο.

Καθώς οι έρευνες θα συνεχίζονται, όλο και περισσότεροι οικισμοί θα έρχονται στο φως. Μέσα από τη συνεχή και εις βάθος επιστημονική μελέτη της οικιστικής αρχιτεκτονικής, την ανάλυση των αρχιτεκτονικών καταλοίπων και των κινητών ευρημάτων, θα είναι δυνατόν στο μέλλον να ‘ανακαλέσουμε’ όλο και περισσότερες πτυχές των καθημερινών δραστηριοτήτων που λάμβαναν χώρα μέσα στους οικισμούς και ειδικότερα μέσα στα οικιστικά συγκροτήματα, σύμφωνα με τα υλικά στοιχεία που μας διασώζονται. Η παρούσα εργασία αποτελεί μια προσπάθεια να καλυφθεί το κενό της μελέτης των ιδιωτικών οικιστικών μονάδων των περιοχών αυτών, κατά τη διάρκεια των μέσων του 14^{ου} αιώνα έως και την αρχή του 12^{ου} αιώνα π.Χ.

Κεφάλαιο 1:

Ορισμός των Οικιστικών Μονάδων/Συγκροτημάτων κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού

Οι παράμετροι, αρχιτεκτονικές και μη, που αφορούν την ιδιωτική αρχιτεκτονική και τη διαχωρίζουν από τη δημόσια αρχιτεκτονική στον μυκηναϊκό κόσμο κατά την Υστεροελλαδική ΙΙΙ περίοδο (1420/140-1050 π.Χ.⁴), αντικατοπτρίζουν την κοινωνικοπολιτική θέση των ενοίκων των εκάστοτε κτιρίων μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Η ιδιωτική αρχιτεκτονική δεν βασίζεται στην ανάγκη επίδειξης ισχύος της κυρίαρχης ελίτ ή στη διάδοση ενός συγκεκριμένου μηνύματος προς ένα ευρύτερο σύνολο με προπαγανδιστικούς σκοπούς, όπως συμβαίνει στη δημόσια αρχιτεκτονική. Οι ανάγκες που τη διαμορφώνουν θα πρέπει να αναζητηθούν κυρίως στις θεμελιώδεις φυσικές ανάγκες για επιβίωση και εξέλιξη των ανθρωπίνων κοινωνιών. Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι στα κτίρια της ιδιωτικής αρχιτεκτονικής ανήκουν επίσης και τα κτίρια της ελίτ ενός οικισμού, τα οποία εκφράζουν την κοινωνική, πολιτική και οικονομική θέση των ενοίκων/ιδιοκτητών. Πώς, όμως, μετασχηματίζονται οι ανάγκες αυτές μέσα από αυτή την ανώνυμη οικιστική αρχιτεκτονική τη συγκεκριμένη περίοδο; Ενσωματώνουν άραγε στοιχεία της αρχιτεκτονικής που συνδέεται με την άρχουσα τάξη στα μεγάλα μυκηναϊκά κέντρα του νότου; Ποιοι τύποι κτιρίων προτιμώνται και κυρίως ποιοι είναι οι λόγοι και τα κριτήρια επιλογής αυτών των τύπων, είναι μερικά από τα ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια.

Η 'οικιστική αρχιτεκτονική' έχει συνδεθεί με την κοινωνική ενότητα: το άτομο και την οικογένεια, τους ανθρώπους αλλά και τα ζώα. Προσφέρει καταφύγιο και ασφάλεια για τις βασικές λειτουργίες της ζωής και κατά περιόδους για τις βιοτεχνικές δραστηριότητες στις οποίες δραστηριοποιείται η οικογένεια, είτε αυτές αφορούν μόνο την τελευταία, είτε την κοινότητα ή ακόμη και άλλες κοινότητες. Όσον αφορά, τα οικιστικά αρχιτεκτονικά λείψανα της ΥΕΙΙΙ περιόδου, αυτό σημαίνει ότι όλες οι αρχιτεκτονικές κατασκευές - που δεν αφορούν ταφικές, ανακτορικές ή άλλου τύπου δημόσιες δραστηριότητες - αλλά τις δραστηριότητες μιας οικιακής

⁴ Privitera 2013: 26 tab. II.

οργάνωσης παραγωγής (νοικοκυριό⁵), εντάσσονται στην ιδιωτική οικιστική αρχιτεκτονική. Για παράδειγμα, η προετοιμασία του φαγητού και η βιοτεχνική παραγωγή αγαθών, με σκοπό την κάλυψη των αναγκών της οικογένειας, είτε άμεσα (αυτοκατανάλωση), είτε έμμεσα μέσω της ανταλλαγής με άλλα ‘νοικοκυριά’, ανήκουν στις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εντός των ιδιωτικών οικιστικών μονάδων. Η μελέτη αυτή εξετάζει κτίρια με κατ’ εξοχήν ιδιωτική χρήση, στα οποία μπορεί να περιλαμβάνονται χώροι αποθήκευσης και χώροι για βιοτεχνικές δραστηριότητες. Δεν εξετάζονται κτίρια δημόσιας χρήσης/χαρακτήρα ή παραρτήματά τους, κτίρια άσκησης λατρείας ή χώροι οι οποίοι χαρακτηρίζονται αποκλειστικά ως εργαστηριακού χαρακτήρα.

Η διάκριση ανάμεσα στην ιδιωτική αρχιτεκτονική και τη δημόσια/ανακτορική αρχιτεκτονική αποτελούν ένα από τα επίμαχα και διαχρονικά ζητήματα της Μυκηναϊκής αρχαιολογίας⁶. Τα κριτήρια που διαφοροποιούν την ιδιωτική από την ανακτορική/δημόσια αρχιτεκτονική της ώριμης Μυκηναϊκής περιόδου, έχουν απασχολήσει αρκετούς μελετητές κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, με απώτερο σκοπό μια πιο πλήρη και εμπεριστατωμένη θεωρεία της οργάνωσης της μυκηναϊκής κοινωνίας. Πώς όμως διαχωρίζονται τελικά η δημόσια/ανακτορική από την ιδιωτική αρχιτεκτονική; Θεωρητικά, από τη μία πλευρά, τα ανάκτορα και τα παραρτήματά τους αντικατοπτρίζουν την κεντρική εξουσία και τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές δραστηριότητές της, ενώ από την άλλη πλευρά, οι ιδιωτικές οικιστικές μονάδες πιθανόν αφορούν τις δραστηριότητες ανθρώπων που δεν συνδέονται με την κεντρική εξουσία. Η παραπάνω συλλογιστική όμως δε λαμβάνει υπόψη τις πιθανές διαπλεκόμενες και ίσως αλληλεξαρτώμενες σχέσεις που είναι πιθανόν να υφίσταντο στη μυκηναϊκή κοινωνία. Δυστυχώς, τα αρχεία της Γραμμικής Β δεν είναι σε θέση να φωτίσουν το πρόβλημα αυτό. Η ταξινόμηση επομένως ενός κτιρίου είτε ως ανακτορικού είτε ως ιδιωτικού θα πρέπει να στηριχθεί στη μελέτη των αρχιτεκτονικών καταλοίπων σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα αρχαιολογικά δεδομένα. Αν και η αρχιτεκτονική από μόνη της δεν προκαθορίζει ένα ξεκάθαρο διαχωρισμό

⁵ Η έννοια τα οικιακής οργάνωσης παραγωγής (νοικοκυριό) συμπεριλαμβάνει το σύνολο των ατόμων που ζει σε μια οικιστική μονάδα καθώς και τις δραστηριότητες που είναι απαραίτητες για την διαβίωσή αυτών των ατόμων, μαζί με τον εξοπλισμό που είναι απαραίτητος για τις δραστηριότητες της οικογένειας.

⁶ Τουρναβίτου 1996, 31-64.

ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό, ωστόσο μπορεί να παρέχει σοβαρές ενδείξεις ως προς τη μία ή άλλη κατεύθυνση.

Αρχικά, η I. Mylonas-Shear⁷ το 1968 επιχείρησε μία λεπτομερή μελέτη των αρχιτεκτονικών καταλοίπων μυκηναϊκών οικιστικών κτιρίων που είχαν εντοπιστεί μέχρι τότε στην Ηπειρωτική Ελλάδα, με σκοπό τον εντοπισμό των κυρίαρχων αρχιτεκτονικών τύπων, αλλά και των παραλλαγών τους. Στην ταξινόμησή της διαπιστώνει ένα κυρίαρχο σχεδιασμό⁸ σε όλα τα υπό μελέτη κτίρια, ο οποίος οικοδομείται βάση ενός αμετάβλητου αρχιτεκτονικού πυρήνα, ο οποίος συνίσταται σε μια «τριμερή μονάδα»⁹, ορθογώνιας κάτοψης, αποτελούμενη από τρία δωμάτια/χώρους, η οποία διατάσσεται σε ένα άξονα: ένα ημιυπαίθριο πρόπυλο, το οποίο οδηγεί σε ένα δεύτερο στεγασμένο χώρο (προθάλαμο) και εν συνεχεία σε μια κεντρική αίθουσα/δόμο της μονάδας. Η ερευνήτρια καταλήγει ότι πρόκειται στην ουσία για ένα τύπο κτιρίου, ο οποίος, όπως υποστηρίζει, μπορεί να απαντάται είτε σε πιο σύνθετη μορφή¹⁰ είτε σε πιο απλή¹¹.

Η ταξινόμηση της Mylonas-Shear, αν και συμβάλει σημαντικά στην μελέτη της μυκηναϊκής αρχιτεκτονικής, ωστόσο είναι κατά κάποιους μελετητές αδόκιμη μεθοδολογικά¹², διότι συμπεριλαμβάνει κτίρια ανόμοιας «φύσης»: κτίρια δημόσιας/ανακτορικής αρχιτεκτονικής ή κτίρια που ανήκουν στη σφαίρα επιρροής των ανακτόρων¹³, και κτίρια της ιδιωτικής αρχιτεκτονικής¹⁴. Έτσι, εξετάζοντάς τα σαν ενιαίο σύνολο, δεν διακρίνει το διαφορετικό οικονομικό και κοινωνικό ρόλο που

⁷ Mylonas-Shear, I. 1968. *Mycenaean Domestic Architecture*, Ph.D., Bryn Mawr College.

⁸ Η Mylonas-Shear αναγνωρίζει τη σπουδαιότητα και την επιρροή των μυκηναϊκών κέντρων των Μυκηνών, της Πύλου και της Τίρυνθας, και εντοπίζει σημαντικές ομοιότητες στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό των οικιστικών κτιρίων που εξετάζει. Από τη μια πλευρά, τονίζει το μοναδικό σχεδιασμό τους και από την άλλη, τον αυθαίρετο χαρακτηρισμό των ορθογώνιων κτιρίων ως «ανάκτορο» ή «μέγαρο», στα οποία δεν καθορίζονται τα κριτήρια της χρήσης του όρου και που χρησιμοποιούνται όμως από ένα μεγάλο αριθμό μελετητών. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το λεγόμενο «Ανάκτορον της Ιωλκού» στο Βόλο, όπως το χαρακτήρισε ο Δ. Θεοχάρης το 1959 (Θεοχάρης, ΠΑΕ 1956, 122, εικ. 1 & 127-130).

⁹ Θεοχάρης, ΠΑΕ 1956, 454.

¹⁰ Με την προσθήκη είτε ενός επιπλέον δωματίου/χώρου πίσω από την κεντρική αίθουσα/δόμο, το οποίο θα αποτελεί τον οπισθόδομο, είτε με την προσθήκη μιας περίκλειστης αυλής μπροστά από τον πρόπυλο της μονάδας.

¹¹ Η πιο σύνθετη μορφή της 'τριμερούς μονάδας' επιτυγχάνεται με τη αφαίρεση δωματίων/χώρων.

¹² Darque 1995, 315-316.

¹³ Όπως είναι η Οικία Λαδέμπορα στις Μυκήνες (Mylonas-Shear 1968, pl. XX).

¹⁴ Όπως είναι η Οικία Σ και η Οικία Τ στον οικισμό του Αγίου Κοσμά (Mylonas-Shear 1968, pl. XXXIV).

πιθανόν διαδραματίζουν στην μυκηναϊκή κοινωνία¹⁵. Ωστόσο, στη μελέτη των Οικιών της Παναγιάς στις Μυκήνες¹⁶, διαχωρίζει τα μεν ανακτορικά από τα ιδιωτικά κτίρια, ενώ προχωρά στο καθορισμό κριτηρίων ταξινόμησής τους που έχουν ως βάση τις διαστάσεις των μεν και των δε (διαστάσεις κτιρίων και επιμέρους δωματίων), την ποιότητα κατασκευής, την διακόσμηση, την πολυπλοκότητα των προστιθέμενων χώρων/δωματίων, αλλά και τα κινητά ευρήματα¹⁷, τονίζοντας τη διαφορά πλούτου και λαμβάνοντας υπόψη την πιθανότητα ύπαρξης κοινωνικής διαστρωμάτωσης, η οποία επηρεάζει και τη μορφή/κάτοψη των κτιρίων¹⁸.

Τη δεκαετία του 1990 ο Γερμανός Gerhard Hiesel, στο βιβλίο του *‘Späthelladische Hausarchitektur’*, επιχειρεί την αρχιτεκτονική κατηγοριοποίηση των ‘οικιών’, των ανακτόρων και των επονομαζόμενων ‘ενδιάμεσων κτιρίων’¹⁹, στην Πελοπόννησο και στη Στερεά Ελλάδα. Στην εισαγωγή του όμως, αν και τονίζει τον διαχωρισμό της ιδιωτικής, ‘αστικής’ αρχιτεκτονικής των οικιστικών μονάδων - η οποία εκφράζει τις βασικές ανάγκες για διαβίωση, αποθήκευση και προετοιμασία φαγητού ή άλλες βιοτεχνικές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στους χώρους ενός ιδιωτικού κτιρίου - από τα κτίρια της ανακτορικής/δημόσιας αρχιτεκτονικής καθώς και τα παραρτήματά τους – τα οποία εκφράζουν την άρχουσα τάξη - παρ’ όλα αυτά, προχωρά στην τυπολογία και στη μελέτη της αρχιτεκτονικής τους σαν ένα ενιαίο σύνολο, λαμβάνοντας υπόψη κυρίως την κάτοψη των κτιρίων. Κύρια κριτήρια διάκρισης μεταξύ των αρχιτεκτονικών τύπων αποτελούν οι διαστάσεις των κτιρίων, η κατασκευή τους και η διάταξη των χώρων/δωματίων. Όμως, η ταξινόμηση του Hiesel έχει υποστεί κριτική για την απλοϊκή κατηγοριοποίηση των κτιρίων, και για τη σύντομη περιγραφή της αρχιτεκτονικής τους, καθώς έχουν παρατηρηθεί ανακρίβειες στις κατόψεις που αποκαθιστά²⁰.

¹⁵ Ο Darque αντιτίθεται σε αυτή τη πρακτική θεωρώντας ότι η αρχαιολογική τεκμηρίωση δεν επιτρέπει τον συσχετισμό ανακτόρων και οικιστικών μονάδων, λόγω των εξ ορισμού διαφορετικών λειτουργιών και σκοπών που διαδραματίζουν στη Μυκηναϊκή περίοδο (Darque 1980, *Architecture domestic I*, 8-10, 35, 109).

¹⁶ Mylona-Shear 1987.

¹⁷ Mylona-Shear 1987, 152.

¹⁸ Mylona-Shear 1987, 152-153.

¹⁹ Σύμφωνα με τον Hiesel, τα κτίρια αυτά ξεχωρίζουν από τις ‘οικίες’ λόγω των μεγαλύτερων διαστάσεων και της σχέσης τους με τα ανακτορικά κέντρα, υπονοώντας ότι πρόκειται για ανακτορικά παραρτήματα (Hiesel 1990, 2-8).

²⁰ Tournavitu 1996, 259-260.

Το γεγονός όμως ότι ο Hiesel, όπως και η Mylona-Shear, προχωρούν στην τυπολογία συνολικά όλων των κτιρίων και δεν διαχωρίζουν τα κτίρια της ανακτορικής αρχιτεκτονικής και των ανακτορικών παραρτημάτων από εκείνα της ιδιωτικής αρχιτεκτονικής, θα πρέπει να μας προβληματίσει ιδιαίτερος. Οι τελευταίοι, δεν συνεκτιμούν τους διαφορετικούς παράγοντες που διέπουν τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, από τη μια πλευρά των δημόσιων κτιρίων και από την άλλη πλευρά των ιδιωτικών οικιστικών μονάδων. Διαφορές στη ποιότητα της κατασκευής και στη διακόσμηση, αποτελούν σημαντικούς δείκτες, οι οποίοι μας βοηθούν να διαχωρίσουμε τα μεν από τα δε κτίρια και να εκμαιεύσουμε σημαντικές πληροφορίες για τη τρόπο λειτουργίας και τη κοινωνική διαστρωμάτωση της μυκηναϊκής κοινωνίας²¹. Εάν και εφόσον ληφθούν αυτοί οι παράγοντες υπόψιν, η ερμηνεία των παραμέτρων που επηρεάζουν, στην περίπτωση μας, την οικιστική ιδιωτική αρχιτεκτονική καθίσταται σαφώς ευκρινέστερη.

Το 2005 ο P. Darque²² μελετώντας το θέμα της αρχιτεκτονικής τυπολογίας του συνόλου των μυκηναϊκών κτιρίων, αποφαινεται ότι η πρωταρχική διάκριση ενέχει τρεις μεγάλες κατηγορίες κτιρίων: των ανακτορικών εγκαταστάσεων²³, των ‘ενδιάμεσων’ κτιρίων²⁴ και των ιδιωτικών οικιστικών μονάδων. Τα κριτήρια που χρησιμοποιεί σε αυτό το διαχωρισμό είναι: α) οι διαστάσεις των αρχιτεκτονικών κατασκευών και η παρουσία ή όχι μνημειακών στοιχείων, β) ο αριθμός των δωματίων, γ) ο εντοπισμός περισσότερων του ενός ορόφου, δ) η ύπαρξη της βασικής, όπως τη χαρακτηρίζει, ‘στερεοτυπικής τριμερούς μονάδας’²⁵, ε) η τεχνική

²¹ Tournavitou 2018, Heidelberg (Υπό δημοσίευση).

²² Darque, P. 2005. *L’habitat Mycénien. Formes et fonctions de l’espace bâti en Grèce continentale à la fin du II millénaire avant J.-C.* Bibliothèque des écoles Françaises d’Athènes, Athens.

²³ Για τον ορισμό και την αναλυτική περιγραφή των ανακτορικών εγκαταστάσεων βλ. Darque 2005, 336-339, 367-386.

²⁴ Για τον ορισμό και την αναλυτική περιγραφή των ‘ενδιάμεσων κτιρίων’, βλ. Darque 2005, 339-340, 357-366.

²⁵ Για τα διαχρονικά προβλήματα ορολογίας που σχετίζονται με τον όρο ‘μέγαρο’, βλ. Darque, 2005, 318-319. Σύμφωνα με τον Darque, το ‘ιδεολογικό κατασκεύασμα του μεγαροειδούς’ ή αλλιώς ‘μεγαροειδής χώρος/μονάδα’, τον οποίο χρησιμοποιούν αόριστα αρκετοί αρχαιολόγοι και μελετητές έως και σήμερα, θα πρέπει να εγκαταλειφθεί, διότι προκύπτει σύγχυση στην ορολογία και στην περιγραφή των κτιρίων, τόσο από αρχιτεκτονικής άποψης, όσο και παρερμηνείας των λειτουργιών τους, όταν αυτά συγκρίνονται με το ομηρικό μέγαρο, ενώ αντίθετα προτείνει να υιοθετηθεί ένα περιγραφικό λεξιλόγιο, έτσι ώστε να αποφεύγονται οι αρχαιολογικές και ιστορικές αντιφάσεις και παρερμηνείες. Αντ’ αυτού προτείνει τη χρήση του όρου ‘βασική στερεοτυπική μονάδα’ (principal stereotyped unit’, Darque 2005, 332), με την οποία συμφωνούν και άλλοι μελετητές (Tournavitou 1996, 221-222, υποσημ. 10). Η Τournavίτου ωστόσο σημειώνει ότι ο όρος

πολυπλοκότητα της κατασκευής των κτιρίων, όπως για παράδειγμα τα μονολιθικά κατώφλια, στ) η εικονιστική διακόσμηση των τοίχων και η περίτεχνη διακόσμηση των δαπέδων, και ζ) η ύπαρξη στοιχείων που μαρτυρούν διοικητικές δραστηριότητες²⁶.

Με βάση τα προαναφερθέντα, ο Darque, προχωρά στον διαχωρισμό των κτιρίων σε τρεις κατηγορίες (ανάκτορα – ‘ενδιάμεσα κτίρια’ – κατοικίες), μη κατανοώντας την πολυπλοκότητα της αρχιτεκτονικής και κοινωνικής διαστρωμάτωσης της μυκηναϊκής κοινωνίας. Η ταξινόμηση του Darque, έχει υποστεί δριμεία κριτική²⁷, διότι επαναλαμβάνει τις ερμηνείες που εντοπίζει είτε στις προκαταρτικές ανασκαφικές αναφορές, είτε στις τελικές δημοσιεύσεις, ανεπιτήδευτα, χωρίς να τις επανεξετάζει. Επιπλέον, αν και χρησιμοποιεί αντικειμενικά κριτήρια, προσπαθεί να ταξινομήσει τους διάφορους αρχιτεκτονικούς τύπους μέσω της λειτουργίας τους και όχι μέσω της αρχιτεκτονικής τους μορφής (κάτοψη), ενώ πολλές φορές τα κτίρια που εντάσσει σε μία τυπολογική ομάδα δεν ακολουθούν τα κριτήρια τα οποία ο ίδιος έχει θέσει²⁸.

Έχοντας υπόψη τα παραπάνω, τα κυριότερα κριτήρια που καθορίζουν το διαχωρισμό μεταξύ της ανακτορικής/δημόσιας αρχιτεκτονικής, περιλαμβανομένων και των παραρτημάτων των ανακτόρων, και της ιδιωτικής, οικιστικής αρχιτεκτονικής, είναι: α) η θέση του κτιρίου στον οικισμό, β) οι μνημειακές διαστάσεις των κτιρίων και των επιμέρους δωματίων που συνδέονται με τη ανακτορική αρχιτεκτονική, γ) η παρουσία του «τριμερούς πυρήνα»²⁹ ή αλλιώς του επονομαζόμενου «μεγάρου», δ) η επιμελημένη τεχνική πολυπλοκότητα της κατασκευής των ανακτορικών συγκροτημάτων, ε) η ύπαρξη εικονιστικής διακόσμησης σε δάπεδα, εστίες και τοίχους και, τέλος, στ) ο εντοπισμός Πινακίδων Γραμμικής Β γραφής, καθώς και

‘τριμερής μονάδα’ (‘thee-room unit’), αποτελεί έναν περιεκτικότερο και αντικειμενικότερο ορισμό για να περιγράψουν τόσο οι ιδιωτικές οικιστικές μονάδες, όσο τα ανάκτορα και τα κτίρια που είναι εμπνευσμένα από την ανακτορική εκδοχή.

²⁶ Darque 2005, 315-332.

²⁷ Tournavitu 1996, 260-261.

²⁸ Βλ. κριτική για τα επονομαζόμενα ‘ενδιάμεσα κτίρια’ (Tournavitu 2006, 260, n. 237).

²⁹ Όπως σωστά τονίζει ο Darque (Darque 2005, 332), ο πυρήνας του ανακτόρου (αυλή - πρόπυλο με δύο κίονες – πρόδομος – αίθουσα, με κεντρική κυκλική εστία), με όλους τους χώρους διατεταγμένους σε ένα άξονα, εντοπίζεται μόνο στα τρία κεντρικά ανάκτορα των Μυκηνών, της Πύλου και της Τίρυνθας, μόνο στη μυκηναϊκή Ελλάδα και πουθενά αλλού σε όλο τον Αιγαϊκό χώρο, άποψη που είναι αποδεκτή και από άλλους μελετητές [Tournavitu 2018, Heidelberg (Υπό δημοσίευση). 1996, 222-223, υποσημ. 10].

άλλων αντικειμένων που μαρτυρούν την ύπαρξη διοικητικών δραστηριοτήτων. Τα κτίρια που πληρούν τα παραπάνω κριτήρια αποτελούν ανακτορικές εγκαταστάσεις ή παραρτήματα αυτών, με σκοπό να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες της μυκηναϊκής ελίτ και δεν αφορούν τα ιδιωτικά κτίρια.

Σύμφωνα με τη Τουρναβίτου³⁰, ο καθορισμός ενός κτιρίου ως ιδιωτικό, κρίνεται, αρχικά, βάση των κινητών ευρημάτων και της θέσης του στο πολεοδομικό σχέδιο του εκάστοτε οικισμού³¹. Βέβαια, για να συμβεί το τελευταίο, θα πρέπει να είναι ανεσκαμμένος ολόκληρος ο οικισμός, φαινόμενο εξαιρετικά σπάνιο, επομένως, το βασικό κριτήριο τελικά παραμένει το σύνολο των κινητών ευρημάτων ενός κτιρίου, τα οποία βοηθούν στην κατανόηση της λειτουργίας του. Έπειτα, σε δεύτερο επίπεδο εξετάζεται ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός και η εσωτερική διαρρύθμιση των κτιρίων, από όπου προκύπτει μια διάκριση ανάμεσα στις ‘κατοικίες’ και στα κτίρια αμιγώς θρησκευτικού, εργαστηριακού ή αποθηκευτικού χαρακτήρα³².

Παράλληλα, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ο παράγοντας της κοινωνικής και οικονομικής διαστρωμάτωσης της μυκηναϊκής κοινωνίας, που όπως πρότεινε η Mylona-Shear³³, με την οποία συμφωνεί και η Τουρναβίτου³⁴, ασφαλώς θα συνέβαλε στην αρχιτεκτονική διαφοροποίηση των κτιρίων σε έναν οικισμό, ανάλογα με τις ανάγκες και τους πόρους (πλούτο) των ιδιοκτητών τους. Επομένως, για να προχωρήσουμε στον χαρακτηρισμό ενός κτιρίου ως **οικιστική μονάδα**, θα πρέπει να εντοπίσουμε στη μορφή/κάτοψη των κτιρίων, εκείνα τα αρχιτεκτονικά στοιχεία που την εντάσσουν στην ιδιωτική αρχιτεκτονική, σε συνδυασμό μεταξύ τους και έχοντας υπόψη τα κινητά ευρήματα αλλά και τους οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες που επηρεάζουν τον σχεδιασμό τους³⁵.

³⁰ Τουρναβίτου 1996, 32.

³¹ Για παράδειγμα, στις Μυκήνες, εξετάζεται η θέση ενός κτιρίου σε σχέση με το εάν βρίσκεται εντός ή εκτός των τειχών, αν και σε αυτή την περίπτωση η θέση ενός κτιρίου ή μιας ομάδας κτιρίων, δεν δηλώνει αυτόματα την ανεξαρτησία τους από την κεντρική διοίκηση (Τουρναβίτου 1996, 38).

³² Τουρναβίτου 1996, 32, 38.

³³ Mylona-Shear 1987, 152-153.

³⁴ Τουρναβίτου 1996, 261.

³⁵ Παράδειγμα αποτελούν τα κτίρια εργαστηριακού χαρακτήρα, τα οποία, σύμφωνα με τη Τουρναβίτου, *‘προορίζονται για εξειδικευμένη χρήση, έχουν κοινό στοιχείο την απουσία μεγαροειδούς διάταξης’*, διαθέτουν διαδρόμους και δωμάτια τα οποία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως χώροι αποθήκευσης ή κατεργασίας πρώτων υλών, ενώ *‘η παντελής έλλειψις παράλληλης αρχιτεκτονικής μορφής στον οικιστικό και θρησκευτικό τομέα, σε συνδυασμό με τον*

Ένα κτίριο λοιπόν, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ιδιωτική οικιστική μονάδα³⁶ εφόσον πληροί τα παρακάτω κριτήρια: α) διαθέτει μικρό όγκο κατασκευής (το εμβαδό των κτιρίων συνήθως δεν ξεπερνά τα 200 - 300τμ), β) έχει απλή εσωτερική διαρρύθμιση³⁷, γ) παρατηρείται απουσία πολύπλοκων κατασκευαστικών τεχνικών³⁸, και δ) δεν διαθέτει επιμελώς διακοσμημένα δάπεδα και εστίες, καθώς επίσης και εικονιστικές τοιχογραφίες.

αριθμό και τον χαρακτήρα των ευρημάτων, είναι ικανά κριτήρια για την κατηγοριοποίηση ου ως εργαστηριακοί/αποθηκευτικοί χώροι (Τουρναβίτου 1996, 38). Παραδείγματα τέτοιων κτιρίων είναι η Οικία των Καλλιτεχνών (Τουρναβίτου 1996, 41, εικ. 7), η Σιταποθήκη (Τουρναβίτου 1996, 37, εικ. 4) και η Οικία των Ασπίδων στις Μυκήνες (Τουρναβίτου 1996, 42, εικ. 8).

³⁶ Εφόσον, δεν διαπιστώνονται από τα κινητά ευρήματα ανακτορικές δραστηριότητες ή σχέσεις εξάρτησης με την κεντρική διοίκηση (εξειδικευμένες και εκτεταμένες εργαστηριακές δραστηριότητες ή αρχεία Γραμμικής Β, αποθήκευση πολύτιμων υλικών κ.α.).

³⁷ Τα κτίρια στις περισσότερες περιπτώσεις διαθέτουν ένα κεντρικό δωμάτιο-πυρήνα (κυρίως χώρος διαμονής και δραστηριότητας των ενοίκων), ενώ σε αυτόν προσαρτώνται δευτερεύοντες βοηθητικοί χώροι.

³⁸ Η τοιχοδομία των κτιρίων, τα δομικά υλικά που χρησιμοποιούνται στην κατασκευή τους αλλά και ο τρόπος και η συχνότητα χρήσης τους.

Κεφάλαιο 2:

Οικιστικές Θέσεις της Στερεάς Ελλάδας

Η Στερεά Ελλάδα καταλαμβάνει το νότιο και κεντρικό τμήμα του κορμού της ηπειρωτικής Ελλάδας. Αποτελεί το δεύτερο μεγαλύτερο γεωγραφικό διαμέρισμα, καταλαμβάνοντας έκταση 24.910τ.χλμ. Το μεγαλύτερο μέρος της Στερεάς Ελλάδας είναι ορεινό, ιδιαίτερα στο εσωτερικό της, όπου καταλήγει η οροσειρά της Πίνδου καθώς και οι μεγάλοι ορεινοί όγκοι της Γκιώνας και των Βαρδουσίων στη Φωκίδα, ο Παρνασσός που καταλαμβάνει τμήμα, τόσο της Φωκίδας όσο και της Βοιωτίας, το βουνό Οίτη στη Φθιώτιδα κ.ά.

Βρέχεται στα δυτικά από το Ιόνιο πέλαγος, νότια από τον Πατραϊκό, τον Κορινθιακό και τον Σαρωνικό κόλπο, και στα ανατολικά από το Αιγαίο πέλαγος. Διαθέτει λίμνες, κυρίως στο δυτικό τμήμα της, στον νομό Αιτωλοακαρνανίας, με κυριότερες την Τριχωνίδα, η οποία είναι και η μεγαλύτερη της Ελλάδας, καθώς και τις λίμνες Αμβρακία, Λυσιμαχία, Οζερό και Βουλκαρία. Από τους μεγάλους ορεινούς της όγκους πηγάζουν ποταμοί, όπως ο Αχελώος (μήκους 220 χλμ.), ο οποίος συνιστά το φυσικό σύνορο μεταξύ Ευρυτανίας και Αιτωλοακαρνανίας. Άλλοι σημαντικοί ποταμοί είναι ο Σπερχειός, ο οποίος πηγάζει από το όρος του Τυμφρηστού και χύνεται στον Μαλιακό κόλπο και ο Βοιωτικός Κηφισός, που πηγάζει από τον Παρνασσό και χύνεται στη λίμνη Υλίκη. Ανάμεσα στους ορεινούς όγκους και στους υδάτινους δρόμους εκτείνονται εύφορες εκτάσεις, πεδιάδες και κοιλάδες, οι οποίες αποτέλεσαν πρόσφορο έδαφος για την εγκατάσταση των πρώτων κατοίκων σε διάφορες θέσεις (Χάρτης 1).

1.2. ΑΤΤΙΚΗ

Εισαγωγή

Στη χερσόνησο της Αττικής πραγματοποιήθηκαν ανασκαφικές έρευνες ήδη από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, λόγω της ύπαρξης αρχαιολογικών καταλοίπων της Κλασικής κυρίως περιόδου, εξαιτίας των οποίων στράφηκε από πολύ νωρίς το ενδιαφέρον ξένων αλλά και Ελλήνων ερευνητών στην περιοχή. Σε αντίθεση με το

πλήθος των ευρημάτων των ιστορικών περιόδων, τα ευρήματα της Εποχής του Χαλκού και ειδικότερα εκείνα της Υστεροελλαδικής ΙΙΙ περιόδου, αν και περιορισμένα σε αριθμό, τεκμηριώνουν τον ρόλο της Αττικής στη Μυκηναϊκή περίοδο.

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα αρχαιολογικά στοιχεία, στην Αθήνα παρατηρείται αραιή κατοίκηση κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού και ειδικότερα από την ΥΕΙΙΑ2 περίοδο έως και το τέλος της ΥΕΙΙΒ περιόδου³⁹. Πηγές πληροφόρησης για την ανθρώπινη δραστηριότητα στην περιοχή Αθήνας αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής κατά την ΥΕΙΙΑ περίοδο, αποτελούν, κατά κύριο λόγο, οι ταφές και τα κτερίσματα τους, οι οποίες εντοπίστηκαν στο νεκροταφείο της Αγοράς και αλλού⁴⁰. Ελάχιστες είναι οι θέσεις όπου έχουν εντοπισθεί οικιστικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, ίσως λόγω και της σύγχρονης πυκνής δόμησης.

Στη βορειοδυτική Αττική, στις αρχές του 14ου αιώνα π.Χ. (ΥΕΙΙΑ περίοδος), ο οικισμός της Ελευσίνας αναπτύσσεται στις πλαγιές του ανατολικού λόφου μιας χαμηλής λοφοσειράς στη νοτιοδυτική γωνία του Θριάσιου πεδίου, κοντά στον Ελευσινιακό κόλπο. Την περίοδο αυτή οικοδομείται το 'Μέγαρο Β', ένα ιδιόμορφο κτήριο, πιθανότατα δημόσιου χαρακτήρα, το οποίο αποκαλύφθηκε ΒΑ του Τελεστηρίου του Ιερού της Ελευσίνας των Κλασικών χρόνων⁴¹. Οικιστικά κατάλοιπα από την κατοίκηση της ακρόπολης της Ελευσίνας δεν έχουν εντοπισθεί παρά μόνο σε αποσπασματική κατάσταση⁴², λόγω των οικοδομικών παρεμβάσεων των μετέπειτα περιόδων αλλά και της απόπλυσης των καταλοίπων που βρίσκονταν στο λόφο. Τα μόνα κτίρια της Υστεροελλαδικής περιόδου τα οποία διασώζουν εν μέρη την κάτοψή τους, αποκαλύφθηκαν έξω από τα όρια του Ιερού⁴³.

³⁹ Privitera 2013. Mountjoy, 1995.

⁴⁰ Παντελίδου 1975, 223-227.

⁴¹ Σύμφωνα με την τελευταία μελέτη του Κοσμόπουλου (Cosmopoulos 2014, vol. I, 71-117, 173-180), πρόκειται για ένα κτήριο δημόσιου χαρακτήρα - ο συγκραφέας το παραλληλεί με το 'Μενελαείον' στη Σπάρτη - το οποίο αποτέλεσε την κατοικία της άρχουσας ελίτ της Ελευσίνας, ενώ ταυτόχρονα είχε θρησκευτικό χαρακτήρα, όπως μαρτυρούν τόσο η αρχιτεκτονική του κτιρίου, όσο και τα ευρήματα από το εσωτερικό του κτιρίου, όπου βρέθηκαν ίχνη καύσης οστών ζώων (θυσία) (Cosmopoulos 2014, Vol. I, 455).

⁴² Τμήματα τοίχων κτιρίων διασώζονται αποσπασματικά τόσο στο λόφο όπου βρίσκονταν ο οχυρωμένος οικισμός, όσο και κάτω από τις επιχώσεις του Ιερού της Ελευσίνας των Κλασικών χρόνων (Μυλωνάς 1932, 68. Κουρουνιώτης, 1935. Κουρουνιώτης 1938).

⁴³ Εξάιρεση αποτελούν τα οικιστικά κατάλοιπα από τρεις πιθανές οικιστικές μονάδες στο οικόπεδο Πανατζή, οι οποίες χρονολογούνται στην ΥΕΙΙΓ περίοδο [Πρέκα, ΑΔ 38 (1983), 27-29].

Έως και το τέλος της ίδιας περιόδου και στις αρχές του 1300 π.Χ., στην Αττική δεν εντοπίζονται σε άλλες θέσεις οικιστικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, ενώ παρατηρείται σποραδικότητα των ταφών, εκ των οποίων περισυλλέγονται ελάχιστα κτερίσματα από πρώτες ύλες πολυτελείας, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η περιοχή πιθανόν παρακμάζει⁴⁴.

Στον λόφο της Ακρόπολης των Αθηνών, το οχυρωματικό κυκλώπειο τείχος που κατασκευάστηκε το 1230/1220 π.Χ. (YEIII B2), τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των αναλημάτων και η υπόγεια δεξαμενή που αποκαλύφθηκε, υποδεικνύουν τόσο την ‘παρουσία’ μιας μυκηναϊκής συγκεντρωτικής εξουσίας που παρείχε τους πόρους αλλά και το εξειδικευμένο προσωπικό (τεχνίτες), όσο και την ανάγκη προστασίας της κορυφής του λόφου αυτή την περίοδο⁴⁵. Ωστόσο, εκτός από την διαμόρφωση του βράχου σε αναλήματα και τα ελάχιστα λείψανα κτιρίων, τα οποία εικάζεται ότι ανήκαν στο υποτιθέμενο ‘μέγαρο’ του ανακτόρου⁴⁶, δεν έχουν εντοπισθεί άλλα στοιχεία (πινακίδες Γραμμικής Β κ.α.) που να ενισχύουν περισσότερο την ύπαρξη μιας συγκεντρωτικής, διοικητικής οργάνωσης. Σύμφωνα με τον Σπ. Ιακωβίδη, τα στοιχεία είναι επαρκή, έτσι ώστε να υποθέσουμε ότι στην Αθήνα υπήρχε μια διοίκηση παρόμοια με εκείνη των ανακτόρων των Μυκηνών και ιδιαίτερα της Τίρυνθας, η οποία συνέχισε να κατοικεί το λόφο έως το τέλος της YEIII Γ περιόδου⁴⁷. Από τα ανασκαφικά στοιχεία, με εξαίρεση την Αθήνα, δεν διαθέτουμε στοιχεία που να μαρτυρούν εάν υπήρξαν άλλα διοικητικά/ανακτορικά κέντρα στην Αττική, κατά την διάρκεια της ‘ανακτορικής περιόδου’ (YE III A2-YE III B), όπως συνέβη στην Πελοπόννησο (Αργολίδα, Μεσσηνία, Λακωνία).

Μέχρι και το τέλος της YEIII B περιόδου, δεν εντοπίζονται οικιστικά κατάλοιπα στην υπόλοιπη περιοχή της Αττικής. Οι οικισμοί που συνδέονται με τον θολωτό τάφο στο Μενίδι (1350 π.Χ.) και τον θαλαμοειδή τάφο στα Σπάτα, ο οποίος παρέμεινε σε χρήση μέχρι και το τέλος της YEIII B περιόδου, δεν έχουν εντοπισθεί ακόμα, όμως ο πλούτος των κτερισμάτων που περισυνελλέγησαν από το εσωτερικό τους αποτελεί εξαίρεση σε σχέση με την επικρατούσα κατάσταση παρακμής των

⁴⁴ Papadimitriou 2017, 5§2.

⁴⁵ Ιακωβίδης 1962, 225-228.

⁴⁶ Ιακωβίδης 2006, 115-189. 1962, 173-178.

⁴⁷ Ιακωβίδης 1962, 227.

υπολοίπων περιοχών της Αττικής⁴⁸. Σημαντικά στοιχεία για τη μυκηναϊκή παρουσία στην περιοχή μέχρι το τέλος του 13ου αι. π.Χ. (ΥΕΙΙΒ2), συλλέγονται επίσης από τα νεκροταφεία της Βραυρώνας και της Περατής⁴⁹, τα οποία τοποθετούνται στην ανατολική Αττική, ενώ οι οικισμοί των θέσεων αυτών επίσης δεν έχουν εντοπισθεί.

Η εικόνα φαίνεται να αλλάζει κατά την ΥΕΙΙΓ περίοδο, όπου έχουμε δύο σημαντικούς οικισμούς: τον Άγιο Κοσμά στο Παλαιό Φάληρο και το Κοντοπήγαδο στον Άλιμο.

Αν και η κυριότερη θέση στη δυτική Αττική είναι η θέση του Αγίου Κοσμά⁵⁰, όπου αποκαλύφθηκε, τόσο ο οικισμός, όσο και το εκτεταμένο νεκροταφείο, αναφέρονται επίσης ευρήματα από συλημένους τάφους του Παλαιού Φαλήρου και του Καλαμακίου, τα οποία εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Πειραιά, ενώ το 2003 προστέθηκαν και ευρήματα (αγγεία και κοσμήματα) από τον θαλαμωτό τάφο που αποκαλύφθηκε στη θέση λουτρά Αλίμου⁵¹. Σημαντικά στοιχεία σχετικά με την μυκηναϊκή κατοίκηση στην Αττική παρέχει επίσης ο οικισμός⁵² και οι εκτεταμένες εργαστηριακές εγκαταστάσεις⁵³ στη θέση Κοντοπήγαδο Αλίμου Αττικής, οι οποίες χρονολογούνται από τα μέσα του 14ου αιώνα π.Χ. (ΥΕΙΙΑ2 περίοδος), έως και τις αρχές του 12ου αιώνα π.Χ. (ΥΕΙΙΓ Πρώιμη)⁵⁴.

Τέλος, μυκηναϊκά ευρήματα από τη συλλογή Γερουλάνου⁵⁵, τα οποία φαίνεται να προέρχονται από το νεκροταφείο Τραχώνων του γειτονικού δήμου Αλίμων, καθώς και ευρήματα από το νεκροταφείο της Αλυκής, στα όρια των δήμων Γλυφάδας και Βούλας, νοτιότερα⁵⁶, αλλά και από τα νεκροταφεία στο Βούρβασι⁵⁷ και

⁴⁸ Papadimitriou 2017, 6§1.

⁴⁹ Stos-Gale & Gale 1982, 467-485.

⁵⁰ Mylonas 1959, 52-53.

⁵¹ Καζά-Παπαγεωργίου 2006, 47-51. 2009, 436-437. 2010, 476.

⁵² Κτίρια του οικισμού δεν θα περιληφθούν στην παρούσα μελέτη, διότι από τις προκαταρκτικές ανασκαφικές αναφορές δεν καθίσταται ακόμη σαφή η χρήση των χώρων καθώς και η θέση των πιθανών ιδιωτικών οικιστικών μονάδων.

⁵³ Η εκτεταμένη εργαστηριακή εγκατάσταση εντοπίσθηκε μόλις 300μ. νότια του μυκηναϊκού οικισμού. Στη θέση αυτή αποκαλύφθηκε «αδιατάραχτο μυκηναϊκό στρώμα επί του ασβεστολιθικού ή κροκαλοπαγούς κατά τόπους φυσικού βράχου, ο οποίος έφερε τεχνητές και φυσικές διαμορφώσεις ιδιαιτέρου ενδιαφέροντος» (Καζά-Παπαγεωργίου 2011, 201-208).

⁵⁴ Καζά-Παπαγεωργίου 2011, 197-274.

⁵⁵ Demakopoulou 2005, 277.

⁵⁶ Πατριανάκου-Ηλιάκη, ΑΔ 44 (1989), Β1, 69-71.

⁵⁷ Πολυχρονάκου-Σγουρίτσα 2001, 1-82.

στο Καμίνι της Βάρκιζας/Βάρης⁵⁸, τον θολωτό τάφο στον Μαραθώνα και τον μνημειακό κτιστό θαλαμοειδή τάφο στα Σπάτα, με ιδιαίτερα πλούσια κτερίσματα⁵⁹, τεκμηριώνουν την μυκηναϊκή παρουσία στην Αττική μέχρι και το τέλος της ΥΕΙΙΓ περιόδου.

Συνοψίζοντας, κατά την Υστεροελλαδική ΙΙΙ περίοδο (1390 – 1065 π.Χ.), αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ιδιωτικών οικιστικών μονάδων, τα οποία διασώζουν τον αρχιτεκτονικό τους σχεδιασμό, εντοπίζονται μόνο σε δύο θέσεις (Χαρτης 2):

- στον Αγ. Κοσμά και
- στην Ελευσίνα.

Άγιος Κοσμάς

Το ιστορικό των ανασκαφών

Στην περιοχή του Αγίου Κοσμά, μεταξύ Παλαιού Φαλήρου και Γλυφάδας, στην παράκτια θέση «Άκρα» ο Γεώργιος Μυλωνάς, που πραγματοποίησε τις πρώτες ανασκαφές κατά τα έτη 1930 και 1931⁶⁰, αποκάλυψε προϊστορικό οικισμό και δύο νεκροταφεία. Ο οικισμός, κατοικήθηκε, κατά τον ανασκαφέα, κατά την Πρωτοελλαδική και την Υστεροελλαδική περίοδο,. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο όταν συνεχίστηκαν οι ανασκαφές το 1951, υπό τη διεύθυνση του Γ. Μυλωνά, σε συνεργασία με την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών⁶¹.

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Ο οικισμός, σύμφωνα με τις πρώτες αναφορές του Μυλωνά, εκτείνεται σε όλη τη χερσόνησο της Άκρας έως και τον 'αυχένα' της⁶². Στις ανασκαφές του 1931 εντοπίστηκαν, εκτός από τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, τμήματα του οχυρωματικού τείχους της ΥΕ ΙΙΒ περιόδου, που περιέκλειε την κορυφή της χερσονήσου της

⁵⁸ Σγουρίτσα 1988, 1-108.

⁵⁹ Privitera 2013, 127-130 (Σπάτα), 154 (Μαραθώνας).

⁶⁰ Μυλωνάς, Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών 5 (1930), 319-323.

⁶¹ Η πλήρης δημοσίευση του οικισμού πραγματοποιήθηκε το 1959 από τον Μυλωνά (Mylonas G., 1959. Agios Kosmas. An Early Bronze Age Settlement and Cemetery in Attica).

⁶² Δυστυχώς δεν παρατίθεται γενικό τοπογραφικό των κτιρίων της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου.

Άκρας. Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά στοιχεία, ο οικισμός αυτός εγκαταλείφθηκε στο τέλος της ΥΕΙΙΓ Ύστερης (1110 π.Χ).⁶³.

Στον ΥΕ οικισμό, εντοπίστηκαν, κατά τον ανασκαφέα, «μεγαροειδή» κτίρια *‘εις τον λαιμόν του ακρωτηρίου’*⁶⁴. Τα κτίρια σώζονταν σε εξαιρετικά αποσπασματική κατάσταση, λόγω της ανόδου της στάθμης της θάλασσας, η οποία κάλυψε τμήματα των κτιρίων. Επίσης, το γεγονός ότι τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα βρίσκονταν σε επιφανειακά στρώματα και καλύπτονταν από επιχώσεις μόλις λίγων εκατοστών, είχε ως συνέπεια να αποσπασθούν μεγάλες ποσότητες λίθων και να χρησιμοποιηθούν ως οικοδομικό υλικό για την κατασκευή των σύγχρονων κτιρίων της περιοχής.

Τα κτίρια του υστεροελλαδικού οικισμού είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους, διάσπαρτα στον χώρο, με ανόμοιο προσανατολισμό. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών ερευνών, εντοπίστηκαν δύο *‘μεγαροειδή’*, όπως τα ονομάζει ο ανασκαφέας, κτίρια, η *‘Οικία Σ’* και η *‘Οικία Τ’*, η κάτοψη των οποίων σώζεται σε εξαιρετικά αποσπασματική κατάσταση, και τα οποία χρονολογούνται στον 13^ο και στον 12^ο αιώνα πΧ (ΥΕ ΙΙΒ- ΥΕ ΙΙΓ Ύστερη). Οι τοίχοι των κτιρίων είχαν χαμηλή λίθινη βάση και πλίνθινη ανωδομή. Σε πολλά σημεία των τοίχων χρησιμοποιούνταν μεγάλοι λίθοι, οι οποίοι κάλυπταν όλο το πλάτος του τοίχου. Στο στρώμα καταστροφής των κτιρίων εντοπίστηκαν και τμήματα πλίνθων.

Ελευσίνα

Το ιστορικό των ανασκαφών

Οι ανασκαφικές έρευνες στην περιοχή της Ελευσίνας στην ανατολική Αττική⁶⁵ ξεκίνησαν το 1812, κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, με την αποστολή ερευνητικής ομάδας από την αρχαιόφιλη Society of Dilettanti, την οποία αποτελούσαν ο Sir William Gell και οι αρχιτέκτονες John Peer Candy και Francis Redford⁶⁶. Η ομάδα αυτή ήταν η πρώτη που εντόπισε τη θέση του Τελεστηρίου, ενώ συνέβαλλε σημαντικά στην σχεδιαστική αποτύπωση των Μεγάλων και των Μικρών Προπυλαίων. Οι έρευνες διεκόπησαν όταν ξέσπασε η Επανάσταση του 1821 και ο

⁶³ Μυλωνάς, ΑΕ 1952, 133-134.

⁶⁴ Μυλωνάς, ΑΕ 1952, 121.

⁶⁵ Cosmopoulos 2014, vol. I, 71-117, 173-180. Κουρουγιώτης, 1935.

⁶⁶ Παπαγγελή 2002, 47-52.

αρχαιολογικός χώρος της Ελευσίνας μετατράπηκε σε στρατόπεδο του Καραϊσκάκη. Μετά την απελευθέρωση πραγματοποιήθηκαν εκ νέου ανασκαφικές έρευνες μικρής έκτασης, το 1860, από τον Γάλλο αρχαιολόγο Fr. Lenormant, με την άδεια της Ελληνικής κυβέρνησης.

Το 1887, την αποκάλυψη του ελευσινιακού Ιερού αναλαμβάνει η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, με τη συνδρομή του κράτους. Οι συστηματικές ανασκαφές του χώρου αρχίζουν τον Ιούνιο του 1882, υπό την διεύθυνση του Δημ. Φίλιου, με τη συνεργασία του Γερμανού αρχιτέκτονα W. Dörpfeld. Οι ανασκαφές του Φίλιου διήρκησαν μια δεκαετία και έφεραν στο φως μεγάλο μέρος του Ιερού. Από το 1894 έως το 1907, τη διεύθυνση των ανασκαφικών ερευνών ανέλαβε ο Ανδρέας Σκιάς. Κατά τη διάρκεια της θητείας του αποκάλυψε τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του προϊστορικού οικισμού της νότιας κλιτύς και το εκτεταμένο γεωμετρικό νεκροταφείο. Μέσα στον κηρυγμένο αρχαιολογικό χώρο της Ελευσίνας, εντοπίστηκε τμήμα ενός κτιρίου, ΒΑ του Τελεστηρίου των Κλασικών χρόνων, το επονομαζόμενο «Μεγάρο Β»⁶⁷, το οποίο χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙ-ΥΕ ΙΙΒ. Οι ανασκαφείς το είχαν ταυτίσει με τον πρώτο ναό της Θεάς Δήμητρας, θεωρώντας ότι από την υστεροελλαδική περίοδο εγκαθιδρύθηκε η λατρεία, με τοπικό και περιορισμένο χαρακτήρα⁶⁸. Αν και αυτή η υπόθεση έχει επανειλημμένα αμφισβητηθεί, ο δημόσιος χαρακτήρας του κτιρίου είναι σχεδόν βέβαιος.

Η έρευνα της Ελευσίνας πέρασε το 1917 στα χέρια του Κων. Κουρουνιώτη⁶⁹, ο οποίος διευκρίνισε και τις αρχαιότερες φάσεις του Τελεστηρίου. Συνεργάτες του υπήρξαν ο Γ. Μυλωνάς, ο αρχιτέκτων Ιωάννης Τραυλός και ο έφορος Αρχαιοτήτων Ι. Θρεψιάδης. Ο Μυλωνάς ερεύνησε, από το 1952 ως το 1956, το λεγόμενο «Δυτικό νεκροταφείο της Ελευσίνας» όπου αποκαλύφθηκαν συνολικά 417 τάφοι, οι 150 εκ των οποίων χρονολογούνται στους προϊστορικούς χρόνους. Από τα μέσα της δεκαετίας του '60 την έρευνα ανέλαβε η Γ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, διενεργώντας σωστικές ανασκαφές εκτός των ορίων του κηρυγμένου αρχαιολογικού χώρου.

⁶⁷ Darque 1981, 2, fig. 1, 2, 4. Κουρουνιώτης, ΑΔ 8 (1939-1931), Παράρτημα, 2-18. Mylonas, 1942.

⁶⁸ Παπαγγελή 2002, 52.

⁶⁹ Κουρουνιώτης, ΑΔ 9 (1923), 155-174.

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Ο προϊστορικός οικισμός της Ελευσίνας εντοπίστηκε στην νοτιοανατολική κλιτύ του λόφου, μιας χαμηλής λοφοσειράς στη νοτιοδυτική γωνία του Θριάσιου πεδίου, κοντά στον Ελευσινιακό κόλπο. Η ακρόπολη, στην κορυφή του λόφου, όπως παρατηρείται και σε άλλες περιοχές την ίδια χρονική περίοδο⁷⁰, ήταν οχυρωμένη κατά τους Μυκηναϊκούς χρόνους (αρχές του 14ου αι. π.Χ.)⁷¹. Όμως, η διάβρωση των επιχώσεων της πλαγιάς του λόφου και η εξαφάνιση των μυκηναϊκών οικοδομικών καταλοίπων είναι σχεδόν ολοκληρωτική, λόγω του μικρού βάθους του φυσικού βράχου, αλλά και εξαιτίας της συνεχούς εξάπλωσης του Ιερού της Δήμητρας, ήδη από τη Γεωμετρική περίοδο, κατά την οποία καταστράφηκαν όλα τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που ανάγονται στην μυκηναϊκή φάση του οικισμού, ενώ μάρτυρες της κατοίκησης της κορυφής της ακρόπολης (λόφος Πέτρα) παραμένουν τα όστρακα κεραμικής της ΥΕΙΙΙ περιόδου⁷². Ως αποτέλεσμα, δεν έχουμε στοιχεία σχετικά με την χωροταξική οργάνωση του οικισμού.

Κατά τις ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν στον χώρο του Ιερού, εντοπίστηκαν επιχώσεις της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου, καθώς επίσης και αποσπασματικοί τοίχοι και τμήματα αγωγών όμβριων υδάτων⁷³. Όμως, σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα αρχαιολογικά στοιχεία, οικιστικά κατάλοιπα της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου δεν εντοπίστηκαν, παρά μόνο έξω από το Ιερό, από την Γ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Κατά τη διάρκεια σωστικών ανασκαφών που διενεργήθηκαν κατά τα έτη 1981-1983 στο οικόπεδο Πανταζή⁷⁴, το οποίο βρίσκεται ανατολικά του αρχαιολογικού χώρου, εκτός του αρχαιολογικού περιβόλου και σε μικρή απόσταση από αυτόν αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα τριών οικιστικών μονάδων που πιθανώς αποτελούσαν τμήμα του οικισμού (Εικ. 1) και χρονολογούνται στις αρχές του 14^{ου} αιώνα (ΥΕΙΙΑ1). Η ανατολική οικιστική μονάδα (Κτίριο Ι) διασώζει την πληρέστερη άποψη, ενώ οι άλλες δύο οικιστικές μονάδες δεν έχουν αποκαλυφθεί πλήρως (Κτίριο ΙΙ και Κτίριο ΙΙΙ)⁷⁵.

⁷⁰ Βλ. Ακρόπολη Αθηνών: Ιακωβίδης 1962, 205, 211-215. Επίσης: Άγιος Κοσμάς: Μυλωνάς, ΑΕ 1952, 133-134.

⁷¹ Κουρουνιώτης και Τραυλός, ΑΔ 15 (1933), 61-67.

⁷² Cosmopoulos 2014, vol. I, 71-117, 173-180. Κουρουνιώτης, ΑΔ 15 (1933-1935), 25-26.

⁷³ Κουρουνιώτης, ΑΔ 8 (1939-1931), Παράρτημα, 17.

⁷⁴ Πρέκα, ΑΔ 38 (1983), 27-29.

⁷⁵ Πρέκα, ΑΔ 38 (1983), 27-29.

1.3. ΦΩΚΙΔΑ

Εισαγωγή

Η Φωκίδα βρίσκεται στο κεντρικό τμήμα της Στερεάς Ελλάδας, νοτιοδυτικά της Βοιωτίας, ενώ μαζί με την Φθιώτιδα αποτελούσαν την αρχαία περιφέρεια της Λοκρίδας. Η Φωκίδα, κυρίως ορεινή, οριοθετείται προς βορρά από τέσσερις μεγάλες οροσειρές, τον Παρνασσό, τη Γκιώνα, την Οίτη και τα Βαρδούσια, ενώ οι ορεινές παραφυάδες τους καταλήγουν στον Κορινθιακό κόλπο. Εκτός από τη Γκιώνα, η οποία βρίσκεται εξ ολοκλήρου εντός των ορίων του νομού, οι υπόλοιποι ορεινοί όγκοι επεκτείνονται και στους γειτονικούς νομούς, της Βοιωτίας στα ανατολικά, της Φθιώτιδας στα βόρεια και της Αιτωλοακαρνανίας στα δυτικά. Εύφορες εκτάσεις εντοπίζονται ανάμεσα στους ορεινούς αυτούς όγκους, σχηματίζοντας πεδιάδες, κατάλληλες για την εγκατάσταση και την ανάπτυξη οικισμών, όπως είναι η κοιλάδα του μικρού ποταμού Πλειστού, ο οποίος εκβάλλει στον κόλπο της Ιτέας, στην περιοχή της Κίρρας. Η περιοχή της Φωκίδας είχε ιδιαίτερα στρατηγική σημασία γιατί αποτελούσε κατά την υστεροελλαδική περίοδο τον συνδετικό κρίκο μεταξύ των οικισμών του νότου (Πελοπόννησος) και του βορρά (Στερεά Ελλάδα και Θεσσαλία), διαμέσου του Κορινθιακού κόλπου.

Αν και κατά τη διάρκεια της Ύστερης Εποχής του Χαλκού φαίνεται να συνεχίζεται η κατοίκηση στην πεδιάδα του Πλειστού, καθώς και σε ολόκληρη την παράκτια ζώνη, όπως αυτό επιβεβαιώνεται από τις επιχώσεις με μυκηναϊκή κεραμική⁷⁶, είναι ελάχιστες οι θέσεις όπου έχουν εντοπισθεί οικιστικά κατάλοιπα. Γενικότερα, η περιοχή της Φωκίδας, με εξαίρεση κάποιες θέσεις όπως η Κίρρα⁷⁷, το Χρισσό⁷⁸ (αρχαία Κρίσσα) και οι Δελφοί⁷⁹, που εντοπίζονται στις νοτιοδυτικές πλαγιές του Παρνασσού, έχει ελάχιστα ερευνηθεί. Τα στοιχεία που αντλούμε για τη μυκηναϊκή κατοίκηση στην περιοχή προέρχονται είτε από επιφανειακές και

⁷⁶ Σε αρκετές θέσεις έχουν εντοπισθεί επιχώσεις με κεραμική που χρονολογείται στην ύστερη μυκηναϊκή περίοδο, όπως στον Γλα, στην Ιτέα, στο παράκτιο ύψωμα Πίθα και στο οχυρωματικό τείχος στη θέση Μαθιό, που μαρτυρούν μια έντονη μυκηναϊκή παρουσία στην περιοχή, χωρίς όμως να έχουν εντοπισθεί οικιστικά κατάλοιπα.

⁷⁷ Dor, Jannoray & Van Effenterre 1960.

⁷⁸ Jannoray & Van Effenterre, *BCH* 62 (1938), 110-148. *BCH* 61 (1937), 229-299.

⁷⁹ Müller, *BCH* 116 (1992), 445-496. Lerat, *RA* 12 (1938), 183-227.

τοπογραφικές έρευνες, είτε από τυχαία ευρήματα και σωστικές ανασκαφές. Κατά συνέπεια, ελάχιστα είναι τα αρχιτεκτονικά οικιστικά κατάλοιπα της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου στην περιοχή της Φωκίδας, οι οποίες εντοπίζονται σε τρεις θέσεις (Χάρτης 3):

- ο αρχαιολογικός χώρος των Δελφών,
- το λιμάνι της Κίρρας και
- η ακρόπολη της Κρίσσας.

Δελφοί

Το ιστορικό των ανασκαφών

Η θέση των Δελφών βρίσκεται στην κοιλάδα του Πλειστού, στις παρυφές του Παρνασσού. Η αρχαιολογική έρευνα στους Δελφούς είναι στενά συνδεδεμένη με την Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή. Ύστερα από την αποκάλυψη αρχαιολογικών καταλοίπων στα υπόγεια των σπιτιών του σύγχρονου οικισμού «Καστρί», κατέστη αναγκαία η ανασκαφή του χώρου, η οποία ξεκίνησε το 1960, από Γερμανούς αρχαιολόγους. Το 1891, όταν μετά από σεισμό καταστράφηκε το χωριό, και οι κάτοικοι μεταφέρθηκαν στη σημερινή θέση του χωριού των Δελφών, με την άδεια του ελληνικού κράτους, ξεκίνησε η λεγόμενη «Μεγάλη ανασκαφή» από την Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή. Οι ανασκαφικές έρευνες του αρχαιολογικού χώρου των Δελφών συνεχίζονται έως και σήμερα, με τη συνεργασία της Γαλλικής Σχολής και της Ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας.

Κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών ερευνών των ετών 1934 και 1935, υπό τη διεύθυνση του αρχαιολόγου L. Lerat της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής⁸⁰, στο βόρειο τμήμα του Ιερού του Απόλλωνα, περισυνελλέχθηκε μυκηναϊκή κεραμεική, η οποία καλύπτει χρονολογικά τις περιόδους από τις αρχές της ΥΕΙ έως και το τέλος της ΥΕ ΙΙΙΓ⁸¹. Οι ενδείξεις που είχε ο Lerat από τα αρχεία των πρώτων ανασκαφών του 1895, τα οποία αναφέρουν τον εντοπισμό μυκηναϊκών επιχώσεων, τον οδήγησαν στην αποκάλυψη τμήματος του μυκηναϊκού οικισμού, καθώς και του νεκροταφείου. Από τα ελάχιστα αποσπασματικά κατάλοιπα του οικισμού, μόνο το Κτίριο 9-Α, διασώζει την πληρέστερη κάτοψη. Ο οικισμός των Δελφών κατοικήθηκε καθ' όλη τη διάρκεια της μυκηναϊκής περιόδου, μέχρι το τέλος της ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου.

⁸⁰ Lerat, RA 12 (1938), 183-187.

⁸¹ Lerat, RA 12 (1938), 188-189.

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Η αποσπασματική φύση των αρχιτεκτονικών καταλοίπων, καθώς και τα διάσπαρτα τμήματα τοίχων, οι οποίοι φαινομενικά δεν συνδέονται μεταξύ τους, στον υπό ανασκαφή χώρο, δεν επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων, τόσο ως προς τη διάταξη των κτιρίων του οικισμού, όσο και ως προς τον εντοπισμό των ίδιων των κτιριακών εγκαταστάσεων (Εικ. 2). Ειδικότερα, στον Τομέα Γ, βορειοδυτικά της Στοάς του Αττάλου, εντοπίστηκαν τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ενός κτιρίου (Κτίριο 9-A), του οποίου διασώζεται περίπου ακέραιη η κάτοψη⁸². Στον ίδιο τομέα αποκαλύφθηκαν επίσης τμήματα τοίχων άλλων κτιρίων, τα οποία σώζονται πολύ αποσπασματικά.

Κίρρα

Το ιστορικό των ανασκαφών

Η παράκτια θέση της Κίρρας αποτέλεσε έναν σημαντικό προϊστορικό οικισμό, με συνεχή κατοίκηση από την 3^η χιλιετία π.Χ. (ΠΕ περίοδος), έως και το τέλος της 2^{ης} χιλιετίας (ΥΕ περίοδος). Ο οικισμός αναπτύχθηκε επάνω σε ένα τεχνητό λόφο (μαγούλα) η οποία δημιουργήθηκε από διαδοχικά στρώματα κατοίκησης.

Οι ανασκαφές στην προϊστορική Μαγούλα «Ξεροπήγαδο» της Κίρρας ξεκίνησαν τη δεκαετία του '30, από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή και συνεχίζονται έως και σήμερα. Οι τρεις από τους πέντε ανασκαφικούς τομείς που έχουν ερευνηθεί συνολικά επάνω στη Μαγούλα έφεραν στο φως αδιατάραχτες επιχώσεις που χρονολογούνται από την ΠΕ ΙΙΙ έως την ΥΕ ΙΙΙ περίοδο, με ιδιαίτερα πλούσια τα στρώματα της ΜΕ περιόδου. Αρχιτεκτονικά αποσπασματικά κατάλοιπα του οικισμού της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου αποκαλύφθηκαν στο κεντρικό τμήμα της Μαγούλας, αλλά δεν διακρίνονται ολοκληρωμένες κατόψεις λόγω της συνεχούς χρήσης/κατοίκησης του λόφου έως τα Μεσαιωνικά χρόνια⁸³.

⁸² Müller, *BCH* 116 (1992), 456, fig. 15.

⁸³ Dor, Jannoray & Van Effenterre 1960, 35.

Χάρη στις πρόσφατες ανασκαφικές έρευνες που διεξήχθησαν από το 2009 από την Εφορεία Αρχαιοτήτων υπό την Δέσποινα Σκορδά, σε συνεργασία με τον Julien Zurbach (Maître de conférences στην École normale Supérieure) και τον Raphaël Orgeolet (Maître de conférences στο Πανεπιστήμιο Aix-Marseille), κατά τις οποίες αποκαλύφθηκε το μυκηναϊκό νεκροταφείο που ιδρύθηκε επάνω στη μαγούλα στη μεταβατική περίοδο από τη ΜΕΧ στην ΥΕΧ, καθώς επίσης και μυκηναϊκό κτίριο το οποίο χρονολογείται στην ΥΕ II-ΥΕ III περίοδο, έχουμε στη διάθεσή μας νέα δεδομένα για την οργάνωση του χώρου και την ανάπτυξη της δόμησης στη Μαγούλα της Κίρρας.

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Η αρχαία ακρόπολη της Κίρρας βρίσκεται στον Κόλπο της Ιτέας, κοντά στην έξοδο της κοιλάδας του Πλείστου ποταμού, ο οποίος καταλήγει στον Κορινθιακό κόλπο, παρέχοντας έτσι άμεση πρόσβαση προς τις θαλάσσιες οδούς και επικοινωνία με άλλα μυκηναϊκά κέντρα.

Η Μαγούλα (Εικ. 3), σύμφωνα με τα αρχαιολογικά δεδομένα, κατοικήθηκε για πρώτη φορά κατά την Πρωτοελλαδική περίοδο, και αναπτύχθηκε ιδιαίτερα κατά τη Μεσοελλαδική περίοδο. Κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού φαίνεται ότι σταδιακά ο οικισμός παρήκμασε και εγκαταλείφθηκε. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών ερευνών, αποσπασματικοί τοίχοι που χρονολογούνται στην ΥΕ III περίοδο εντοπίστηκαν σε αρκετά σημεία της Μαγούλας, ενώ μόνο ένα κτίριο (Κτίριο Α) σώζεται σε σχετικά καλή κατάσταση. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα, ο οικισμός της ΥΕ III περιόδου φαίνεται να συνδέεται και με ένα σύνολο κιβωτιόσχημων τάφων, οι οποίοι εντοπίστηκαν ΝΔ των οικιστικών καταλοίπων. Το Κτίριο Α φαίνεται να έχει όμοιο προσανατολισμό με αυτούς τους τάφους⁸⁴.

Το δεύτερο κτίριο που χρονολογείται στην ΥΕ III περίοδο, ένα ορθογώνιο κτίριο μικρών διαστάσεων, εντοπίστηκε στο δυτικό τμήμα της Μαγούλας, σε απόσταση 10μ. από το δυτικό όριο των ανασκαφών της Γαλλικής Σχολής, κατά τη διάρκεια σωστικών εκσκαφών που διενεργήθηκαν από τη Ι' Εφορεία Προϊστορικών

⁸⁴ Dor Jannoray & Van Effenterre 1960, 37-38.

και Κλασικών Αρχαιοτήτων το 1989⁸⁵. Εκτός από τα κατάλοιπα αυτού του κτιρίου (Εικ. 4) εντοπίστηκαν επίσης τμήματα πέντε επιπλέον τοίχων, όπως επίσης και τρεις μικροί κιβωτιόσχημοι τάφοι, ακτέριστοι, οι οποίοι περιείχαν ταφές νηπίων.

Κρίσσα

Το ιστορικό των ανασκαφών

Οι πρώτες έρευνες στην ακρόπολη της Κρίσσας, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν το 1935, με προτροπή του L. Lerat, από τον αρχαιολόγο E. Ardaillon, αποκάλυψαν στοιχεία προϊστορικής κατοίκησης. Το 1936 η Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή πραγματοποίησε ανασκαφικές έρευνες στην ακρόπολη της Κρίσσας, αποκαλύπτοντας έναν προϊστορικό οικισμό, ο οποίος κατοικήθηκε για πρώτη φορά κατά τη Μεσοελλαδική περίοδο και καταστράφηκε από φωτιά στο τέλος της ίδιας περιόδου⁸⁶.

Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά στοιχεία από την ακρόπολη της Κρίσσας, η κατοίκηση συνεχίστηκε σε αυτή τη θέση, και μετά την καταστροφή του ΜΕ οικισμού. Κρίνοντας από τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των υστεροελλαδικών κτιρίων, και την ανακατασκευή των τειχών της ακρόπολης⁸⁷, η παρακμή του γειτονικού οικισμού της Κίρρας κατά την ΥΕ ΙΙΙ περίοδο φαίνεται να συμπίπτει με τη μεταφορά του οικιστικού κέντρου της κοιλάδας στον οικισμό της Κρίσσας, στο ύψωμα του Αη-Γιώργη, ο οποίος βρίσκεται νότια του σύγχρονου οικισμού Χρισσό.

Κατά την υστεροελλαδική περίοδο, ο οικισμός της Κρίσσας φαίνεται να ακμάζει. Λόγω της φυσικής οχύρωσης της θέσης, καθώς και του οχυρωματικού περιβάλλον, ο οποίος επισκευάστηκε κατά την ΥΕ ΙΙΙ περίοδο και περιέκλειε χώρο 100.000 τ.μ., παρείχε ασφάλεια στους κατοίκους από πιθανές εξωτερικές απειλές. Αν και ο οικισμός καταστράφηκε από φωτιά στο τέλος του 13^{ου} αιώνα⁸⁸, η κατοίκηση στην περιοχή συνεχίστηκε, κρίνοντας από τα ευρήματα της Υπομυκηναϊκής περιόδου, που εντοπίστηκαν στο γειτονικό νεκροταφείο της Κρίσσας, το οποίο αποκαλύφθηκε το 1966, πολύ κοντά στην κυκλώπεια οχύρωση.

⁸⁵ Οικόπεδο Μούρτου [Χατζημιχάλη-Σκορδά, ΑΔ 44 (1989), 209-210].

⁸⁶ Van Effenterre & Jannoray, *BCH*. Volume 61, 1937, 299-300.

⁸⁷ Van Effenterre & Jannoray, *BCH*. Volume 61, 1937, 301.

⁸⁸ Van Effenterre & Jannoray, *BCH*. Volume 61, 1937, 299-326.

Σημαντικά στοιχεία για τη μυκηναϊκή παρουσία στην περιοχή προστέθηκαν, επίσης, χάρη σε μια σχετικά πρόσφατη, σωστικού χαρακτήρα ανασκαφική έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε τον Φεβρουάριο του 1969, στις ανατολικές παρυφές του οικισμού της Κρίσσας (σημερινό Χρισσό), όπου αποκαλύφθηκαν τρεις θαλαμωτοί τάφοι, καθώς και πλήθος κτερισμάτων, τα οποία χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΒ και στην ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο⁸⁹.

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Από το σύνολο της έκτασης που περικλείεται από το μυκηναϊκό τείχος (Εικ. 5), μόνο ένα μικρό τμήμα του έχει ερευνηθεί ανασκαφικά, το οποίο βρίσκεται στο νοτιοδυτικό τμήμα της ακρόπολης, ενώ δοκιμαστικές τομές, με σκοπό την διερεύνηση της έκτασης του οικισμού έχουν πραγματοποιηθεί στην υπόλοιπη περιτειχισμένη έκταση του λόφου.

Οι επιχώσεις της ΜΕ περιόδου διακρίνονται από εκείνες της ΥΕ περιόδου από ένα παχύ στρώμα καταστροφής, μετά από την ολοκληρωτική ισοπέδωση του εκτεταμένου ΜΕ οικισμού. Αν και η πρώιμη Μυκηναϊκή περίοδος δεν αντιπροσωπεύεται στον οικισμό, τα κτίρια της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου εντοπίζονται στο νοτιοδυτικό τμήμα της ακρόπολης της Κρίσσας. Τα ΥΕ ΙΙΙ κτίρια οικοδομούνται σε ελεύθερη διάταξη στον χώρο, χωρίς να αποτελούν συσσωματωμένες οικιστικές μονάδες. Εντοπίστηκαν συνολικά έξι οικιστικά συγκροτήματα⁹⁰, τα οποία χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΙ περίοδο (G1, G2, F1, F2, E1 και E2). Όμως, η αποσπασματική φύση των αρχιτεκτονικών καταλοίπων, καθώς και οι μεταγενέστερες παρεμβάσεις των επιχώσεων των βυζαντινών κτιρίων, στον υπό ανασκαφή χώρο, δεν επιτρέπει την εξαγωγή συμπερασμάτων, σχετικά με τη χωροταξική οργάνωση στο σύνολο του οικισμού. Μόνο στην περιοχή βορειοανατολικά του Τομέα ΙV (Εικ 6), όπου αποκαλύφθηκαν τα κτίρια G1, G2, F1 και F2, μπορούμε να παρατηρήσουμε την ύπαρξη μικρών διαδρόμων ανάμεσα στα κτίρια, τα οποία είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους, ενώ ανάμεσά τους εντοπίζονται επίσης ανοιχτοί χώροι.

⁸⁹ Κουντούρη 2017, 25-34.

⁹⁰ Van Effenterre & Jannoray, *BCH*, Volume 61, 1937, 315-323.

1.4. ΒΟΙΩΤΙΑ

Εισαγωγή

Η Βοιωτία συνορεύει προς τα νότο με την Αττική, ενώ στα βορειοδυτικά συνορεύει με τη Φωκίδα και στα βορειοανατολικά με τη Φθιώτιδα. Ανατολικά της Βοιωτίας βρίσκεται το νησί της Εύβοιας. Αποτελείται από εύφορες πεδιάδες, οι μεγαλύτερες από τις οποίες είναι της Θήβας, της Χαιρώνειας και της Κωπαΐδας, ενώ ένα μεγάλο μέρος της καταλαμβάνεται από δασωμένα όρη, όπως ο Κιθαιρώνας, ο Ελικώνας, το Ύπατο, το Μεσσάπιο, το Σφήγιο, το Ακόντιο, το Χλωμό, ο Παρνασσός κ.ά. Βρέχεται από τον Κορινθιακό και τον Ευβοϊκό κόλπο προς τα βόρεια και από τον Εύριπο προς τα νότια, έχοντας έτσι άμεση επικοινωνία με τις θαλάσσιες οδούς. Στο εσωτερικό της διατρέχεται από μικρούς ποταμούς, όπως ο Ασωπός, ο Λιβαδόστρας και ο Βοιωτικός Κηφισός, ο οποίος χύνεται στην λίμνη Υλίκη. Μια ακόμη λίμνη, η Παραλίμνη, ανήκει στη Βοιωτία, ενώ στην αρχαιότητα, στη θέση της σημερινής πεδιάδας της Κωπαΐδας, υπήρχε η ομώνυμη λίμνη, η οποία αποτέλεσε σημαντικό πόλο κατοίκησης από τη Νεολιθική περίοδο ως και τον 14ο αι. π.Χ., όταν αποξηράνθηκε στο πλαίσιο των μεγάλων μυκηναϊκών έργων⁹¹. Η ευφορία των εδαφών της και η γεωγραφική της θέση, που την κατέστησε σταυροδρόμι της Στερεάς Ελλάδας, διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξή της από την Νεολιθική περίοδο έως και τους ιστορικούς χρόνους.

Κατά τη διάρκεια της Εποχής του Χαλκού, ιδιαιτέρως κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, εντοπίζεται έντονη μυκηναϊκή κατοίκηση στη Βοιωτία. Από τις αρχές του 14^{ου} αιώνα, εμφανίζεται στη Βοιωτία το πρώτο οχυρωμένο μυκηναϊκό ανακτορικό κέντρο, με έδρα τη Θήβα⁹², και άλλες οχυρωμένες θέσεις στην Εύτρηση⁹³ και στον Γλα⁹⁴. Άλλες σημαντικές, δευτερεύουσες θέσεις είναι ο Ορχομενός⁹⁵ και η Τανάγρα, όπου επίσης η δυναμική της κεντρικής εξουσίας αντανακλάται, τόσο στο πλήθος των τεχνουργημάτων, όσο και στην ταφική αρχιτεκτονική, με τον θολωτό

⁹¹ Αρβαντινός, Κουντούρη, Φάππας 2006, 557-564. Σπυρόπουλος AAA 6, 2, 1973, 201-214.

⁹² Symeonoglou 1985.

⁹³ Goldman 1931.

⁹⁴ Ιακωβίδης 1998.

⁹⁵ Στην παρούσα μελέτη δεν θα αναφερθούν τα κτίρια του Ορχομενού και του οχυρωμένου Γλα, καθώς σε αυτά διαπιστώνονται ανακτορικές δραστηριότητες και δεν αποτελούν ιδιωτικές οικιστικές μονάδες.

τάφο του Μινύου, τον μοναδικό θολωτό τάφο στη Βοιωτία, να μαρτυρά την ισχυρή μυκηναϊκή παρουσία στην περιοχή.

Σε αντίθεση με τα παραπάνω, τα κατάλοιπα της οικιστικής αρχιτεκτονικής αυτής της πυκνοκατοικημένης και πλούσιας περιοχής είναι λιγότερα. Οι πληροφορίες που διαθέτουμε σήμερα για την ιδιωτική αρχιτεκτονική στη Βοιωτία, εντοπίζονται σε τρεις θέσεις (Χάρτης 4):

- τον οικισμό της Εύτρησης
- τη θέση «Δένδρο», στην Τανάγρα και
- τον Άγιο Ηλία στο Σχηματάρι.

Εύτρηση

Το ιστορικό των ανασκαφών

Η ανασκαφή⁹⁶ του οικισμού της Εύτρησης διεξήχθη από το Fogg Art Museum του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ, σε συνεργασία με την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, από το 1924 έως και το 1927, υπό τη διεύθυνση της H. Goldman⁹⁷. Στην περιοχή συνεχίζουν να διεξάγονται έως και σήμερα ανασκαφικές έρευνες σωστικού χαρακτήρα.

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Ο οικισμός της Εύτρησης εντοπίστηκε σε έναν χαμηλό λόφο, σε απόσταση 12χλμ. νοτιοδυτικά της Θήβας, και 6 χλμ. Το οχυρωματικό τείχος που κατασκευάστηκε κατά την Υστεροελλαδική περίοδο περιελάμβανε μια έκταση 213.000τ.μ., από την οποία μόνο στα 35.000τμ έχουν εντοπισθεί ίχνη κατοίκησης⁹⁸. Στο τέλος της Υστεροελλαδικής ΙΙΙΓ περιόδου, η Εύτρηση παράκμασε και

⁹⁶ Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών πολύτιμη βοήθεια πρόσφεραν ο αρχαιολόγος Α. Κεραμόπουλος και ο Έφορος Αρχαιοτήτων της περιοχής Ν. Παπαδάκης. Η σχεδιαστική αποτύπωση των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του οικισμού πραγματοποιήθηκε από τον αρχιτέκτονα της Βρετανικής Σχολής στην Αθήνα Piet de Jong. Τα αποτελέσματα της ανασκαφής δημοσιεύθηκαν λίγα χρόνια αργότερα (Goldman H., 1931. Excavations in Eutresis in Boeotia, Cambridge, Massachusetts).

⁹⁷ Goldman 1931, xvii-xviii.

⁹⁸ Goldman 1931, 68.

εγκαταλείφθηκε. Η εγκατάλειψη όμως δε φαίνεται να συνδέεται με καμία καταστροφή.

Οι κάτοικοι του οικισμού σε αυτή την περίοδο (YEIII) είχαν περιοριστεί στη νοτιοανατολική πλευρά του λόφου⁹⁹, όπου εντοπίστηκαν και τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα τριών κτιρίων (Κτίριο K, V¹⁰⁰ και BB), καθώς και ενός δρόμου ο οποίος διασχίζει τον οικισμό, με κατεύθυνση ΒΔ - ΝΑ. Λόγω της αποσπασματικής κατάστασης και διατήρησης των λιγοστών κτιρίων του οικισμού της YE III περιόδου¹⁰¹ είναι δύσκολο να έχουμε μια ολοκληρωμένη εικόνα της χωροταξικής τους διάταξης. Τα αποκαλυφθέντα κτίρια βρίσκονται βορειοδυτικά σε σχέση με το τείχος του οικισμού.

Δένδρο, Τανάγρα

Το ιστορικό των ανασκαφών

Οι ανασκαφικές έρευνες στην περιοχή της Τανάγρας, νοτιοανατολικά του σύγχρονου ομώνυμου οικισμού, ξεκίνησαν από τον Θ. Γ. Σπυρόπουλο το 1969 και έφεραν στο φως τμήματα δύο νεκροταφείων, το ένα στη θέση «Δένδρο» και το δεύτερο στη θέση «Γέφυρα», όπου ανακαλύφθηκαν συστάδες θαλαμοειδών τάφων, λαξευμένων στο βράχο, που περιείχαν μεγάλο αριθμό πήλινων λαρνάκων με εικονιστική διακόσμηση¹⁰². Επίσης, αποκαλύφθηκαν τμήματα δύο προϊστορικών οικισμών στις θέσεις «Δένδρο» και «Γέφυρα», οι οποίοι σύμφωνα με τον ανασκαφέα σχετίζονται με τα δύο αποκαλυφθέντα νεκροταφεία.

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Στη θέση «Δένδρο»¹⁰³, όπου εντοπίστηκε μυκηναϊκός οικισμός της Υστεροελλαδικής περιόδου κατά τις ανασκαφικές έρευνες του Θ. Γ. Σπυρόπουλου το 1972, αποκαλύφθηκαν επάνω σε χαμηλό λόφο τα αρχιτεκτονικά λείψανα ενός

⁹⁹ Goldman 1931, 64.

¹⁰⁰ Το Κτίριο K οικοδομήθηκε επάνω από το Κτίριο V, σε μεταγενέστερη φάση της YEIII περιόδου (Goldman 1931, 68).

¹⁰¹ Goldman 1931, 64.

¹⁰² Σπυρόπουλος, ΠΑΕ 1975, 424-427. Σπυρόπουλος, ΠΑΕ 1974, 19-33.

¹⁰³ Σπυρόπουλος, ΠΑΕ 1974, 14-18.

μονόχωρου κτιρίου καθώς και τμήματα τοίχων άλλων κτιρίων (Εικ. 7). Ο δεύτερος οικισμός στη θέση «Γέφυρα»¹⁰⁴, ο οποίος εντοπίστηκε προς τα ανατολικά του ομώνυμου νεκροταφείου το 1975, απέδωσε μόνο τμήματα τοίχων ενός κτιρίου¹⁰⁵.

Άγιος Ηλίας, Σχηματάρι

Το ιστορικό των ανασκαφών

Με αφορμή την ανακάλυψη μιας επιγραφής, ενσωματωμένης σε τοίχο του ναού του Αγίου Δημητρίου, κοντά στον Σταθμό του Σχηματαρίου Βοιωτίας, από τον καθηγητή R. M. Burrows του Πανεπιστημίου του Κάρντιφ, άρχισαν οι ανασκαφικές έρευνες στην περιοχή την άνοιξη του 1906, σε συνεργασία με την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών¹⁰⁶. Σκοπός των ερευνών ήταν ο εντοπισμός του Ναού του Απόλλωνα, της αρχαίας πόλης 'Δήλιον', η οποία είχε τότε ταυτισθεί με το σύγχρονο χωριό Δήλεσι, της Βοιωτίας.

Στη διάρκεια των συγκεκριμένων ανασκαφικών ερευνών στην ευρύτερη περιοχή εντοπίστηκε ένα μυκηναϊκό κτίριο επάνω στον λόφο του Αγίου Ηλία. Ο λόφος αυτός απέχει 2χλμ. από τον ναό του Αγίου Δημητρίου, βρίσκεται σε μεγαλύτερο υψόμετρο από αυτόν και πλησιέστερα στη θάλασσα, στα αριστερά του σύγχρονου κεντρικού δρόμου που οδηγεί στο χωριό Δήλεσι.

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Επάνω στον λόφο, εκτός από το μυκηναϊκό κτίριο, και σε απόσταση 1,80 μ. – 2,70 μ. νοτιοδυτικά αυτού, αποκαλύφθηκε επίσης ένα τμήμα τοίχου, μήκους 5,50μ., ενώ στις ανατολικές παρυφές του λόφου εντοπίστηκαν δύο λακκοειδείς τάφοι¹⁰⁷. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ήταν εμφανή στην επιφάνεια του εδάφους, όπου

¹⁰⁴ Σπυρόπουλος, ΠΑΕ 1975, 420.

¹⁰⁵ Στη θέση «Γέφυρα» οι δοκιμαστικές ανασκαφικές τομές απέδωσαν τμήμα ενός μυκηναϊκού κτιρίου. Δεν θα συμπεριληφθεί στην παρούσα μελέτη καθώς δεν έχει αποκαλυφθεί σε όλη την έκτασή του και δεν διαθέτει έστω ένα δωμάτιο με πλήρεις διαστάσεις (Σπυρόπουλος, ΠΑΕ 1975, 415-427, 420, Εικ. 4).

¹⁰⁶ Brown, BSA 12 (1905-1906), p. 94-95.

¹⁰⁷ Δεν διατίθεται στη δημοσίευση γενικό τοπογραφικό του λόφου.

εντοπίσθηκαν επεξεργασμένοι λίθοι που ανήκαν στη θεμελίωση του μυκηναϊκού κτιρίου.

1.5. ΦΘΙΩΤΙΔΑ

Εισαγωγή

Ο νομός Φθιώτιδας εντοπίζεται στο κέντρο της ανατολικής ηπειρωτικής Ελλάδας, βόρεια του Νομού Βοιωτίας, ενώ το πεδινό τμήμα του συνορεύει προς βορρά με το νότιο τμήμα της Θεσσαλίας¹⁰⁸. Ανατολικά διαθέτει μεγάλης έκτασης ακτές, στις οποίες καταλήγουν μεγαλύτεροι ή μικρότεροι ποταμοί, όπως ο Σπερχειός και ο Ασωπός, ενώ ανάμεσά τους σχηματίζονται εύφορες πεδιάδες και κοιλάδες. Στα εδάφη της Φθιώτιδας καταλήγουν, στα βορειοδυτικά, οι νοτιοανατολικές απολήξεις της νότιας Πίνδου, στα νοτιοδυτικά τα Βαρδούσια Όρη, και ανατολικά αυτών, το όρος Οίτη, καθώς και μικρότερα όρη, όπως το Καλλίδρομο και το Χλωμό. Αν και η Φθιώτιδα είναι κυρίως ορεινή ή ημιορεινή, διαθέτει φυσικά περάσματα, τα οποία χρησιμοποιούνταν ήδη από τη Νεολιθική Εποχή. Εξαιτίας του γεωγραφικού της ανάγλυφου, στην περιοχή της Φθιώτιδας κατοικούσαν πολλά και διαφορετικά ελληνικά φύλα, ενώ οι ακτές της, που διέθεταν μεγάλο αριθμό φυσικών κόλπων, όπως ο Μαλιακός και ο Ευβοϊκός, παρείχαν πρόσβαση και επικοινωνία προς τους θαλάσσιους εμπορικούς δρόμους¹⁰⁹. Η περιοχή της Φθιώτιδας, εκτός από τη βασική πηγή της ζωής, το νερό, διέθετε εδάφη πρόσφορα για καλλιέργεια και κυνήγι, όπως επίσης και για υλοτομία.

Κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, οι θέσεις διπλασιάζονται σε αριθμό, και εντοπίζονται ίχνη κατοίκησης σε αρκετές περιοχές¹¹⁰. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα αρχαιολογικά δεδομένα, δύο θέσεις, η Σκάλα Αταλάντης και η Μελιδόνη Αρκίτσας¹¹¹ (αρχαία Αλόπη), έχουν αποδώσει, στο πλαίσιο επιφανειακής έρευνας, κεραμική της ΥΕ ΙΙΑ και της ΥΕ ΙΙΒ περιόδου, ενώ σε τρεις θέσεις (Πύργος Λιβανατών/Κύνος¹¹², Ράχη Προσκυνά και νησίδα Μήτρου Τραγάνας), στις οποίες διεξήχθησαν

¹⁰⁸ Δακωρώνια 1999, 181-186.

¹⁰⁹ Kounouklas 2011, 23-30.

¹¹⁰ Kounouklas 2011, 39-45. Δακωρώνια 2000, 35-37. Dakoronia 1996b, 1167-1173.

¹¹¹ Simpson & Dickinson 1979, 262.

¹¹² Dakoronia 2010. Kounouklas 2011.

ανασκαφικές έρευνες, εντοπίσθηκαν κατάλοιπα οικισμών της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου. Στις θέσεις Κύνος και Μήτηρου, οι οποίες είναι ιδιαίτερα σημαντικές, αποκαλύφθηκαν εκτεταμένα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των οικισμών, ενώ στη θέση Ράχη Προσκυνά εντοπίσθηκαν μόνο τμήματα τοίχων, τα οποία σώζονταν σε εξαιρετικά αποσπασματική κατάσταση καθώς και κεραμεική της ΥΕ ΙΙΑ1 και της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου¹¹³. Αρχαιολογικά κατάλοιπα έχουν εντοπισθεί σε δύο ακόμη θέσεις, στα Σπαρτιά¹¹⁴ και στις Κοκκινόνιζες¹¹⁵, στις οποίες αποκαλύφθηκαν ταφικά ευρήματα της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου. Επιπλέον, τρεις ακόμη θέσεις (Ρέμα Φαρμάκη¹¹⁶, Σβέτζα¹¹⁷ και Τραγάνα Παλιό Χωριό¹¹⁸), όπου αποκαλύφθηκαν νεκροταφεία (θολωτοί τάφοι), απέδωσαν ευρήματα που χρονολογούνται από την ΥΕ ΙΙΒ1-ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο, και συνεχίζουν να είναι σε χρήση μέχρι και την ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο, προσφέροντας νέα στοιχεία για τη μυκηναϊκή παρουσία στην περιοχή.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια του 12ου αιώνα π.Χ. παρατηρείται μείωση στον αριθμό των θέσεων στις οποίες εντοπίζεται χρήση/κατοίκηση τη συγκεκριμένη περίοδο, και αφορούν τόσο οικισμούς, όσο και νεκροταφεία¹¹⁹. Οι πληροφορίες που διαθέτουμε σήμερα για την ιδιωτική αρχιτεκτονική στη Φθιώτιδα, εντοπίζονται σε δύο θέσεις (Χάρτης 5):

- τον οικισμό του Κύνου,
- και τον οικισμό του Μήτηρου.

Πύργος Λιβανατών/Κύνος

Το ιστορικό των ανασκαφών

Η θέση Πύργος Λι βανατών ή αλλιώς Κύνος, βρίσκεται σε έναν χαμηλό λόφο κοντά στη δυτική ακτή του Βόρειου Ευβοϊκού κόλπου, και στο σύγχρονο χωριό Λιβανάτες. Στη θέση αυτή αποκαλύφθηκε τμήμα οικισμού της Ύστερης Εποχής του

¹¹³ Κυριαζή 2003, 282-287, εικ. 5.

¹¹⁴ Για την αποκάλυψη των δύο θολωτών τάφων στα Σπαρτιά, οι οποίοι ήταν σε χρήση από την ΥΕΙΙΑ έως την ΥΕΙΙΓ ύστερη περίοδο, καθώς και στην Υπομυκηναϊκή περίοδο, βλ. Δακωρώνια 1995β, 178-179. 1999β, 181-186. 2003α, 339-350.

¹¹⁵ Δακωρώνια 1996, 1167-1173. 1993, 115-127. 1988, 244-245.

¹¹⁶ Δακωρώνια 1997, 203-204.

¹¹⁷ Δακωρώνια 2003α, 436. 2003β, 436-37.

¹¹⁸ Δακωρώνια 1997, 205-206.

¹¹⁹ Δακωρώνια 2003α, 9-350.

Χαλκού, στον οποίο διαπιστώθηκε συνεχής κατοίκηση από την Μέση Εποχή του Χαλκού έως και τους ιστορικούς χρόνους. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς, πιθανώς ταυτίζεται με την Ομηρική πόλη Κύνο¹²⁰.

Ο οικισμός ερευνήθηκε συστηματικά από τη ΙΔ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, από το 1985 έως και το 1995, υπό τη διεύθυνση της αρχαιολόγου Φ. Δακωρώνια και του Π. Κουνούκλα¹²¹. Ο υπό διερεύνηση χώρος (Εικ 8) είχε έκταση 500τ.μ.¹²².

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, ο οικισμός κατοικήθηκε αρχικά κατά τη Μέση Εποχή του Χαλκού και συνέχισε να κατοικείται κατά την ΥΕ ΙΙΙ περίοδο¹²³. Η ΥΕ ΙΙΑ1 περίοδος (πρώτο μισό 14^{ου} αιώνα πΧ) αντιπροσωπεύεται, τόσο από την κεραμική, όσο και από τμήματα τοίχων, τα οποία σώζονται σε εξαιρετικά αποσπασματική κατάσταση. Αν και κεραμική της ΥΕ ΙΙΒ περιόδου (13^{ος} αιώνας πΧ) περισυλλέχθηκε κατά τη διάρκεια των επιφανειακών ερευνών¹²⁴, τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της ΥΕ ΙΙΓ Υστερης περιόδου (Κύνος 6¹²⁵) που εδράζονται στο στρώμα καταστροφής της προγενέστερης φάσης (Εικ. 9α. & 9β.), της ΥΕ ΙΙΓ Μέσης (Κύνος 7), σώζονται σε αρκετά καλή κατάσταση (Εικ. 10α. & 10β.). Αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των αρχών του 12^{ου} αιώνα πΧ (ΥΕΙΙΓ Πρώιμη) (Κύνος

¹²⁰ Δακωρώνια, ΑΔ 34, 1979, *Χρονικά*, Β1, 186-187. Dakoronia 1993, 115-127.

¹²¹ Για τις σύντομες εκθέσεις των ανασκαφικών ερευνών στον Κύνο βλ. Δακωρώνια 1998, ΑΔ 48 (1993), Χρ., Β'1, 209-210. 2003 α, ΑΔ 54 (1999), Χρ., 372-377. 2003β, ΑΔ 52 (1997), Χρ., Β'1, 436-437. 1997, ΑΔ 47 (1992), Χρ., Β'1, 202-206. 1996, ΑΔ 46 (1990), Χρ., Β'1, 194-195. 1995, ΑΔ 45 (1990), Χρ., Β'1, 177-179. 1992, ΑΔ 42 (1987), Χρ., Β'1, 226-228. 1990β, ΑΔ 41 (1986), Χρ., Β'1, 62. 1990α, ΑΔ 40 (1985), Χρ., 165-174. 1989, ΑΔ 39 (1984), Χρ., Β'1, 135-136. 1988, ΑΔ 35 (1980), Χρ., Β'1, 244-254. 1987, ΑΔ 34 (1979), Χρ. Β'1, 186-187.

¹²² Αξίζει να σημειωθεί ότι όλο το αρχαιολογικό υλικό της ανασκαφής του Κύνου έχει υποστεί επεξεργασία με το ηλεκτρονικό σύστημα «Αίας», το οποίο αποτελεί πρότυπο σύστημα διαχείρισης ανασκαφικών δεδομένων (Δακωρώνια – Κουνούκλας – Μπελέτσης 2009, 999-1009).

¹²³ Όμοια κατάσταση συναντάμε και στον οικισμό στη νησίδα Μήτρου (Van De Moortel 2007, *AEGLAEUM* 28, 250).

¹²⁴ Για την κεραμική στον Κύνο βλ. Κουνούκλας 2016, 829-839. Δακωρώνια & Κουνούκλας 2012α, 1171-1178. Δακωρώνια & Κουνούκλας 2012β, 1159-1169. Dakoronia 2007, 119-127.

¹²⁵ Kounouklas 2011, 15.

8¹²⁶), δεν έχουν εντοπισθεί και η κατοίκηση/χρήση του χώρου κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, η οποία μαρτυρείται κυρίως από την κεραμική.

Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των κτιρίων του οικισμού του 12^{ου} αιώνα πΧ (Κύνος 6 και 7), ανήκουν κυρίως σε τρία κτίρια (Κτίριο 010, 011 και 012)¹²⁷. Ένα τέταρτο κτίριο (Κτίριο 013), το οποίο εντοπίστηκε στην βορειοανατολική γωνία του ανασκαφέντος χώρου, κατά μήκος ενός δρόμου (ΔΡΙV), δεν ερευνήθηκε αλλά, σύμφωνα με τα στοιχεία της γεωφυσικής διασκόπησης, επιβεβαιώνεται η ύπαρξή του εκτός των ορίων της ανασκαφής¹²⁸. Τα κτίρια του οικισμού χωρίζονται από στενούς δρόμους (ΔΡ1 και ΔΡΙΙ) και διατάσσονται εκατέρωθεν αυτών. Σε μια πρώτη φάση οικοδομείται το Κτίριο 012 και 010, ενώ σε μεταγενέστερη φάση, οικοδομούνται τα κτίρια 09 και 08, επάνω από τις επιχώσεις των προγενέστερων κτιρίων. Η διάταξη των κτιρίων του οικισμού ακολουθεί προσανατολισμό Β/ΒΑ -Ν/ΝΔ ή Δ/ΒΔ -Α/ΝΑ, τον οποίο φαίνεται να ακολουθούν διαχρονικά, γεγονός ενδεικτικό της αδιάκοπης κατοίκησης/χρήσης του χώρου έως και το τέλος της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

Ο οικισμός καταστράφηκε στο τέλος του 12^{ου} αιώνα πΧ (ΥΕ ΙΙΙΓ Ύστερη) από σεισμό, τον οποίο ακολούθησε πυρκαγιά, σύμφωνα με τα ίχνη καύσης που εντοπίστηκαν εντός των κτιρίων, καθώς και από τις αλλοιώσεις στη θεμελίωση και την τοιχοποιία¹²⁹. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, ο οικισμός ανοικοδομήθηκε και επανακατοικήθηκε κατά την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου¹³⁰.

Μήτρος Τραγάνας

Το ιστορικό των ανασκαφών

Η νησίδα Μήτρου βρίσκεται στην Ανατολική Λοκρίδα, νοτιοδυτικά του κόλπου της Αταλάντης, απέναντι από την παραλία της Τραγάνας και έχει συνολικές

¹²⁶ Οι φάσεις κατοίκησης του οικισμού είναι αριθμημένες με βάση τη σειρά αποκάλυψης των αντίστοιχων οικοδομικών οριζόντων και είναι αριθμημένοι με αραβικούς αριθμούς (Κουνουκλάς 2011, 115).

¹²⁷ Τα κτίρια 010 και 011, δεν θα συμπεριληφθούν στην παρούσα μελέτη λόγω του μη οικιστικού τους χαρακτήρα και της μη ολοκληρωμένης αποκάλυψής των αρχιτεκτονικών τους καταλοίπων.

¹²⁸ Κουνουκλάς 2011, 18, 55, fig. 14.

¹²⁹ Dakoronia 1996a, 42.

¹³⁰ Κουνουκλάς - Δακωρώνια 2012β, 1159. Dakoronia – Κουνουκλάς 2009, 64, 66. Dakoronia 2003b, 38.

διαστάσεις 330μ. Β-Ν και 180μ. Α-Δ. Η ανασκαφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε έχει αποκαλύψει τμήμα του μυκηναϊκού οικισμού, στο βορειοανατολικό και βορειοδυτικό τεταρτημόριο της νησίδας. Κατά τη διάρκεια των ερευνών αποκαλύφθηκαν οικιστικά κατάλοιπα κτιρίων, τα οποία χρονολογούνται από τα μέσα της Πρωτοελλαδικής περιόδου (ΠΕ ΙΒ) έως και την Ύστερη Γεωμετρική περίοδο.

Οι πρώτες έρευνες στη νησίδα διεξήχθησαν την περίοδο 1988-1989, με τη συνεργασία της ΙΔ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού και του Πανεπιστημίου του Tennessee, υπό την αιγίδα της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών, κατά τη διάρκεια διεξαγωγής του επιστημονικού προγράμματος «Cornell Halai and East Lokris Project (CHELP)», τα αποτελέσματα του οποίου δημοσιεύθηκαν λίγα χρόνια αργότερα και κατέδειξαν ότι η νησίδα Μήτρου αποτελούσε μια από τις σημαντικότερες προϊστορικές θέσεις της περιοχής¹³¹.

Οι ανασκαφικές έρευνες διεξήχθησαν από το 2004 έως και το 2008, σε συνεργασία με την ΙΓ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων και την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών και, ειδικότερα, το Πανεπιστήμιο του Tennessee¹³². Το 2003 είχε πραγματοποιηθεί μαγνητική διασκόπηση από ερευνητική ομάδα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τα αποτελέσματα της οποίας επιβεβαίωσαν την κατοίκηση της νησίδας και έδωσαν την εικόνα μιας οργανωμένης πόλης στο βορειοανατολικό τμήμα της, η οποία καταλάμβανε έκταση 140μ x 60μ., ενώ στο εσωτερικό του οικισμού εμφανίστηκε ένα μεγάλο αψιδωτό κτίριο της Πρώιμης Γεωμετρικής περιόδου¹³³. Εκτός από τις συστηματικές ανασκαφικές έρευνες πραγματοποιήθηκαν και γεωφυσικές έρευνες το 2003 και το 2005¹³⁴, συστηματική επιφανειακή έρευνα (συνολικής έκτασης 8.900τ.μ. της επιφάνειας του νησιού) καθώς και στρωματογραφική διερεύνηση στο ανατολικό και δυτικό πρηνές της νησίδας Μήτρου¹³⁵.

¹³¹ Κουνούκλας - Δακωρώνια 2012β, 1159. Dakoronia – Kounouklas 2009, 64, 66. Dakoronia 2003b, 38.

¹³² Ζάχου & Van De Moortel, ΑΔ 61 (2006), Β'1, Χρονικά, 547-552. Ζάχου & Van De Moortel, ΑΔ 60 (2005), 448-454. Ζάχου & Van De Moortel, ΑΔ 56-59 (2001-2004), 398-406.

¹³³ Ζάχου & Van De Moortel, ΑΔ 56-59 (2001-2004), 398.

¹³⁴ Tsokas – Van de Moortel – Tsourlos – Stampolidis – Vargemezis – Zahou 2012.

¹³⁵ Van de Moortel & Zahou 2012, 1131-1146.

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και η αρχιτεκτονική των κτιρίων

Οι συστηματικές ανασκαφικές έρευνες στη νησίδα Μήτρου κάλυψαν μια έκταση 777τ.μ. της συνολικής επιφάνειας του νησιού, ενώ σταμάτησαν ύστερα από την αποκάλυψη των αρχιτεκτονικών καταλοίπων της Εποχής του Σιδήρου και της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, οι επιχώσεις των οποίων έφθαναν έως και 0,70-0,80 μ. κάτω από την επιφάνεια του εδάφους.

Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών αποκαλύφθηκαν 21 θεμέλια τοίχων, τα οποία χρονολογικά κυμαίνονται από την ΥΕ Ι έως και τη μέση Πρωτογεωμετρική περίοδο (Εικ. 11). Στην αρχή της ΥΕ ΙΙΑ περιόδου τα δύο μεγάλα κτίρια του οικισμού (Κτίριο D και H), τα οποία πιθανώς αποτελούσαν τον τόπο διαμονής της ελίτ του οικισμού κατά την ΥΕ Ι έως και την ΥΕ ΙΙ περίοδο, καταστρέφονται ολοσχερώς από φωτιά και παρατηρείται μια σύντομη περίοδος χρήσης του κτιρίου F, έως και την ΥΕ ΙΙΙ περίοδο, τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του οποίου διασώζονται πολύ αποσπασματικά. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός της έλλειψης αρχιτεκτονικών καταλοίπων του 13^{ου} αιώνα πΧ (ΥΕ ΙΙΒ), στην οποία χρονολογούνται τρία μόνο θεμέλια τοίχων και δαπέδων, παρά την μεγάλη ποσότητα κεραμικής της ΥΕ ΙΙΒ περιόδου στην περιοχή. Στο τέλος του 12^{ου} αιώνα πΧ (ΥΕ ΙΙΓ περίοδος) οικοδομούνται νέα κτίρια. Σε μια πρώτη φάση οικοδομείται το Κτίριο B, ενώ μετά την εγκατάλειψή του σε μεταγενέστερη φάση, οικοδομούνται τα κτίρια C και G και παρατηρείται μια μεταστροφή σε κατασκευές χαμηλότερης ποιότητας, στοιχείο που πιθανώς συνάδει με την παρακμή του οικισμού. Επιπρόσθετα, παρατηρείται η τάση στα νέα αυτά κτίρια να προτιμώνται ελαφρά υπόγεια δάπεδα χαμηλότερα της εξωτερικής επιφάνειας του εδάφους, ένα φαινόμενο που συνεχίζει να απαντάται και στα κτίρια της Πρωτογεωμετρικής περιόδου¹³⁶.

Η διάταξη των κτιρίων του οικισμού ακολουθεί προσανατολισμό B/BA -N/ΝΔ ή Δ/ΒΔ -Α/ΝΑ, τον οποίο φαίνεται να ακολουθούν διαχρονικά, γεγονός ενδεικτικό της αδιάκοπης κατοίκησης/χρήσης του χώρου ακόμα και μετά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού¹³⁷. Στον υπό διερεύνηση χώρο έχουν αποκαλυφθεί δύο οικιστικές μονάδες

¹³⁶ Van De Moortel 2011, 364-365.

¹³⁷ Van De Moortel 2007, *AEGLAEUM* 28, 250.

(Οικιστική μονάδα Β & Οικιστική μονάδα Γ), οι οποίες σώζονται σε καλύτερη κατάσταση και χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΙ περίοδο¹³⁸.

¹³⁸ Τμήματα τοίχων έχουν αποκαλυφθεί επίσης από ένα τρίτο κτίριο (Κτίριο F), το οποίο διασώζεται σε εξαιρετικά αποσπασματική κατάσταση. Δεν θα συμπεριληφθεί στη μελέτη καθώς δεν διασώζει τις ολοκληρωμένες διαστάσεις έστω ενός χώρου/δωματίου. Επιπρόσθετα, το Κτίριο C, δεν θα συμπεριληφθεί, διότι ο χαρακτήρας του κτιρίου είναι θρησκευτικός (Van De Moortel 2009, 362-363).

Κεφάλαιο 3:

Οικιστικές θέσεις της Θεσσαλίας

Ο κεντρικός ελλαδικός χώρος διαιρείται σε δύο τμήματα από μια μεγάλη οροσειρά, την Πίνδο, η οποία τον διατρέχει από τα βορειοανατολικά προς τα νοτιοδυτικά. Στη δυτική πλευρά έχουμε την Ήπειρο και την Αιτωλία και στην ανατολική πλευρά τη Θεσσαλία. Η Θεσσαλία είναι μια μεγάλης έκτασης, γόνιμη πεδιάδα, η οποία αρδεύεται πλούσια από τον Πηνειό ποταμό και τους παραποτάμους του, ενώ στα ανατολικά έχει πρόσβαση στον Παγασητικό Κόλπο και στο Αιγαίο. Οι εύφορες εκτάσεις της οριοθετούνται από ορεινούς όγκους περιμετρικά. Στα δυτικά, όπως προαναφέραμε, ορίζεται από την οροσειρά της Πίνδου, στα βόρεια από τον Όλυμπο, στα ανατολικά από το Πήλιο και στα νότια από την Όθρυ, η οποία διαχωρίζει τη Θεσσαλία από τη Στερεά Ελλάδα.

Κατά συνέπεια, η θεσσαλική γη, αν λάβουμε υπόψη μας τις εξαιρετικές προϋποθέσεις λόγω της γεωγραφικής της θέσης, αποτέλεσε ήδη από τη Νεολιθική περίοδο ένα ιδανικό περιβάλλον για τον άνθρωπο, παρέχοντας του όλους τους πόρους για μόνιμη εγκατάσταση οργανωμένων οικισμών. Οικισμοί έχουν εντοπιστεί σε πολλές θέσεις στις πεδιάδες και στις κοιλάδες της Θεσσαλίας, οι οποίες ήταν επίπεδες, εύφορες και με εύκολη πρόσβαση σε νερό, ενώ παράκτια εντοπίζονται αρκετοί οικισμοί σε λόφους (Χάρτης 6).

3.1. ΜΑΓΝΗΣΙΑ

Εισαγωγή

Η περιοχή της Μαγνησίας λόγω της γεωμορφολογίας της, ευνοούσε την ανάπτυξη των ανθρωπίνων εγκαταστάσεων, προσελκύοντας από πολύ νωρίς το ενδιαφέρον των μελετητών. Οι πρώτες ανασκαφές που διενεργήθηκαν στην περιοχή πραγματοποιήθηκαν στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, τόσο από Έλληνες αρχαιολόγους, όσο και από ξένους ερευνητές. Ο Τσουντας ανακαλύπτοντας τις Νεολιθικές ακροπόλεις του Διμηνίου και του Σέσκλου, συνέβαλε στο να γραφτεί

ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία του Νεολιθικού πολιτισμού στον Ελλαδικό χώρο¹³⁹, αλλά ταυτόχρονα κατάφερε να στρέψει το ενδιαφέρον της τότε επιστημονικής κοινότητας στον εντοπισμό και τη μελέτη των προϊστορικών πολιτισμών της Θεσσαλίας. Σύντομα ακολούθησαν και άλλοι ερευνητές, όπως οι Άγγλοι αρχαιολόγοι Wace και Thompson, οι οποίοι επικεντρώθηκαν στη μελέτη των νεολιθικών και μυκηναϊκών κινητών ευρημάτων και ιδιαίτερα στην κεραμική¹⁴⁰, συμβάλλοντας έτσι στην καλύτερη κατανόηση του υλικού πολιτισμού της Θεσσαλίας.

Οι έρευνες που συνεχίζονταν με όλο και πιο γοργούς ρυθμούς στο θεσσαλικό κάμπο, άρχιζαν να αλλάζουν την εικόνα που είχαμε μέχρι και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, εντοπίζοντας μυκηναϊκές θέσεις στην ενδοχώρα¹⁴¹, είτε αποκαλύπτοντας επιχώσεις της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, είτε ταφικά μνημεία¹⁴². Όμως, όσον αφορά τα αρχιτεκτονικά οικιστικά κατάλοιπα εντοπίζονταν παρά μόνο αποσπασματικά¹⁴³, με αποτέλεσμα η μελέτη της οικιστικής αρχιτεκτονικής της ΥΕΙΙΙ περιόδου, όχι μόνο στη Μαγνησία, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας, να μην είναι εφικτή.

Από τα τέλη της δεκαετίας του '80, στη γεωγραφική περιοχή της Μαγνησίας έχουν έρθει μέχρι σήμερα στο φως περισσότερα αρχαιολογικά στοιχεία, συμβάλλοντας στην κατανόηση της μυκηναϊκής παρουσίας στην περιοχή, κατά την ΥΕΙΙΙ περίοδο. Οι πιο καλά διατηρημένες και επαρκώς ανεσκαμμένες θέσεις εντοπίστηκαν κοντά στα παράλια του Παγασητικού κόλπου (Διμήνι, Μαγούλα Πευκάκια και Κάστρο-Παλιά Βόλου), προσφέροντας πλήθος αρχαιολογικών δεδομένων. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των οικισμών του Διμηνίου και της Μαγούλας Πευκάκια προσφέρουν μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα όσον αφορά την οικιστική αρχιτεκτονική της ΥΕΙΙΙ περιόδου. Η θέση Κάστρο Παλαιών Βόλου, αν και έχει μελετηθεί επαρκώς, ωστόσο δεν έχει αποκαλυφθεί η κάτοψη των δωματίων του

¹³⁹ Τσούντας 1908.

¹⁴⁰ Wace & Thompson 1912.

¹⁴¹ Feuer 1983. Hope-Simpson & Dickinson 1979.

¹⁴² Έχουν εντοπιστεί μέχρι σήμερα τέσσερις θολωτοί τάφοι στη Μαγνησία: στη θέση Λαμιόσπιτο (Lolling & Wolters 1887, 136-138. 1886, 435-443) και στη θέση Τούμπα Διμηνίου (Στάης 1901, 37-40), αλλά επίσης και εντός της πόλης του Βόλου στη θέση Καπακλί και στη θέση Καζανάκι (Adrimi-Sismani 2004-2005a, BSA 50, 59-60. Αδρύμη-Σισμάνη & Αλεξάνδρου, 2009, 133-149). Επιπρόσθετα συστάδες τάφων έχουν αποκαλυφθεί στην περιοχή της Νέας Ιωνίας Βόλου, στην οποία πιθανώς βρίσκονταν το μυκηναϊκό νεκροταφείο του οικισμού του Κάστρου Παλαιών (Μπάτζιου-Ευσταθίου 1999, 117-130).

¹⁴³ Παραδείγματα τέτοιων θέσεων αποτελούν: η θέση Φίλια Καρδίτσας (Θεοχάρης 1963, 138, πιν.171β. 1967, 295, πιν. 193) και η θέση Βλόχος, Τρικάλων (Γαλλής 1976, 175).

μυκηναϊκού κτιρίου (ΥΕΙΙΑ-ΥΕΙΙΒ), το οποίο είχε αρχικά ανασκαφεί μερικώς από τον Θεοχάρη¹⁴⁴ (Εικ. 12).

Οι έρευνες των αρχαιολόγων τα τελευταία έτη, κυρίως λόγω των πρόσφατων ανασκαφών που διεξήχθησαν στα πλαίσια των ‘Μεγάλων Έργων’, έχουν αποκαλύψει πολλές και σημαντικές θέσεις στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας¹⁴⁵. Μια τέτοια θέση είναι το «Κάστρο Αερινού/Δερβίσι», η οποία βρίσκεται νότια της ομώνυμης κοινότητας Αερινού και ανήκει διοικητικά στο Δήμο Ρήγα Φεραίου της Περιφερειακής Ενότητας Μαγνησίας. Στην θέση αυτή αποκαλύφθηκε σημαντικός οικισμός της ΥΕΙΙ περιόδου, θεμελιωμένος επάνω σε στρώματα της Πρώιμης και Μέσης εποχής του Χαλκού, σε ένα ιδανικό περιβάλλον στην ενδοχώρα της πεδιάδας της Θεσσαλίας, που παρέχει επάρκεια νερού και φυσική οχύρωση¹⁴⁶. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών, αποκαλύφθηκαν τέσσερις οικίες, σύμφωνα με την ανασκαφέα, όμως η τελική τους δημοσίευση των οικιών Ύστερης Εποχής Χαλκού δεν έχει ολοκληρωθεί και τα στοιχεία που έχουμε είναι ελάχιστα.

Συνοψίζοντας, οι ιδιωτικές, οικιστικές μονάδες που διαθέτουν ολοκληρωμένη αρχιτεκτονική κάτοψη εντοπίζονται σε τρεις θέσεις (Χάρτης 7):

- τον οικισμό του Διμηνίου,
- τον οικισμό των Πευκακίων, και
- τον οικισμό του Κάστρου Αερινού/Δερβίσι.

¹⁴⁴ Θεοχάρης 1961, 44-54. 1960, 49-59. 1957, 54-69. 1956, 119-130. Το επωνομαζόμενο ‘*Ανάκτορον*’ της Ιωλκού, που αποκάλυψε ο Θεοχάρης το 1956, αν και αποτελεί ένα πολύ σημαντικό κτίριο για τη μελέτη του μυκηναϊκού πολιτισμού στην περιοχή της Θεσσαλίας, δεν θα περιληφθεί σε αυτή τη μελέτη, καθώς δεν διασώζονται οι πλήρεις διαστάσεις των χώρων/δωματίων, και δεν μπορεί να προκύψει με ασφάλεια η κάτοψη του κτιρίου.

¹⁴⁵ Οι παραπάνω προαναφερθέντες οικισμοί αποτελούν ένα μόνο τμήμα των αρχαιολογικών θέσεων της Εποχής του Χαλκού που έχουν εντοπιστεί και καταγραφεί από ερευνητές που έχουν πραγματοποιήσει παλαιότερα επιφανειακές έρευνες, όπως ο Β. Feuer (Feuer 1983) και ο Κ. Γαλλής (Γαλλής 1992). Οι υπόλοιπες αρχαιολογικές θέσεις, αν και εξίσου σημαντικές, δεν αναφέρονται διότι αυτές είτε δεν ανήκουν στην ΥΕΙΙ περίοδο, αλλά σε προγενέστερες περιόδους, είτε σώζονται πολύ αποσπασματικά τα αρχιτεκτονικά οικιστικά κατάλοιπα, είτε δεν σώζονται παρά μόνο όστρακα που μαρτυρούν σε επάλληλες επιχώσεις τη κατοίκηση μιας θέσης είτε σώζουν ταφικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα.

¹⁴⁶ Αραχωβίτη 2000, 355-371.

Διμήνι

Το ιστορικό των ανασκαφών

Οι ανασκαφές έρευνες στη περιοχή του Διμηνίου ξεκίνησαν τρία χρόνια μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλίας, το 1881, με την ανασκαφή του θολωτού τάφου «Λαμιόσπιτο» και τον εντοπισμό του οικισμού στον κοντινό λόφο από τον Η. G. Lolling¹⁴⁷. Το 1892 ο Β. Στάης εντόπισε και δεύτερο θολωτό τάφο «Τούμπα» πάνω στο λόφο του Διμηνίου, τον οποίο ανέσκαψε το 1901 στο διάστημα μόλις ενός μήνα¹⁴⁸. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές στην περιοχή του Διμηνίου συνεχίστηκαν από τον Χρ. Τσουντα και τον Β. Στάη, από το 1901 έως το 1905, αποκαλύπτοντας τον Νεολιθικό οικισμό στην κορυφή του λόφου, ο οποίος δημοσιεύτηκε από τον Χρ. Τσουντα το 1908¹⁴⁹. Αξιοσημείωτες είναι οι αναφορές του Τσουντα όπου εντόπισε τοιχοδομές επάνω στο λόφο που θα έπρεπε να χρονολογηθούν την Εποχή του Χαλκού, χωρίς να τις προσδιορίζει με μεγαλύτερη χρονική ακρίβεια. Ύστερα από τις ανασκαφές του Τσουντα και του Στάη, το διάστημα 1974-1976 διεξήχθησαν ανασκαφικές έρευνες στο νεολιθικό λόφο του Διμηνίου από τον Χουρμουζιάδη¹⁵⁰. Σύμφωνα με τον Χουρμουζιάδη, στις ανασκαφικές έρευνες του 1974-1976, αποκαλύφθηκαν το 'Μέγαρο' που αποκαλύφθηκε στη βόρεια πλευρά της Κεντρικής αυλής και το 'Μέγαρο Β' στην νοτιοδυτική πλευρά της περιοχής του Νεολιθικού οικισμού, χρονολογούνται στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού¹⁵¹.

Μετά από χρόνια παύσης των αρχαιολογικών ερευνών στο Διμήνι, οι διαδικασίες άρσης της περιοχής γύρω από το λόφο στάθηκαν αφορμή στο να αποκαλυφθούν μυκηναϊκά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Για πρώτη φορά το 1977¹⁵² εντοπίστηκαν μυκηναϊκά κατάλοιπα στις παρυφές του νεολιθικού λόφου και ύστερα από είκοσι χρόνια ερευνάς και

¹⁴⁷ Lolling 1884, 99-103. Δημοσίευση θολωτού τάφου «Λαμιόσπιτο» από τον Wolters (Lolling & Wolters 1886, 435-443. 1887, 136-138).

¹⁴⁸ Στάης 1901, ΠΑΕ 79, 37-40. Στάης 1892, ΠΑΕ, 46-47.

¹⁴⁹ Τσουντας 1908. 1901, 41-42.

¹⁵⁰ Χουρμουζιάδης, Θεοχάρης, 1969, 224. Χουρμουζιάδης 1979, 104-110.

¹⁵¹ Η χρονολόγηση δεν βασίστηκε σε στρωματογραφικά δεδομένα αλλά σε κοινωνικά και οικονομικά επιχειρήματα, όπως η εξειδίκευση της κεραμικής παραγωγής, με κύριο στοιχείο το κεραμικό κλίβανο που εντοπίστηκε στο Διμήνι (Χουρμουζιάδης 1979, 104-110. 1978, 207-226. Andreou κ.α.2001, 266).

¹⁵² Αδρύμη-Σισμάνη 1977, 132-134.

συστηματικών ανασκαφών¹⁵³, αποκαλύφθηκαν έντεκα κτίρια της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, κτισμένα εκατέρωθεν ενός κεντρικού δρόμου, τα οποία αποτελούσαν τμήμα ενός μεγάλου αστικού κέντρου, ενώ στο κέντρο του οικισμού εντοπίστηκε και ανασκάφηκε συστηματικά έως το 2004¹⁵⁴, ένα μεγάλο αρχιτεκτονικό συγκρότημα, το οποίο, σύμφωνα με τον ανασκαφέα, αποτελούσε το διοικητικό κέντρο του οικισμού¹⁵⁵.

Η κατοίκηση στην περιοχή του Διμηνίου φαίνεται να κυριαρχεί κατά τους προϊστορικούς χρόνους. Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά δεδομένα, η κατοίκηση ξεκινάει από την 5^η χιλιετία π.Χ. με την πρώτη αποίκηση του λόφου και τη δημιουργία του γνωστού Νεολιθικού οικισμού του Διμηνίου με τους χαρακτηριστικούς αναλημματικούς περιβόλους σε κυκλική διάταξη¹⁵⁶. Κατά την Τελική Νεολιθική λόγω των αλλαγών στο φυσικό τοπίο και την απομάκρυνση της θάλασσας από το λόφο, παρατηρείται κάμψη ως προς το μέγεθος του οικισμού από τα μέσα της 3^{ης} έως και τη 2^η χιλιετία. Η Πρώιμη και Μέση Εποχή¹⁵⁷ του Χαλκού στο λόφο έχει επιβεβαιωθεί τόσο από μικρής έκτασης δοκιμαστικές ανασκαφικές τομές - στις οποίες διαπιστώθηκε στρωματογραφική αλληλουχία¹⁵⁸ - όσο και από αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, έως και την Ύστερη Εποχή του Χαλκού και την εγκατάλειψη του οικισμού κατά την ΥΕΙΙΓ πρώιμη περίοδο.

Σύμφωνα με γεωλογικές έρευνες, ο οικισμός του Διμηνίου κατά την ΥΕΧ δεν υπήρξε ποτέ παράκτιος, όμως βρισκόταν πολύ κοντά στην ακτογραμμή¹⁵⁹, σε μια εύφορη περιοχή στο μυχό του Παγασητικού κόλπου, δυτικά της πεδιάδας του Βόλου και ορίζονταν από τον ποταμό Ξεριά. Η θέση αυτή του Διμηνίου, καθώς και των γειτονικών γνωστών μυκηναϊκών οικισμών (Πευκάκια, Κάστρο Παλαιών), ευνοήθηκε πολύ ανά τους αιώνες, τόσο από το πολύ καλά προστατευμένο φυσικό

¹⁵³ Αδρύμη-Σισμάνη 1984, 132-134. 1985, 182-184. 1987, 245-246. 1988, 238-239. 1990, 194-197. 1992α, 245-246, 1992β, 222. Επίσης: Αδρύμη-Σισμάνη 1994α, 17-44. 1994β, 225-232. 1996α, 1295-1309. 1996β, 330-331. 1999, 131-142.

¹⁵⁴ Αδρύμη-Σισμάνη 2003, 71-100. Αδρύμη-Σισμάνη 2004-2005b, 1-54.

¹⁵⁵ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 33.

¹⁵⁶ Τσούντας 1908. Χουρμουζιάδης 1979.

¹⁵⁷ Τρείς οικίες της Μέσης Εποχής του Χαλκού έχουν ανασκαφεί, βλ. Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 59-82.

¹⁵⁸ Αξίζει να σημειωθεί ότι η περίοδος της ΠΕΙΙΙ, έως και τη ΜΕΙ και τη ΜΕΙΙ, δεν αντιπροσωπεύονται στο Διμήνι, όπως και σε άλλες θεσσαλικές θέσεις, στην Άργισσα και στα Πευκάκια, αν και η κατοίκηση στα Πευκάκια παρουσιάζει συνέχεια μέχρι και την ΜΕΙΙΙ (Milojčić 1960, 26-31).

¹⁵⁹ Καμπούρογλου 1994, 41-52.

λιμάνι που περικλείει ο κόλπος του Παγασητικού, όσο και τις πεδινές εκτάσεις που προστατεύονταν από τον ορεινό όγκο του Πηλίου. Επομένως, είναι προφανές ότι η γεωγραφική θέση του οικισμού ευνόησε την ανάπτυξη εμπορικών συναλλαγών με γειτονικά λιμάνια καθώς επίσης και την επαφή με άλλους οικισμούς, συνδράμοντας έτσι στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του οικισμού, η οποία αντικατοπτρίζεται και στην οικιστική αρχιτεκτονική.

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων

Σύμφωνα με τις τελευταίες ανασκαφικές έρευνες, στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού ο οικισμός του Διμηνίου ακμάζει και επεκτείνεται (Εικ. 13), ενώ παρουσιάζει ένα πυκνοδομημένο σύμπλεγμα οικιών και ενός διοικητικού κέντρου, που οργανώνονται σε παράλληλους άξονες, με σημείο αναφοράς ένα κεντρικό δρόμο, ο οποίος διασχίζει τον οικισμό από νότο προς τον βορρά¹⁶⁰. Λόγω της απουσίας μεταγενέστερων επεμβάσεων, τα κτιριακά συγκροτήματα διασώζονται σε καλή κατάσταση και επιπροσθέτως, καθώς έχει ανασκαφεί το μεγαλύτερο τμήμα του οικισμού, έχουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα των αρχιτεκτονικών καταλοίπων, των κινητών ευρημάτων και του οικισμού συνολικά.

Σύμφωνα με τα ανασκαφικά στοιχεία, ο οικισμός υπολογίζεται ότι κάλυπτε κατά την περίοδο ακμής του μια περιοχή συνολικής έκτασης 200 στρεμμάτων¹⁶¹. Τα όρια του οικισμού δεν είναι δυνατό να προσδιοριστούν με ακρίβεια, ωστόσο από τις γεωφυσικές και γεωλογικές έρευνες¹⁶², καθώς επίσης και από τις συστηματικές και τις σωστικές ανασκαφές, μπορούμε να τον ορίσουμε ως εξής: βόρειο και βορειοανατολικό όριο αποτελεί ο χείμαρρος Σεσκλίωτης και ο ποταμός Ξεριάς, ενώ στα ανατολικά οι σωστικές ανασκαφές έδειξαν ότι ο οικισμός συνεχίζεται και από την άλλη πλευρά του σύγχρονου δημόσιου δρόμου¹⁶³. Στα νοτιοδυτικά ορίζονταν από ένα ρέμα (το οποίο σήμερα είναι μπαζωμένο), ενώ στα δυτικά ο λόφος του Νεολιθικού οικισμού λειτουργεί ως φυσικό όριο.

¹⁶⁰ Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 2014. Ιωλκός, Η Εϋκτιμένη πόλη του Ομήρου. Ένα αστικό κέντρο στον μυχό του Παγασητικού κόλπου. Το διοικητικό κέντρο, οι οικίες και το νεκροταφείο. Βόλος.

¹⁶¹ Sarris, Topouzi & Adrimi-Sismani 2003, 17-23.

¹⁶² Sarris 2001, 15. Sarris, Topouzi & Adrimi-Sismani 2003. Καμπούρογλου 1994, 41-52.

¹⁶³ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 81-83.

Ωστόσο από τα 11 οικιστικά συγκροτήματα του οικισμού που έχουν αποκαλυφθεί, ανατολικά του διοικητικού κέντρου, μόνο τα τρία έχουν δημοσιευθεί αναλυτικά, σαν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα, ενώ λίγα στοιχεία αναφέρονται για ακόμη δύο, οι οποίες όμως δεν έχουν ερευνηθεί επαρκώς¹⁶⁴. Στο γενικό τοπογραφικό του Διμηνίου (Εικ. 13) σημειώνονται πέντε ανασκαφικοί τομείς με λατινικούς χαρακτήρες (I-V), ενώ οι σωστικές ανασκαφές των επιμέρους οικοπέδων, σημειώνονται με αραβικούς αριθμούς (4-17)¹⁶⁵. Στα αποκαλυφθέντα οικιστικά συγκροτήματα των τομέων I και II, διαπιστώθηκαν τρεις αρχιτεκτονικές φάσεις¹⁶⁶: κατά τη ΥΕΙΙΑ περίοδο έχουμε την θεμελίωση τους, κατά την ΥΕΙΙΒ-ΥΕΙΙΒ2 περίοδο έχουμε την επέκταση και ανακατασκευή τους στον ίδιο χώρο και μια σύντομη περίοδο κατοίκησης έως την πρόιμη ΥΕΙΙΓ.

Στον Τομέα I (Εικ. 14) εντοπίστηκαν¹⁶⁷, κατά τη διάρκεια σωστικών ανασκαφών στο οικόπεδο Καρυοφύλι, εννέα μυκηναϊκά συγκροτήματα οικοδομημένα εκατέρωθεν ενός μυκηναϊκού δρόμου με κατεύθυνση Β-Ν, από τα οποία μόνο οι δύο εξ αυτών, η 'Οικία Α' και η 'Οικία Κ', έχουν δημοσιευθεί. Τα υπόλοιπα οικιστικά συγκροτήματα προσμετρώνται μόνο ως προς την έκταση που καταλαμβάνουν προκειμένου να προκύψει ολόκληρο το εμβαδό του οικισμού (Εικ. 15). Η 'Οικία Κ'¹⁶⁸ βρίσκεται νοτιοανατολικά ης Οικίας Α, στην τρίτη σειρά κτιρίων παράλληλα με τον μυκηναϊκό δρόμο και αποτελεί ένα ακόμα παράδειγμα οικιστικού συγκροτήματος του μυκηναϊκού οικισμού του Διμηνίου, από την οποία όμως δεν διαθέτουμε την πλήρη κάτοψή της εξαιτίας των περιορισμών της σύγχρονης δόμησης.

Στον Τομέα II (Εικ. 16), που βρίσκεται στις παρυφές του Νεολιθικού λόφου, και συγκεκριμένα στο πρώην οικόπεδο Κατσαρού, αποκαλύφθηκαν τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ενός μεγάλου οικιστικού συγκροτήματος της 'Βόρειας Οικίας', κατά τις ανασκαφικές περιόδους των ετών 1985-1987 και 1995-1996. Στον ίδιο τομέα εντοπίστηκαν επίσης νότια της Βόρειας Οικίας, άλλα δύο οικιστικά συγκροτήματα, οι επονομαζόμενες 'Νότια Οικία' και η 'Ανατολική Οικία' (Εικ. 15). Η 'Ανατολική Οικία'¹⁶⁹, η οποία βρίσκεται νότια της 'Βόρειας Οικίας' και ανατολικά της 'Νότιας

¹⁶⁴ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 82-83. 2013, 88.

¹⁶⁵ Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 84-85.

¹⁶⁶ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 82. 2013, 87.

¹⁶⁷ Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 88-107.

¹⁶⁸ Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 96-107.

¹⁶⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 122-123. 1996, ΑΔ 51, Β'1 Χρονικά, 330-331.

Οικίας’, δεν ερευνήθηκε, με εξαίρεση ενός τμήματός της όπου αποκαλύφθηκαν δύο πιθανά δωμάτια. Το οικιστικό αυτό συγκρότημα έχει τον ίδιο προσανατολισμό με τα άλλα δύο οικιστικά συγκροτήματα πλησίον της, ενώ από την κεραμική που ευρέθη, χρονολογείται στην ΥΕΙΙΒ2 περίοδο. Η ‘Νότια Οικία’¹⁷⁰, μολονότι δεν έχει ολοκληρωθεί η ανασκαφική της διερεύνηση, έχει αποκαλυφθεί η κάτοψη της κατά την ΥΕΙΙΒ2. Δεν έχουν διαπιστωθεί άλλες οικοδομικές φάσεις. Βόρεια της ‘Νότιας Οικίας’ και σχεδόν σε επαφή με τη βορειοανατολική της γωνία, εντοπίστηκε τμήμα τοίχου, μικρού μήκους, παράλληλο με τον νότιο τοίχο της Βόρειας Οικίας, που βρίσκεται βόρεια της. Ο αδόμητος χώρος ανάμεσά στους δύο τοίχους έχει πλάτος 4μ, γεγονός που, σύμφωνα με την ανασκαφεία, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για ένα δεύτερο κάθετο μυκηναϊκό δρόμο, ο οποίος χωρίζει τη ‘Βόρεια Οικία’ από την ‘Ανατολική’ και ‘Νότια Οικία’¹⁷¹.

Εκτός από τις παραπάνω οικιστικές ιδιωτικές μονάδες, οι οποίες εντοπίστηκαν εκατέρωθεν του κεντρικού μυκηναϊκού δρόμου, θα πρέπει να εντάξουμε τέσσερα ακόμη κτίρια, τα οποία, σύμφωνα με την ανασκαφεία, ανήκουν στο διοικητικό κέντρο οικισμού και αποτελούν πιθανώς την κατοικία *“της άρχουσας τάξης που κατοικούσε στο συγκρότημα και είχε τον έλεγχο των οικονομικών, παραγωγικών και θρησκευτικών δραστηριοτήτων”*¹⁷². Τα κτίρια αυτά είναι: το ‘Μέγαρο Α’, το ‘Νότιο Μέγαρο’ και το ‘Βόρειο Μέγαρο’, που ανήκουν στο Νότιο Συγκρότημα, καθώς επίσης και το ‘Μεγαροειδές κτήριο’ το οποίο εντοπίστηκε εντός του Βόρειου Συγκροτήματος, όπου τοποθετείται το διοικητικό κέντρο του οικισμού και το δημόσιο ιερό. Τα κτίρια αυτά, τα οποία εντοπίστηκαν εντός του διοικητικού κέντρου του οικισμού¹⁷³ (Εικ. 17), φαίνεται σαφώς να έχουν την τάση να διαφοροποιηθούν ως προς τις υπόλοιπες οικιστικές μονάδες του οικισμού που εντοπίστηκαν εκατέρωθεν του κεντρικού δρόμου, μέσω του διαφορετικού προσανατολισμού και της μνημειακότητάς τους καθώς και άλλων στοιχείων που θα συζητηθούν αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο. Αν και στα προαναφερθέντα κτίρια εντοπίζονται στοιχεία διαφοροποίησης, μολαταύτα, ως προς τα αρχιτεκτονικά τους χαρακτηριστικά έχουν περισσότερες ομοιότητες με την ιδιωτική αρχιτεκτονική, παρά με την ανακτορική, αν τα

¹⁷⁰ Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 120-121. 1996, ΑΔ 51, Β’1 Χρονικά, 331.

¹⁷¹ Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 114.

¹⁷² Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 111.

¹⁷³ Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τα δύο συγκροτήματα του διοικητικού κέντρου, βλ. Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 108-280. Βλ. Επίσης Αδρύμη-Σισμάνη 2002, 94-107. 2000, 279-291.

συγκρίνουμε με τα μυκηναϊκά κέντρα τόσο της Πελοποννήσου όσο και της Θήβας στη Στερεά Ελλάδα. Η αρχιτεκτονική διαφοροποίηση έχει σχέση με την κοινωνική διαφοροποίηση και τον πλούτο των ενοίκων αυτών των μονάδων, υποδεικνύοντας πιθανόν μια πιο στενή σχέση με την άρχουσα τάξη¹⁷⁴.

Μαγούλα Πευκάκια

Το ιστορικό των ανασκαφών

Η περιοχή των Πευκακίων είναι μια σημαντική αρχαιολογική θέση, η οποία βρίσκεται στο μυχό του Παγασητικού κόλπου, 1,5 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά του Βόλου, της οποίας τα κατάλοιπα της Νεολιθικής, της Πρώιμης και Μέσης Εποχής του Χαλκού, τα οποία προέρχονται κυρίως από ταφικά σύνολα, έχουν δημοσιευθεί στα τέλη του 19^{ου} αι. πλήρως¹⁷⁵.

Οι Απ. Αρβανιτόπουλος¹⁷⁶ το 1912 αναφέρει ότι στην περιοχή λάμβαναν χώρα λαθρανασκαφές από τυμβωρύχους, αλλά και από εργάτες που είχε στείλει ο Βαλ. Στάης, οι οποίοι πραγματοποιούσαν ανασκαφές στη Μαγούλα χωρίς επίβλεψη, ενώ εκείνος ανέσκαπτε το Διμήνι. Ωστόσο, η περιοχή είναι γνωστή στη μυκηναϊκή βιβλιογραφία από τις έρευνες που ξεκίνησε ο Δ. Θεοχάρης το 1957, ύστερα από τον εντοπισμό ενός αριθμού αξιόλογων μυκηναϊκών αγγείων¹⁷⁷, στην νοτιοδυτική άκρη της μικρής χερσονήσου στη μαγούλα Πευκάκια, εντοπίζοντας ένα μυκηναϊκό κτίριο και ταυτίζοντάς τη θέση με τη μυκηναϊκή *Νηλεία*, την οποία αναγνώρισε ως *‘το εμπορείον της Ιωλκού’*¹⁷⁸, το μυκηναϊκό λιμάνι από το οποίο διακινούνταν τα προϊόντα και συντελούνταν οι επαφές με τον υπόλοιπο μυκηναϊκό κόσμο. Οι ανασκαφές συνεχίστηκαν το 1967-1968 από Γερμανούς αρχαιολόγους, υπό τη διεύθυνση του V. Μιοϊτζιέ σε συνεργασία με τον Δ. Θεοχάρη, στην αρχή με δοκιμαστικές τομές, οι οποίες στη συνέχεια εξελίχθηκαν σε συστηματικές ανασκαφικές έρευνες, όπου διαπιστώθηκε συνεχής κατοίκηση από την Τελική

¹⁷⁴ Mylona-Shear 1987, 152-153.

¹⁷⁵ Ο Wolters δημοσίευσε ομάδα αγγείων της Πρώιμης και Μέσης Εποχής του Χαλκού. Wolters 1889, 262-270. Πρώιμη και Μέση Εποχή του Χαλκού: Maran 1992, Christmann 1996.

¹⁷⁶ Αρβανιτόπουλος 1912, 172-175.

¹⁷⁷ Θεοχάρης 1957, ΠΑΕ (1962), 55-69.

¹⁷⁸ Θεοχάρης 1957, ΠΑΕ (1962), 69.

Νεολιθική, την Πρώιμη, τη Μέση και την Ύστερη Εποχή του Χαλκού έως και την ΥΕΙΠΒ2 περίοδο, όπου και ο οικισμός εγκαταλείφθηκε¹⁷⁹.

Η διερεύνηση της περιοχής των Πευκακίων συνεχίστηκε το 1986-1991¹⁸⁰ κατά μικρά χρονικά διαστήματα, από Εφορεία Αρχαιοτήτων Μαγνησίας, υπό τη διεύθυνση της Α. Μπάτζιου-Ευσταθίου, εκτός των ορίων της μαγούλας, όπου αποκαλύφθηκαν μυκηναϊκά κτίρια, υποδηλώνοντας την παρουσία ενός εκτεταμένου οικισμού στην περιοχή, πόρισμα που έρχεται σε αντίθεση με τον ισχυρισμό του Θεοχάρη που υποστήριζε τη ύπαρξη ενός απλού λιμανιού¹⁸¹. Η συστηματική ανασκαφή του οικισμού ξεκίνησε ξανά το 2006 και συνεχίζεται έως και σήμερα έχοντας αποκαλύψει δύο οικιστικές μονάδες που χρονολογούνται στην ΥΕΙΠΑ2-ΥΕΙΠΒ περίοδο¹⁸², όπου φαίνεται ότι άνθισε ο οικισμός, ενώ τα στοιχεία δείχνουν την ομαλή εγκατάλειψή του κατά την ΥΕΙΠΒ2/ΥΕΙΠΓ περίοδο, μετά την καταστροφή των ανακτορικών κέντρων στην Πελοπόννησο και ταυτόχρονα με τον γειτονικό μυκηναϊκό οικισμό του Διμηνίου, με τον οποίο πιθανόν συνδέονταν.

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων

Ο μυκηναϊκός οικισμός εντοπίστηκε νοτιοανατολικά της Μαγούλας Πευκάκια κατά τις εκσκαφές για την κατασκευή νέου ραδιοφωνικού σταθμού¹⁸³. Τα μυκηναϊκά στρώματα που εντοπίστηκαν για πρώτη φορά έξω από τα όρια της Μαγούλας Πευκάκια, σε βάθος 1,30 – 1,80μ, αποκάλυψαν το τμήμα ενός οικισμού (Εικ. 18), αποτελούμενο από δύο οικιστικές μονάδες, την ‘Οικία Α’ και την ‘Οικία Β’, των οποίων η ανασκαφική έρευνα δεν έχει ολοκληρωθεί.

Η Οικία Α¹⁸⁴, όπως την ονομάζει συμβατικά η ανασκαφέας, είναι μεγαλύτερη σε έκταση, σε σχέση με την Οικία Β, της οποίας έχει αποκαλυφθεί ένα μόνο μικρό τμήμα. Στο βόρειο τμήμα της οικιστικής μονάδας Α εντοπίστηκε ο Χώρος 2, πιθανώς διάδρομος, σύμφωνα με την ανασκαφέα Μπάτζιου-Ευσταθίου, που ανήκει στο κτίριο,

¹⁷⁹ Wolters 1889, 262. Stählin et al. 1934, 162.

¹⁸⁰ Μπάτζιου-Ευσταθίου 1992, 279-285. Μπάτζιου-Ευσταθίου, ΑΔ 42, 1987, Χρονικά, 251-252.

¹⁸¹ Μπάτζιου-Ευσταθίου 2003.

¹⁸² Μπάτζιου-Ευσταθίου 2012, 177-192.

¹⁸³ Μπάτζιου-Ευσταθίου, ΑΔ 42, 1987, Χρονικά, 251-252 (δημόσιο οικόπεδο αριθμ. ΒΚ 374).

¹⁸⁴ Batziou-Eustathiou 2015, 51-85.

ο οποίος έχει αποκαλυφθεί σε μήκος 10,50μ και πλάτος 2,80μ¹⁸⁵. Ωστόσο το μήκος αλλά και το πλάτος του Χώρου 2, θα μπορούσε να μας οδηγήσει και στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για ένα δρόμο του οικισμού που ενώνει τις οικιστικές μονάδες. Παραδείγματα τέτοιων δρόμων έχουν εντοπιστεί στο Μακρυχώρι, Λάρισας¹⁸⁶, όπου ο δρόμος που ενώνει τις οικιστικές μονάδες του οικισμού έχει διαστάσεις 4,50μ μήκος και 3μ πλάτος, καθώς επίσης και στο δρόμο που έχει εντοπιστεί στον οικισμό του Κύνου στη Φθιώτιδα ο οποίος έχει μήκος 13,10μ και το πλάτος του κυμαίνεται από 1,70μ έως 2μ¹⁸⁷. Αν λοιπόν δεχθούμε ότι ο Χώρος 2 αποτελεί δρόμο του οικισμού, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οδηγεί στα δύο αποκαλυφθέντα κτίρια και τους προσφέρει επικοινωνία με άλλα κτίρια του οικισμού ή με κάποιο άλλο χώρο.

Κάστρο Αερινού

Το ιστορικό των ανασκαφών

Ο αρχαιολογικός χώρος του Αερινού¹⁸⁸ εντοπίστηκε 1,5χλ. νότια του σύγχρονου χωριού του Αερινού και εκτείνεται στο ύψωμα «Κάστρο Αερινού» ή αλλιώς «Πετσουφλί Μαγούλα» ή «Δερβίσι» και στη γύρω πεδινή περιοχή. Βρίσκεται σε μια γεωγραφικά ιδανική θέση, καταλαμβάνοντας το νοτιοανατολικό τμήμα της κοιλάδας του Αερινού, η οποία περιβάλλεται από βουνά, χαμηλούς λόφους, και μικρά ρέματα, καθιστώντας την περιοχή κατάλληλη για την ανάπτυξη γεωργίας και την εγκατάσταση των πρώτων κατοίκων κατά τη Μέση Νεολιθική περίοδο (6^η Χιλιετία π.Χ.) καθώς και για τη μετέπειτα ανάπτυξη του οικισμού κατά την Εποχή του Χαλκού¹⁸⁹.

Η θέση καταγράφηκε για πρώτη φορά το 1908 ύστερα από έρευνες του αρχαιολόγου Χρ. Τσουντα, ο οποίος διαπίστωσε ότι ο χώρος άρχισε να κατοικείται στη Νεολιθική περίοδο, αλλά εντόπισε στην κορυφή του λόφου κατάλοιπα τείχους της κλασικής περιόδου¹⁹⁰. Το 1941, σε μια προσπάθεια εντοπισμού της ταυτότητας του οικισμού, ο ιστορικός Ε. Kirsten πρότεινε ότι πρόκειται για την ομηρική πόλη

¹⁸⁵ Μπάτζιου-Ευσταθίου, ΑΔ 64, 2009, 560.

¹⁸⁶ Τουρναβίτου 2018, ΑΕΘΣΕ (υπό δημοσίευση).

¹⁸⁷ Kounouklas 2011, 78-79.

¹⁸⁸ Αραχωβίτη 2000, 364-365.

¹⁸⁹ Αραχωβίτη 2000, 355-371.

¹⁹⁰ Αραχωβίτη 2013, 4.

Φυλάκη, πόλη του βασιλείου του Πρωτεσίλαου, ήρωα της τρωικής εκστρατείας. Το 1963 ο αρχαιολόγος Δ. Θεοχάρης, ύστερα από επιφανειακές έρευνες, προσδιόρισε αναλυτικότερα τις περιόδους κατοίκησης του οικισμού, χωρίς να προβεί σε περαιτέρω έρευνες.

Ωστόσο, μόλις ενενήντα χρόνια αργότερα ανασκάφηκε για πρώτη φορά, το διάστημα 1995-1999, με αφορμή την κατασκευή οδικού άξονα Πατρών-Αθηνών-Θεσσαλονίκης-Ευζώνων (Π.Α.Θ.Ε.), ο οποίος διασχίζει το πεδινό τμήμα του αρχαιολογικού χώρου¹⁹¹. Οι ανασκαφές που διενεργήθηκαν υπό την εποπτεία της ΙΓ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, καλύπτουν μια έκταση 14.000 τ.μ. περίπου στις υπώρειες και στην πεδινή έκταση βόρεια και ανατολικά του υψώματος «Κάστρο Αερινού» καθώς και σε ένα λόφο προς τα βορειοδυτικά του. Οι έρευνες αποκάλυψαν ένα σημαντικό οικισμό με μακραίωνη κατοίκηση. Τα κατάλοιπα που εντοπίστηκαν ανήκουν σε στρώματα της Νεολιθικής, Πρώιμης Μέσης και Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων

Ο οικισμός της Ύστερης Μυκηναϊκής περιόδου εντοπίστηκε στο χώρο του υψώματος «Κάστρο» και στις υπώρειες του. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών αποκαλύφθηκαν τέσσερις οικίες (Εικ.19), ορθογώνιας κάτοψης, οι οποίες χρονολογούνται στην ΥΕΙΙΑ-ΥΕΙΙΓ περίοδο, καθώς και τμήματα τοίχων άλλων οικημάτων, ανοιχτοί χώροι μεταξύ τους και δύο πηγάδια¹⁹².

Οι οικιστικές μονάδες που αποκαλύφθηκαν φαίνεται να ήταν ελεύθερα δομημένες στο χώρο, χωρίς κάποια συγκεκριμένη διάταξη και χωρίς να έχει εντοπιστεί ανάμεσά τους ή κοντά τους κάποιος δρόμος. Τα τέσσερα κτίρια που εντοπίστηκαν έχουν ορθογώνια κάτοψη και οι τοίχοι τους σώζονται σε ύψος 0,40-0,50μ., ενώ φαίνεται να έχουν υψομετρική διαφορά μεταξύ τους λόγω της φυσικής κλίσης του εδάφους.

¹⁹¹ Αραχωβίτη 1995, σελ. 363.

¹⁹² Σταυρακούδη 2002, 167.

Από τις τέσσερις οικιστικές μονάδες, τα αρχιτεκτονικά λείψανα των δύο εξ αυτών διασώζονται καλύτερα¹⁹³, με αποτέλεσμα να διαφαίνεται καλύτερα η κάτοψή τους, ενώ στοιχεία για άλλες δύο δεν έχουν δημοσιευθεί.

2.3. ΛΑΡΙΣΣΑ

Εισαγωγή

Στο νομό Λαρίσης έχουν εντοπιστεί κατά τη διάρκεια αρχαιολογικών ερευνών περισσότερες από σαράντα μυκηναϊκές θέσεις τη Ύστερης εποχής του Χαλκού. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα τα οποία έχουν ερευνηθεί δείχνουν ότι η μυκηναϊκή παρουσία είναι έντονη και στην βορειοανατολική Θεσσαλικό κάμπο. Από τους πρώτους αρχαιολόγους που ερεύνησαν την περιοχή της Λάρισας ήταν ο Milojević σε συνεργασία με το Γερμανικό Ινστιτούτο¹⁹⁴, ο οποίος ερεύνησε το 1953-1955 τη θέση Σουφλί Μαγούλα¹⁹⁵ και τη θέση Γκρεμνός ή Γκρεμός, την οποία ταύτισε με την Άργισσα, την πόλη των Λαπίθων που αναφέρεται στον Όμηρο. Το 1974 ερευνήθηκε ένας μυκηναϊκός θαλαμοειδής τάφος από τον Κ. Γαλλή στην ίδια θέση¹⁹⁶. Λίγα χρόνια νωρίτερα ερευνήθηκε ένα σύνολο κιβωτιόσχημων τάφων στο αεροδρόμιο της Λάρισας, που υποδηλώνουν την ύπαρξη οικισμού στην περιοχή¹⁹⁷, ενώ το 1964, ο Θεοχάρης εντόπισε ένα ακόμα μυκηναϊκό οικισμό στο χωριό Μπουρνάμπασι, κοντά στο χωριό Συκούριο¹⁹⁸. Συμπερασματικά, πάνω από σαράντα θέσεις εντοπίστηκαν μέχρι και τη δεκαετία το 1970 στα βορειοανατολική Θεσσαλία.

Επιφανειακές έρευνες πραγματοποιήθηκαν το 1983 από τον Β. Feuer και την ΙΕ' ΕΠΚΑ Λάρισας, καθώς επίσης και από τον Γαλλή το 1992, ο οποίος αργότερα δημοσίευσε στον Άτλαντα των Προϊστορικών Οικισμών, πολλές νέες μυκηναϊκές θέσεις, οι οποίες εντοπίστηκαν στην βορειοανατολική θεσσαλική πεδιάδα, όπως ο Τύρναβος, η Γυρτώνη, η Άμφισσα, το Ελευθέριο, οι Γόννοι κ.α.¹⁹⁹.

¹⁹³ Σταυρακούδη 2002, 168.

¹⁹⁴ Θεοχάρης, ΑΔ 16 (1960), 167-168.

¹⁹⁵ Milojević 1955, 158.

¹⁹⁶ Πλάτων 1974, 573.

¹⁹⁷ Θεοχάρης 1960, 47.

¹⁹⁸ Θεοχάρης 1964, 255-258.

¹⁹⁹ Γαλλής 1992.

Ωστόσο οικίες ή τμήματα οικισμών της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, δεν έχουν εντοπιστεί εκτός από τη θέση Μακρυχώρι, όπου εντοπίστηκε τμήμα οικισμού, το οποίο είναι το μόνο που ανασκάπτεται συστηματικά τα τελευταία χρόνια (Χάρτης 8).

Μακρυχώρι

Το ιστορικό των ανασκαφών

Στην ενδοχώρα και βόρεια του Θεσσαλικού κάμπου, 16 χιλιόμετρα βόρεια της σύγχρονης πόλης της Λάρισας, σε μια γεωγραφικά στρατηγική θέση στην είσοδο της κοιλάδας των Τεμπών και στους πρόποδες του βουνού Καρακόπετρα, εντοπίστηκε το 1999-2000 από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λάρισας, στα πλαίσια της κατασκευής της Νέας Εθνικής Οδού Αθηνών-Θεσσαλονίκης, τμήμα ενός οικισμού του οποίου τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα χρονολογούνται στην Αρχαιότερη και Νεότερη Νεολιθική περίοδο (6500-4500 π.Χ.)²⁰⁰.

Από τις ανασκαφικές έρευνες που διενεργήθηκαν στο πλαίσιο κατασκευής της βοηθητικής παράπλευρης οδού του νέου οδικού άξονα Αθηνών-Θεσσαλονίκης (ΠΑΘΕ) υπό τη διεύθυνση του αρχαιολόγου Τουφεξή Γιώργου, διερευνήθηκαν οι δυτικές παρυφές του οικισμού, συνολικής έκτασης 1.6 στρεμμάτων, αποκαλύπτοντας τμήμα ενός οικισμού της πρώιμης Νεότερης Νεολιθικής περιόδου και αμέσως βορειότερα εκτεταμένα κατάλοιπα ενός οικισμού της Μυκηναϊκής περιόδου. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά στοιχεία εντοπίστηκαν πέντε κτίρια, στα οποία διαπιστώθηκαν δύο οικοδομικές φάσεις, που χρονολογούνται στη ΥΕΙΙΒ2 και στη ΥΕΙΙΓ Πρώιμη (τέλος του 13ου αιώνα - αρχές του 12ου αιώνα π.Χ.). Επίσης εντοπίστηκε τμήμα μυκηναϊκού δρόμου που διασχίζει τον οικισμό. Σε κοντινή απόσταση ΒΔ από τον οικισμό εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν το 2009 επτά μυκηναϊκοί τάφοι, οι οποίοι ανήκαν στο νεκροταφείο του οικισμού²⁰¹.

Τα τελευταία χρόνια, από το 2015 έως και το 2017²⁰², πραγματοποιούνται νέες συστηματικές ανασκαφικές έρευνες στη θέση αυτή, σε συνεργασία με την

²⁰⁰ Τουφεξής 2006, 24-25.

²⁰¹ Τournabitu 2018β, (Υπό δημοσίευση).

²⁰² Τουφεξής κ.α. 2015, 159-168.

Εφορεία Αρχαιοτήτων Λάρισας και το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, υπό τη διεύθυνση του αρχαιολόγου Τουφεξή και της Αναπληρώτριας Καθηγήτριας Προϊστορικής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Ιφιγένειας Τουρναβίτου. Οι τελευταίες έρευνες²⁰³ επικεντρώθηκαν στη περιοχή ανατολικά, του καλύτερα διατηρημένου κτιρίου, του Βόρειου κτιρίου, του ήδη ανεσκαμμένου οικισμού. Αποκαλύφθηκαν νέα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα αυτού του κτιρίου με τουλάχιστον δύο οικοδομικές φάσεις, κατά τη διάρκεια της ΥΕΙΙΒ2/ ΥΕΙΙΓ Πρώιμης περιόδου. Θα πρέπει τέλος να σημειωθεί ότι μόνο το Βόρειο κτίριο του οικισμού είναι επαρκώς δημοσιευμένο και θα εξεταστεί στη συνέχεια, ενώ η μελέτη των υπολοίπων κτιρίων του μυκηναϊκού οικισμού δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί.

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων

Σύμφωνα με τα ανασκαφικά στοιχεία εντοπίστηκαν πέντε κτίρια, τα οποία τοποθετούνται βόρεια του μυκηναϊκού δρόμου, πλάτους 3(N) – 4.50μ (B), που διασχίζει τον οικισμό (Εικ. 20). Το δάπεδο του μυκηναϊκού δρόμου ήταν κατασκευασμένο από σκληρό, υπόλευκο κονίαμα, επάνω σε μια υποδομή από πατημένα χαλίκια, και σώζεται μόνο σε ορισμένα σημεία²⁰⁴. Ο οικισμός φαίνεται ότι καταστράφηκε και εγκαταλείφθηκε στην ΥΕΙΙΓ (αρχές του 12^{ου} αιώνα π.Χ.).

Το υπό εξέταση κτίριο βρίσκεται στο βόρειο τμήμα του οικισμού και οριοθετείται από τον κεντρικό δρόμο στη δυτική του πλευρά. Στο περιοχή του κτιρίου εντοπίστηκαν πέντε περίοδοι χρήσης/κατοίκησης του χώρου: οι δύο τελευταίες χρονολογούνται στην ύστερη Εποχή του Χαλκού και στην περίοδο οικοδόμησης και χρήσης του κτιρίου (Περίοδος IV-V), ενώ οι υπόλοιπες τρεις (περίοδος I-III), είναι προγενέστερες.

2.4 ΤΡΙΚΑΛΑ

Εισαγωγή

Στον νομό Τρικάλων δεν έχουμε πολλά στοιχεία για την μυκηναϊκή παρουσία. Οι έρευνες που έγιναν από Έλληνες αρχαιολόγους αλλά και από ξένους ερευνητές είναι ελάχιστες και μικρής κλίμακας.

²⁰³ Τουρναβίτου 2018β, (Υπό δημοσίευση).

²⁰⁴ Τουφεξής 2006, 25-27.

ΟΔ. Θεοχάρης και Μ. Παπαδοπούλου-Θεοχάρη²⁰⁵, την περίοδο 1956-1959, επιβεβαίωσαν την ύπαρξη της μυκηναϊκής Τρίκκης, πραγματοποιώντας ερευνητικές τομές στα κράσπεδα της αρχαίας ακρόπολης στα Τρίκαλα (Ασκληπιείο) όπου και εντόπισαν επιχώσεις από την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού έως και τη Μυκηναϊκή περίοδο²⁰⁶. Αρκετά χρόνια αργότερα, με αφορμή τις εργασίες διαπλάτυνσης της εθνικής οδού Λάρισας-Τρικάλων το 1998 διενεργήθηκε σωστική ανασκαφή στη θέση Πετρομαγούλα κοντά στο χωριό Ζάρκο²⁰⁷. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών αποκαλύφθηκε ένα κτίριο, με δέκα χώρους, τέσσερις αψιδοειδείς κατασκευές καθώς και τμήμα του νεκροταφείου. Ο οικισμός χρονολογείται στη Μέση Εποχή του Χαλκού.

Έκτοτε, οι μόνες συστηματικές ανασκαφικές έρευνες που έχουν αποκαλύψει οικιστικά κατάλοιπα, διεξάγονται στη κτηματική περιφέρεια Πετρωτού, στη θέση «Ασβεσταριά», όταν το 2008, κατά την διάρκεια των εκσκαπτικών εργασιών για την διαπλάτυνση της εθνικής οδού Λάρισας –Τρικάλων, στον κόμβο Πετρωτού, εντοπίστηκε οικισμός της Εποχής Χαλκού, βόρεια της υπό κατασκευή εθνικής οδού²⁰⁸. Σύμφωνα με την γεωφυσική διασκόπηση που πραγματοποιήθηκε, ο οικισμός επεκτείνεται και νότια της εθνικής οδού. Κατά την ανασκαφική έρευνα ήρθε στο φως τμήμα οικισμού από τον οποίο έχουν ερευνηθεί ανασκαφικά περίπου 2.800τμ. Οι ανασκαφές και η μελέτη δεν έχουν ολοκληρωθεί και συνεχίζονται έως και σήμερα.

Συνοψίζοντας, η Ασβεσταριά Πετρωτού είναι η μοναδική θέση των Τρικάλων (Χάρτης 9), που έχει ανασκαφεί εκτενώς και που διατηρούνται αρχιτεκτονικά λείψανα οικιστικών μονάδων.

Ασβεσταριά

Το ιστορικό των ανασκαφών

Η αρχαιολογική θέση της ‘Ασβεσταριάς’ του Πετρωτού Τρικάλων, βρίσκεται στο δυτικό άκρο του θεσσαλικού κάμπου. Η θέση που εντοπίστηκε κατά τη διάρκεια

²⁰⁵ Θεοχάρης 1959, 69-79.

²⁰⁶ Θεοχάρης 1966, 247.

²⁰⁷ Touchais, *BCH* 123 (1999), 749.

²⁰⁸ «Κατασκευή Εθνικής Οδού Λάρισας-Τρικάλων από Χ.Θ. 37+000 έως παράκαμψη Μεγαλοχωρίου ΧΘ. 53+197,50» (Βαϊοπούλου 2015, 205).

των σωστικών ανασκαφών, υπό τη διεύθυνση της αρχαιολόγου Μ. Βαϊοπούλου²⁰⁹, αποκάλυψε αρχιτεκτονικά κατάλοιπα οικιών της Μέσης και της Ύστερης Εποχής του Χαλκού²¹⁰, ταφές καθώς και μεγάλο πλούτο κινητών ευρημάτων.

Η αρχιτεκτονική μελέτη των κτιρίων της θέσης 'Ασβεσταριά' δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί, καθώς οι ανασκαφικές έρευνες συνεχίζονται, ωστόσο ο οικισμός αυτός παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο για τα ήδη αποκαλυφθέντα αρχιτεκτονικά οικιστικά κατάλοιπα όσο και για την ίδια της τη γεωγραφική θέση, καθώς δεν έχουμε καλύτερα σωζόμενα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα από την περιοχή της Δυτικής Θεσσαλίας. Η μελλοντική αποκάλυψη μεγαλύτερου τμήματος του οικισμού και η λεπτομερέστετη μελέτη του υλικού θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε την ύπαρξη της μυκηναϊκής παρουσίας τόσο βαθιά στην ενδοχώρα καθώς και τους λόγους που μπορεί να συμβαίνει αυτό.

Η χωροταξική διάταξη του οικισμού και αρχιτεκτονική των κτιρίων

Η ανασκαφή, έκτασης 2.800τμ χωρίστηκε σε δύο τομείς: τον Κύριο Τομέα και τον Ανατολικό²¹¹. Στον Ανατολικό Τομέα, εντοπίστηκαν τρία αψιδωτά κτίρια και ένας λακκοειδής τάφος, που χρονολογούνται στη Μέση Εποχή του Χαλκού. Στον κύριο Τομέα αποκαλύφθηκαν σύμφωνα με την ανασκαφέα, επτά κτίρια, καθώς και τμήματα τοίχων, που ανήκουν σε άλλα είκοσι κτίρια, ενώ ανάμεσα τους εντοπίστηκαν τριάντα ταφές. Σύμφωνα με την κεραμεική των κτιρίων διακρίθηκαν τέσσερεις φάσεις κατοίκησης.

Από το σύνολο των κτιρίων (Εικ. 21), δύο κτίρια έχουν ερευνηθεί αναλυτικότερα, το διάστημα των ετών 2014-2015, από τα οποία το ένα (Κτίριο Η) χρονολογείται στην Πρωτοελλαδική περίοδο Ι (3200/3000- 26000 π.Χ.) και το δεύτερο (Κτίριο Ε) χρονολογείται στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού (ΥΕΙΙΙ). Τμήμα

²⁰⁹ Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την Προϊσταμένη Εφορίας Αρχαιοτήτων Καρδίτσας, κα. Μαρία Βαϊοπούλου, τόσο για την προσωπική συνάντηση και συζήτηση για την ανασκαφή στη θέση Ασβεσταριάς, Πετρωτού Τρικάλων, καθώς και για την παραχώρηση πληροφοριών και φωτογραφιών, τα οποία βρίσκονται υπό δημοσίευση.

²¹⁰ Βαϊοπούλου 2018, (Υπό δημοσίευση).

²¹¹ Βαϊοπούλου 2015, 206-212.

του Κτιρίου Ε²¹² βρίσκεται κάτω από την παλαιά εθνική οδό Λάρισας-Τρικάλων και γι' αυτό το λόγο δεν έχει διερευνηθεί στο σύνολό του.

²¹² Βαϊοπούλου 2018, (Υπό δημοσίευση).

Κεφάλαιο 4:

Τυπολογία των Οικιστικών Μονάδων στην Στερεά Ελλάδα και στη Θεσσαλία

Εισαγωγή

Από τα τέλη της δεκαετίας του '80 παρατηρείται έντονο το ενδιαφέρον των μελετητών για τον προσδιορισμό των αρχιτεκτονικών κριτηρίων που οδηγούν στην ταξινόμηση των οικιστικών μονάδων που εντάσσονται στην ιδιωτική αρχιτεκτονική.

Η **Mylonas-Shear**, το 1968, με τη δημοσίευση της διδακτορικής της διατριβής²¹³, προέβη σε μια πρώτη προσπάθεια ταξινόμησης των μυκηναϊκών κτιρίων, διακρίνοντας πέντε κυρίως τύπους κτιρίων²¹⁴. Στη μελέτη της συμπεριλαμβάνει όλα τα μέχρι τότε δημοσιευμένα μυκηναϊκά κτίρια από όλη την Ηπειρωτική Ελλάδα, τα οποία εντάσσει σε 5 τυπολογικές κατηγορίες, από τον πιο απλό τύπο κτιρίου, όπως είναι οι μονόχωρες οικιστικές μονάδες²¹⁵ (Τύπος Α), μέχρι και τους πιο σύνθετους, όπως είναι: 1. τα κτίρια με ένα κυρίως χώρο και ένα προθάλαμο ή πρόπυλο το οποίο ανοίγει προς μια αυλή ή ένα ανοιχτό χώρο²¹⁶ (Τύπος Β), 2. τα κτίρια με ένα προθάλαμο ή πρόπυλο, ένα κεντρικό δωμάτιο και ένα πίσω δωμάτιο²¹⁷ (Τύπος C1), 3. τα κτίρια με ένα προθάλαμο, ένα κυρίως δωμάτιο και ένα πίσω δωμάτιο, ενώ παράλληλα προς αυτή τη κυρίως μονάδα διαθέτουν ένα διάδρομο που οδηγεί σε δευτερεύοντες χώρους²¹⁸ (Τύπος D1) και τέλος, 4. τα κτίρια με τα χαρακτηριστικά του Τύπου D1, τα οποία διαθέτουν και περικλειστη αυλή, η οποία τοποθετείται στο ίδιο άξονα με την κυρίως μονάδα²¹⁹ (Τύπος F1). Επιπρόσθετα, εντόπισε επτά παραλλαγές των παραπάνω τύπων (Τύποι C2, C3, D2, D3, F2, E και

²¹³ I. Mylonas-Shear, 1968. *Mycenaean Domestic Architecture*, Ph.D., Bryn Mawr College.

²¹⁴ Mylonas-Shear 1968, 454-468.

²¹⁵ Mylonas-Shear 1968, 455. Όπως για παράδειγμα το κτίριο Β στην Εύτρηση (1968, plate XXXV).

²¹⁶ Mylonas-Shear 1968, 455-456. Όπως για παράδειγμα τα κτίρια S και T στον Άγιο Κοσμά (1968, plate XXXIV).

²¹⁷ Mylonas-Shear 1968, 456-457. Όπως για παράδειγμα το κτίριο Η στην Εύτρηση (1968, plate XXXIII).

²¹⁸ Mylonas-Shear 1968, 459-460. Όπως για παράδειγμα το κτίριο του «Κεραμέα» στις Ζυγουριές (1968, plate XXX).

²¹⁹ Mylonas-Shear 1968, 464-465. Όπως για παράδειγμα η Δυτική Οικία στις Μυκίνες (1968, plate XX).

G), στις οποίες παρατηρούνται διαφοροποιήσεις σε σχέση με τον κυρίως τύπο και αφορούν τη μείωση ή αύξηση δωματίων, ή την διάταξη των αξόνων του κτιρίου.

Στην τυπολογία της **Mylonas-Shear**, όλα τα κτίρια, εκτός από τα μονόχωρα, αποτελούν μια απλή ή πιο εξελιγμένη εκδοχή του ‘Τύπου C1’ (πρόπυλο / προθάλαμος/ – κυρίως δωμάτιο – πίσω δωμάτιο), εκτιμώντας ότι λίγο-πολύ πρόκειται για τον ίδιο τύπο, ο οποίος, όπως υποστηρίζει, αποτελεί και το μυκηναϊκό πρότυπο, βάσει του οποίου οικοδομούνται τα περισσότερα μυκηναϊκά κτίρια. Ο τύπος αυτός, καθώς και οι παραλλαγές του, που συχνά απαντάται στην αρχαιολογική βιβλιογραφία με τον όρο «μέγαρο» ή «μεγαροειδές», αντλεί την ονομασία του από τον πυρήνα των τριών συγκροτημάτων που εντοπίστηκαν στις Μυκήνες, στην Πύλο και στη Τίρυνθα και τα οποία ονομάστηκαν «ανάκτορα»²²⁰. Τα κτίρια αυτά διαθέτουν ένα κοινό στοιχείο: τον πυρήνα τους, ο οποίος αποτελείται από ένα πρόπυλο/ημιπαιθρίο χώρο με δυο κίονες/κάθετα στηρίγματα, ένα πρόδομο/προθάλαμο και μια μεγάλη κυρίως αίθουσα (εμβαδού 115-150τμ), η οποία στο κέντρο της διαθέτει μια κυκλική εστία με τέσσερις κίονες περιμετρικά. Η εκδοχή αυτή, με την τειχισμένη αυλή μπροστά, αποτελεί την τυποποιημένη, μνημειοποιημένη εκδοχή που αποτελεί τον οικιστικό πυρήνα των ανακτόρων.

Ο **Hiesel**²²¹, ο οποίος περιλαμβάνει κυρίως κτίρια από την Πελοπόννησο, τη νότια Στερεά Ελλάδα και τμήμα της Εύβοιας (Λευκαντί), διακρίνει δύο κυρίως τύπους κτιρίων, βάσει της κάτοψης των τελευταίων: κτίρια ορθογώνιας κάτοψης και αψιδωτά κτίρια. Στη συνέχεια, τα κτίρια ορθογώνιας κάτοψης τα διαχωρίζει με βάση τον αριθμό των αξόνων, σε μονοαξονικές και σε πολυαξονικές ομάδες κτιρίων και κατόπιν προχωρά στην ταξινόμησή των επιμέρους τύπων σε κάθε κατηγορία, σύμφωνα με τον αριθμό και τη διάταξη των χώρων. Στην ομάδα των κτιρίων που διατάσσονται σε ένα άξονα (Einachsige Grundrisse) διακρίνει συνολικά τέσσερις τύπους κτιρίων: 1. ορθογώνια κτίρια αποτελούμενα από ένα μόνο χώρο/δωμάτιο²²² (Einachsige Häuser), 2. ορθογώνια κτίρια με δύο ή περισσότερους χώρους/δωμάτια, με σχεδόν ίδιες διαστάσεις²²³ (Oikos-Typ 1), 3. ορθογώνια κτίρια τα οποία διαθέτουν

²²⁰ Σε αυτή την κατηγορία κτιρίων συγκαταλέγεται και η Οικία του Κάδμου στη Θήβα (Darque, Treuil, Poursat & Touchais 1996, 484).

²²¹ Hiesel 1990.

²²² Hiesel 1990, 13-30. Όπως για παράδειγμα το κτίριο P στην Τίρυνθα (1990, abb. 14, 22).

²²³ Hiesel 1990, 30-38. Όπως για παράδειγμα το κτίριο Δ1 στην Τίρυνθα (1990, abb. 26, 34).

πρότυπο με παραστάδες²²⁴ και ένα κυρίως χώρο/δωμάτιο²²⁵ (Das Antehaus), 4. ορθογώνια κτίρια τα οποία διαθέτουν προθάλαμο²²⁶ και ένα κυρίως χώρο/δωμάτιο²²⁷ (Oikos-Typ 2). Στην ομάδα των κτιρίων που διατάσσονται σε περισσότερους από ένα άξονες (Mehrachsige Grundrisse) διακρίνει πέντε τύπους κτιρίων: 1. κτίρια σε δύο παράλληλους άξονες²²⁸ (Zweiparallele Achsen), 2. κτίρια σε περισσότερους από δύο παράλληλους άξονες²²⁹ (Mehrszweiparallele Achsen), 3. κτίρια σε εν μέρη παράλληλους άξονες²³⁰ (Teilsparallele Achsen), 4. κτίρια σε άξονες που σχηματίζουν γωνία²³¹ (Abgewinkelte Achsen) και 5. τα κτίρια με διαδρόμους (Korridorhaus) καθώς και τις παραλλαγές του²³².

Η ταξινόμηση αυτή, όπως και η ταξινόμηση της Mylonas-Shear, δημιουργεί έναν σοβαρό προβληματισμό όσον αφορά τον διαχωρισμό των ιδιωτικών κτιρίων, από τα ανάκτορα και τα κτίρια τα οποία λειτουργούσαν σαν ανακτορικά παραρτήματα. Στις προαναφερθείσες μελέτες, δεν διακρίνονται οι ιδιωτικές οικιστικές μονάδες από τα ανακτορικά συγκροτήματα και τα κτίρια όπου στεγάζονται τα παραρτήματά τους, στα οποία εντοπίζονται ανακτορικές δραστηριότητες²³³. Επιπρόσθετα, ο Hiesel δεν συνυπολογίζει τις υπόλοιπες αρχιτεκτονικές παραμέτρους όπως είναι η ποιότητα της κατασκευής και η διακόσμηση των τοίχων και των δαπέδων, οι οποίες επηρεάζουν σημαντικά την τυπολογία των κτιρίων και μας βοηθούν ταυτόχρονα να διαχωρίσουμε τα ανακτορικά συγκροτήματα και τα παραρτήματά τους από τις ιδιωτικές οικιστικές μονάδες.

²²⁴ Με τον όρο πρότυπο εννοούμε τον ανοιχτό ημιυπαίθριο χώρο, ο οποίος βρίσκεται στον ίδιο άξονα και μπροστά από το κυρίως δωμάτιο, ο οποίος σχηματίζεται από τη προέκταση των τοίχων των επιμήκη πλευρών του κυρίως χώρου/δωματίου του κτιρίου.

²²⁵ Hiesel 1990, 38-59. Όπως για παράδειγμα το κτίριο Σ στον Άγιο Κοσμά (1990, abb. 30, 40).

²²⁶ Με τον όρο προθάλαμο εννοούμε τον κλειστό, στεγασμένο χώρο/δωμάτιο, ο οποίος βρίσκεται στον ίδιο άξονα και μπροστά από το κυρίως δωμάτιο του κτιρίου.

²²⁷ Hiesel 1990, 59-69. Όπως για παράδειγμα το κτίριο Ε (b & c) στην Κρίσσα (1990, abb. 45, 59).

²²⁸ Hiesel 1990, 70-84. Όπως για παράδειγμα το κτίριο Η στην Ασίνη (1990, abb. 53, 70).

²²⁹ Hiesel 1990, 84-88. Όπως για παράδειγμα το Νότιο κτίριο στις Μυκήνες (1990, abb. 63, 86).

²³⁰ Hiesel 1990, 88-98. Όπως για παράδειγμα το κτίριο Β 52-57 στη Μάλθη (1990, abb. 67, 92).

²³¹ Hiesel 1990, 98-111. Όπως για παράδειγμα το κτίριο Μ στην Κοράκου (1990, abb. 83, 107).

²³² Hiesel 1990, 111-159. Όπως για παράδειγμα η Οικία του Λαδέμπορα στις Μυκήνες (1990, abb. 92, 120).

²³³ Ανακτορικές δραστηριότητες σε ένα κτίριο τεκμηριώνονται είτε λόγω του εντοπισμού διοικητικών αρχείων (Πινακίδες Γραμμικής Β), είτε λόγω της εύρεσης πολύτιμων υλικών (ελεφαντόδοντο, πολύτιμα μέταλλα όπως χρυσός και ασήμι), με σκοπό την επεξεργασία του από εξειδικευμένους τεχνίτες και τη χρήση τους από την ανώτερη κοινωνική ελίτ. Τέτοιου είδους κτίρια είναι τα κτίρια της Συνοικίας του Λαδεμπούρου η Οικία των Ασπίδων και η Οικία των Σφιγγών στις Μυκήνες (I. Tournavitou 1995. The "Ivory Houses" at Mycenae, BCA Suppl. 24), τα οποία ερμηνεύονται ως δευτερογενείς εργαστηριακοί χώροι.

Στην πιο πρόσφατη μελέτη της μυκηναϊκής οικιστικής αρχιτεκτονικής, ο **P. Darque**, προχώρησε στη ταξινόμηση του συνόλου των κτιρίων της ΥΕΙΙΙ περιόδου, περιλαμβάνοντας 180 κτίρια από την Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα και τη Θεσσαλία, και διαχωρίζοντας τα κτίρια πρωτίστως σε τρεις ομάδες: σε ανακτορικά, σε ιδιωτικά οικιστικά κτίρια και στα λεγόμενα ‘ενδιάμεσα κτίρια’²³⁴.

Τα ιδιωτικά οικιστικά κτίρια, διαχωρίζονται αρχικά σε αψιδωτά και σε τετράπλευρα κτίρια, και στη συνέχεια σε κτίρια που διατάσσονται σε ένα άξονα και σε κτίρια που διατάσσονται σε περισσότερους από ένα άξονες²³⁵. Στην κατηγορία των κτιρίων με ένα άξονα διέκρινε δύο τύπους, τα μονόχωρα κτίρια²³⁶ και εκείνα που αποτελούνται από περισσότερους από έναν χώρους²³⁷ (πολύχωρα). Στα κτίρια που διατάσσονται σε περισσότερους από ένα άξονες, διέκρινε τρεις τύπους, ανάλογα με τη θέση των αξόνων: 1. σε κτίρια, τα δωμάτια των οποίων διατάσσονται σε δύο παράλληλους άξονες χωρίς διάδρομο²³⁸, 2. σε κτίρια τα οποία διατάσσονται σε δύο κάθετους μεταξύ τους άξονες²³⁹, και 3. σε κτίρια με περισσότερους από δύο ή τρεις άξονες²⁴⁰. Στο τελευταίο αυτό τύπο ενέταξε δύο υποκατηγορίες²⁴¹: τα κτίρια που αναπτύσσονται σε ένα επίπεδο, και οι χώροι τους διαρθρώνονται κατά μήκος ενός διαδρόμου²⁴², και τα κτίρια, τα οποία αναπτύσσονται σε περισσότερα από ένα επίπεδα/άνδηρα («terrasses»), και τα οποία διαθέτουν διάδρομο, ο οποίος διασφαλίζει την επικοινωνία ανάμεσα στα επίπεδα²⁴³.

²³⁴ Σε αυτή την κατηγορία κτιρίων ο Darque εντάσσει κτίρια «ημι-ανακτορικά» (“semi-palatiaux”) ή ‘ενδιάμεσα κτίρια’, όπως χαρακτηριστικά τα ονομάζει, τα οποία διαθέτουν τα παρακάτω χαρακτηριστικά: είναι μεγαλύτερα σε διαστάσεις από τις ιδιωτικές οικιστικές μονάδες αλλά μικρότερα από τα ανακτορικά συγκροτήματα (το μήκος τους μπορεί να φτάσει τα 35μ), και επιπλέον διαθέτουν επιμελημένη κατασκευή και διακόσμηση (τοιχογραφίες). Στα κτίρια αυτής της ομάδας συγκαταλέγει, για παράδειγμα, την Οικία του Λαδέμπορα και τη Δυτική Οικία στις Μυκήνες, την Οικία του Κάδμου στη Θήβα κ.α. (Darque 2005, 339-340). Βλέπε επίσης Darque, Treuil, Poursat & Touchais 1996, 484-485.

²³⁵ Darque 2005, 341-355.

²³⁶ Darque 2005, 346-348. Όπως για παράδειγμα το κτίριο Γ στην Κίρρα (2005, plan 129).

²³⁷ Darque 2005, 348-350. Όπως για παράδειγμα το κτίριο στον Άγιο Αθανάσιο (2005, plan 119).

²³⁸ Darque 2005, 350. Όπως για παράδειγμα το κτίριο 2 στο Λευκαντί (2005, plan 153).

²³⁹ Darque 2005, 350. Όπως για παράδειγμα το κτίριο Κ στην Εύτρηση (2005, plan 140).

²⁴⁰ Darque 2005, 351. Όπως για παράδειγμα το κτίριο Γ στην Ασίνη (2005, plan 10).

²⁴¹ Darque 2005, 351-352.

²⁴² Darque 2005, 352. Όπως για παράδειγμα το «Μέγαρο Α» στη Μουριτιάδα (2005, plan 96).

²⁴³ Όπως για παράδειγμα το κτίριο Τσουντα στις Μυκήνες (Darque 2005, plan 45).

Σύμφωνα με την Τουρναβίτου²⁴⁴, η εύληπτη τυπολογία του Darque, αν και χρησιμοποιεί κατά κύριο λόγο αντικειμενικά κριτήρια (για παράδειγμα, τις διαστάσεις και τον αριθμό των δωματίων, καθώς και τις οικοδομικές τεχνικές), κινείται επιφανειακά και επιλεκτικά, χωρίς να εξετάζει εις βάθος τα αρχαιολογικά δεδομένα, επαναλαμβάνοντας τις αρχικές ερμηνείες των ανασκαφών²⁴⁵. Επιπρόσθετα, η ταξινόμηση των ιδιωτικών οικιστικών μονάδων του Darque, φαίνεται ότι δεν λαμβάνει υπόψη τις ισχυρές ενδείξεις της παρουσίας ενός «μυκηναϊκού οικιστικού προτύπου», όπως υποστηρίζει η Mylonas-Shear. Ο Darque προτείνει επίσης, δικαιολογημένα αυτή τη φορά, την «εγκατάλειψη του όρου μέγαρο»²⁴⁶, ο οποίος χρησιμοποιείται συχνά για να περιγράψει κάθε ορθογώνιο τριμερές κτίριο (δημόσιο ή ιδιωτικό), έτσι ώστε να αποφεύγονται οι ιστορικές και αρχαιολογικές ασάφειες. Ο όρος αυτός, όπως υποστηρίζει ο Darque, αφορά αποκλειστικά τον πυρήνα του ανακτορικού προτύπου που αποτελείται από: ένα πρόπυλο με δύο κίονες, ένα πρόδομο και μια κυρίως αίθουσα, η οποία είναι εφοδιασμένη με κεντρική κυκλική εστία και τέσσερεις κίονες περιμετρικά. Οι χώροι αυτοί αναπτύσσονται σε ένα άξονα και ανοίγουν προς μια περικλειστη αυλή, ενώ ένας ή δύο στεγασμένοι διάδρομοι πλαισιώνουν το κεντρικό διαμέρισμα και παρέχουν πρόσβαση σε δευτερεύοντες αποθηκευτικούς χώρους²⁴⁷.

Λαμβάνοντας υπόψη τα προβλήματα και τις επικαλύψεις στις κατηγοριοποιήσεις των Mylonas-Shear, Hiesel και Darque, και την αναλυτική μελέτη της μυκηναϊκής οικιστικής αρχιτεκτονικής στην Στερεά Ελλάδα και την Θεσσαλία κατά την ώριμη Μυκηναϊκή περίοδο (ΥΕ ΙΙΙ), **προχωρούμε σε μία νέα συνθετική, συνδυαστική σε κάποιες περιπτώσεις, τυπολογία των οικιστικών μονάδων θα πρέπει να περιλαμβάνει δύο βασικά κριτήρια:** 1ον) τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό

²⁴⁴ Tournavítou 1996, 260-261.

²⁴⁵ Tournavítou 1996, 260.

²⁴⁶ Darque 2005, 318-319. Ο Darque συνηγορεί στην εγκατάλειψη του όρου «μέγαρο» και στην υιοθέτηση ενός αντικειμενικότερου όρου για την περιγραφή των κτιρίων που αποτελούνται από ένα πρόπυλο, ένα προθάλαμο, ένα κυρίως δωμάτιο και ένα πίσω δωμάτιο, άποψη που υποστηρίζει επίσης η Τουρναβίτου, η οποία προτείνει την υιοθέτηση του όρου «τριμερή μονάδα» («three-room unit»), όρος που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τη Mylonas-Shear (Mylonas-Shear 1987, 150). [Tournavítou 1996, 221-222, υποσημ. 10. 2018, Heidelberg (υπό δημοσίευση)]. Βλ. επίσης Hiesel 1990, 237-339. Dickinson, 1994, 153.

²⁴⁷ Darque, Treuil, Poursat & Touchais 1996, 489-497. Η κεντρική μονάδα στην Πύλο αποτελεί το καλύτερα διατηρημένο και πιο πλήρες πρότυπο (Blegen & Rawson 1966, 43-235, architecture and movable findings, fig. 405-406). Βλ. επίσης Darque 2005, plan 112 & 113.

των κτιρίων και 2ον) την ανάπτυξη των χώρων σε ένα ή περισσότερους άξονες, και τη διάταξη των τελευταίων²⁴⁸.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω κριτήρια, τα οικιστικά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα στην Στερεά Ελλάδα και στη Θεσσαλία κατά την ΥΕ ΙΙΙ περίοδο διακρίνονται σε πέντε διαφορετικούς τύπους κτιρίων:

Στην πρώτη ομάδα κτιρίων (**Τύπος Α**), εντάσσονται ορθογώνιες οικιστικές μονάδες, οι οποίες αποτελούνται από ένα μόνο χώρο:

- **Τύπος Α: Μονόχωρες οικιστικές μονάδες.**

Στη δεύτερη ομάδα (**Τύπος Β**), εντάσσονται ορθογώνιες οικιστικές μονάδες, με «τριμερή διάταξη», τα λεγόμενα μεγαροειδή κτίρια, μεταξύ των οποίων διακρίνονται τέσσερις διαφορετικές εκδοχές του αρχικού προτύπου (Τύπος Β1, Β2, Β3, Β4), οι οποίες διαχωρίζονται με βάση τον αριθμό των αξόνων, τον αριθμό των χώρων/δωματίων, καθώς και με τη διάταξη των τελευταίων:

- **Τύπος Β1: Ορθογώνιες οικιστικές μονάδες διατεταγμένες σε ένα άξονα, με υπαίθριο χώρο/αυλή, πρόπυλο ή προθάλαμο, κυρίως δωμάτιο και πίσω δωμάτιο (οπισθόδομο).**
- **Τύπος Β2: Ορθογώνιες οικιστικές μονάδες διατεταγμένες σε ένα άξονα, με υπαίθριο χώρο/αυλή, πρόπυλο, ή προθάλαμο και κυρίως δωμάτιο.**
- **Τύπος Β3: Σύνθετες ορθογώνιες οικιστικές μονάδες διατεταγμένες σε δύο παράλληλους άξονες και οικιστικό πυρήνα του Τύπου Β1 ή Β2.**
- **Τύπος Β4: Σύνθετες οικιστικές μονάδες διατεταγμένες σε δύο άξονες οι οποίοι σχηματίζουν ορθή γωνία και οικιστικό πυρήνα του Τύπου Β1.**

Στη τρίτη ομάδα κτιρίων (**Τύπος Γ**), περιλαμβάνονται κτίρια τα οποία αποτελούνται από σειρά επάλληλων δωματίων, τα οποία όμως δεν παρουσιάζουν χαρακτηριστικά τριμερούς/μεγαροειδούς διάταξης. Στην ομάδα αυτή εντάσσονται δύο τύποι κτιρίων (**Τύπος Γ1 & Τύπος Γ2**), οι οποίοι διαχωρίζονται με βάση τον

²⁴⁸ Ο διαχωρισμός των κτιρίων με βάση τη κάτοψη των τελευταίων, σε κτίρια αψιδωτά και σε κτίρια με ορθογώνια κάτοψη δεν είναι δόκιμος στην παρούσα μελέτη, λόγω της απουσίας αψιδωτών κτιρίων. τόσο στη Θεσσαλία, όσο και στη Στερεά Ελλάδα, στοιχείο που παραπέμπει στην εγκατάλειψη αυτού του τύπου κατά την ΥΕΙΙΙ περίοδο.

αριθμό των αξόνων και των χώρων/δωματίων, καθώς και βάσει της διάταξης των τελευταίων:

- **Τύπος Γ1:** Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης, με επάλληλα δωμάτια σε ένα άξονα.
- **Τύπος Γ2:** Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης, με επάλληλα δωμάτια σε δύο ή περισσότερους παράλληλους άξονες.

Στην τέταρτη ομάδα_κτιρίων εντάσσονται σύνθετες οικιστικές μονάδες, με ακανόνιστη κάτοψη, των οποίων οι χώροι αναπτύσσονται σε δύο ή περισσότερους άξονες²⁴⁹:

- **Τύπος Δ:** Σύνθετες οικιστικές μονάδες, ακανόνιστης κάτοψης, με επάλληλα δωμάτια διατεταγμένα σε έναν ή περισσότερους, μη παράλληλους άξονες.

Τέλος, στην πέμπτη ομάδα κτιρίων (**Τύπος Ε**), εντάσσονται οικιστικές μονάδες των οποίων η κάτοψη δεν είναι ολοκληρωμένη, συνήθως λόγω ελλειπούς ανασκαφικής έρευνας, με αποτέλεσμα ο αρχικός αρχιτεκτονικός σχεδιασμός να μην είναι εμφανής.

Σε κάθε μία από αυτές τις ομάδες διακρίνονται επιμέρους παραλλαγές του αρχικού προτύπου οι οποίες παρουσιάζονται εν συνεχεία αναλυτικά.

²⁴⁹ Σε πολλές περιπτώσεις η παρούσα εικόνα οφείλεται σε μη ολοκληρωμένη ανασκαφή του χώρου.

4.1. Τύπος Α: Μονόχωρες οικιστικές μονάδες

Αυτός ο τύπος των οικιστικών μονάδων έχει την απλούστερη αρχιτεκτονική κάτοψη, η οποία αποτελείται από ένα μόνο, συνήθως ορθογώνιο δωμάτιο²⁵⁰. Πρόκειται για, ως επί το πλείστον, ανεξάρτητα κτίρια, το εμβαδό των οποίων κυμαίνεται από 5 - 55τμ. Όσον αφορά το εσωτερικό των κτιρίων, σε δύο κτίρια εντοπίζονται σταθερές εγκαταστάσεις (πλατφόρμες, θήκες), ενώ σε μια μόνο περίπτωση εντοπίστηκε πιθανώς εστία. Στα περισσότερα παραδείγματα η κατάσταση διατήρησης των κτιρίων δεν επιτρέπει τον εντοπισμό καταλοίπων του δαπέδου ή εστιών. Η είσοδος των κτιρίων βρίσκεται συνήθως στην στενή, νότια πλευρά των κτιρίων.

Στον Τύπο Α ανήκουν **επτά κτίρια**, από τα οποία ένα μόνο εντοπίζεται στη Θεσσαλία, η δεύτερη φάση κατοίκησης, κατά την ΥΕΙΙΓ περίοδο, της Βόρειας Οικίας στο Διμήνι, ενώ τα υπόλοιπα προέρχονται από τη περιοχή της Στερεάς Ελλάδας. Πρόκειται για τα κτίρια E1 και G2 στην Κρίσσα, το Κτίριο Α στην Κίρρα, την οικιστική μονάδα στο Σχηματάρι, το Κτίριο G στη νησίδα Μήτρου και ένα κτίριο στη θέση Δένδρο, Τανάγρας.

Στην ακρόπολη της Κρίσσας (Εικ. 5) τα δύο αποκαλυφθέντα κτίρια (Κτίριο E1 και Κτίριο G2) δεν αποτελούν ανεξάρτητες οικιστικές μονάδες. Στην πρώτη περίπτωση, το κτίριο E1 (Εικ. 22), είναι προσαρτημένο σε ένα άλλο κτίριο (Κτίριο E2) της ίδιας περιόδου (στον βορειοδυτικό εξωτερικό τοίχο του E2), ενώ στη δεύτερη περίπτωση το Κτίριο G2 έχει προσαρτηθεί σε ένα μεγάλο αναλημματικό τοίχο, με κατεύθυνση ΒΔ – ΝΑ (τμήμα του οποίου αποτελεί τον ΝΔ τοίχο του κτιρίου).

Στον οικισμό της Κρίσσας (Εικ. 5), το **Κτίριο E1**²⁵¹ (Εικ. 23), εντοπίστηκε στο κέντρο του ανασκαμμένου τμήματος του, νοτιοανατολικά του Κτιρίου E2, και σε επαφή με τον εξωτερικό νοτιοανατολικό τοίχο του τελευταίου, και

²⁵⁰ Θα πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι πρόκειται για μια προβληματική ομάδα κτιρίων, καθώς εδώ εντάσσονται μεμονωμένες περιπτώσεις που αφορούν, είτε κτίρια η ανασκαφή των οποίων δεν έχει ολοκληρωθεί, είτε κτίρια τα οποία παρουσιάζουν ενδείξεις ότι διέθεταν και άλλους, μη ανασκαμμένους ή μη σωζόμενους χώρους. Για τα μονόχωρα κτίρια που έχουν μελετηθεί από διάφορους μελετητές βλέπε Mylonas-Shear 1987, 455. Hiesel 1990, 13-30. Darque 2005, 346-348.

²⁵¹ Van Effenterre & Jannoray RA, VI serie, VIII 1936, 129-145.

είναι πολύ πιθανό να αποτελούσε τμήμα του Κτιρίου E2, αν και δεν επικοινωνούσε άμεσα με αυτό²⁵². Η οικιστική αυτή μονάδα αποτελείται από ένα μόνο χώρο, διαστάσεων 5.20μ Β-Ν x 3.05μ Δ-Α. Στο κτίριο διακρίνονται δύο οικοδομικές φάσεις: στην πρώτη φάση οικοδόμησης του κτιρίου, εντοπίστηκε πρωιμότερο δάπεδο της ΥΕ Ι περιόδου, επάνω από το στρώμα καταστροφής της ΜΕ περιόδου, καθώς και κεραμεική. Στη δεύτερη φάση, η οποία χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙ περίοδο, εντοπίστηκε το δεύτερο δάπεδο, που τεκμηριώνει τη κατοίκηση/χρήση του χώρου μέχρι και το τέλος της περιόδου. Το κτίριο διαθέτει την ιδιοτυπία ότι δεν έχει την είσοδο την στενή του πλευρά. Η είσοδος στο κτίριο πραγματοποιείται μέσω θυραίου ανοίγματος στο νοτιοδυτικό άκρο του δωματίου, το οποίο διαθέτει ένα ειδικά διαμορφωμένο χώρο/διάδρομο, μήκους 1.5μ περίπου. Στο εσωτερικό του κτιρίου δεν εντοπίστηκαν ίχνη δαπέδου, κατασκευές ή εστία.

Στην ακρόπολη της Κρίσσας, στο βορειοανατολικό άκρο του οικισμού, εντοπίστηκε ένα ακόμη μονόχωρο κτίριο, το **Κτίριο G2**²⁵³ (Εικ. 24), διαστάσεων 7μ ΒΑ-ΝΔ x 5μ ΝΑ-ΒΔ, με εμβαδό που δεν ξεπερνάει τα 31τμ²⁵⁴. Έχει προσανατολισμό ΒΔ-ΝΑ και χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙ περίοδο²⁵⁵. Αν και τα κατάλοιπα αυτού του κτιρίου είναι πολύ αποσπασματικά, ωστόσο αποκαθίσταται ένας χώρος, ορθογώνιας κάτοψης που φαίνεται να ευθυγραμμίζεται με το Κτίριο F2 στα νοτιοδυτικά. Στο κτίριο δεν εντοπίστηκε θυραίο άνοιγμα, ωστόσο, σύμφωνα με τους ανασκαφείς, είναι πιθανό να διέθετε είσοδο στην νοτιοδυτική του γωνία²⁵⁶. Εξωτερικά, διαπιστώθηκε ότι ο νοτιοδυτικός τοίχος του Κτιρίου G2, αποτελεί τμήμα ενός αναλημματικού τοίχου με κατεύθυνση ΒΑ –ΝΔ, ο οποίος συνεχίζει λιγότερο

²⁵² Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα το Κτίριο E1 είναι πρωϊμότερο από το Κτίριο E2, με το οποίο συνορεύει και βρίσκεται σε επαφή (Jannoray & Van Effenterre 1937, 315). Παρ' όλα αυτά είναι πιθανό, ότι το Κτίριο E1 δεν είχε οικιστική χρήση, αλλά αποτελούσε βοηθητικό χώρο του μεγαλύτερου κτιρίου (Κτίριο E2) (1937, 315). Παρόμοια περίπτωση παρατηρείται και στα κτίρια Β και F στο Κοράκου (Blegen 1921, 76-78, fig. 110).

²⁵³ Jannoray & Van Effenterre, *BCH* 61, 1937, 320-323.

²⁵⁴ Jannoray & Van Effenterre, *BCH* 61, 1937, 317, εικ. 6.

²⁵⁵ Η χρονολόγηση δεν προσδιορίζεται με περισσότερη ακρίβεια από τον ανασκαφέα, λόγω της αποσπασματικότητας των αρχιτεκτονικών καταλοίπων.

²⁵⁶ Jannoray & Van Effenterre, *BCH* 61, 1937, 321.

από 2.3μ προς τα βορειοανατολικά και κατά 2.5μ περίπου προς τα νοτιοδυτικά, όπου εντοπίστηκε λίθινη κλίμακα, η οποία οδηγούσε σε κατώτερο επίπεδο του οικισμού²⁵⁷.

Δύο ακόμη μονόχωρες οικιστικές μονάδες, το Κτίριο Α στην Κίρρα και το κτίριο που εντοπίστηκε στη θέση Δένδρο στην Τανάγρα, διαθέτουν ένα κοινό χαρακτηριστικό: δεν έχουν ανασκαφεί εξολοκλήρου και είναι πιθανό να διέθεταν περισσότερους χώρους.

Στην Κίρρα, αποκαλύφθηκαν στο βορειοδυτικό τμήμα του Τομέα Α του ανασκαμμένου χώρου της Μαγούλας (Εικ. 3), τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του **Κτιρίου Α**²⁵⁸ (Εικ. 25), διαστάσεων 3.3μ Β-Ν x 1.50μ Α-Δ, το οποίο αποτελείται από ένα μόνο χώρο, με προσανατολισμό ΒΔ-ΝΑ. Η είσοδος στο κτίριο πιθανόν να βρισκόταν στη βορειοανατολική του πλευρά, η οποία δεν σώζεται σε όλο το μήκος της. Προβληματισμό ωστόσο προκαλεί ο βορειοδυτικός τοίχος του κτιρίου, ο οποίος φαίνεται να προεκτείνεται εξωτερικά του κτιρίου, προς τα βορειοανατολικά και θα μπορούσε να αποτελεί ένδειξη ότι το κτίριο διέθετε αρχικά και επιπλέον χώρους²⁵⁹. Το κτίριο φαίνεται ότι κατοικήθηκε/χρησιμοποιήθηκε κατά την ΥΕ ΙΙΙ περίοδο²⁶⁰.

Τέλος, στη θέση «Δένδρο» της Τανάγρας, εντοπίστηκε ακόμα ένα μονόχωρο **κτίριο** (Εικ. 26), το οποίο δεν έχει ανασκαφεί πλήρως. Το νοτιοδυτικό και το νοτιοανατολικό άκρο του δεν σώζεται επαρκώς, ενώ ο βόρειος τοίχος του κτιρίου φαίνεται να επεκτείνεται εξωτερικά προς τα βορειοανατολικά, στοιχείο που αποτελεί ένδειξη ότι το κτίριο, το οποίο χρονολογήθηκε στην ΥΕ ΙΙΙΒ περίοδο²⁶¹, δεν ήταν αρχικά μονόχωρο. Πρόκειται για μια ορθογώνια οικιστική μονάδα, με προσανατολισμό Α-Δ, και με εμβαδό 55τμ²²⁶². Η είσοδος εντοπίστηκε στη

²⁵⁷ Η κλίμακα αυτή οδηγούσε από τη περιοχή του Κτιρίου G2 σε ένα χαμηλό άνδρη όπου εντοπίζονταν τα κτίρια G2 και F2 (Jannoray & Van Effenterre, *BCH*, Volume 61, 1937, 317, εικ. 6). Δυστυχώς δεν υπάρχει περιγραφή της τοιχοδομίας ή του δαπέδου στο εσωτερικό του κτιρίου.

²⁵⁸ Jannoray & Van Effenterre 1960, 37-38.

²⁵⁹ Σύμφωνα με τον ανασκαφέα, είναι πιθανό ότι το κτίριο αποτελούσε τμήμα ενός μεγαλύτερου, ορθογώνιου κτιρίου, το οποίο όμως σώζεται σε εξαιρετικά αποσπασματική κατάσταση και γι' αυτό τον λόγο δεν μπορούν να προκύψουν ασφαλή συμπεράσματα, για το αν σχετίζονταν ή όχι με αυτό. Επίσης δεν έχει προσδιοριστεί από τον ανασκαφέα η ακριβής χρονολόγηση του κτιρίου. Δυστυχώς δεν υπάρχει περιγραφή της τοιχοδομίας ή του δαπέδου στο εσωτερικό του κτιρίου. (Jannoray & Van Effenterre 1960, 37).

²⁶⁰ Εξαιτίας της αποσπασματικής διατήρησης των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του κτιρίου δεν μπορεί να χρονολογηθεί με περισσότερη ακρίβεια.

²⁶¹ Darque 2005, 346. Hiesel 1990, 20-21. Σπυρόπουλος, *ΠΑΕ* 1975, 16-17.

²⁶² Εξωτερικές διαστάσεις: 10μ Α-Δ x 5.5μ Β-Ν (Σπυρόπουλος, *ΠΑΕ* 1975, 16).

νοτιοδυτική γωνία του κτιρίου, όπου είχε κατασκευαστεί ένα θυραίο άνοιγμα, πλάτους 1.05μ. Το δάπεδο κτιρίου ήταν ο φυσικός βράχος ο οποίος είχε λαξευθεί και ισοπεδωθεί κατά την Μυκηναϊκή περίοδο. Η τοιχοδομία του κτιρίου αποτελείτο από λίθινη θεμελίωση, το ύψος της οποίας σώζεται έως τα 0.50μ και πλίνθινη ανωδομή. Δεν εντοπίστηκαν στο εσωτερικό του κτιρίου κατασκευές ή ίχνη καύσης που να μαρτυρούν την ύπαρξη εστίας.

Οι δύο τελευταίες οικιστικές μονάδες αυτής της ομάδας, το κτίριο στο Δήλεσι Σχηματαρίου και ο Κτίριο G στη νησίδα Μήρτου, δεν έχουν ανασκαφεί πλήρως, και είναι πιθανό, ότι η αρχική τους κάτοψη ήταν πιο σύνθετη.

Η οικιστική μονάδα που εντοπίστηκε στη θέση **Δήλεσι Σχηματαρίου** (Εικ. 27), τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της οποίας σώζονται σε καλή κατάσταση και χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΙ περίοδο, δεν εντοπίστηκε μέσα στα όρια κάποιου οικισμού, διότι η έρευνα περιορίστηκε μόνο σε αυτό το σημείο²⁶³. Από την ανασκαφική έρευνα αποκαλύφθηκε ένα μονόχωρο, ορθογώνιο κτίριο, με εμβαδό που ξεπερνούσε τα 50τμ²⁶⁴. Οι τοίχοι του κτιρίου είχαν πάχος 0.50μ, εκτός από τον νοτιοανατολικό τοίχο, του οποίου το πάχος έφθανε, για κάποιο λόγο τα 1.40μ²⁶⁵. Στο εσωτερικό του κτιρίου, εντοπίστηκε, σε απόσταση 1μ από την νοτιοδυτική γωνία του δωματίου, τμήμα τοίχου, πάχους 0.70μ, ο οποίος αναπτύσσεται σε μήκος 1.5μ παράλληλα με τον νοτιοδυτικό τοίχο του κτιρίου. Στο νότιο άκρο του νοτιοανατολικού τοίχου του χώρου, αποκαλύφθηκε θυραίο άνοιγμα με κτιστό κατώφλι²⁶⁶, Στο κέντρο του δωματίου, εμφανίστηκε ένας σχεδόν ορθογώνιος ογκόλιθος, διαστάσεων 1.20μ x 1.10μ, ο οποίος πιθανώς αποτελούσε την βάση για κάθετο στήριγμα οροφής²⁶⁷. Μεταξύ του τελευταίου και του νοτιοανατολικού τοίχου του κτιρίου διατηρείται τμήμα του δαπέδου από πατημένο χώμα.

²⁶³ Brown, BSA 12 (1905-1906), p. 94-95. Hiesel 1990, p. 196.

²⁶⁴ Εξωτερικές διαστάσεις: 8.7μ ΒΔ-ΝΑ και 6μ ΒΑ-ΝΔ.

²⁶⁵ Οι τοίχοι του κτιρίου σώζονται σε ύψος 0.30μ – 0.50μ.

²⁶⁶ Το βόρειο άκρο του τοίχου αυτού έχει καταστραφεί.

²⁶⁷ Παρόμοια βάση εντοπίστηκε στο 'Μέγαρο W' στην Τίρυνθα (Darque 2005, 115-116).

Στη νησίδα Μήτρου αποκαλύφθηκαν τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα ενός μονόχωρου κτιρίου, του Κτιρίου G²⁶⁸, το οποίο χρονολογείται στο τέλος της ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου (τέλος 12^{ου} αιώνα π.Χ.)²⁶⁹.

Το **Κτίριο G** (Εικ. 28) εντοπίστηκε στο βορειοανατολικό ανασκαφικό τομέα της νησίδας Μήτρου (Εικ. 11), στο νότιο τμήμα του υπό διερεύνηση χώρου, και χρονολογείται στην περίοδο 1200 -1050 π.Χ.. Πρόκειται για ένα κτίριο ορθογώνιας κάτοψης, το εμβαδό του οποίου δεν ξεπερνά τα 13τμ²⁷⁰ με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ. Οι τοίχοι του κτιρίου ήταν πρόχειρα κατασκευασμένοι και λεπτοί - σε σχέση με τα κτίρια των προηγούμενων περιόδων, ενώ το πάχος τους δεν ξεπερνούσε τα 0.40 – 0.50 μ. Στο εσωτερικό του κτιρίου, εντοπίστηκαν στην βορειοδυτική γωνία, δύο κυκλικές κτιστές πλατφόρμες, διαμέτρου 0.94μ, κατασκευασμένες από λίθους, ενώ η άνω επιφάνειά τους ήταν επενδυμένη με ένα λεπτό χωμάτινο υπόστρωμα, το οποίο είχε καλυφθεί με ένα στρώμα πηλού με βότσαλα. Η χρήση αυτών των κατασκευών παραμένει άγνωστη, αν και τα ίχνη καύσης που εντοπίστηκαν στην επιφάνειά τους, μπορεί να σχετίζονται, σύμφωνα με την ανασκαφέα, με τη χρήση τους ως φούρνοι/ιπνοί για τροφοπαρασκευαστικές δραστηριότητες²⁷¹. Το δάπεδο του κτιρίου εντοπίστηκε και αυτό 0.10μ – 0.15μ κάτω από την επιφάνεια του εδάφους στα ανατολικά του κτιρίου.

Τέλος, η **Βόρεια Οικία** (Εικ. 29) που αποκαλύφθηκε στο βορειοδυτικό άκρο του μυκηναϊκού οικισμού του Διμηνίου (Εικ. 16), αποτελεί μεμονωμένη περίπτωση, καθώς δεν αποτελεί αυτόνομο κτίριο, το οποίο οικοδομήθηκε εξαρχής σαν μονόχωρο, αλλά αποτελεί επανακατοίκηση του κεντρικού χώρου του ομώνυμου κτιρίου της προγενέστερης περιόδου (ΥΕ ΙΙΒ2). Η Βόρεια Οικία οικοδομήθηκε κατά

²⁶⁸ Τα δύο αυτά κτίρια οικοδομήθηκαν σε μεταγενέστερη φάση, και εδράζονται στο στρώμα καταστροφής του Κτιρίου Β, μετά την εγκατάλειψή του στο τέλος της ΥΕΙΙΙΓ περιόδου (Van De Moortel 2011, 289).

²⁶⁹ Ένα ακόμη μονόχωρο κτίριο αποκαλύφθηκε στο βόρειο τμήμα του ανασκαφθέντος χώρου: το κτίριο C. Το κτίριο αυτό δεν θα συμπεριληφθεί σε αυτή την τυπολογία, διότι είχε πιθανώς τελετουργικό χαρακτήρα (στο εσωτερικό του κτιρίου εντοπίστηκαν 22 μικκύλα αγγεία) και όχι οικιστικό (Ζάχου & Van De Moortel 2005, 448-454). Τα δύο αυτά κτίρια οικοδομήθηκαν σε μεταγενέστερη φάση, και εδράζονται στο στρώμα καταστροφής του Κτιρίου Β, μετά την εγκατάλειψή του στο τέλος της ΥΕΙΙΙΓ περιόδου (Van De Moortel 2011, 289).

²⁷⁰ Εσωτερικές διαστάσεις 3.80μ ΒΑ-ΝΔ x 3.20μ ΒΔ-ΝΑ (Van De Moortel 2011, 289-299).

²⁷¹ Van De Moortel 2011, 290.

τη ΥΕΙΙΒ2 περίοδο και καταστράφηκε από φωτιά στο τέλος της ίδιας περιόδου²⁷². Μετά την καταστροφή παρατηρείται μια σύντομη φάση επανακατοίκησης, κατά την πρώιμη ΥΕΙΙΓ περίοδο, όπου καθαρίζεται και επαναχρησιμοποιείται μόνο το Δωμάτιο 1, με εμβαδό 42.90τμ²⁷³. Η είσοδος στο κτίριο εντοπίζεται στη νοτιοανατολική γωνία, χωρίς κατώφλι. Σε αυτή τη φάση κατασκευάζονται κατά μήκος του νότιου τοίχου δύο θήκες: η πρώτη εντοπίστηκε στη νοτιοδυτική γωνία και ορίζεται με λίθινο τοίχιο, ενώ στα ανατολικά της κατασκευάζεται δεύτερη θήκη, η οποία ορίζεται με ένα πήλινο τοίχιο. Βόρεια αυτών των θηκών, διασώθηκε αποσπασματικά μια τρίτη κατασκευή από πηλό, η οποία σώζει πήλινο περιχέλωμα, ενώ στο εσωτερικό της εντοπίστηκαν ίχνη καύσης, τα οποία υποδεικνύουν την πιθανή ύπαρξη εστίας ή οικιακού φούρνου.

4.2. Τύπος Β: Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με τριμερή διάταξη (μεγαροειδή κτίρια)

Το οικιστικό πρότυπο της «τριμερούς μονάδας», η χρήση του οποίου ανάγεται στην Νεολιθική περίοδο²⁷⁴ και απαντάται τόσο στην Πρώιμη²⁷⁵ (3200/3000 – 2000 π.Χ.) και στη Μέση²⁷⁶ (2100/2000 – 1550 π.Χ.) Εποχή του Χαλκού, όσο και στην Υστεροελλαδική περίοδο²⁷⁷ (1550 – 1065 π.Χ.), αποτελεί την αφετηρία για τη

²⁷² Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 94-95. 2013, 115-119.

²⁷³ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 95. 2013, 114-119.

²⁷⁴ Σχετικά με την ιδιωτική οικιστική αρχιτεκτονική στη Νεολιθική Εποχή βλ. Darque, Treuil, Poursat & Touchais 1996, 141-145. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ορθογώνιου κτιρίου σε ένα άξονα με «τριμερή» διάταξη, αποτελεί το επονομαζόμενο κεντρικό «μέγαρο» στην ακρόπολη του Σέσκλου. 1996, Εικ. 6.γ., 142.

²⁷⁵ Σχετικά με την ιδιωτική οικιστική αρχιτεκτονική στη Πρώιμη Εποχή του Χαλκού βλ. Darque, Treuil, Poursat & Touchais 1996, 183-187. Παράδειγμα ορθογώνιου κτιρίου σε ένα άξονα με «τριμερή» διάταξη, αποτελεί η Οικία L στην Εύτηρηση. 1996, Εικ. 11.α., 186.

²⁷⁶ Σχετικά με την ιδιωτική οικιστική αρχιτεκτονική στη Μέση Εποχή του Χαλκού βλ. Darque, Treuil, Poursat & Touchais 1996, 285-287. Παράδειγμα ορθογώνιων κτιρίων σε ένα άξονα με «τριμερή» διάταξη, εντοπίστηκαν στον οικισμό της Φυλακωπής ΙΙ. 1996, Εικ. 28.α-β., 288.

²⁷⁷ Παραδείγματα αυτής της παράδοσης, η οποία επηρέασε τα ανακτορικά συγκροτήματα και συνέχισε να υιοθετείται στην ιδιωτική οικιστική αρχιτεκτονική κατά τη διάρκεια της ΥΕΙΙ περιόδου στον Ηπειρωτικό χώρο, αποτελούν: η Οικία Λ (Darque 2005, plan 3), η Οικία Ο (Hiesel 1990, abb. 37, 48) και η Οικία Λ στο Κοράκου (Hiesel 1990, abb.38, 49) καθώς επίσης και η Οικία Φ3 στην Τίρυνθα (Darque 2005, plan 57).

διαμόρφωση του αρχιτεκτονικού προτύπου του πυρήνα των μυκηναϊκών ανακτορικών συγκροτημάτων.

Το «τριμερές» οικιστικό μοντέλο, το οποίο σωστά επεσήμανε η Mylonas-Shear, ότι υιοθετείται και στην ιδιωτική οικιστική αρχιτεκτονική του Ηπειρωτικού χώρου²⁷⁸, το συναντάμε σε πιο απλές, και σε πιο σύνθετες εκδοχές.

Το πλήρες πρότυπο της «τριμερούς οικιστικής μονάδας» (μεγαροειδές κτίριο) περιλαμβάνει μια αυλή με ή χωρίς οριοθετημένα όρια και τέσσερεις στεγασμένους χώρους: ένα πρόπυλο, με ή χωρίς δύο κάθετα στηρίγματα, ένα σχετικά αβαθή στεγασμένο προθάλαμο, ο οποίος οδηγεί σε ένα κυρίως δωμάτιο, με ή χωρίς εστία, και δύο κάθετα στηρίγματα, καθώς και ένα πίσω δωμάτιο, τον λεγόμενο οπισθόδομο, οικιστικού ή αποθηκευτικού χαρακτήρα. Ο οπισθόδομος αυτός, ο οποίος ήταν συχνά σε υψηλότερο επίπεδο από το κυρίως δωμάτιο, επικοινωνούσε απευθείας με το τελευταίο, ή είχε πρόσβαση από τον στεγασμένο διάδρομο κατά μήκος της τριμερούς οικιστικής μονάδας. Στην περίπτωση αυτή είχε μάλλον αποθηκευτικό χαρακτήρα. Η πιο σύνθετη εκδοχή της τριμερούς οικιστικής μονάδας, περιλαμβάνει και δεύτερο παράλληλο άξονα, ο οποίος συνίσταται σε διάδρομο, που εκτείνεται κατά μήκος του οικιστικού αυτού πυρήνα, και ο οποίος παρέχει πρόσβαση σε δωμάτια, αποθηκευτικού κυρίως χαρακτήρα²⁷⁹.

Το οικιστικό πρότυπο της «τριμερούς οικιστικής μονάδας», με ή χωρίς οριοθετημένο υπαίθριο χώρο (αυλή), το οποίο αναπτύσσεται σε ένα ή περισσότερους παράλληλους άξονες, και το οποίο περιλαμβάνει ένα πρόπυλο, ένα προθάλαμο, ένα κυρίως δωμάτιο (δόμος) και ένα πίσω δωμάτιο (οπισθόδομος), δεν απαντάται στην Στερεά Ελλάδα και στη Θεσσαλία στην πλήρη του μορφή. Τα σωζόμενα κτίρια αντιπροσωπεύουν εκδοχές/παραλλαγές που διαφοροποιούνται ως προς τον αριθμό των επιμέρους χώρων μονάδων (απουσία του πρόπυλου ή του προθαλάμου ή ακόμα και του οπισθόδομου) και ως προς τον αριθμό των παράλληλων αξόνων (ένας ή περισσότεροι).

²⁷⁸ Mylona-Shear 1987, 454.

²⁷⁹ Όπως για παράδειγμα η οικιστική μονάδα της Παναγίας Ι στις Μυκίνες [Mylona-Shear 1987, fig. 2 & Plan of the Panagia Houses (1-7)].

Τύπος B1: Οικιστικές μονάδες σε ένα άξονα, με υπαίθριο χώρο/αυλή, πρόπυλο ή προθάλαμο, κυρίως δωμάτιο και πίσω δωμάτιο (οπισθόδομο)

Οι οικιστικές μονάδες που ανήκουν στον Τύπο B1, αναπτύσσονται σε ένα άξονα, και αποτελούνται από τρεις στεγασμένους χώρους/δωμάτια. Τα κτίρια αυτής της ομάδας διαθέτουν συνήθως ένα ανοιχτό (μη οριοθετημένο) υπαίθριο χώρο (αυλή) στην προέκταση της οικιστικής μονάδας, ενώ μόνο σε ένα κτίριο εντοπίζεται οριοθετημένη αυλή. Τα κτίρια αυτά περιλαμβάνουν ένα ημι-υπαίθριο χώρο στην είσοδο του κτιρίου (πρόπυλο), με ή χωρίς κάθετα στηρίγματα, ή , ένα στεγασμένο προθάλαμο, ο οποίος οδηγεί στο κυρίως δωμάτιο, και ένα πίσω δωμάτιο (οπισθόδομο).

Στον Τύπο B1 (αυλή - πρόπυλο / προθάλαμος – κυρίως δωμάτιο – πίσω δωμάτιο) ανήκουν **έξι οικιστικές μονάδες**, δύο εκ των οποίων εντοπίζονται στη Στερεά Ελλάδα , η οικιστική μονάδα στο οικόπεδο Μούρτου στην Κίρρα, και η οικιστική μονάδα 9-A στους Δελφούς, και τέσσερις στην περιοχή της Θεσσαλίας. Πρόκειται για την Οικία Α και το Νότιο Μέγαρο στο Διμήνι, τη Βόρεια Οικιστική Μονάδα στον οικισμό του Αερινού και την οικιστική μονάδα Ε στο Πετρωτό, Τρικάλων.

Το εμβαδόν των κτιρίων αυτής της ομάδας κυμαίνεται από 26τμ έως 106.51τμ. Η τοιχοδομία των κτιρίων αποτελείται από λίθινη θεμελίωση και πλίνθινη ανωδομή, ενώ διαθέτουν δάπεδα, είτε από πατημένο χώμα, είτε από πατημένο πηλό. Μόνο στο Νότιο Μέγαρο, στον οικισμό του Διμηνίου εντοπίστηκαν σταθερές εγκαταστάσεις (πλατφόρμα, εστίες).

Το **Κτίριο 9-A** (Εικ. 30) στον οικισμό των Δελφών (Εικ. 2), έχει προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ, και το εμβαδόν του δεν ξεπερνάει τα 43τμ. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά στοιχεία, το κτίριο χρονολογείται στην πρώτη ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο. Πρόκειται για ένα ορθογώνιο κτίριο, τα δωμάτια του οποίου διαρθρώνονται σε ένα άξονα, και δεν διαθέτει οριοθετημένο υπαίθριο χώρο. Η θεμελίωση του κτιρίου εδράζεται στον φυσικό βράχο, ο οποίος σε ορισμένες περιπτώσεις ενσωματώνεται

στην κατασκευή²⁸⁰. Η τοιχοδομία του κτιρίου φαίνεται να συνάδει, σε γενικές γραμμές με το ευρύτερο μυκηναϊκό ιδίωμα της περιοχής²⁸¹. Οι τοίχοι αποτελούνται από δύο παράλληλες σειρές αργών λίθων, με μικρότερους λίθους ενδιάμεσα, με πάχος έως 0.70μ., ενώ το ύψος των τοίχων σώζεται στο βορειότερο σημείο, σε ύψος έως και 2μ.

Το κτίριο διαθέτει τρία δωμάτια, εκ των οποίων τα δύο μόνο σώζονται σε όλη τους την έκταση. Το νοτιότερο Δωμάτιο 1 (το οποίο λειτουργεί ως προθάλαμος), διαστάσεων 2.10μ ΒΑ-ΝΔ x 3.55μ ΒΔ-ΝΑ, είναι το στενότερο, λόγω ενός βράχου, ιδιαίτερος ογκώδους, ο οποίος προεξέχει αρκετά και περιορίζει το κτίριο στην βορειοανατολική γωνία²⁸². Το όμορο προς τα βορειοανατολικά δωμάτιο (Δωμάτιο 2), το κυρίως δωμάτιο του κτιρίου, έχει μεγαλύτερες διαστάσεις (εμβαδό: 13 τμ), ενώ σώζεται σε καλή κατάσταση το κατώφλι του θυραίου ανοίγματος, στη νοτιοανατολική γωνία του δωματίου, το οποίο επιτρέπει την επικοινωνία μεταξύ των δύο δωματίων. Στο εσωτερικό του δωματίου και κατά μήκος του βόρειου τοίχου εντοπίστηκαν τρία μεγάλα αποθηκευτικά αγγεία (πίθοι). Από το βορειότερο δωμάτιο (Δωμάτιο 3), το οποίο λειτουργεί μάλλον ως οπισθόδομος, διασώζεται μόνο τμήμα του βορειοδυτικού τοίχου. Λόγω της αποσπασματικής κατάστασης του κτιρίου, δεν εντοπίστηκε η κύρια είσοδος του. Δεν αναφέρονται στοιχεία για την κατασκευή των δαπέδων ή τον εντοπισμό σταθερών κατασκευών εντός του κτιρίου.

Μια δεύτερη **οικιστική μονάδα** που ανήκει στον Τύπο Β1, εντοπίστηκε στο δυτικό τμήμα της Μαγούλας της Κίρρας (Εικ. 4), 10μ από το δυτικό όριο των ανασκαφών της Γαλλικής Σχολής, κατά τη διάρκεια σωστικών εκσκαφών που διενεργήθηκαν στο οικόπεδο Μούρτου από τη Γ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων το 1989²⁸³. Το εν λόγω κτίριο (Εικ. 31), διαστάσεων 5.6μ Β-Ν και 13.3μ Α-Δ, το εμβαδόν του οποίου ξεπερνά τα 70τμ²⁸⁴, αναπτύσσεται σε ένα άξονα, με προσανατολισμό ΝΑ-ΒΔ, στον οποίο διατάσσονται όλοι οι χώροι κατοίκησης/χρήσης.

²⁸⁰ Lerat, RA 12 (1938), 198.

²⁸¹ Όμοια κατασκευή συναντήσαμε και στα κτίρια I, II & III στην Ελευσίνα (Πρέκα, ΑΔ 38 (1983), 27-29).

²⁸² Οδόντωση παρατηρήθηκε και στην οικιστική μονάδα Κ στο Διμήνι (ΥΕΙΙΑ φάση), (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 136, σχ. 20).

²⁸³ Χατζημιχάλη-Σκορδά, ΑΔ 44 (1989), 209-210.

²⁸⁴ Darque 2005, 324.

Κατά τη διάρκεια της ανασκαφής, η έρευνα αποκάλυψε μια οικιστική μονάδα με τέσσερεις στεγασμένους χώρους/δωμάτια, αλλά δεν εντοπίστηκε οριοθετημένος υπαίθριος χώρος/αυλή. Εξαιτίας της αποσπασματικής κατάστασης του κτιρίου, διασώζεται σχεδόν ακέραιο μόνο το κεντρικό του τμήμα (Χώροι 2 και 3), ενώ τα δωμάτια εκατέρωθεν αυτού σώζονται τμηματικά. Ως αποτέλεσμα, δεν υπάρχουν στοιχεία για το σημείο εισόδου προς το εσωτερικό του κτιρίου, δεν παρέχονται στοιχεία για τον τοίχο που διαχωρίζει τα Δωμάτια 2 και 3, δεν είναι σαφές εάν υπήρχε επικοινωνία μεταξύ των δύο αυτών χώρων, και εάν το Δωμάτιο 1 επικοινωνούσε άμεσα με τους υπόλοιπους χώρους του κτιρίου, ή εάν διέθετε απευθείας πρόσβαση από το εξωτερικό του κτιρίου. Σημειώνεται ότι στη νοτιοδυτική γωνία του κτιρίου, ο επιμήκης τοίχος δημιουργεί οδόντωση²⁸⁵, στοιχείο το οποίο δεν εξηγείται από τους ανασκαφείς. Είναι πιθανό ότι στο σημείο όπου σχηματίζεται οδόντωση, ξεκινούσε η οριοθέτηση ενός υπαίθριου χώρου/αυλής. Οι τοίχοι του κτιρίου διαθέτουν λίθινη βάση και πλίνθινη ανωδομή, αλλά δεν υπάρχουν στοιχεία για τα δάπεδα των δωματίων ή για κτιστές κατασκευές.

Στον μυκηναϊκό οικισμό του Διμηνίου (Εικ. 14) εντοπίζονται δύο ακόμα οικιστικές μονάδες του Τύπου Β1, η Οικία Α (ΥΕΙΙΑ φάση), η οποία αποκαλύφθηκε στο νοτιοανατολικό τμήμα του μυκηναϊκού οικισμού, και το Νότιο μέγαρο, το οποίο αποτελεί τμήμα του επονομαζόμενου Νοτίου Συγκροτήματος του οικισμού.

Η **Οικία Α**²⁸⁶ (Εικ. 32) εντοπίστηκε νότια του κεντρικού μυκηναϊκού δρόμου, ο οποίος διασχίζει τον οικισμό, με κατεύθυνση από ΝΑ-ΒΔ. Στο κτίριο διακρίνονται τρεις οικοδομικές φάσεις, οι οποίες χρονολογούνται στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Κατά την πρώτη φάση θεμελίωσης και οικοδόμησής του κτιρίου στην ΥΕΙΙΑ περίοδο (1420-1315 π.Χ.), η Οικία Α είχε εμβαδόν 32,70τμ, και προσανατολισμό Β-Ν, ο οποίος συνάδει με το γενικό χωροταξικό σχέδιο του οικισμού. Στην αρχική της μορφή η Οικία Α ήταν διαρθρωμένη σε ένα άξονα και διέθετε ένα ημιυπαίθριο χώρο, χωρίς κάθετα στηρίγματα στην πρόσοψη του κτιρίου (πρόπυλο), το οποίο οδηγούσε στο κυρίως δωμάτιο (Δωμάτιο 2), στην προέκταση του οποίου υπήρχε ένα μικρό πίσω δωμάτιο (Δωμάτιο 3). Το πρόπυλο ορίζονταν από δύο

²⁸⁵ Παρόμοια κατάσταση εντοπίζεται και στην Οικιστική μονάδα Κ στο Διμήνι (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 97), στην Οικιστική μονάδα Η στην Ελευσίνα (ΥΕΙ-II), και στην Οικία των Αγίων Θεοδώρων στην Κεφαλονιά (Darque 2005, 349. Hiesel 1990, 199).

²⁸⁶ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 83-85. 2013, 88-96.

παραστάδες, μήκους 1,30μ. Η πρόσβαση στο κτίριο πραγματοποιείτο από μία έκκεντρη είσοδο στο νοτιοανατολικό άκρο του κυρίως δωματίου (Δωμάτιο 2), με κατώφλι, πλάτους 1μ περίπου, το οποίο ήταν κατασκευασμένο από δύο σειρές λίθων. Το κυρίως δωμάτιο (Δωμάτιο 2), το οποίο είχε διαστάσεις 2.80μ Β-Ν x 4.70μ Α-Δ, δεν επικοινωνούσε άμεσα με το πίσω δωμάτιο (Δωμάτιο 3), το οποίο λειτουργούσε ως οπισθόδομος. Η πρόσβαση στο τελευταίο δωμάτιο, διαστάσεων 1.70μ Β-Ν x 4.45μ Α-Δ., ήταν εξωτερική, και δεν υπήρχε απευθείας επικοινωνία με το κυρίως δωμάτιο του κτιρίου. Το κατώφλι του Δωματίου 3 βρισκόταν στο νοτιοδυτικό άκρο του δωματίου, σε έκκεντρη θέση, ήταν κατασκευασμένο από δύο σειρές λίθων και είχε πλάτος 0.50μ.

Σε αυτή τη φάση δεν εντοπίστηκαν κατασκευές ή ίχνη εστίας στο εσωτερικό του κτιρίου. Οι τοίχοι είχαν λίθινη θεμελίωση, πάχους 0.50-0.55μ, και πλίνθινη ανωδομή, ενώ τα δάπεδα ήταν από πατημένο πηλό. Με την πρώτη αυτή φάση συνδέεται επίσης ένας τετράγωνος λακκοειδής αποθήτης (διαστάσεων 1,30μ Β-Ν x 1.30μ Α-Δ) που βρίσκεται νότια της οικίας²⁸⁷, ο οποίος καλυπτόταν από δύο πλάκες διαστάσεων 0,80μ x 0.65μ.

Το **‘Νότιο Μέγαρο’**²⁸⁸ εντοπίστηκε βόρεια του δρόμου που διασχίζει τον οικισμό και νότια του Μεγάρου Α, από το οποίο το χωρίζει στενό πέρασμα (Εικ. 33). Στο κτίριο διαπιστώθηκαν δύο φάσεις κατοίκησης: η πρώτη φάση αφορά την περίοδο οικοδόμησης του κτιρίου στην αρχή της ΥΕ ΙΙΒ περιόδου (τέλος 14^{ου} – αρχές 13^{ου} αιώνα π.Χ.), έως την καταστροφή του στο τέλος της ΥΕΙΙΒ2 (τέλος 13^{ου} αιώνα π.Χ.), ενώ η δεύτερη φάση αφορά την επανακατοίκηση του χώρου στην αρχή της πρώιμης ΥΕ ΙΙΓ περιόδου (12^{ου} αιώνα π.Χ.).

Η οικιστική αυτή μονάδα²⁸⁹ (Εικ. 34) διαθέτει μεγαροειδή κάτοψη και αποτελείται από τέσσερις στεγασμένους χώρους/δωμάτια, αλλά, όπως και η Οικία Α, δεν διέθετε οριοθετημένο υπαίθριο χώρο/αυλή²⁹⁰. Η εξωτερική είσοδος εντοπίζεται στο ανατολικό άκρο του κτιρίου, μέσω ενός ανοιχτού ημιυπαίθριου χώρου (πρόπυλο). Το πρόπυλο, δεν διέθετε κάθετα στηρίγματα στην πρόσοψή του

²⁸⁷ Εφάπτεται εξωτερικά στον νότιο τοίχο του μεταγενέστερου Δωματίου 1 της ΥΕ ΙΙΒ2 φάσης.

²⁸⁸ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 173-176.

²⁸⁹ Το εμβαδό της οικιστικής μονάδας, σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, είναι 106.51τμ.

²⁹⁰ Είναι πιθανό να χρησιμοποιούσε τμήμα του «Προαυλίου 1», το οποίο εκτείνονταν προς τα νοτιοανατολικά (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 123, σχεδιαστική αποτύπωση του επονομαζόμενου «Νότιου Συγκροτήματος» του Διμηνίου).

κτιρίου, και η οροφή του στηριζόταν σε δύο πλευρικές παραστάδες μήκους 2,60μ. Στο νότιο τοίχο/παραστάδα που διαμορφώνει το πρόπυλο, εντοπίστηκε θυραίο άνοιγμα το οποίο οδηγεί προς ένα άλλο χώρο (δωμάτιο Γ) ο οποίος αναπτύσσεται προς τα νότια και εκτός του άξονα των υπολοίπων δωματίων του κτιρίου²⁹¹. Το Δωμάτιο Γ, το οποίο αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη (πιθανόν βοηθητικός χώρος), είχε εμβαδό 7.8τ.μ. και δάπεδο πατημένο από πηλό. Δεν εντοπίστηκαν κατασκευές στο εσωτερικό του.

Το κεντρικό θυραίο άνοιγμα στον δυτικό τοίχο του προπύλου οδηγούσε στο Δωμάτιο Α, το οποίο μάλλον λειτουργούσε ως προθάλαμος, ενώ δεύτερο κεντρικό θυραίο άνοιγμα, στον δυτικό τοίχο του προθαλάμου παρείχε πρόσβαση στο κυρίως δωμάτιο του κτιρίου, το Δωμάτιο Β. Στην προέκταση του Δωματίου Β, εντοπίστηκε μικρότερο δωμάτιο, το Δωμάτιο 30, το οποίο αποτελούσε τον οπισθόδομο του συγκροτήματος. Τα θυραία ανοίγματα του Νότιου Μεγάρου ήταν κεντρικά. Τα προαναφερθέντα δωμάτια αναπτύσσονται σε ένα άξονα, με προσανατολισμό Α-Δ, όπως και το Μέγαρο Α.

Το πρόπυλο στο ανατολικό άκρο του κτιρίου διαμορφώνεται από την προέκταση των μακριών πλευρών του τελευταίου, και επικοινωνούσε με το μεγάλο κεντρικό Δωμάτιο Α, μέσω κεντρικού θυραίου ανοίγματος, πλάτους 1.65μ, που εντοπίστηκε στον δυτικό τοίχο του προδόμου και διέθετε κατώφλι κατασκευασμένο από μικρούς λίθους. Το Δωμάτιο Α, ένα είδος προθαλάμου²⁹², διέθετε αρχικά άνοιγμα, πλάτους 1.20μ, προς το στενό πέρασμα/δρόμο βόρεια του μυκηναϊκού συγκροτήματος (Διάδρομος 2²⁹³), το οποίο αργότερα καταργήθηκε. Επικοινωνούσε επίσης με το κυρίως δωμάτιο (Δωμάτιο Β), μέσω θυραίου ανοίγματος, πλάτους 1.70μ, στο κέντρο του δυτικού τοίχου του δωματίου, από το οποίο σώζεται το κτιστό κατώφλι, κτισμένο με μικρούς λίθους. Στο Δωμάτιο Α δεν εντοπίστηκε, ούτε εστία

²⁹¹ Δυτικά του δωματίου Γ υπάρχουν ενδείξεις ότι υπήρχε και ένα τέταρτο δωμάτιο, το οποίο δεν ερευνήθηκε λόγω της ύπαρξης υπερκείμενης οικίας της ΥΕΙΠΓ περιόδου (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 173).

²⁹² Αυτό το δωμάτιο (Δωμάτιο Α) διαφέρει από άλλους προθαλάμους, διότι διαθέτει μεγαλύτερο βάθος από το σύνηθες, το οποίο κανονικά δεν ξεπερνά το 1/3 του κυρίως δωματίου. Παρόμοιο φαινόμενο απαντάται και στο Βόρειο Μέγαρο στο Διμήνη, όπου το μεγάλο βάθος του προθαλάμου τείνει να φθάνει εκείνο του κυρίως δωματίου.

²⁹³ Ο Διάδρομος 2 λειτουργούσε ως χώρος απόρριψης και στις δύο φάσεις του κτιρίου, ενώ ταυτόχρονα αποτελούσε δρόμο/πέρασμα ανάμεσα στο Νότιο Μέγαρο και το Μέγαρο Α (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 157-158).

ούτε κάποια άλλη κτιστή κατασκευή, ενώ διέθετε δάπεδο από πατημένο πηλό αναμεμιγμένο με ασβέστη και οι τοίχοι του ήταν επιχρισμένοι με πηλοκονίαμα.

Το κυρίως δωμάτιο του Νότιου Μεγάρου (Δωμάτιο Β) είχε εμβαδό 33.63τμ. Το δάπεδο του δωματίου ήταν από πατημένο πηλό αναμεμιγμένο με ασβέστη και οι τοίχοι του ήταν επιχρισμένοι με πηλοκονίαμα, όπως και στο Δωμάτιο Α. Μετά την αφαίρεση της επίχωσης της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου, επάνω στο πηλοδάπεδο εντοπίστηκαν και περισυλλέχθηκαν θραύσματα ασβεστοκονιάματος με ερυθρό χρώμα, που είχε πιθανώς χρησιμοποιηθεί στην επάλειψη των εσωτερικών τοίχων του δωματίου. Στο εσωτερικό του δωματίου εντοπίστηκαν δύο κατασκευές. Η πρώτη κατασκευή αποκαλύφθηκε στο κέντρο του δωματίου, στον άξονα των θυραίων ανοιγμάτων της οικιστικής μονάδας. Πρόκειται για μια εστία, διαστάσεων 1.25μ x 0.60μ, η οποία όμως δεν σώζεται σε καλή κατάσταση, λόγω της κατάρρευσης της οροφής μετά την καταστροφή του κτιρίου. Η κατασκευή, η οποία είναι ορθογώνιου σχήματος, χωρίζεται με πηλίνα χωρίσματα σε τρία ισομερή τμήματα, μήκους 0.40μ, και περιβάλλεται από χαμηλή πλατφόρμα, με περιχείλωμα από πηλό, και επενδυμένη με αλληπάλληλες στρώσεις πηλού. Στο ανατολικό της άκρο εντοπίστηκαν τρεις πασσαλότρυπες σε τριγωνική διάταξη, σε απόσταση 0.85μ μεταξύ τους. Από την πηλίνη πλατφόρμα περισυλλέχθηκε αρκετή ποσότητα απανθρακωμένου ξύλου, σκωρίες χαλκού²⁹⁴, καθώς επίσης λίθινα και οστέινα εργαλεία.

Η δεύτερη κατασκευή εντοπίστηκε στη νοτιοδυτική γωνία του δωματίου, σε μικρή απόσταση από το θυραίο άνοιγμα. Πρόκειται για μια τετράπλευρη πλατφόρμα, διαστάσεων 1.60μ x 1.20μ, και ύψους 0.10μ. Η άνω επιφάνειά της κατασκευής αυτής, η οποία μάλλον λειτουργούσε σαν χώρος ύπνου, διαθέτει επίστρωση από όστρακα διαφόρων αγγείων, στερεωμένα με χρήση κονιάματος²⁹⁵. Σημαντικό εύρημα αποτελεί ένα μολύβδινο αγγείο (διαστάσεις: ύψος 0.70μ και διάμετρο χείλους 0.40μ), στη βορειοανατολική γωνία του δωματίου, το οποίο εντοπίστηκε βυθισμένο στο δάπεδο μέσα σε μια ειδικά διαμορφωμένη θήκη, διαμέτρου 1μ.

²⁹⁴ Η ύπαρξη σκωριών συνάδει με την μερική τουλάχιστον χρήση της κατασκευής για μεταλλουργικές δραστηριότητες μικρής κλίμακας.

²⁹⁵ Η κατασκευή παρουσιάζει ομοιότητες με την χαμηλή κατασκευή που εντοπίστηκε στην δεύτερη φάση της Οικίας Α στο Διμήνι (ΥΕ ΙΙΒ2). (Darque 2005, 179).

Το Δωμάτιο 30, το οποίο μάλλον λειτουργούσε σαν οπισθόδομος κατά την πρώτη φάση της χρήσης του κτιρίου (ΥΕ ΙΙΒ2)²⁹⁶, αποτελούσε ένα ημιυπόγειο χώρο, με ισχυρή τοιχοδομία, πάχους 0.90μ. Κατά τη διάρκεια της χρήσης του χώρου στην ΥΕ ΙΙΒ περίοδο, το δωμάτιο χρησιμοποιείτο ως αποθηκευτικός χώρος υγρών προϊόντων²⁹⁷, όπως αποκαλύπτουν οι πακτωμένοι πίθοι που εντοπίστηκαν στο δυτικό τμήμα του δωματίου. Το δωμάτιο αυτό, επικοινωνούσε άμεσα με το εξωτερικό του κτιρίου, διαμέσου θυραίου ανοίγματος στη στενή πλευρά του δωματίου με το πέραςμα/δρόμο βόρεια του κτιρίου (Διάδρομος 2), και όχι με το κυρίως δωμάτιο του Νότιου Μεγάρου, όπως και το πίσω δωμάτιο της Οικίας Α ²⁹⁸.

Μετά την καταστροφή του στο τέλος της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου, το Νότιο Μέγαρο επανακατοικήθηκε στην αρχή της ΥΕΙΙΓ περιόδου. Επάνω από το στρώμα καταστροφής της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου, πάχους 0.60μ στο εσωτερικό των δωματίων Α, Β και 30, εντοπίστηκε η νεώτερη φάση χρήσης του κτιρίου κατά την πρώιμη ΥΕΙΙΓ περίοδο²⁹⁹. Σύμφωνα με την ανασκαφέα, σε αυτή τη φάση επανακατοίκησης, τα Δωμάτια Α και Β, διέθεταν πλακόστρωτο δάπεδο, το οποίο εντοπίστηκε 0,60μ υψηλότερα από τα δάπεδα της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου³⁰⁰. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης αυτής οικιστικής περιόδου, το δάπεδο του αποθηκευτικού Χώρου 30, το οποίο επίσης εντοπίστηκε 0.60μ υψηλότερα από το αντίστοιχο δάπεδο της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου, ήταν πλακόστρωτο, όπως και τα δάπεδα των Δωματίων Α και Β, νοτιότερα, ενώ μία μικρή κυκλική εστία αποκαλύφθηκε στο ανατολικό τμήμα του δωματίου, επί του δαπέδου, στοιχείο που υποδηλώνει την οικιστική και όχι αποκλειστικά αποθηκευτική χρήση του χώρου. Στην πρώιμη ΥΕΙΙΓ περίοδο, το Δωμάτιο 30 συνδέθηκε απευθείας με το Δωμάτιο Β, μέσω κλίμακας, η οποία αποτελείτο από τρεις πιθανώς μονολιθικούς αναβαθμούς, συνδέοντας έτσι το κυρίως δωμάτιο του Νότιου Μεγάρου με το Δωμάτιο 30, το οποίο αποτελούσε τον οπισθόδομο του κτιρίου³⁰¹.

²⁹⁶ Το Δωμάτιο 30 συνδέεται και με τις δύο φάσεις κατοίκησης του Νότιου Μεγάρου. Η ανασκαφέας εικάζει ότι το κτίριο λειτουργούσε ως συμπληρωματική μονάδα του όμορου προς το βορρά, 'Μεγάρου Α, αλλά δεν μπορεί να αποκλειστεί και η χρήση του ως κατοικία.

²⁹⁷ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 156-157.

²⁹⁸ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 161.

²⁹⁹ Δεν παρατίθενται στοιχεία για την επανακατοίκηση ή όχι του πρόπυλου και του Δωματίου Γ .

³⁰⁰ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 268.

³⁰¹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 268-269.

Στον οικισμό του Αερινού, στη Θεσσαλία (Εικ. 19), εντοπίστηκε στο βόρειο τμήμα του ανασκαμμένου χώρου³⁰², μια οικιστική μονάδα τριμερούς διάταξης, η οποία στο εξής θα αναφέρεται ως **‘Βόρεια Οικιστική μονάδα’** (Εικ. 35). Αυτή η οικιστική μονάδα αποτελεί το μοναδικό παράδειγμα αρχιτεκτονικού συγκροτήματος από αυτή την ομάδα κτιρίων, με οριοθετημένο υπαίθριο χώρο/αυλή στην προέκταση της τριμερούς οικιστικής μονάδας. Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του κτιρίου, συνολικού εμβαδού 26τμ, σώζονται σε αποσπασματική κατάσταση.

Η οικιστική μονάδα αποτελείται από τρεις χώρους/δωμάτια. Το δυτικότερο (Δωμάτιο 1) διασώζεται σε εξαιρετικά αποσπασματική κατάσταση, και ίσως αποτελούσε τον οπισθόδομο του κτιρίου. Τα όμορα προς ανατολή δωμάτια χωρίζονται με ένα εγκάρσιο τοίχο, ο οποίος έχει καταστραφεί στο μεγαλύτερο μέρος του από ένα κιβωτιόσχημο τάφο της ΠΓ περιόδου. Το ένα εκ των δύο δωματίων, και πιο συγκεκριμένα το δυτικό (Δωμάτιο 2), είναι μεγαλύτερο σε μήκος από το ανατολικό (Δωμάτιο 3), γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται πιθανώς για το κυρίως δωμάτιο του κτιρίου. Λόγω της αποσπασματικής κατάστασης του μυκηναϊκού συγκροτήματος δεν εντοπίστηκαν στο εσωτερικό του ίχνη δαπέδου, εστίας ή άλλων κατασκευών³⁰³, ούτε το σημείο/σημεία εισόδου προς το εσωτερικό του κτιρίου. Κατά μήκος της βόρειας πλευράς του αποκαλύφθηκε ένας μικρός χώρος, εμβαδού 5.50τμ., ο οποίος ορίζεται από μια σειρά αργών και λαξευμένων λίθων. Σύμφωνα με την ανασκαφεία, πρόκειται για μια μικρή υπαίθρια αυλή³⁰⁴.

Στον οικισμό του Πετρωτού στα Τρίκαλα (Εικ. 21) εντοπίστηκε το **Κτίριο Ε** (Εικ. 36), στο κύριο τομέα της ανασκαφής³⁰⁵. Η ανεξάρτητη οικιστική μονάδα αποτελείται από τρεις χώρους³⁰⁶, στο εσωτερικό των οποίων διακρίνονται τρεις αρχιτεκτονικές φάσεις, που χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΙ περίοδο. Στην πρώτη

³⁰² Σταυρακούδη 2002, 167-172.

³⁰³ Ως οικοδομικό υλικό για την οικοδόμηση των οικιστικών μονάδων του Αερινού χρησιμοποιήθηκαν αργοί λίθοι, ασβεστολιθικοί, σχιστολιθικοί και ηφαιστειογενείς λίθοι, που προέρχονται από τα ηφαιστειογενή στρώματα της περιοχής. Η τοιχοδομία είναι απλή, με δύο σειρές αργών λίθων και ανάμεσά τους μικρότεροι αργοί λίθοι και διέθετε πλίνθινη ανωδομή.

³⁰⁴ Παρόμοιο παράδειγμα οριοθετημένης αυλής εντοπίζεται στο Βόρειο Κτίριο το μυκηναϊκού οικισμού στο Μακρυχώρι της Θεσσαλίας (Τουρναβίτου 2018, ΑΕΣΘΣΕ, υπό δημοσίευση).

³⁰⁵ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η μελέτη του οικισμού και των αρχιτεκτονικών καταλοίπων δεν έχει ακόμα ολοκληρωθεί. Έχουν δημοσιευθεί μόνο δύο προκαταρκτικές εκθέσεις, στις οποίες δεν παρατίθενται λεπτομέρειες για τα κτίρια του οικισμού [Βαϊοπούλου, 2018 (Υπό δημοσίευση). Βαϊοπούλου 2015 (ΤΡΙΚΑΛΙΝΑ 35), 205-220].

³⁰⁶ Βαϊοπούλου 2015 (ΤΡΙΚΑΛΙΝΑ 35), 205-220.

φάση κατοίκησης/χρήσης του χώρου, εντάσσεται μόνο τμήμα τοίχου μήκος 16.21μ. Στη δεύτερη φάση, στην οποία ανήκει τμήμα τοίχου μήκους 12.22μ, η έκταση του κτιρίου πιθανώς μειώνεται αλλά δεν προκύπτει συγκροτημένη κάτοψη. Στην τρίτη φάση κατοίκησης/χρήσης, από την οποία προκύπτει και η πιο ολοκληρωμένη κάτοψη του κτιρίου, εντοπίστηκαν τρεις χώροι, τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των οποίων διατηρούνται σε αποσπασματική κατάσταση. Στην τελευταία αυτή αρχιτεκτονική φάση, το κτίριο ήταν ορθογώνιο, με διαστάσεις 16.2μ ΒΔ-ΝΑ x 5.60μ ΒΑ-ΝΔ. Διέθετε τρία διαδοχικά δωμάτια (πρόπυλο – κυρίως δωμάτιο/δόμος – οπισθόδομος), τα οποία αναπτύσσονται σε ένα και μοναδικό άξονα. Τα δωμάτια επικοινωνούσαν άμεσα μεταξύ τους μέσω θυραίων ανοιγμάτων, τα οποία εντοπίστηκαν στο κέντρο των τοίχων των στενών πλευρών του κτιρίου³⁰⁷.

Η πρόσβαση από το πρόπυλο, το οποίο δεν διασώζεται σε καλή κατάσταση, προς το εσωτερικό του κτιρίου εξασφαλίζεται από μια είσοδο που βρίσκεται στο κέντρο του νότιου τοίχου του κτιρίου, η οποία ορίζεται από δύο τοιχάρια που προεκτείνονται προς το εσωτερικό του κεντρικού δωματίου. Σε επαφή με το σημείο εισόδου από το πρόπυλο προς το κυρίως δωμάτιο, στο εσωτερικό του κυρίως χώρου του κτιρίου, εντοπίστηκε περιοχή με χαλίκια (χαλικόστρωτο), η οποία πιθανώς προέρχεται από την υποδομή του δαπέδου. Λόγω της μη ολοκληρωμένης μελέτης του κτιρίου και των κινητών ευρημάτων δεν υπάρχουν στοιχεία για τη χρήση των χώρων.

Τύπος B2: Οικιστικές μονάδες σε ένα άξονα, με υπαίθριο χώρο/αυλή, πρόπυλο ή προθάλαμο, και κυρίως δωμάτιο

Στον Τύπο B2 εντάσσεται μια μεγάλη ομάδα ορθογώνιων κτιρίων, διμερούς διάταξης, τα οποία αναπτύσσονται σε ένα άξονα, δεν διαθέτουν οριοθετημένο υπαίθριο χώρο (αυλή), και έχουν δυο στεγασμένους χώρους: ένα πρόπυλο ή ένα προθάλαμο, και ένα κυρίως δωμάτιο, αλλά όχι πίσω δωμάτιο/οπισθόδομο³⁰⁸.

³⁰⁷ Παρόμοια περίπτωση ανεξάρτητης οικιστικής μονάδας απαντάται επίσης στη Οικία Λ στη θέση Κοράκου (Darque 2005, 347, fig. 106, 349 & plan 3).

³⁰⁸ Παρόμοια παραδείγματα οικιστικών μονάδων με πρόπυλο, με πιο σύνθετη όμως κάτοψη, είναι τα κτίρια Λ και Ο στον οικισμό Κοράκου (Hiesel 1990, 49- 51).

Στην ομάδα οικιστικών μονάδων του Τύπου Β2 (αυλή – πρόπυλο/προθάλαμος – κυρίως δωμάτιο) ανήκουν **εννέα οικιστικές μονάδες**, οι έξι εκ των οποίων εντοπίζονται στη Στερεά Ελλάδα. Πρόκειται για την Οικιστική μονάδα Ε2 στη Κρίσσα, τις Οικιστικές μονάδες Τ και Σ στον Άγιο Κοσμά, τις Οικιστικές μονάδες ΒΒ και V στην Εύτρηση, και την Οικιστική μονάδα 09/012 στον οικισμό του Κύνου. Τρεις ακόμη οικιστικές μονάδες εντοπίζονται στην περιοχή της Θεσσαλίας. Και οι τρεις, το Βόρειο Μέγαρο, το Μεγαροειδές κτίριο και η Οικιστική μονάδα ΖΕΔ, εντοπίστηκαν στον μυκηναϊκό οικισμό του Διμηνίου.

Το εμβαδόν των κτιρίων αυτής της ομάδας κυμαίνεται από 33τμ έως 90τμ. Η τοιχοδομία των κτιρίων αποτελείται από λίθινη θεμελίωση και πλίνθινη ανωδομή, ενώ τα δάπεδα είναι, είτε από πατημένο χώμα, είτε από πατημένο πηλό. Μικρός είναι ο αριθμός των κτιρίων στο εσωτερικό των οποίων εντοπίζονται σταθερές κατασκευές (εστίες και μια λιθόκτιστη πλατφόρμα).

Το **Κτίριο Ε2**³⁰⁹ (Εικ. 37) εντοπίστηκε στο νοτιοδυτικό τμήμα του οικισμού στην Κρίσσα (Εικ. 5), οικοδομήθηκε κατά την ΥΕ ΙΙΙ περίοδο και παρέμεινε σε χρήση μέχρι το τέλος της περιόδου, όταν ο οικισμός εγκαταλείφθηκε. Πρόκειται για ένα κτίριο ορθογώνιας κάτοψης, διαστάσεων 7.70μ ΒΑ-ΝΔ x 4.5μ ΝΑ-ΝΔ³¹⁰, το οποίο διαθέτει δύο μόνο χώρους: έναν αβαθή προθάλαμο (Χώρος γ), διαστάσεων 4.50μ ΝΑ-ΝΔ x 1.70μ ΒΑ-ΒΔ, και ένα κυρίως χώρο/δόμο (Χώρος β). Η είσοδος στο κτίριο πραγματοποιείται από μια κεντρική θύρα στο νοτιοδυτικό στενό τοίχο του προθαλάμου. Αυτός ο χώρος (Χώρος γ) επικοινωνεί, με τον κυρίως χώρο (Χώρος β), μέσω ενός επίσης κεντρικού θυραίου ανοίγματος στον νοτιοδυτικό τοίχο του Χώρου β. Ο κυρίως χώρος/δόμος (Χώρος β), είναι ένα επίμηκες δωμάτιο (εμβαδού: 33.75τμ), στο εσωτερικού του οποίου εντοπίστηκαν, στο κεντρικό/βορειοανατολικό του τμήμα, δύο πλακοειδείς βάσεις για στήριξη κάθετων στηριγμάτων της οροφής³¹¹, αλλά κανένα ίχνος εστίας ή άλλης κατασκευής. Το κτίριο διέθετε λίθινη θεμελίωση και πλίνθινη ανωδομή³¹².

³⁰⁹ Van Effenterre & Jannoray, *BCH* 61, 1937, 316. Βλ. Επίσης Mylonas-Shear 1987, 456. Hiesel 1990, 59. Darque 1995, 348.

³¹⁰ Εμβαδό 33,75τμ.

³¹¹ Η θέση των λίθινων βάσεων δεν είναι βέβαιη εξαιτίας των υπερκείμενων βυζαντινών επιχώσεων που έχουν παρεισφρήσει στο δάπεδο της ΥΕΙΙΙ περιόδου (Van Effenterre & Jannoray 1937, 316).

³¹² Δεν εντοπίστηκαν στοιχεία για την κατασκευή του δαπέδου του κτιρίου.

Στον οικισμό του Κύνου, εντοπίστηκε στο βορειοδυτικό τμήμα του υπό ανασκαφή χώρου (Εικ.8), ένα κτίριο διμερούς διάταξης, το οποίο διατήρησε τον ίδιο αρχιτεκτονικό σχεδιασμό σε δύο διαδοχικές φάσεις του οικισμού: το Κτίριο 012, το οποίο ανήκει στην πρωϊμότερη οικοδομική φάση (Κύνος 7: ΥΕ ΙΙΙΓ Μέση), (Εικ. 10α & 10β), και το Κτίριο 09, το οποίο ανήκει σε επόμενη/μεταγενέστερη οικοδομική φάση (Κύνος 6, ΥΕ ΙΙΙΓ Ύστερη), (Εικ. 9α & 9β), αποτελούν μια οικιστική μονάδα διμερούς διάταξης, χωρίς οριοθετημένη αυλή.

Το **Κτίριο 012**³¹³ (Εικ. 38) αποτελείται από δύο κυρίως χώρους, οι οποίοι διατάσσονται σε ένα άξονα, με προσανατολισμό ΒΔ-ΝΑ: το Δωμάτιο ΧΝΑ' (προθάλαμος) και το Δωμάτιο ΧΝ' (κυρίως δωμάτιο). Το συνολικό εμβαδό του κτιρίου δεν ξεπερνά τα 31τμ. Στον προθάλαμο εντοπίστηκε έκκεντρα, στη νοτιοανατολική γωνία του τοίχου Τ51β (νότιος τοίχος), το μοναδικό θυραίο άνοιγμα κατά την περίοδο αυτή στον Κύνο (Κύνος 7, ΥΕ ΙΙΙΓ Μέση). Το κτιστό κατώφλι της εισόδου έχει πλάτος 1.05μ³¹⁴. Τα δάπεδα του κτιρίου ήταν κατασκευασμένα από πατημένο χώμα, ενώ η λίθινη θεμελίωση σώζεται σε ύψος από 0.50μ – 0.60μ. Η ανωδομή του κτιρίου, όπως και των υπολοίπων κτιρίων του οικισμού του Κύνου, ήταν πλίνθινη. Δεν εντοπίστηκε καμία κατασκευή ή εστία στο εσωτερικό του κτιρίου.

Το **Κτίριο 09**³¹⁵ (Εικ. 39) εδράζεται στο προγενέστερο Κτίριο 012³¹⁶ (Κύνος 7, ΥΕ ΙΙΙΓ Μέση), και χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙΓ Ύστερη περίοδο (φάση Κύνος 6). Και σε αυτή την περίπτωση, πρόκειται για ένα ορθογώνιο, επίμηκες κτίριο, διαστάσεων 13.70μ ΒΑ-ΝΔ x 4μ ΒΔ-ΝΑ³¹⁷. Η οικιστική μονάδα αποτελείται από δύο χώρους: το δωμάτιο ΧΛΘ', το οποίο αποτελεί τον προθάλαμο, και το δωμάτιο

³¹³ Kounouklas 2011, 74-77.

³¹⁴ Άλλα παραδείγματα κτιρίων στα οποία έχουν είσοδο στην επιμήκη πλευρά είναι: η 'Οικία Α' στο Διμήνι (ΥΕ ΙΙΒ2 οικοδομική φάση) και το Κτίριο ΙΙΙ στην Πύλο (Darque 2005, 350). Σύμφωνα με τον Darque, η τακτική αυτή δεν αποτελεί μυκηναϊκή καινοτομία, καθώς παρατηρείται και στις ιδιωτικές οικιστικές μονάδες ΜΔ, ΜΕ, ΜΦ που εντοπίστηκαν στο Άργος και χρονολογούνται στην ΠΕ ΙΙΒ περίοδο. Βλ. επίσης Touchais 1997, 12-13, pl. IV.

³¹⁵ Kounouklas 2011, 132-134.

³¹⁶ Βορειοδυτικά των Κτιρίων 09 και 012 έχει υποχωρήσει το υπέδαφος και τα δύο προαναφερθέντα κτίρια βρίσκονται στο σημερινό ΒΔ άκρο του οικισμού του Κύνου.

³¹⁷ Αξίζει να σημειωθεί ότι το κτίριο αυτής της φάσης έχει μικρότερο πλάτος σε σχέση με το προγενέστερο κτίριο 012. Επίσης οι χώροι του Κτιρίου 09 αναπτύσσονται σε ένα άξονα και ακολουθούν τον ίδιο προσανατολισμό με το Κτίριο 012 (ΒΔ-ΝΑ).

ΧΛΗ', το οποίο αποτελεί το κυρίως δωμάτιο³¹⁸. Το κυρίως δωμάτιο ΧΛΗ' (διαστάσεων: 7.50μ ΒΑ-ΝΔ x 2.50μ ΒΔ-ΝΑ), έχει επιμήκη κάτοψη, ενώ το όμορο προς βορρά δωμάτιο (ΧΛΘ'), το οποίο πιθανόν αποτελεί τον προθάλαμο του κτιρίου, έχει ορθογώνια κάτοψη, και μικρότερες διαστάσεις (3.90μ ΒΑ-ΝΔ x 2.50μ ΒΔ-ΝΑ), όμοιο πιθανότατα με το δωμάτιο ΧΛΗ'). Η εξωτερική είσοδος στο κτίριο δεν έχει εντοπισθεί, ούτε και το σημείο εισόδου από τον προθάλαμο στο κυρίως δωμάτιο. Οι τοίχοι του κτιρίου σώζονται σε ύψος 0.40μ – 0.50μ, και τα δάπεδα των δωματίων αποτελούνται από πατημένο χώμα. Δεν εντοπίστηκαν κατασκευές η εστίες στο εσωτερικό του κτιρίου.

Η **‘Οικία Σ’**³¹⁹ (Εικ. 40), στον οικισμό του Αγίου Κοσμά, Αττικής, στο νότιο άκρο του ακρωτηρίου της Άκρας, θεμελιώθηκε στις επιχώσεις των κτιρίων της ΠΕ περιόδου. Πρόκειται για ένα ορθογώνιο κτίριο, με δύο χώρους, ένα πρόπυλο και ένα κυρίως δωμάτιο³²⁰. Η κατάσταση του κτιρίου είναι αποσπασματική. Από το κτίριο σώζεται ο ανατολικός τοίχος σε όλο του το μήκος, καθώς και οι γωνίες που σχηματίζει με τον νότιο και τον βόρειο τοίχο³²¹. Το μοναδικό θυραίο άνοιγμα εντοπίστηκε στον δυτικό στενό τοίχο του κτιρίου, το οποίο βρίσκεται στην ίδια θέση με το θυραίο άνοιγμα του προγενέστερου κτιρίου της ΠΕ περιόδου. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά στοιχεία, υπολογίζεται ότι το κυρίως δωμάτιο είχε εσωτερικές διαστάσεις 9.55μ ΝΑ-ΒΔ x 5.80μ ΒΑ-ΝΔ³²². Στη βορειοδυτική γωνία του κυρίως δωματίου εντοπίστηκε τμήμα του δαπέδου του δωματίου, καθώς και μια πήλινη λεκάνη, η οποία ήταν βυθισμένη στο δάπεδο κατά 0.20μ, και εξέιχε κατά 0.25μ από την επιφάνεια του τελευταίου³²³.

Στο εσωτερικό του πρόπυλου, βορειοανατολικά του θυραίου ανοίγματος που οδηγούσε στο κυρίως δωμάτιο, και σε απόσταση 2μ από αυτό, εντοπίστηκε μια λίθινη βάση για τη τοποθέτηση κάθετου υποστηρίγματος της οροφής. Κρίνοντας από τη θέση του πλακοειδούς λίθου, ο ανασκαφέας, υποστηρίζει ότι μπορεί να αποκατασταθεί η θέση μιας δεύτερης βάσης, προς τα βορειοδυτικά της πρώτης,

³¹⁸ Εξωτερικά του κτιρίου 09, εντοπίστηκε ο δρόμος ΔΡΙ προς τα νότια, και ανοιχτοί χώροι προς τα νοτιοδυτικά και τα βορειοανατολικά (ΧΛΖ και ΧΚΗ').

³¹⁹ Mylonas 1959, 52-53.

³²⁰ Mylonas-Shear 1987, 361-362. Hiesel 1990, 39-40. Darque 2005, 349.

³²¹ Από τον βόρειο τοίχο σώζεται το ένα τέταρτο του μήκους του.

³²² Η οικιστική μονάδα Σ είχε εμβαδό 90.3τμ.

³²³ Παρόμοιες πήλινες ασάμινθοι έχουν εντοπιστεί και στην Ελευσίνα (οικ. Πανταζή, κτίριο Ι) αλλά και στην Οικία Ζ στο Διμήνι (Darque 2005, 183-185).

συμπεραίνοντας ότι το κτίριο διέθετε ένα ανοιχτό ημιυπαίθριο χώρο/πρόπυλο, το οποίο διαμορφώνεται με δύο παραστάδες, οι οποίες σχηματίζονται από τις προεκτάσεις των δύο μακριών τοίχων (του νότιου και του βόρειου), και δύο κάθετα στηρίγματα/πασσάλους/κίονες, μεταξύ των παραστάδων. Το πρόπυλο, υπολογίζεται ότι είχε διαστάσεις 2.15μ ΝΑ-ΒΔΒ x 6μ ΒΑ-ΝΔ.

Η δεύτερη αποσπασματικά σωζόμενη οικιστική μονάδα του οικισμού του Αγίου Κοσμά, η **Οικία Τ'**³²⁴, εντοπίστηκε στο νότιο τμήμα του ακρωτηρίου, ανατολικά τα οικιστικής μονάδας Σ³²⁵. Αν και μικρότερη από την προαναφερθείσα οικιστική μονάδα, διέθετε επίσης ορθογώνια κάτοψη, με διμερή διάταξη, αποτελούμενη από ένα πρόπυλο και ένα κυρίως δωμάτιο (Εικ. 41). Από το κτίριο διατηρείται το βόρειο τμήμα του και συγκεκριμένα, ο βόρειος τοίχος, μήκους 4.60μ (εσωτερικά), ο οποίος σχηματίζει γωνία με τον ανατολικό και δυτικό τοίχο³²⁶.

Στο εσωτερικό του κτιρίου, στο κυρίως δωμάτιο (εμβαδού 31.5τμ), εντοπίστηκε κατά μήκος του βόρειου τοίχου του δωματίου, ένας επιμήκης λίθος, ο οποίος είναι ενσωματωμένος στη θεμελίωση του τοίχου, αλλά προεξέχει κατά 0.35μ από τον τελευταίο. Στον ίδιο άξονα, τον κεντρικό άξονα του κτιρίου, αποκαλύφθηκε 3μ νοτιότερα, ένας κυκλικός πλακοειδής λίθος, διαμέτρου 0.50μ και πάχους 0.18μ. Και οι δύο λίθοι σχετίζονται, κατά τον ανασκαφέα με τη στήριξη της στέγης του κτιρίου. Στο νότιο τμήμα του κτιρίου, το οποίο βρίσκεται εντός της θαλάσσης, εντοπίστηκαν ίχνη του ανατολικού τοίχου του κτιρίου, το μήκος του οποίου φθάνει τα 9μ, και του δυτικού τοίχου του κτιρίου, που υπολογίζεται στα 6μ μήκος. Ένα ακόμα ενδιαφέρον στοιχείο της Οικίας Τ, αποτελεί θυραίο άνοιγμα που εντοπίστηκε 3μ από το νότιο άκρο του δυτικού τοίχου, καθώς και ακόμα μια λίθινη βάση, διαμέτρου 0.52μ και πάχους 0.20μ, για τη στήριξη ξύλινου πασσάλου, που βρέθηκε 2μ νότια του θυραίου ανοίγματος στον χώρο του πρόπυλου. Η λίθινη αυτή βάση που ήταν τοποθετημένη 1.50μ από την υποτιθέμενη προέκταση του δυτικού τοίχου,

³²⁴ Mylonas 1959, 55-56. Επίσης αναφέρεται στους: Mylona-Shear 1987, 361-362. Hiesel 1990, 40-41. Darque 2005, 349.

³²⁵ Σύμφωνα με τον ανασκαφέα, τόσο η 'Οικία Σ' όσο και η 'Οικία Τ', είχαν 'μεγαροειδή' κάτοψη και διέθεταν αίθουσα και δόμο, αν και η 'Οικία Τ' (Mylonas 1959, 56).

³²⁶ Διασώζονται 5.5μ περίπου του δυτικού τοίχου, και 3.5μ του ανατολικού.

σχετίζονταν, σύμφωνα με τον Μυλωνά, με την ύπαρξη ημιυπαίθριου χώρου και συγκεκριμένα ενός πρόπυλου³²⁷.

Στον οικισμό της Εύτρησης, στη Βοιωτία, εντοπίστηκαν δύο κτίρια που ανήκουν σε αυτή την υποομάδα ιδιωτικών οικιστικών μονάδων. Το πρώτο κτίριο, το **Κτίριο BB**³²⁸ (Εικ. 42), εντοπίστηκε βόρεια του Κτιρίου Κ και του μυκηναϊκού δρόμου που διασχίζει τον οικισμό και χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙ περίοδο³²⁹. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα αρχαιολογικά στοιχεία, πρόκειται για ένα κτίριο το οποίο αποτελείτο από δύο χώρους: ένα ημι-υπαίθριο χώρο, μάλλον πρόπυλο, και από ένα κυρίως δωμάτιο³³⁰. Η είσοδος στο κτίριο από τον αβαθή προθάλαμο (διαστάσεων: 4.40μ Α-Δ x 0.60μ Β-Ν), οδηγούσε στο κυρίως δωμάτιο (διαστάσεων: 6.40μ Β-Ν x 4.25μ Α-Δ), μέσα από ένα κεντρικό θυραίο άνοιγμα, πλάτους 1.25μ. Στο κέντρο του κυρίως δωματίου και σε απόσταση 2μ από το θυραίο άνοιγμα, εντοπίστηκαν ίχνη πλήρους κυκλικής εστίας, διαμέτρου 0.80μ³³¹. Δεν εντοπίστηκαν ίχνη του δαπέδου. Το κτίριο διέθετε λίθινη θεμελίωση και πλίνθινη ανωδομή.

Το **Κτίριο V**³³² (Εικ. 43) αποτελεί το δεύτερο κτίριο του Τύπου Β2 που εντοπίστηκε στον οικισμό της Εύτρησης, και σώζεται επίσης αποσπασματικά. Πρόκειται για ένα κτίριο το οποίο διαθέτει δυο χώρους, διατεταγμένους σε ένα άξονα: ένα ημι-υπαίθριο χώρο/προθάλαμο³³³ (Δωμάτιο Ι) και ένα κυρίως δωμάτιο (Δωμάτιο ΙΙ), τραπεζιόσχημου σχήματος, το οποίο πιθανώς αποτελούσε το κυρίως δωμάτιο/χώρο της οικιστικής μονάδας³³⁴. Το κτίριο είναι προσανατολισμένο προς το βορρά, γεγονός ασυνήθιστο στη Μυκηναϊκή αρχιτεκτονική.

³²⁷ Όπως και στην προαναφερθείσα Οικία Σ.

³²⁸ Goldman 1932, 67-68. Βλ. επίσης Mylona-Shear 1987, 371-372 & plate XXXV.

³²⁹ Το βορειοδυτικό τμήμα του κτιρίου δεν ερευνήθηκε ανασκαφικά.

³³⁰ Το εμβαδό του κτιρίου, σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, δεν ξεπερνά τα 33τμ.

³³¹ Παρόμοια παραδείγματα αποτελούν το Κτίριο Λ και το Κτίριο Η, του Κοράκου, στη Κορινθία (Blegen 1921, 80-89, fig. 112 & 113).

³³² Το Κτίριο V εδράζεται στο Κτίριο Κ, ενώ χρησιμοποιεί τμήματα των τοίχων του σε κάποια σημεία σαν υποθεμελίωση (Goldman 1932, 68).

³³³ Η παρουσία της εστίας σε αυτό τον χώρο μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ίσως πρόκειται για ένα στεγασμένο χώρο και όχι ημι-υπαίθριο, καθώς όπως γνωρίζουμε, δεν έχουν εντοπισθεί εστίες σε ημι-υπαίθριους χώρους/πρόπυλα. (Tournavitou 1999, 87-89).

³³⁴ Το εμβαδό του κτιρίου, σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, δεν ξεπερνά τα 72τμ.

Ο προθάλαμος (Δωμάτιο Ι), πλάτους 5μ³³⁵, πιθανότατα ήταν στεγασμένος, καθώς εντοπίστηκαν στη νοτιοδυτική του γωνία, ίχνη από μια κυκλική εστία³³⁶, καθώς επίσης και δύο οπές προς τα δυτικά της, των οποίων η χρήση παραμένει αδιευκρίνιστη³³⁷. Η είσοδος στο, κυρίως δωμάτιο (Δωμάτιο ΙΙ) από τον προθάλαμο (Δωμάτιο Ι), η οποία εντοπίστηκε στο βόρειο τοίχο του τελευταίου, ήταν έκκεντρη και διέθετε λίθινο κατώφλι, δύο πλακοειδών λίθων, πλάτους 0.90μ, η άνω επιφάνεια των οποίων βρίσκονταν 0.20μ υψηλότερα από την επιφάνεια του δαπέδου στο εσωτερικό του δωματίου. Εντός του Δωματίου ΙΙ, του κυρίως δωματίου της οικιστικής μονάδας, αποκαλύφθηκε μια ημικυκλικού σχήματος περιοχή, η οποία εκτείνονταν 1.20μ από τον ανατολικό τοίχο και διέθετε ένα υπόστρωμα από χαλίκια. Η κατασκευή αυτή πιθανόν να λειτουργούσε σαν ένα είδος «πλατφόρμας» για την απόθεση προμηθειών και την προστασία τους από τη σκόνη του δαπέδου³³⁸. Δεν αναφέρονται στοιχεία για τα δάπεδα των δωματίων ή για την παρουσία επιχρισμάτων στους τοίχους. Το κτίριο διέθετε λίθινη θεμελίωση και πλίνθινη ανωδομή.

Το **Βόρειο Μέγαρο** (Εικ. 44), λίγα εκατοστά βόρεια του Μεγάρου Α, στον μυκηναϊκό οικισμό του Διμηνίου (Εικ. 33)³³⁹ στη Θεσσαλία, θεμελιώθηκε στο στρώμα καταστροφής υποκείμενου κτιρίου της ΥΕ ΙΙΑ2 περιόδου, και καταστράφηκε μαζί με το Μέγαρο Α και το Νότιο Μέγαρο, στο τέλος της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου.

Πρόκειται για ένα ορθογώνιο κτίριο, εμβαδού 46.30τμ³⁴⁰, με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ³⁴¹, στο οποίο διακρίνονται δύο χώροι: ένας μικρότερος, σχεδόν τετράγωνος προθάλαμος (Δωμάτιο 1), και ένα μεγαλύτερο επίμηκες, ορθογώνιο δωμάτιο δυτικότερα (Δωμάτιο 2), το οποίο μάλλον αποτελεί τον κύριο χώρο του κτιρίου.

³³⁵ Λόγω της αποσπασματικότητας του κτιρίου δεν σώζεται το μήκος του Δωματίου Ι, και δεν εντοπίστηκαν τα ίχνη του βόρειου και του ανατολικού τοίχου του δωματίου.

³³⁶ Η θέση της εστίας στο Δωμάτιο Ι ίσως υποδηλώνει ότι πρόκειται για ένα κυρίως χώρο/δωμάτιο του κτιρίου - φαινόμενο που απαντάται συνήθως σε «μεγαροειδή» κτίρια της νότιας Ελλάδας (Tournavítou 1999, 87)- και όχι για ένα προθάλαμο/πρόπυλο. Είναι πιθανό συνεπώς η Οικιστική μονάδα V, να διέθετε περισσότερους από δύο χώρους. Παρ'όλα αυτά, η κατάσταση διατήρησης του κτιρίου, καθώς και τα ανασκαφικά δεδομένα, δεν μπορούν να τεκμηριώσουν την υπόθεση αυτή με βεβαιότητα.

³³⁷ Οι οπές είχαν πολύ μικρή διάμετρο (0.10μ – 0.15μ) και γι' αυτό δεν θα μπορούσαν να σχετίζονται με τη στήριξη πασσάλων της οροφής. Σύμφωνα με την ανασκαφέα, πιθανόν χρησίμευαν για κάποιου είδους κατασκευή (Goldman 1932, 68).

³³⁸ Goldman 1932, 67, εικ. 76.

³³⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 177-179.

³⁴⁰ Διαστάσεις: 8.90μ Δ-Α x 5.20μ Β-Ν.

³⁴¹ Ομοίως με το Μέγαρο Α και το Νότιο Μέγαρο.

Αν και δεν αναφέρονται στοιχεία για την παρουσία θυραίου ανοίγματος, η πρόσβαση στο κτίριο εντοπίζεται στο ανατολικό άκρο του τελευταίου, μέσω του προθαλάμου (Δωμάτιο 1), το δάπεδο του οποίου ήταν από πατημένο πηλό, ενώ δεν αναφέρονται ίχνη επιχρίσματος στην εσωτερική επιφάνεια των τοίχων του δωματίου. Το Δωμάτιο 1, εμβαδού 28.10τμ, λειτουργούσε ως προθάλαμος της οικιστικής μονάδας. Στο εσωτερικό του δεν εντοπίστηκαν σταθερές κατασκευές ή άλλες ενδείξεις που να οδηγούν στην ταύτιση του χώρου³⁴².

Στον δυτικό τοίχο του Δωματίου 1 εντοπίστηκε άνοιγμα προς το κυρίως δωμάτιο (Δωμάτιο 2) του κτιρίου. Το Δωμάτιο 2, εμβαδού 4630τμ, διέθετε επίσης δάπεδο από πατημένο πηλό, ενώ οι τοίχοι του ήταν επιχρισμένοι με πηλοκονίαμα. Στο κέντρο του δωματίου, στον άξονα της εισόδου από τον προθάλαμο, εντοπίστηκε μια λίθινη βάση για τη στερέωση κάθετου στηρίγματος, δεν αποκαλύφθηκαν όμως άλλες σταθερές κατασκευές ή ίχνη εστίας. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, το Δωμάτιο 2 αποτέλεσε, κατά την πρώιμη ΥΕΙΙΓ περίοδο, χώρο απόρριψης μεγάλης ποσότητας κεραμεικής³⁴³, η οποία προερχόταν πιθανώς από τον καθαρισμό του Μεγάρου Α³⁴⁴. Το στρώμα αυτό σφράγισε τις επιχώσεις της ΥΕΙΙΒ2 περιόδου του Βόρειου Μεγάρου, το οποίο δεν επανακατοικήθηκε.

Βορειανατολικά του Βόρειου Μεγάρου εντοπίστηκε μια ακόμη οικιστική μονάδα, διμερούς διάταξης, το επονομαζόμενο **‘Μεγαροειδές κτίριο’**³⁴⁵ (Εικ. 45), το οποίο επικοινωνεί με το Προαύλιο 2 του Βόρειου συγκροτήματος³⁴⁶ του διοικητικού κέντρου του Διμηνίου (Εικ. 46). Διακρίνονται δύο οικοδομικές φάσεις, η πρωϊμότερη εκ των οποίων χρονολογείται στην αρχή της ΥΕ ΙΙΒ περιόδου, όταν

³⁴² Στους χώρους του Βόρειου Μεγάρου δεν ανιχνεύθηκαν συγκεκριμένες δραστηριότητες, ωστόσο σύμφωνα με την ανασκαφέα η πιθανότερη χρήση του Βόρειου Μεγάρου ήταν ως χώρος κατοικίας (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 178).

³⁴³ Για την κεραμική του στρώματος καταστροφής βλ. Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 178-181.

³⁴⁴ Το ‘Μέγαρο Α’ μετά την καταστροφή που υπέστη, επανακατοικήθηκε και οι χώροι του καθαρίστηκαν.

³⁴⁵ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 184-197, 197-199.

³⁴⁶ Το λεγόμενο Βόρειο συγκρότημα βρίσκεται σε παράλληλο άξονα και σε απόσταση 20μ από το Νότιο Συγκρότημα (Βόρειο Μέγαρο, Μέγαρο Α, Νότιο Μέγαρο), και ορίζεται, στα δυτικά, όπως και το Νότιο Συγκρότημα, από ένα ισχυρό αναλημματικό τοίχο. Το Βόρειο συγκρότημα αποτελείται από μια ενότητα κτιρίων, με κεντρικό πυρήνα το Βόρειο Μέγαρο, το οποίο μάλλον αποτελούσε το θρησκευτικό κέντρο του οικισμού (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 184-1970). Ανατολικά του συγκροτήματος εντοπίστηκε μεγάλος υπαίθριος χώρος (Προαύλιο 2), ο οποίος διαθέτει ένα λιθόκτιστο βωμό στο κέντρο του (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 185). Νοτιοδυτικά του προαυλίου αυτού, εντοπίστηκε το Μεγαροειδές κτίριο, το οποίο έχει ίδιο προσανατολισμό και είναι παράλληλο με τα υπόλοιπα κτίρια του Βόρειου συγκροτήματος (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 197-199).

θεμελιώθηκε το κτίριο, ταυτόχρονα με το Μέγαρο Β και το Μέγαρο Α, έως και το τέλος της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου, όταν καταστράφηκε ο οικισμός από φωτιά. Η δεύτερη φάση χρονολογείται στην πρώιμη ΥΕ ΙΙΓ περίοδο, όπου το κτίριο καθαρίζεται από το στρώμα καταστροφής και επανακατοικείται, χωρίς αρχιτεκτονικές μετατροπές.

Κατά την πρώτη φάση κατοίκησης³⁴⁷ (ΥΕ ΙΙΒ-ΥΕ ΙΙΒ2), το κτίριο έχει εμβαδό 85.6τμ³⁴⁸, και αποτελείται από δύο δωμάτια διατεταγμένα σε ένα άξονα: το Δωμάτιο 14β, που λειτουργεί σαν προθάλαμος, και το Δωμάτιο 14α, το οποίο αποτελούσε το κυρίως δωμάτιο του κτιρίου. Η κύρια είσοδος, η οποία διέθετε λίθινο κτιστό κατώφλι (πλάτους: 1.75μ), εντοπίστηκε έκκεντρα στον ανατολικό τοίχο του προδόμου (Δωμάτιο 14β). Μια δεύτερη είσοδος, η οποία εντοπίστηκε στο βόρειο τοίχο του κυρίως δωματίου (Δωμάτιο 14α), πλάτους 1.20μ, επικοινωνεί άμεσα με το Προαύλιο 2³⁴⁹.

Στην δεύτερη φάση κατοίκησης του κτιρίου κατά την πρώιμη ΥΕ ΙΙΓ περίοδο, στη νοτιοδυτική γωνία του κυρίως δωματίου (Δωμάτιο 14α) εντοπίστηκαν ίχνη από δύο οπές για τη υποδοχή ξύλινων πασσάλων για κάθετα στηρίγματα, ενώ στο νότιο άκρο του δυτικού τοίχου ανοίχθηκε θύρα, η οποία, σύμφωνα με την ανασκαφέα, πιθανώς παρείχε πρόσβαση σε ένα μικρό χώρο (Δωμάτιο 12), νοτιοδυτικά του κτιρίου, το οποίο ενσωματώθηκε πλέον στο Μεγαροειδές κτίριο³⁵⁰. Στο εσωτερικό του κυρίως δωματίου (Δωμάτιο 14α), σε απόσταση άνω του 1μ από τον νότιο τοίχο, εντοπίστηκε, σε επαφή σχεδόν με τον τελευταίο, μία κυκλική οπή στο δάπεδο, και μια δεύτερη σε απόσταση 1μ από την πρώτη, προς βορρά. Τρίτη οπή αποκαλύφθηκε στο εσωτερικό του Δωματίου 12 δυτικότερα, στην ευθεία με τη βορειότερη οπή στο εσωτερικό του Δωματίου 14α. Σύμφωνα με την ανασκαφέα, οι

³⁴⁷ Όσον αφορά τη χρήση του 'Μεγαροειδούς Κτιρίου' κατά την διάρκεια της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου, δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία, καθώς προκειμένου να επανακατοικηθεί κατά την πρώιμη ΥΕ ΙΙΓ περίοδο, πραγματοποιήθηκε εκκαθάριση στο κτίριο μετά την καταστροφή που υπέστη από φωτιά στο τέλος της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 197-199).

³⁴⁸ Διαστάσεις: 18.60μ Α-Δ x 4.60μ Β-Ν.

³⁴⁹ Η ανασκαφέας υποστηρίζει ότι δεν μπορεί να αποκλειστεί η σχέση του με το δημόσιο ιερό του Μεγάρου Β και με τον βωμό στο Προαύλιο 2 (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 199).

³⁵⁰ Δεν είναι σαφές ωστόσο αν το Δωμάτιο 12 ανήκει στην αρχική φάση του κτιρίου (αρχή της ΥΕ ΙΙΒ περιόδου-ΥΕΙΙΒ2), ή αν ανήκε στις μεταγενέστερες προσθήκες δωματίων/χώρων δυτικά του Μεγαροειδούς κτιρίου (Χώροι 9, 10 & 13) κατά την ΥΕΙΙΓ Πρώιμη περίοδο, τα οποία φαίνεται να μην επικοινωνούν άμεσα με το κτίριο. Αντίθετα, το Δωμάτιο 12 διαθέτει άμεση και οργανική σχέση με το κυρίως δωμάτιο (Δωμάτιο 14α) του κτιρίου την περίοδο αυτή, γεγονός που επιβεβαιώνεται από τις οπές για τους ξύλινους πασσάλους που εντοπίστηκαν σε παρατακτική σειρά τόσο στο Δωμάτιο 14Α όσο και στο Δωμάτιο 12.

οπές αυτές, οι οποίες βρίσκονται σε παρατακτική σειρά, αποτελούν ενδείξεις για την ύπαρξη ξύλινης κλίμακας που πιθανώς οδηγούσε σε ένα ξύλινο πατάρι επάνω από το Δωμάτιο 12.

Ύστερα από την καταστροφή του κτιρίου στο τέλος της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου, το Μεγαροειδές κτίριο (Δωμάτιο 14β και 14α) καθαρίστηκε και επανακατοικήθηκε στην αρχή της ΥΕ ΙΙΓ, με την ίδια μορφή. Τα δάπεδά του κτιρίου ήταν κατασκευασμένα από πατημένο πηλό, και οι τοίχοι, με λίθινα θεμέλια, πάχους 0.60μ και πλίνθινη ανωδομή, ήταν επιχρισμένοι εσωτερικά με πηλοκονίαμα. Δεν εντοπίστηκαν σταθερές κατασκευές στο εσωτερικό του κτιρίου.

Στον μυκηναϊκό οικισμό του Διμηνίου, η **τριμερής οικιστική μονάδα ΖΕΔ** (Εικ. 47), η οποία εντοπίστηκε νότια και σε επαφή με το Νότιο Μέγαρο³⁵¹ (Εικ. 33), χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΓ Πρώιμη περίοδο³⁵². Το κτίριο πιθανόν συγκροτείται από τρία δωμάτια (Δ, Ε, Ζ), τα οποία αναπτύσσονται σε ένα άξονα, με προσανατολισμό Α-Δ, όπως και τα υπόλοιπα κτίρια δυτικά του κεντρικού δρόμου του οικισμού. Ο νότιος τοίχος του κτιρίου δεν εντοπίστηκε, τμήμα του όμως αποκαλύφθηκε στο σημείο όπου σχηματίζει γωνία με τον δυτικό τοίχο του Δωματίου Ζ³⁵³. Δεν έχει εντοπισθεί άνοιγμα εισόδου προς το κτίριο, καθώς το νοτιοανατολικό τμήμα του Δωματίου Ε, καθώς και ο νότιος τοίχος του Δωματίου Δ, αποκαλύφθηκαν σε εξαιρετικά αποσπασματική κατάσταση³⁵⁴.

Παρά τη αποσπασματική της κατάσταση, η οικιστική μονάδα, το εμβαδόν της οποίας δεν ξεπερνούσε τα 80τμ, φαίνεται να είχε μια διμερή κάτοψη, η οποία συνίσταται σε ένα προθάλαμο (Δωμάτιο Ε), και ένα κυρίως δωμάτιο (Δωμάτιο Ζ). Το Δωμάτιο Δ, το οποίο βρίσκεται στον ίδιο άξονα και ανατολικά του προθαλάμου, έχει πλάτος λιγότερο από 2.5μ, το μισό σε σχέση με τα άλλα δωμάτια του κτιρίου, ενώ δεν έχει εντοπιστεί θυραίο άνοιγμα που να το συνδέει, είτε με το δωμάτιο Ε, είτε απευθείας με το εξωτερικό του κτιρίου. Στο κέντρο του Δωματίου Δ εντοπίστηκε μια

³⁵¹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 268-269.

³⁵² Τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της οικιστικής μονάδας δεν διατηρούνται επαρκώς, καθώς το μικρό βάθος των επιχώσεων είχε σαν αποτέλεσμα τη καταστροφή τους από τις σύγχρονες γεωργικές δραστηριότητες. Η δημοσίευση του κτιρίου παραθέτει ελάχιστες πληροφορίες όσον αφορά την αρχιτεκτονική και τα κινητά ευρήματα.

³⁵³ Το πλάτος των δωματίων ανέρχεται στα 5μ.

³⁵⁴ Το εμβαδόν του κτιρίου, σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, είναι 72.τμ.

κυκλική, πηλίνη εστία³⁵⁵. Η θέση του Δωματίου Δ, όπως επίσης και η ύπαρξη εστίας στο κέντρο του, προβληματίζει, αλλά πιθανώς υποδηλώνει την πρόθεση να απομονωθούν δραστηριότητες που έχουν τροφοπαρασκευαστικό χαρακτήρα³⁵⁶. Τα δάπεδά των δωματίων, τα οποία σώζονται κατά τόπους, ήταν κατασκευασμένα από πατημένο πηλό, με υπόστρωμα από χαλίκια.

Τύπος B3: Σύνθετες οικιστικές μονάδες με δύο παράλληλους άξονες και πυρήνα του Τύπου B1, με διάδρομο

Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει ένα μικρό αριθμό οικιστικών μονάδων, με ή χωρίς οριοθετημένο υπαίθριο χώρο (αυλή). Ο τύπος αυτός κτιρίου αναπτύσσεται σε περισσότερους από ένα παράλληλους άξονες, και αντιπροσωπεύει την πιο σύνθετη εκδοχή της τριμερούς οικιστικής μονάδας, η οποία είναι πλησιέστερη αρχιτεκτονικά στο ανακτορικό πρότυπο³⁵⁷.

Οι σύνθετες οικιστικές μονάδες του Τύπου B3 περιλαμβάνουν το πρότυπο της «τριμερούς οικιστικής μονάδας» του Τύπου B1 (αυλή – πρόπυλο ή προθάλαμος – κυρίως δωμάτιο – πίσω δωμάτιο), το οποίο αποτελεί τον πυρήνα της μονάδας, με την προσθήκη ενός διαδρόμου κατά μήκος του τριμερούς πυρήνα, που οδηγεί σε μια σειρά/πτέρυγα δωματίων (βοηθητικών/αποθηκευτικών χώρων)³⁵⁸.

³⁵⁵ Πλησίον της κυκλικής πηλίνης εστίας εντοπίστηκαν όστρακα μεγάλου αγγείου με σχοινοειδή ανάγλυφη διακόσμηση (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 269 & υποσημ. 688).

³⁵⁶ Ο λόγος της ασυνήθιστης θέσης αυτού του δωματίου, ίσως αφορά είτε το διαθέσιμο χώρο του κτιρίου, είτε τις δραστηριότητες που λάμβαναν χώρα μέσα στο ίδιο το Δωμάτιο Δ, πιθανώς τροφοπαρασκευαστικές, οι οποίες απαιτούσαν την ύπαρξη κεντρικής εστίας. Συνήθως όμως, στα «μεγαροειδή» κτίρια η εστία εντοπίζεται στο κυρίως δωμάτιο διαμονής του κτιρίου (Tournavitu 1999, 837-839).

³⁵⁷ Παραδείγματα αυτού του τύπου στον Ηπειρωτικό χώρο αποτελούν η Οικία Τσουντα στις Μυκήνες (Darque 2005, plan 45), η Δυτική Οικία και η Οικία του Λαδέμπορα στις Μυκήνες (Tournavitu, 2006, 218, fig.1 & 220, fig. 3).

³⁵⁸ Hiesel 1990, 111-145 (Das Korridorhaus), κτίρια με πολλούς χώρους/δωμάτια και πολυαξονικά, τα οποία έχουν ως κύριο χαρακτηριστικό τους την οργάνωση γύρω από ένα κεντρικό διάδρομο, όπου από τη μία πλευρά εντοπίζεται η τριμερής οικιστική μονάδα/μεγαροειδές διαμέρισμα (πρόδομος/προθάλαμος – κυρίως δωμάτιο – πίσω δωμάτιο), ενώ από την άλλη πλευρά αναπτύσσονται σε μια δεύτερη πτέρυγα οι βοηθητικοί χώροι. Βλ. επίσης Darque 1995, 351-352.

Στον Τύπο Β3 ανήκουν **5 οικιστικές μονάδες**³⁵⁹, τρεις εκ των οποίων εντοπίστηκαν στη Στερεά Ελλάδα. Πρόκειται για τις Οικιστικές μονάδες F1 και F2 στην Κρίσσα, και την Οικιστική μονάδα III, στο οικόπεδο Πανταζή στην Ελευσίνα. Δύο οικιστικές μονάδες εντοπίστηκαν στην περιοχή της Θεσσαλίας. Πρόκειται για το Μέγαρο Α στον οικισμό του Διμηνίου και τη Νότια οικιστική μονάδα στον οικισμό του Αερινού.

Το εμβαδόν των κτιρίων αυτής της ομάδας κυμαίνεται από 51τμ έως 340 τμ. Η τοιχοδομία των κτιρίων αποτελείται από λίθινη θεμελίωση και πλίνθινη ανωδομή. Τα δάπεδα στις περισσότερες περιπτώσεις είναι, είτε από πατημένο χώμα, είτε από πηλό, ενώ σε μια μόνο οικιστική μονάδα (Μέγαρο Α), διαπιστώνονται δάπεδα από λευκό ασβεστοκονίαμα με υπόστρωμα από χαλίκια. Εντός των κτιρίων δεν εντοπίζονται σταθερές κατασκευές, ενώ εξαίρεση αποτελεί η θήκη που εντοπίστηκε στο Μέγαρο Α (ΥΕ ΙΙΙΓ φάση). Επιχρίσματα στους τοίχους εντοπίζονται επίσης μόνο στο Μέγαρο Α στο Διμήνι, από λευκό ασβεστοκονίαμα.

Το **Κτίριο F1**³⁶⁰, στην ακρόπολη της Κρίσσας εντοπίστηκε στο βορειοανατολικό άκρο του ανασκαφθέντος οικισμού (Εικ. 6), το οποίο χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΑ1 περίοδο (πρώτο τέταρτο του 14^{ου} αιώνα), οικοδομήθηκε επάνω στις επιχώσεις της ΥΕ Ι περιόδου (μέσα του 15^{ου} αιώνα)³⁶¹. Το κτίριο³⁶², κατά την ΥΕΙΙΑ1 περίοδο, αποτελείτο από τέσσερεις χώρους, οι οποίοι αναπτύσσονται σε ένα άξονα, ενώ σε ένα δεύτερο παράλληλο άξονα εντοπίστηκε ένας επιμήκης διάδρομος (Εικ. 48). Η οικιστική μονάδα έχει προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ, αλλά δεν έχει εντοπιστεί η κύρια είσοδος προς το εσωτερικό του κτιρίου, εξαιτίας της κακής διατήρησης των αρχιτεκτονικών του καταλοίπων. Το εμβαδό του κτιρίου ήταν 114τμ³⁶³.

³⁵⁹ Σε αυτή την ομάδα ίσως ανήκει και η οικιστική μονάδα στο οικόπεδο Μούρτου στην Κίρρα (βλ. υποκεφ. 4.2., Τύπος Β1), διότι βορειοανατολικά των Δωματίων 3 και 2, και σε μικρή απόσταση από τα τελευταία, εντοπίστηκε τμήμα τοίχου, μήκους 3μ περίπου. Ο τοίχος αυτός ίσως αποτελούσε τμήμα διαδρόμου, σπαράγματα τοίχων του οποίου ίσως έχουν αποκαλυφθεί και στο εξωτερικό βορειοδυτικό τμήμα του Δωματίου 1 (Χατζημιχάλη-Σκορδά, 1989, σχ. 11, 210).

³⁶⁰ Jannoray & Van Effenterre, 1937, 318-322, fig. 16. Βλ. επίσης Hiesel 1990, 73-74.

³⁶¹ Σε κάποιους χώρους του συγκροτήματος παρατηρείται επανάχρηση της θεμελίωσης του κτιρίου της ΥΕ Ι περιόδου.

³⁶² Το κτίριο της ΥΕΙ περιόδου σώζεται σε εξαιρετικά αποσπασματική κατάσταση, λόγω των υπερκείμενων επιχώσεων των Κτιρίων F1 και F2, της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου, τα οποία επίσης δεν σώζονται σε ιδιαίτερα καλή κατάσταση.

³⁶³ Συνολικές εξωτερικές διαστάσεις: 16.2μ ΒΑ-ΝΔ x και 7.3μ ΒΔ-ΝΑ (Darque 2005, 324, fig. 100).

Πρόκειται για ένα κτίριο ορθογώνιας κάτοψης, το οποίο διαθέτει διαμορφωμένο τριμερή πυρήνα³⁶⁴ (Δωμάτια L, H και πρόπυλο/προθάλαμο νοτιοδυτικά του τελευταίου). Η οικιστική μονάδα αποτελείται πιθανώς από ένα πρόπυλο ή προθάλαμο (Δωμάτιο α)³⁶⁵, ένα κυρίως δωμάτιο (Δωμάτιο H) και ένα πίσω δωμάτιο (Δωμάτιο L), το οποίο πιθανώς συνδέονταν άμεσα, μέσω ενός διαδρόμου, ο οποίος διατρέχει το Δωμάτιο H, και καταλήγει στο Δωμάτιο L. Το κεντρικό δωμάτιο H, ένα ιδιαιτέρως επίμηκες δωμάτιο, διαστάσεων 12.5μ ΒΑ-ΝΔ x 4.5μ ΒΔ-ΝΑ, το οποίο οικοδομήθηκε αρχικά στην ΥΕ Ι, συνέχισε να χρησιμοποιείται και κατά τη διάρκεια της ΥΕ ΙΙΑ1 φάσης του κτιρίου, σύμφωνα με την κεραμεική που περισυλλέχθηκε. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο πλακοειδείς λίθοι που εντοπίστηκαν κατά μήκος του κεντρικού άξονα του κτιρίου³⁶⁶, και οι οποίοι σχετίζονται πιθανώς με την στήριξη της στέγης³⁶⁷. Χαρακτηριστικό του κτιρίου αποτελεί η προσθήκη ενός ακόμη δωματίου (Δωμάτιο G), πίσω από το Δωμάτιο L, το οποίο δεν φαίνεται να διαθέτει άνοιγμα, ούτε προς τον εσωτερικό διάδρομο, ούτε προς το όμορο προς τα νοτιοδυτικά Δωμάτιο L. Το Δωμάτιο G, εμβαδού 6τμ, το οποίο πιθανώς οικοδομήθηκε αρχικά κατά την ΥΕ Ι περίοδο, συνέχισε να χρησιμοποιείται και κατά την ΥΕ ΙΙΑ1 περίοδο. Δεν παρέχονται στοιχεία σχετικά με την κατασκευή των δαπέδων ή τον εντοπισμό σταθερών κατασκευών στο εσωτερικό των δωματίων.

Στην ακρόπολη της Κρίσσας αποκαλύφθηκε ένα ακόμη κτίριο, το **Κτίριο F2**³⁶⁸, το οποίο αποτελούσε τη δεύτερη φάση του Κτιρίου F1. Η νέα οικιστική μονάδα (Εικ. 49) έχει σχεδιασθεί σε δύο παράλληλους άξονες, χωρίς όμως

³⁶⁴ Σύμφωνα με τον ανασκαφέα τα δωμάτια αυτά, τα οποία αποτελούσαν τους κύριους χώρους του Κτιρίου F1 της ΥΕ ΙΙΑ1 περιόδου, κατά την ΥΕ ΙΙΒ περίοδο, συμπεριλήφθηκαν στο Κτίριο F2, και αποτελούν πλέον τον πυρήνα του νέου κτιρίου (Jannoray & Van Effenterre 1937, 318).

³⁶⁵ Η νοτιοανατολική γωνία του κτιρίου, η οποία περιλαμβάνει τμήμα του Δωματίου h, καθώς και του όμορου προς τα δυτικά δωματίου, δεν διασώζεται, με αποτέλεσμα να καθιστά δύσκολη την πλήρη αποκατάσταση της κάτοψης του κτιρίου, καθώς επίσης και του νοτιοδυτικού δωματίου, το οποίο δεν διακρίνεται εάν πρόκειται για ημι-υπαίθριο χώρο (πρόπυλο) ή στεγασμένο χώρο (προθάλαμο).

³⁶⁶ Η μεταξύ τους απόσταση είναι 4μ.

³⁶⁷ Οι βάσεις για τα κάθετα στηρίγματα της στέγης δεν είναι ξεκάθαρο από τον ανασκαφέα εάν εντάσσονται στην ΥΕ ΙΙΑ1 φάση του κτιρίου ή αν ανήκουν στην επόμενη ΥΕ ΙΙΒ περίοδο, όπου το Κτίριο F1 επεκτείνεται προς τα βορειοδυτικά και δημιουργείται το Κτίριο F2. Βλ. επίσης Hiesel 1990, 73-74. Darque 2005, plans 126-127.

³⁶⁸ Jannoray & Van Effenterre, 1937, 318-322, fig. 16. Βλ. επίσης Hiesel 1990, 73-74.

ενδιάμεσο διάδρομο³⁶⁹, με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ. Πρόκειται για ένα κτίριο ορθογώνιας κάτοψης, εμβαδού 234τμ, ο πυρήνας του οποίου (Δωμάτιο Η) εντοπίζεται στη ΝΑ πτέρυγα δωματίων³⁷⁰. Το τμήμα αυτό του κτιρίου, σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, οικοδομήθηκε κατά την ΥΕ Ι περίοδο (1700-1600 π.Χ.), και επαναχρησιμοποιήθηκε κατά την ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο (1330-1190 π.Χ.). Κατά τη ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο το κτίριο διευρύνθηκε με την προσθήκη των δωματίων L, K, J και I, τα οποία αποτέλεσαν την δεύτερη πτέρυγα της οικιστικής μονάδας προς τα ΒΔ.

Στη νοτιοδυτική γωνία της ΒΑ πτέρυγας δωματίων αποκαλύφθηκαν τα ίχνη ενός ημι-υπαίθριου δωματίου/πρόπουλο (Δωμάτιο α), το οποίο πιθανώς οδηγούσε στο Δωμάτιο Η, το οποίο αποτελούσε το κυρίως δωμάτιο της οικιστικής μονάδας. Προς τα βορειοανατολικά του τελευταίου, βρίσκεται το Δωμάτιο Γ, το οποίο ίσως συνιστά το πίσω δωμάτιο, τον οπισθόδομο, της οικιστικής μονάδας. Τα δύο αυτά δωμάτια (Δωμάτιο Η και Γ), οικοδομήθηκαν στην ΥΕ Ι περίοδο και συνέχισαν να χρησιμοποιούνται και κατά τη διάρκεια της ΥΕ ΙΙΒ φάσης του κτιρίου³⁷¹. Το κυρίως δωμάτιο του κτιρίου (Δωμάτιο Η), πρόκειται για ένα ιδιαίτερος επίμηκες δωμάτιο, διαστάσεων 12.5μ ΝΔ-ΒΑ x 4μ ΒΔ-ΝΑ. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν δύο πλακοειδείς λίθοι που εντοπίστηκαν κατά μήκος του κεντρικού άξονα του δωματίου, οι οποίοι σχετίζονται πιθανώς με την στήριξη κάθετων στηριγμάτων της στέγης. Βορειοανατολικά του βορειότερου πλακοειδούς λίθου, εντοπίστηκαν ίχνη καύσης, τα οποία μαρτυρούν την ύπαρξη εστίας. Το Δωμάτιο Γ, ο οπισθόδομος, επαναχρησιμοποιείται, κατά τη ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο, με τις ίδιες διαστάσεις (6μ ΒΔ-ΝΑ x 1μ ΝΑ-ΒΔ). Κατά τις ανασκαφικές έρευνες, εντοπίστηκε στο Δωμάτιο Γ, το δάπεδο της τελευταίας περιόδου χρήσης/κατοίκησης του κτιρίου, ενώ ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι κάτω από το δάπεδο αυτό, εντοπίστηκε μια υποδομή από ισχυρά πακτωμένο χώμα και πληθώρα οστράκων της ΥΕ Ι περιόδου, καθώς και κεραμικής της ΥΕ ΙΙ περιόδου, γεγονός που μαρτυρά την

³⁶⁹ Εξωτερικά του κτιρίου, κατά μήκος του βορειοδυτικού τοίχου, εντοπίστηκε τμήμα πλακόστρωτου, το οποίο πιθανολογείται ότι σχετίζονταν με δρόμο που διέσχιζε την περιοχή δυτικά του κτιρίου και έπειτα στρέφονταν προς τα νοτιοανατολικά, καταλήγοντας σε μια στενόμακρη ανοιχτή περιοχή (m), από την οποία περισυλλέχθηκε μεγάλη ποσότητα θραυσμάτων κεραμικής. Η περιοχή πιθανόν χρησιμοποιούνταν σαν χώρος απόρριψης κεραμικής από τα γειτονικά κτίρια.

³⁷⁰ Σύμφωνα με τον ανασκαφέα τα δωμάτια αυτά τα οποία αποτελούσαν τους κύριους χώρους του κτιρίου F1 της ΥΕΙΙΑ1 περιόδου, κατά την ΥΕΙΙΒ2 περίοδο, συμπεριλήφθηκαν στο κτίριο F2, και αποτελούν πλέον τον πυρήνα του νέου κτιρίου (Jannoray & Van Effenterre, 1937, 318).

³⁷¹ Jannoray & Van Effenterre, 1937, 318-319.

επανεπένδυση/ανακατασκευή του νέου δαπέδου κατά την νέα φάση κατοίκησης του κτιρίου³⁷².

Στη νοτιοανατολική πτέρυγα του κτιρίου³⁷³ οικοδομήθηκε ένας τοίχος παράλληλος με τον βορειοδυτικό τοίχο των Δωματίων Η και Γ, σε απόσταση 5.50μ από τον τελευταίο, σχηματίζοντας άλλη μια σειρά τεσσάρων, άνισων χώρων (Δωμάτια L, K, J και I)³⁷⁴. Το Δωμάτιο J επικοινωνεί μέσω ανοίγματος με το Δωμάτιο I, το οποίο διαθέτει θυραίο άνοιγμα απευθείας προς το εξωτερικό του κτιρίου και προς τον δρόμο. Σύμφωνα με τον ανασκαφέα, οι χώροι αυτοί είχαν αποθηκευτικό χαρακτήρα³⁷⁵. Το Δωμάτιο K, είχε διαστάσεις 5.50μ ΒΔ-ΝΑ x 10μ ΝΔ-ΒΑ, και διέθετε απευθείας πρόσβαση από τον μυκηναϊκό δρόμο³⁷⁶ διαμέσου ανοίγματος, το οποίο εντοπίζεται στην νοτιοδυτική γωνία του χώρου/δωματίου Κ. Απευθείας πρόσβαση προς το εσωτερικό του κτιρίου εντοπίζεται επίσης στο Δωμάτιο I. Το δωμάτιο αυτό, το νοτιοανατολικό τμήμα του οποίου δεν σώζεται, πιθανώς επικοινωνούσε κατευθείαν με το Δωμάτιο Κ και με το όμορο προς νότο, δωμάτιο J³⁷⁷. Το κτίριο διέθετε λίθινη θεμελίωση, ενώ δεν παρέχονται πληροφορίες σχετικά με τη κατασκευή των δαπέδων.

Στην Ελευσίνα, κατά τη διάρκεια σωστικών ανασκαφών στο οικόπεδο Πανταζή³⁷⁸, εντοπίστηκαν τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα τριών μυκηναϊκών οικιστικών μονάδων (Εικ. 1), από τις οποίες μία μόνο διαθέτει ολοκληρωμένη κάτοψη (Οικιστική μονάδα ΙΙΙ). Η **Οικιστική μονάδα ΙΙΙ** (Εικ. 50), τα κατάλοιπα της οποίας σώζονται σε καλή κατάσταση, έχει διαστάσεις 12μ Β-Ν x 8μ Α-Δ, και το εμβαδόν της δεν ξεπερνά τα 96τμ³⁷⁹. Πρόκειται για ένα κτίριο το οποίο διαρθρώνεται σε δύο παράλληλους άξονες. Στον δυτικό άξονα/πτέρυγα αποκαλύφθηκαν τέσσερα διαδοχικά δωμάτια (Δωμάτια 1-4), και στον ανατολικό άξονα/πτέρυγα, τρία ακόμη δωμάτια (Δωμάτια 5-7), από τα οποία μόνο ένα (Δωμάτιο 5) διασώζεται πλήρως. Το

³⁷² Jannoray & Van Effenterre, 1937, 319-320.

³⁷³ Κατασκευάστηκε κατά την ΥΕ ΙΙΒ περίοδο.

³⁷⁴ Jannoray & Van Effenterre, 1937, 320-321.

³⁷⁵ Εντός του χώρου j εντοπίστηκε μεγάλη ποσότητα κεραμικής, και ιδιαίτερα μεγάλος αριθμός από υδρίες [Jannoray & Van Effenterre, BCH 61 (1937), 318].

³⁷⁶ Ο μυκηναϊκός δρόμος εντοπίζεται βορειοδυτικά του κτιρίου και παράλληλα με το τελευταίο [Jannoray & Van Effenterre, BCH 61 (1937), 318].

³⁷⁷ Δεν παρέχονται πληροφορίες για την τοιχοδομία του κτιρίου και για τα δάπεδα.

³⁷⁸ Πρέκα ΑΔ 38 (1983) Β, 27-29.

³⁷⁹ Darque 2005, 324.

ανατολικό τμήμα των Δωματίων 6 και 7, βόρεια του Δωματίου 5, δεν έχει αποκαλυφθεί³⁸⁰. Επιπλέον, το Δωμάτιο 3, εντός του οποίου αποκαλύφθηκε στο ανατολικό ήμισυ πλακόστρωτο δάπεδο, πιθανόν αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη στο αρχικό κτίριο, με την ενσωμάτωση του νότιου τοίχου (T11).

Το Δωμάτιο 4 πιθανόν αποτελούσε το πρόπυλο του κτιρίου, το οποίο οδηγούσε διαμέσου έκκεντρου θυραίου ανοίγματος που εντοπίστηκε στη βορειοδυτική γωνία του, στο Δωμάτιο 3, τον προθάλαμο. Ο τελευταίος, διαμέσου επίσης έκκεντρου θυραίου ανοίγματος³⁸¹, το οποίο εντοπίστηκε στο βορειοανατολικό του άκρο, παρείχε πρόσβαση στο Δωμάτιο 2³⁸². Το Δωμάτιο 2, λόγω των διαστάσεων του³⁸³ και της θέσης του, πιθανώς αποτελούσε το κυρίως δωμάτιο του κτιρίου. Προς το Δωμάτιο 1, το οποίο μάλλον λειτουργούσε ως οπισθόδομος, δεν εντοπίστηκε θυραίο άνοιγμα. Η ιδιοτυπία της οικιστικής αυτής μονάδας (όπως και του Κτιρίου F2 στη Κρίσσα), είναι η απουσία διαδρόμου μεταξύ των δύο παράλληλων πτερύγων ο οποίος να παρέχει πρόσβαση στα Δωμάτια 5-6-7, τα οποία πιθανώς αποτελούσαν τους δευτερεύοντες, βοηθητικούς χώρους. Μόνο το Δωμάτιο 2 φαίνεται να επικοινωνεί άμεσα με το Δωμάτιο 5, διαμέσου ανοίγματος που εντοπίζεται στο νοτιοανατολική γωνία του κυρίως δωματίου.

Η θεμελίωση του κτιρίου, η οποία σώζεται σε ύψος 0.30μ – 0.65μ, αποτελούνταν από αργούς λίθους. Στην εσωτερική πλευρά των τοίχων, η κάθετη επιφάνεια των λίθων ήταν περισσότερο ομαλή και λεία. Οι τοίχοι ήταν κατασκευασμένοι με διπλή σειρά μεγάλων λίθων, με μικρότερους λίθους και σπασμένη κεραμεική στα ενδιάμεσα. Δεν αναφέρονται στοιχεία σχετικά με τα δάπεδα των δωματίων ή την αποκάλυψη σταθερών κατασκευών.

Το συμβατικά ονομαζόμενο **‘Μέγαρο Α’** στο Διμήνι, εντοπίστηκε δυτικά του δρόμου που διασχίζει τον μυκηναϊκό οικισμό και αποτελεί το μεγαλύτερο και σημαντικότερο κτίριο του λεγόμενου Νότιου συγκροτήματος³⁸⁴ (Εικ. 17). Σε αυτό το

³⁸⁰ Η χρήση των χώρων δεν έχει εξακριβωθεί.

³⁸¹ Όμοια παραδείγματα έκκεντρων θυραίων ανοιγμάτων απαντώνται στο Κτίριο Ε στον Άγιο Κοσμά (Μυλωνάς ΑΕ (1952), 121 Εικ. 3) και στο κτίριο IV στα Νιχώρια (Darque 2005, plan 105 & 106).

³⁸² Στο Δωμάτιο 2 εντοπίστηκε μια ασάμινθος, με διαστάσεις 1.10μ x 0.55μ.

³⁸³ Το Δωμάτιο 2 είναι ο μεγαλύτερος χώρος του κτιρίου, με εμβαδό 20τμ περίπου.

³⁸⁴ Το Νότιο Συγκρότημα, το οποίο περιλαμβάνει το Μέγαρο Α, το Βόρειο και το Νότιο Μέγαρο, αλλά και το Κτίριο ΖΕΘ, έχει συνολικό εμβαδό 1.410τμ.. Η πρόσβαση στο Νότιο συγκρότημα

κτίριο διαπιστώθηκαν τρεις αρχιτεκτονικές φάσεις³⁸⁵: η πρωϊμότερη, τα κατάλοιπα της οποίας διασώζονται πολύ αποσπασματικά, χρονολογείται στην ΥΕΠΙΑ2 περίοδο³⁸⁶. Η δεύτερη και καλύτερα διατηρημένη φάση του κτιρίου³⁸⁷ (Εικ. 51), χρονολογείται στο τέλος του 14^{ου} αιώνα και στις αρχές του 13^{ου} αιώνα (ΥΕ ΠΙΒ περίοδο), μέχρι την καταστροφή του συγκροτήματος από φωτιά, στο τέλος της ΥΕ ΠΙΒ2 περιόδου. Στην τρίτη φάση του κτιρίου, στις αρχές της πρώιμης ΥΕ ΠΙΓ περιόδου (Εικ. 52), διαπιστώνεται μια σύντομη περίοδος επανακατοίκησης ορισμένων χώρων του Μεγάλου Α, και έπειτα το κτίριο αλλά και ο οικισμός εγκαταλείπονται ολοκληρωτικά και οριστικά.

Το Μέγαρο Α, στην αρχή της ΥΕ ΠΙΒ περιόδου, αποτελείται: α) από τη βόρεια πτέρυγα, η οποία διαθέτει την τριμερή οικιστική μονάδα, ένα κεντρικό πυρήνα τριών δωματίων ³⁸⁸ (Δωμάτια 6, 8 και 13), και β) από ένα διάδρομο (Διάδρομος 1), ο οποίος εκτείνεται κατά μήκος της νότιας πλευράς του μεγαροειδούς πυρήνα, και παρέχει πρόσβαση στη νότια πτέρυγα, στην οποία εντάσσεται μια σειρά σχετικά μικρών, βοηθητικών δωματίων (Δωμάτια 3, 4, 5, 9, 19, 18, 17), η οποία εκτείνεται και νότια του Διαδρόμου 1. Η πρόσβαση στο κτίριο πραγματοποιείται απευθείας από το προαύλιο 1 προς το Μέγαρο Α. Σε μεταγενέστερη φάση της ΥΕ ΠΙΒ περιόδου, ανατολικά του οικιστικού πυρήνα προστέθηκε μια περίστυλη αυλή, με αποτέλεσμα την προσθήκη πέντε ακόμα χώρων (Δωμάτια 2, 1, 10, 11, 12), κατά μήκος της νότιας

πραγματοποιείται διαμέσου ενός Πρόπυλου, στη δυτική πλευρά του κεντρικού μυκηναϊκού δρόμου, ακριβώς στη συμβολή του κεντρικού δρόμου με έναν κάθετο που οδηγεί προς το λιμάνι.

³⁸⁵ Η ανασκαφέας αναφέρει ότι κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών ερευνών διαπιστώθηκε «στα ασβεστοκονιάματα από ασβέστη του κυρίως Μεγάλου Α, αλλά και της πτέρυγας των δέκα μικρών δωματίων, όπως και όλα τα κονιάματα από πηλό στον διάδρομο 1, (ότι) διατηρούν τρεις στρώσεις ανακαίνισης, γεγονός που μαρτυράει ότι τρεις ανακαινίσεις πραγματοποιήθηκαν σε όλα τα κτίρια της νότιας ενότητας που συνυπήρχαν στη μακρά διάρκεια λειτουργίας του κατά τον 13^ο αιώνα π.Χ.» (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 133). Όμως, όπως αναφέρει σε προηγούμενο κεφάλαιο, δεν μπόρεσαν να εντοπιστούν χρονολογικά οι υπο-φάσεις της ΥΕ ΠΙΒ2 περιόδου, όπου εντοπίζονται και αναγνωρίζονται τρεις ανακαινίσεις στα επιτοιχία κονιάματα και στις προσθήκες των δωματίων, και έτσι υπολογίζονται σαν σύνολο, μέχρι την καταστροφή των κτιρίων στο τέλος της περιόδου (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 111-112).

³⁸⁶ Κατά την ανασκαφική έρευνα, εντοπίστηκαν επιχώσεις ενός παλαιότερου μεγάρου της ΥΕ ΠΙΑ2 περιόδου, το οποίο καταστράφηκε από φωτιά κατά το τέλος της ίδιας περιόδου. Το στρώμα καταστροφής εντοπίστηκε επίσης κάτω και από τα διπλανά κτίρια, το Βόρειο και το Νότιο Μέγαρο (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 129-130).

³⁸⁷ Το εμβαδό του κτιρίου, σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, είναι 340τμ.

³⁸⁸ Η ανασκαφέας χαρακτηρίζει αυτούς τους τρεις χώρους ως το ‘κυρίως μέγαρο’ του κτιρίου, ταυτίζοντάς τους με τον πυρήνα των ανακτόρων που συναντάμε στα μεγάλα μυκηναϊκά κέντρα των Μυκηνών, της Πύλου και της Τίρυνθας, ενώ τοποθετεί το κτίριο στην κατηγορία των ‘ενδιάμεσων κτηρίων’, λόγω της αρχιτεκτονικής του κάτοψης (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 129 & 131).

πλευράς της ημιυπαίθριας αυλής. Με την προσθήκη αυτών των νέων δωματίων - ειδικότερα του Δωματίου 10, το οποίο λειτουργεί πλέον σαν 'αίθουσα αναμονής' - η πρόσβαση στους χώρους του κτιρίου, είτε προς τον τριμερή πυρήνα δωματίων, είτε προς τα δωμάτια της νότιας πτέρυγας είναι πλέον ελεγχόμενη. Περιμετρικά, στα νότια και στα δυτικά του συγκροτήματος, εντοπίστηκαν δύο εξωτερικά περάσματα/δρόμοι (Διάδρομος 14 και Διάδρομος 2).

Κατά την κύρια φάση κατοίκησης (ΥΕ ΙΙΒ2) του Μεγάρου Α (Εικ. 51), η κύρια είσοδος στο κτιριακό συγκρότημα εντοπίζεται στο νοτιοανατολικό άκρο του τελευταίου, στο Δωμάτιο 10, το οποίο έχει εμβαδό 8.10τμ. (διαστάσεις: 3μ Α-Δ x 2.70μ Β-Ν) ³⁸⁹. Μπροστά από την κυρίως είσοδο, πλάτους 3μ, αποκαλύφθηκε αναβάθρα (διαστάσεις: 1,75μ Α-Δ x 4μ Β-Ν), η οποία ορίζεται περιμετρικά από τρεις επιμήκεις σχιστόπλακες και είναι επικαλυμμένη με πηλοκονίαμα. Στο εσωτερικό του Δωματίου 10 αποκαλύφθηκαν ίχνη από δύο σταθερές κατασκευές, οι οποίες ήταν τοποθετημένες κατά μήκος του νότιου και του δυτικού τοίχου. Πρόκειται για δύο ξύλινα θρανία, που σχηματίζουν γωνία (σχήματος Γ), οι διαστάσεις των οποίων προκύπτουν από τα ίχνη που έχουν αφήσει στο δάπεδο κατά μήκος του δυτικού και του νότιου τοίχου (πλάτους 0.45μ και 3μ και 2.70μ αντίστοιχα). Το δάπεδο του δωματίου από λευκό ασβεστοκονίαμα αρχίζει σε απόσταση 0.45μ, τόσο από το νότιο τοίχο, όσο και από τον ανατολικό. Στους τοίχους του δωματίου εντοπίστηκε λευκό ασβεστοκονίαμα, αλλά και ίχνη ερυθρής βαφής κάτω από την τελευταία στρώση κονιάματος. Ένα δεύτερο άνοιγμα στο βόρειο τοίχο του Δωματίου 10, το οποίο διευρύνθηκε κατά τη διάρκεια της ΥΕ ΙΙΒ2, και έφτασε τα 2μ πλάτος, παρέχεται πρόσβαση στην περίστυλη αυλή (Δωμάτιο 7), αλλά και στο υπόλοιπο κτίριο.

Η υπαίθρια αυλή είχε εμβαδό 72.95τμ (διαστάσεις: 7.7μ Β-Ν x 8.70μ Α-Δ). Κατά μήκος της ανατολικής πλευράς της εντοπίστηκαν τρεις ακανόνιστες σχιστολιθικές πλάκες³⁹⁰, σε απόσταση 1.2μ η μία από την άλλη, οι οποίες υπαινίσσονται την ύπαρξη κιονοστοιχίας³⁹¹, ενώ άλλες δύο εντοπίστηκαν κατά μήκος του νότιου τοίχου. Στην άνω επιφάνεια των τριών σχιστολιθικών πλακών της ανατολικής πλευράς, αποκαλύφθηκαν αποτυπώματα από το επίχρισμα των κάθετων στηριγμάτων υ στηρίζονταν επάνω στις πλάκες/βάσεις. Ως αποτέλεσμα,

³⁸⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 160-161.

³⁹⁰ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 168.

³⁹¹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 168-171.

διαπιστώθηκε ότι τα κάθετα στηρίγματα είχαν διάμετρο 0.60μ, και χρησιμοποιήθηκαν για τη στήριξη πιθανόν στεγάστρου, κατά μήκος της νότιας και ανατολικής πλευράς της αυλής, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ένα είδος ‘στοάς’. Το δάπεδο της αυλής ήταν από πατημένο πηλό και υπόστρωμα από χαλίκια, εκτός από την περιοχή της ‘στοάς’ που διαμορφωνόταν μεταξύ της κιονοστοιχίας και του ανατολικού τοίχου της αυλής, όπου εντοπίστηκε δάπεδο από λευκό ασβεστοκονίαμα, ενισχυμένο με χονδρά χαλίκια³⁹².

Επιπρόσθετα, στη περιοχή της αυλής, η αποκάλυψη μικρού βόθρου στην βορειοδυτική γωνία της, επιβεβαίωσε την ύπαρξη κεραμοσκεπούς οροφής στον τριμερή πυρήνα του κτιρίου³⁹³. Τα όμβρια ύδατα από τη στέγη, οδηγούνταν, σύμφωνα με την ανασκαφέα, πιθανώς μέσω πήλινης περιμετρικής υδρορροής και κατέληγαν στο βόθρο, από τον οποίο ξεκινούσε υπόγειος λιθόκτιστος πλακοσκεπής αγωγός, που διέσχισε διαγωνίως την περίστυλη αυλή, από βορειοδυτικά προς τα νοτιοανατολικά, και κατέληγε εκτός της οικιστικής μονάδας³⁹⁴.

Η τριμερής οικιστική μονάδα έχει εμβαδό 147τμ, και αποτελείται από τρία κυρίως δωμάτια³⁹⁵: το Δωμάτιο 6, το οποίο αποτελεί τον πρόδομο, το Δωμάτιο 8, όπου εντοπίζεται το κυρίως δωμάτιο και το Δωμάτιο 13 (οπισθόδομος), το οποίο λειτουργούσε ως αποθηκευτικός χώρος.

Ο πρόδομος, ο στεγασμένος δηλαδή χώρος στο ανατολικό άκρο της οικιστικής μονάδας, ο οποίος είχε εμβαδό 29.15μ, ήταν ανοιχτός προς την υπαίθρια αυλή στα ανατολικά, και διέθετε δάπεδο από λευκό ασβεστοκονίαμα αναμεμιγμένο με χαλίκια³⁹⁶. Αρχιτεκτονικά κατάλοιπα βάσης κιόνων ή άλλα ευρήματα που να μαρτυρούν την ύπαρξη ειδικά διαμορφωμένης εισόδου, δεν έχουν εντοπισθεί. Στην ΥΕΙΠΓ περίοδο, προστέθηκε ένας πρόχειρος τοίχος στην ανατολική πλευρά του Δωματίου 6, όπως φαίνεται από το μικρότερο πάχος του, σε σύγκριση με τους προγενέστερους τοίχους του Δωματίου 6, αλλά και των Δωματίων 8 και 13, των

³⁹² Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 169.

³⁹³ Κέραμοι έχουν βρεθεί επίσης και σε κτίρια στο Γλα, στη Θήβα, στην Τίρυνθα, στις Μυκήνες (Οικία Πέτσα), στο Μπερμπάτι και στη Μηδέα (Darque 2005, 80).

³⁹⁴ Τμήμα πήλινου αγωγού, ανάποδου Π και ορθογώνιας διατομής, εντοπίστηκε και εξωτερικά του ανατολικού τοίχου της περίστυλης αυλής, ενώ φαίνεται να ήταν τοποθετημένο σε άνοιγμα ιδίων διαστάσεων που εντοπίστηκε στον τοίχο (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 170). Βλ. επίσης Darque 2005, 80.

³⁹⁵ Το πρόπυλο παραλείπεται, καθώς δεν έχουν εντοπισθεί ίχνη του.

³⁹⁶ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 136.

οποίων το πάχος κυμαίνεται από 0.90 -1.0 μ. Οι τοίχοι του προδόμου ήταν καλυμμένοι με λευκό ασβεστοκονίαμα³⁹⁷.

Ο πρόδομος επικοινωνούσε με το Δωμάτιο 8 στα δυτικά, διαμέσου μιας κεντρικής εισόδου (πλάτους 2μ), η οποία διέθετε μονολιθικό κατώφλι. Το κυρίως δωμάτιο είχε εμβαδό 43.10τμ, και στο κέντρο του εντοπίστηκε μια τετράγωνη εστία, στον άξονα της εισόδου, διαστάσεων 1.30μ x 2μ και σωζόμενο ύψος 0.07μ, η οποία κατασκευάστηκε κατά την πρώτη φάση κατοίκησης του κτιρίου στην ΥΕΙΙΒ2 περίοδο. Το κυρίως δωμάτιο, διέθετε, όπως και ο πρόδομος, δάπεδο από ασβεστοκονίαμα καλής ποιότητας, αναμεμιγμένο με χαλίκια. Στο βόρειο και στο δυτικό τοίχο, στο σημείο επαφής των τοίχων με το δάπεδο, εντοπίστηκαν ίχνη λευκού ασβεστοκονιάματος, γεγονός που υποδηλώνει ότι οι εσωτερικοί τοίχοι ήταν επίσης επιχρισμένοι με κονίαμα. Άλλες κατασκευές δεν εντοπίστηκαν στον χώρο.

Το τρίτο δωμάτιο (Δωμάτιο 13), ο λεγόμενος οπισθόδομος³⁹⁸, δεν διαθέτει επικοινωνία άμεσα με το κυρίως δωμάτιο (Δωμάτιο 8), χαρακτηριστικό που αποτελεί γνώρισμα της ιδιωτικής αρχιτεκτονικής. Η πρόσβαση στον οπισθόδομο πραγματοποιείται από τον διάδρομο (Διάδρομος 1), με μια είσοδο, πλάτους 1.20μ, στο κέντρο περίπου του νότιου τοίχου του δωματίου. Το Δωμάτιο 13 είχε εμβαδό 22.70τμ, διέθετε δάπεδο από πατημένο πηλό ανάμεικτο με ασβεστίτη, επάνω σε υπόστρωμα από χαλίκια. Σε επαφή με τον βόρειο τοίχο εντοπίστηκαν ίχνη από μικρή κυκλική εστία, όχι όμως άλλες κατασκευές.

Ο εσωτερικός Διάδρομος 1, μήκους 20μ, και κυμαινόμενου πλάτους από 1.30 έως 1.65μ, εκτείνεται κατά μήκος της νότιας πλευράς της κυρίως οικιστικής μονάδας³⁹⁹. Το δάπεδό του διαδρόμου, από πατημένο πηλό, ήταν ενισχυμένο με ένα υπόστρωμα από χαλίκια. Στο τμήμα του βόρειου τοίχου του διαδρόμου, απέναντι από το Δωμάτιο 18, διασώζεται επίχρισμα με πηλοκονίαμα, σε μέγιστο ύψος 0.20μ⁴⁰⁰. Το δυτικό άκρο του διαδρόμου αυτού ήταν, σύμφωνα με την ανασκαφέα, ανοιχτό κατά την ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο, αλλά σφραγίστηκε στην πρώιμη ΥΕ ΙΙΙΓ⁴⁰¹.

³⁹⁷ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 136.

³⁹⁸ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 137.

³⁹⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 150-152.

⁴⁰⁰ Σημαντικά ευρήματα αποτελούν οι έξι λίθινες μήτρες που εντοπίστηκαν απέναντι στην είσοδο του δωματίου 9 και χρονολογούνται κατά την ΥΕΙΙΒ2 περίοδο (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 150-152).

⁴⁰¹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 155.

Ο διάδρομος αυτός παρέχει πρόσβαση στα δωμάτια της νότιας πτέρυγας (Δωμάτια 3, 4, 5, 9, 19 18, 17)⁴⁰², και στην περίστυλη αυλή, καθώς και στα δωμάτια της ανατολικότερης, μεταγενέστερης προσθήκης στη νότια πτέρυγα (Δωμάτια 2, 1, 10, 11 και 12)⁴⁰³. Οι τοίχοι των δωματίων της πτέρυγας αυτής έχουν μικρότερο πάχος (0.60μ), σε σχέση με τους τοίχους της κυρίως οικιστικής μονάδας. Σε κανένα από αυτά τα δωμάτια δεν εντοπίστηκε κάποια κτιστή κατασκευή ή εστία. Στο Δωμάτιο 4 αποκαλύφθηκε ένα εσκεμμένο πιθανώς μπάζωμα⁴⁰⁴, το οποίο αποτελούσε, κατά την ανασκαφέα, την υποδομή ξύλινης κλίμακας, που ξεκινούσε από το Δωμάτιο 5 και κατευθυνόταν προς τα ανατολικά και προς το Δωμάτιο 4⁴⁰⁵. Στο Δωμάτιο 4 αποκαλύφθηκε επίσης, κάτω από το στρώμα καταστροφής της ΥΕΙΙΒ2 περιόδου, ένας κυκλικός αποθέτης, διαμέτρου 1.05μ και βάθους 0.60μ⁴⁰⁶.

Σύμφωνα με την ανασκαφέα, τα δωμάτια της νότιας πτέρυγας αποτελούσαν χώρους βοηθητικούς/αποθηκευτικούς, και όχι χώρους διαμονής. Τέσσερεις εξ αυτών (Δωμ. 3, 4, 9 και 17), επικοινωνούν άμεσα με τον εσωτερικό Διάδρομο 1, διαμέσου θυραίου ανοίγματος στη βόρεια στενή πλευρά τους. Ίχνη μετατροπών κατά την διάρκεια της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου, εντοπίστηκαν στην περιοχή των Δωματίων 3-5, η οποία αποτελούσε αρχικά ενιαίο χώρο σε μεταγενέστερη όμως φάση (ΥΕ ΙΙΒ), προστέθηκαν δύο εγκάρσιοι τοίχοι και δημιουργήθηκαν τρεις μικρότεροι χώροι. Στα Δωμάτια 9 και 19, τα οποία επικοινωνούσαν μέσω έκκεντρου θυραίου ανοίγματος στο βορειοδυτικό άκρο του Δωματίου 9, εντοπίστηκαν οπές, μέγιστης διαμέτρου 0.90μ στο δάπεδο, οι οποίες χρησίμευαν για τη στερέωση/τοποθέτηση πύλων⁴⁰⁷. Επίσης, το Δωμάτιο 2 που προστέθηκε αργότερα (ΥΕ ΙΙΒ), λειτουργούσε στην πραγματικότητα σαν διάδρομος από το εξωτερικό του κτιρίου, στην υπαίθρια αυλή, παρέχοντας άμεση πρόσβαση, προς τα ανατολικά, στο Δωμάτιο 1, ένα μικρό χώρο αναμονής ανατολικά της εισόδου. Το δάπεδο των Δωματίων 1, 3 και 9 ήταν κατασκευασμένο από ασβεστοκονίαμα, ενώ οι τοίχοι τους ήταν επιχρισμένοι επίσης

⁴⁰² Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 17-19.

⁴⁰³ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 160-167.

⁴⁰⁴ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 144.

⁴⁰⁵ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 144-145.

⁴⁰⁶ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 140-141.

⁴⁰⁷ Σε αυτά τα τρία δωμάτια περισυλήχθηκαν αρκετά σημαντικά ευρήματα, ανάμεσά τους τμήμα επένδυσης χείλους πήλινης μεταφερόμενης τράπεζας προσφορών, τμήμα ακατέργαστου ελεφαντοστού και ένα πλακίδιο από ελεφαντόδοντο με αβαθείς χαράξεις, λίθινα τριβεία στερεωμένα στο δάπεδο και τμήμα λίθινου αντικειμένου με τρία σύμβολα της Γραμμικής Β γραφής (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 147-148).

με ασβεστοκονίαμα, σε αντίθεση με τα δάπεδα των δωματίων 2, 4, 5, 9, 10, 11, 19 και 17, της νότιας πτέρυγας, που ήταν κατασκευασμένα από πηλοκονίαμα, με ένα υπόστρωμα χαλικιών. Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά μήκος της εξωτερικής επιφάνειας του νότιου τοίχου των δωματίων αυτών εντοπίστηκαν, σε ορισμένα σημεία, κάθετα τοποθετημένες πλάκες για τη στεγάνωση των λίθινων θεμελίων του κτιρίου ⁴⁰⁸.

Ως βοηθητικοί χώροι χαρακτηρίζονται και τα Δωμάτια 11 και 12, τα οποία προστέθηκαν στο συγκρότημα, συγχρόνως με την υπαίθρια αυλή και τα Δωμάτια 1, 2 και 10, αλλά δεν επικοινωνούν άμεσα με τους κυρίως χώρους του Μεγάρου Α ⁴⁰⁹. Πιθανώς εξυπηρετούσαν, σύμφωνα με την ανασκαφέα, τις ανάγκες του υπαίθριου βωμού, που εντοπίστηκε στα νοτιοανατολικά του Δωματίου 11 (και νοτιοανατολικά της κύριας εισόδου του Μεγάρου Α). Η κατασκευή τους ήταν απλή, είχαν δάπεδο από πατημένο πηλό, ενώ οι εξωτερικοί τους τοίχοι είχαν επίχρυσμα από λευκό κονίαμα. Δεν εντοπίστηκαν εντός των χώρων αυτών κατασκευές, εκτός από ένα τετράπλευρο αγωγό απορροής υδάτων προγενέστερης περιόδου (ΥΕ ΙΙΑ2).

Στην περιοχή νότια και δυτικά του συγκροτήματος, εντοπίστηκαν δύο δρόμοι/περάσματα: ο λεγόμενος Διάδρομος 2 ⁴¹⁰ και ο Διάδρομος 14 ⁴¹¹. Ο τελευταίος ⁴¹² προέκυψε από την προσθήκη ενός μεταγενέστερου τοίχου με κατεύθυνση B-N, δυτικά του Μεγάρου Α, διαμορφώνοντας έτσι ένα στενόμακρο εξωτερικό δρόμο/πέραςμα, ο οποίος εξυπηρετούσε την επικοινωνία μεταξύ των κτιρίων του Νότιου Συγκροτήματος. Άνοιγμα, το οποίο εντοπίστηκε, σύμφωνα με την ανασκαφέα, στον δυτικό τοίχο του διαδρόμου, απέναντι από το δυτικό άκρο του Διαδρόμου 1, παρείχε πρόσβαση στους χώρους 20 και 21 ⁴¹³ (αποθηκευτικοί χώροι) δυτικότερα, κατά την κύρια φάση χρήσης του Μεγάρου Α, ενώ μετά την καταστροφή του, στο τέλος της ΥΕ,ΙΙΒ2 περιόδου, το άνοιγμα σφραγίστηκε. Ο Διάδρομος 14 επικοινωνούσε με τον εξωτερικό Διάδρομο 2.

⁴⁰⁸ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 138, 149.

⁴⁰⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 160-167.

⁴¹⁰ Ο Διάδρομος 2 αποτελεί συνέχεια του Διαδρόμου 14, και εκτείνεται κατά μήκος της νότιας πλευράς του Μεγάρου Α, διαχωρίζοντάς το από το Νότιο Μέγαρο. Έχει μήκος 22μ και πλάτος από 0.85-1.30μ (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 157-159).

⁴¹¹ Οι χώροι αυτοί χρησιμοποιήθηκαν ως απορριμματικοί αποθέτες είτε κατά κύρια φάση κατοίκησης του κτιρίου (ΥΕ ΙΙΒ2), είτε στη φάση καθαρισμού του Μεγάρου Α, μετά την καταστροφή στο τέλος της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 153, 158).

⁴¹² Ο Διάδρομος 14 έχει μήκος 13.50μ, και πλάτος από 1.20 έως 1.40μ (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 153-155)

⁴¹³ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 153.

Κατά τη σύντομη φάση επανακατοίκησης του Μεγάρου Α στην πρώτη YE IIIΓ περίοδο (Εικ. 52), το κτίριο διατήρησε τον προγενέστερο αρχιτεκτονικό του σχεδιασμό⁴¹⁴. Τα Δωμάτια 10, 1, 2, 3, 4, 11 και 12 δεν επανακατοικήθηκαν, ενώ οι χώροι της κύριας οικιστικής μονάδας του Μεγάρου Α (Δωμάτια 6, 8 και 13), ο εσωτερικός Διάδρομος 1⁴¹⁵ και τα βοηθητικά Δωμάτια 5, 9, 19, 18 και 17 επαναχρησιμοποιήθηκαν. Αξίζει να σημειωθεί επίσης, ότι στα Δωμάτια 6, 8 και 13, καθώς και στα Δωμάτια 9, 19, 18 και 17, δεν εντοπίστηκε στρώμα από πεσμένα κονιάματα, καμένους πηλούς ή ωμόπλινθους από την καταστροφή του κτιρίου στην YE IIIB2, γεγονός που οδηγεί την ανασκαφέα στο συμπέρασμα ότι απομακρύνθηκαν κατά τη σύντομη επανακατοίκηση του κτιρίου κατά την πρώτη YE IIIΓ περίοδο. Αδιατάρακτο στρώμα καταστροφής εντοπίστηκε μόνο στο εσωτερικό του Δωματίου 3, το οποίο δεν επανακατοικήθηκε κατά την YE IIIΓ περίοδο. .

Κατά τη διάρκεια της επανακατοίκησης, διαπιστώθηκαν επίσης μετατροπές σε ορισμένα δωμάτια του κτιρίου. Η πρόσβαση στο κτίριο γινόταν πλέον απευθείας από την υπαίθρια αυλή⁴¹⁶. Στον πρόδρομο⁴¹⁷ (Δωμάτιο 6), προστέθηκε ένας κακής ποιότητας τοίχος στα ανατολικά και διαμορφώθηκε θυραίο άνοιγμα, πλάτους 2,5μ περίπου, το οποίο παρείχε πρόσβαση από και προς την αυλή. Επιπρόσθετα, ανοίχθηκε ένα δεύτερο έκκεντρο θυραίο άνοιγμα, στη νοτιοδυτική γωνία του Δωματίου 6, το οποίο παρείχε άμεση πρόσβαση πλέον προς το Διάδρομο 1. Στο κέντρο περίπου του χώρου και προς τα δυτικά, κατασκευάστηκε τετράγωνη επίπεδη εστία με περιχέλωμα από λευκό ασβεστοκονίαμα, η οποία δυσχέραινε την πρόσβαση προς το Δωμάτιο 8. Το δωμάτιο σε αυτή τη φάση χρήσης, διέθετε δάπεδο από λευκό ασβεστοκονίαμα. Το Δωμάτιο 8 καθαρίστηκε επίσης από τα πεσμένα υλικά της καταστροφής της YE IIIB2 περιόδου.

Κατά την επαναχρηση του χώρου κατασκευάστηκε στο κέντρο του νότιου τοίχου, και σε επαφή με αυτόν, μια ορθογώνια κατασκευή⁴¹⁸, από μεγάλες λίθινες πλάκες στις πλευρές της και μικρότερες στο δάπεδό της. Η κατασκευή/θήκη,

⁴¹⁴ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 253-267.

⁴¹⁵ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 261-262.

⁴¹⁶ Δεν αναφέρονται στοιχεία για την θέση της εισόδου προς το κτίριο. Ίσως αυτή να πραγματοποιούνταν είτε από το βορειοανατολικό άκρο, είτε από το νοτιοδυτικό άκρο της περιστυλής αυλής, διότι στις περιοχές αυτές, ο περίβολος της αυλής δεν διασώζεται επαρκώς.

⁴¹⁷ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 255-256.

⁴¹⁸ Διαστάσεις: 0.60μ μήκος, 0.40μ πλάτος και 0.50μ ύψος (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 257).

θεμελιώθηκε σε μια χαμηλή πήλινη εξέδρα, η οποία εδράζονταν επάνω στο δάπεδο από λευκό ασβεστοκονίαμα του δωματίου, η οποία πιθανώς χρησιμοποιούνταν ως αποθηκευτικός χώρος. Στον ίδιο άξονα, στο κέντρο του δωματίου, εντοπίστηκε μια τετράγωνη εστία⁴¹⁹.

Στη νότια πτέρυγα διαπιστώθηκαν επίσης κάποιες μετατροπές στο Δωμάτιο 18. Ενώ το δωμάτιο αρχικά (ΥΕ ΙΙΒ) είχε θυραίο άνοιγμα στο βόρειο τοίχο του, προς τον εσωτερικό Διάδρομο 1, κατά την ΥΕ ΙΙΓ περίοδο το άνοιγμα αυτό καταργήθηκε και ανοίχθηκε θύρα στη μεσοτοιχία με το Δωμάτιο 19, με αποτέλεσμα οι χώροι 9, 19 και 18 να έχουν άμεση επικοινωνία, στην τελευταία σύντομη φάση κατοίκησης (ΥΕ ΙΙΓ)⁴²⁰.

Τέλος, στον οικισμό του Αερινού της Θεσσαλίας (Εικ. 19) εντοπίστηκε μια οικιστική μονάδα, οι χώροι της οποίας διαρθρώνονται σε δύο παράλληλους άξονες⁴²¹. Η οικιστική μονάδα, που στο εξής θα αναφέρεται ως **‘Νότια οικιστική μονάδα’**, βρίσκεται στο κέντρο περίπου του ανασκαμμένου χώρου, έχει εμβαδό 51τμ.⁴²² και έχει προσανατολισμό Β-Ν (Εικ. 53). Ο κυρίως άξονας του κτιρίου αποτελείται από δύο διαδοχικούς χώρους, οι οποίοι προφανώς επικοινωνούσαν μεταξύ τους, αν και δεν αναφέρεται κάτι τέτοιο στις προκαταρκτικές εκθέσεις της ανασκαφής. Το βόρειο δωμάτιο (Χώρος 1), το κατά τεκμήριο κυρίως δωμάτιο, δεν σώζει εσωτερικές κατασκευές ή άλλα στοιχεία δόμησης. Το μικρότερο νότιο δωμάτιο (Χώρος 2), το οποίο πιθανώς, αν και αβαθές, αποτελούσε τον προθάλαμο του κτιρίου. Παρ’ όλο που πιθανόν χωριζόταν, με ένα εγκάρσιο τοίχο, σε δύο μικρότερους χώρους, ήταν πιθανότατα στεγασμένος χώρος. Ο εσωτερικός εγκάρσιος αυτός τοίχος αποτελεί σαφώς μεταγενέστερη προσθήκη και μόνο ένα μικρό τμήμα του διασώθηκε, σε επαφή με τον ανατολικό τοίχο του κτιρίου. Η θέση του δυτικού τοίχου του δωματίου αυτού δεν είναι σαφής.

Στη δυτική πλευρά του συγκροτήματος, και κατά μήκος του βόρειου δωματίου, σχηματίζεται ένας στενός επιμήκης χώρος (Χώρος 3), πιθανώς διάδρομος,

⁴¹⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 257.

⁴²⁰ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 264-265.

⁴²¹ Στοιχεία για τα κτίρια του οικισμού έχουν δημοσιευθεί περιληπτικά σε ένα άρθρο: Σταυρακούδη 2002, 167-172.

⁴²² Οι εσωτερικές διαστάσεις των επιμέρους δωματίων/χώρων δεν παρατίθενται.

ο οποίος δεν φαίνεται να επικοινωνεί άμεσα με το κυρίως δωμάτιο του κτιρίου⁴²³. Το νοτιοδυτικό του τμήμα είναι κατεστραμμένο, όπως και ο δυτικός τοίχος του προδόμου/προθαλάμου ανατολικότερα, και δεν γνωρίζουμε αν συνέχιζε προς τα νοτιοδυτικά, κατά μήκος του νοτιότερου δωματίου/πρόπυλου/προδόμου, ή αν διαμορφώνονταν κάποιος άλλος χώρος στο σημείο αυτό.

Τύπος B4: Σύνθετες οικιστικές μονάδες με δύο άξονες σε ορθή γωνία και πυρήνα του Τύπου B1

Στον Τύπο B4 εντάσσονται οι οικιστικές μονάδες που διαθέτουν πυρήνα με χαρακτηριστικά τριμερούς οικιστικής μονάδας (πρόπυλο/προθάλαμος – κυρίως δωμάτιο – πίσω δωμάτιο), αλλά διατάσσονται σε δύο άξονες, σε ορθή γωνία.

Στον Τύπο B1 ανήκουν **δύο** οικιστικές μονάδες, και οι δύο στη περιοχή της Στερεάς Ελλάδας: η οικιστική μονάδα Κ στον οικισμό της Εύτρησης και η οικιστική μονάδα G1 στη Κρίσσα.

Το εμβαδόν των κτιρίων αυτής της ομάδας κυμαίνεται από 54τμ έως 110τμ. Η τοιχοδομία των κτιρίων αποτελείται από λίθινη θεμελίωση και πλίνθινη ανωδομή, ενώ δεν παρέχονται στοιχεία για τα δάπεδα. Μόνο στο Κτίριο Κ εντοπίστηκαν εσωτερικές σταθερές εγκαταστάσεις (εστίες, εξέδρα).

Το **Κτίριο Κ** (Εικ. 55), βρίσκεται στον οικισμό της Εύτρησης⁴²⁴, νοτιοδυτικά του μυκηναϊκού δρόμου που διασχίζει τον οικισμό, με κατεύθυνση ΒΔ – ΝΑ. Πρόκειται για ένα κτίριο εμβαδού 54τμ⁴²⁵, ακανόνιστης κάτοψης, αποτελούμενο από δύο άξονες κάθετους μεταξύ τους (άξονας Β-Ν και άξονας Α-Δ), οι οποίοι σχηματίζουν ορθή γωνία. Στον άξονα Β-Ν, αποκαλύφθηκε μόνο ένα δωμάτιο, το Δωμάτιο Ι (πρόπυλο/προθάλαμος), το οποίο εφάπτεται προς τα βόρεια με τους

⁴²³ Σταυρακούδη 2002, 168.

⁴²⁴ Το κτίριο εντοπίστηκε κάτω από το υποκείμενο Κτίριο V, το οποίο οικοδομήθηκε σε μεταγενέστερη φάση κατά τη διάρκεια της ΥΕΙΙΙ περιόδου (Goldman 1931, 66-68).

⁴²⁵ Εξωτερικές διαστάσεις του κτιρίου: 9.7μ Α-Δ x 6μ Β-Ν.

χώρους του δεύτερου άξονα (Α-Δ), στον οποίο εντάσσονται τρία δωμάτια⁴²⁶: το Δωμάτιο II (κυρίως δωμάτιο), το Δωμάτιο III, ίσως ένα πίσω δωμάτιο/οπισθόδομος, και ο χώρος IV, ο οποίος δεν φαίνεται να επικοινωνούσε με κανένα άλλο χώρο του κτιρίου⁴²⁷.

Το Δωμάτιο I, πλάτους 2.70μ⁴²⁸, είναι αγνώστου μήκους. Έκκεντρο θυραίο άνοιγμα στον βόρειο τοίχο του δωματίου, με πλακόστρωτο κατώφλι, πλάτους 0.85μ, οδηγεί στο κυρίως δωμάτιο, το Δωμάτιο II.

Το Δωμάτιο II, το οποίο δεν ξεπερνά σε εμβαδό τα 23τμ⁴²⁹, διαθέτει τη μοναδική λίθινη βάση ξύλινου πασσάλου για τη στήριξη οροφής που εντοπίστηκε στον οικισμό της Εύτρησης. Πρόκειται για έναν επίπεδο, ακατέργαστο πλακοειδή λίθο, διαμέτρου 0.50μ – 0.60μ, ο οποίος υψώνεται 0.10μ- 0.15μ επάνω από την επιφάνεια του δαπέδου, ενώ περιμετρικά του είναι τοποθετημένοι μικροί λίθοι. Η λίθινη βάση είναι τοποθετημένη σχεδόν στο κέντρο του δωματίου, αλλά είναι κοντύτερα στο νότιο τοίχο. Στη βορειοδυτική γωνία του δωματίου, εντοπίστηκε μια κτιστή κατασκευή/εξέδρα, διαστάσεων 1.20μ Β-Ν x 2μ Α-Δ⁴³⁰, η οποία είναι ενσωματωμένη στον ανατολικό τοίχο και ελαφρώς υπερυψωμένη από την επιφάνεια του δαπέδου (ύψος 0.10μ). Η χρήση της κατασκευής αυτής είναι ασαφής, αλλά είναι προφανώς αποτελούσε χώρο ύπνου⁴³¹. Στη συνέχεια, εντοπίστηκαν προς τα δυτικά μερικοί λίθοι σε διάταξη, προφανώς τμήμα του εγκάρσιου τοίχου που χωρίζει τα Δωμάτια II και III, πλάτους 0.50μ. Στο Δωμάτιο III, διαστάσεων 4.60μ x 2μ στη βόρεια πλευρά, και 1.80μ στη νότια πλευρά, εντοπίστηκαν ίχνη εστίας, αλλά δεν παρατίθενται άλλα στοιχεία. Ο χώρος IV, ο οποίος οροθετείται μόνο από δύο

⁴²⁶ Κατά τις ανασκαφικές έρευνες αποκαλύφθηκε ανατολικά ένας ακόμη χώρος (Δωμάτιο IV), το οποίο όμως πιθανόν δεν ανήκει στο Κτίριο Κ, αλλά σε ένα άλλο κτίριο το οποίο κατασκευάστηκε ταυτόχρονα με το Κτίριο Κ (Goldman 1931, 66-68).

⁴²⁷ Δεν έχουμε στοιχεία για το εσωτερικό του Δωματίου IV, διότι δεν έχει ανασκαφεί το εσωτερικό του.

⁴²⁸ Το μήκος του προθαλάμου δεν διασώζεται. Το αποκαλυφθέν μήκος του είναι 1.5μ περίπου. Επίσης δεν είναι γνωστό αν ο χώρος αυτός ήταν ημι-υπαίθριος (πρόπυλο) ή στεγασμένος χώρος (προθάλαμος), (Goldman 1931, 66).

⁴²⁹ Τα μήκη των τοίχων του Δωματίου II αναλυτικά είναι: ανατολικός τοίχος 4.40μ, βόρειος τοίχος 5.80μ, δυτικός τοίχος 4μ και νότιος τοίχος 5.10μ (Goldman 1931, 66).

⁴³⁰ Όμοια συναντάμε στο Κτίριο Ο, στη Κοράκου (Blegen 1921, 93-94, fig. 123).

⁴³¹ Οι ανασκαφείς την χαρακτήρισαν ως κλίνη (Goldman 1931, 66). Παρόμοια κατασκευή εντοπίστηκε στο Κτίριο Α (ΥΕΠΒ2) στο Διμήνι (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 92) και στη Βόρεια Οικία στο Μακρυχώρι (Τουρναβίτου 2018, υπό δημοσίευση).

πλευρές, την βόρεια και τη δυτική, αποτελεί πιθανώς στεγασμένο χώρο του κτιρίου, η ανασκαφή του οποίου δεν έχει ολοκληρωθεί.

Σε αυτή την κατηγορία κτιρίων εντάσσεται επίσης και το **Κτίριο G1**⁴³² (Εικ. 55), το οποίο εντοπίστηκε στην ακρόπολη της Κρίσσας (Εικ. 6), βορειοανατολικά των κτιρίων F1 και F2, και χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΒ περίοδο. Το κτίριο φαίνεται να αναπτύσσεται σε δύο άξονες, οι οποίοι σχηματίζουν ορθή γωνία μεταξύ τους: στον άξονα ΒΔ-ΝΑ διατάσσονται τρεις χώροι (Δωμάτια P, Q και R), οι οποίοι αποτελούν τον πυρήνα του κτιρίου, ενώ στην προέκταση της βορειοδυτικής γωνίας του Δωματίου Q, εντοπίζεται ένας ακόμη χώρος (Δωμάτιο S), ο οποίος αναπτύσσεται σε ένα δεύτερο άξονα, κάθετο στον άξονα της κυρίως οικιστικής μονάδας. Η επικοινωνία των τριών δωματίων του πυρήνα πραγματοποιείται μέσω κεντρικών θυραίων ανοιγμάτων στους εγκάρσιους τοίχους των δωματίων. Το κυρίως δωμάτιο, είναι προφανώς ο μεγαλύτερος χώρος, το Δωμάτιο Q, το οποίο είχε εμβαδό 32τμ⁴³³. Το Δωμάτιο S, δεν είναι γνωστό αν επικοινωνούσε απευθείας με τους υπόλοιπους χώρους του κτιρίου, ωστόσο αξίζει να σημειωθεί ότι πιθανώς, διέθετε έκκεντρο θυραίο άνοιγμα στη βορειοδυτική γωνία του, ενώ έξω από τον χώρο αυτό και μπροστά στο θυραίο άνοιγμα εντοπίστηκε μικρή περιοχή⁴³⁴ καλυμμένη με πλακόστρωτο δάπεδο.

Πληροφορίες για τα δάπεδα των δωματίων δεν δίνονται, όπως επίσης και για την ύπαρξη ή μη σταθερών κατασκευών στο εσωτερικό του κτιρίου. Οι χώροι εκατέρωθεν του κυρίως δωματίου (Δωμάτιο Q), σώζονται αποσπασματικά, λόγω της διατάραξης από τα κατάλοιπα των υπερκείμενων βυζαντινών κτιρίων. Η θεμελίωση του κτιρίου εδράζονταν σε υποκείμενα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα κτιρίων της ΠΕ Ι-ΙΙ περιόδου. Οι τοίχοι του κτιρίου σώζονται σε ύψος έως και 0.90μ⁴³⁵.

4.3. Τύπος Γ: Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με επάλληλα δωμάτια

⁴³² Jannoray & Van Efference, *BCH* 61 (1937), 322-323.

⁴³³ Διαστάσεις: 7.60μ ΒΑ-ΝΔ x 4.20μ ΝΑ-ΒΔ.

⁴³⁴ Οι διαστάσεις της περιοχής αυτής δεν μας είναι γνωστές.

⁴³⁵ Jannoray & Van Efference, *BCH* 61 (1937), 322.

Σε αυτό τον τύπο των ιδιωτικών οικιστικών μονάδων ανήκουν ορθογώνια κτίρια, με επάλληλα ανισομεγέθη δωμάτια, τα οποία αναπτύσσονται κατά μήκος, είτε ενός άξονα (Τύπος Γ1), είτε σε δύο άξονες (Τύπος Γ2). Τα κτίρια αυτά δεν έχουν καμία σχέση, σε επίπεδο αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, με τον προηγούμενο τύπο (οικιστικές μονάδες Τύπου Β) των μεγαροειδών κτιρίων. Ο αριθμός των δωματίων/χώρων στα κτίρια αυτού του τύπου διαμορφώνεται ανάλογα με τις ανάγκες των ενοίκων.

Τύπος Γ1: Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με επάλληλα δωμάτια σε ένα άξονα

Οι οικιστικές μονάδες αυτού του τύπου διαρθρώνονται σε ένα άξονα και σχηματίζουν ορθογώνια, επιμήκη κτίρια με επάλληλα δωμάτια. Στα κτίρια αυτά, παρατηρείται το φαινόμενο ότι το μεγαλύτερο σε διαστάσεις δωμάτιο, βρίσκεται πάντα στο ένα άκρο των κτιρίων (νότιο ή νοτιοανατολικό), ενώ η είσοδος του κτιρίου εντοπίζεται, στις περισσότερες περιπτώσεις, στη στενή πλευρά του χώρου αυτού. Αν και τα κτίρια αυτής της ομάδας διαθέτουν ανοιχτούς, υπαίθριους χώρους (αυλή), μόνο σε μία περίπτωση, στο Βόρειο κτίριο, στο Μακρυχώρι Λάρισας, αποκαλύφθηκε οριοθετημένος αύλειος χώρος ανατολικά και κατά μήκος του κτιρίου, και όχι, όπως συνηθίζεται στις οικιστικές μονάδες του Τύπου Β, στην προέκταση του κεντρικού άξονα του κτιρίου, νότια του νοτιότερου δωματίου.

Στον Τύπο Γ1 εντάσσονται **τέσσερις οικιστικές μονάδες**, οι τρεις εκ των οποίων εντοπίζονται στη Θεσσαλία (το Βόρειο Κτίριο στο Μακρυχώρι, η Οικία Α και η Οικία Κ στο Διμήνι), και μία μόνο οικιστική μονάδα αποκαλύφθηκε στη Στερεά Ελλάδα (Κτίριο Β, στη νησίδα Μήτρου).

Το εμβαδόν των κτιρίων αυτής της ομάδας κυμαίνεται από 60 έως 104 τμ. Η τοιχοδομία των κτιρίων αποτελείται από λίθινη θεμελίωση και πλίνθινη ανωδομή, ενώ διαθέτουν δάπεδα από πατημένο χώμα, ή από πατημένο πηλό. Σταθερές κατασκευές στο εσωτερικό των κτιρίων της ομάδας αυτής εντοπίστηκαν μόνο στο Βόρειο Κτίριο στο Μακρυχώρι (θρανία/εξέδρα, κτιστή αποθηκευτική θήκη) και στην Οικία Α στο Διμήνι (θρανία/εξέδρα, κτιστή αποθηκευτική θήκη, εστία).

Το **‘Βόρειο Κτίριο’**⁴³⁶ το οποίο εντοπίστηκε στο βορειότερο ανασκαμμένο άκρο του μυκηναϊκού οικισμού στη θέση Μακρυχώρι Λάρισας (Εικ. 20), αποτελεί το κατεξοχήν παράδειγμα του Τύπου Γ1. Το κτίριο αποκαλύφθηκε ανατολικά και κατά μήκος του κεντρικού δρόμου του οικισμού. Η οικιστική μονάδα στην τελική της εκδοχή⁴³⁷ αποτελείται από τέσσερα, επάλληλα δωμάτια, τα οποία αναπτύσσονται σε ένα άξονα, ενώ συμπεριλαμβάνει και ένα υπαίθριο χώρο ανατολικά του κτιρίου, ο οποίος ορίζονταν από δύο τοίχους περιβόλου προς τα βόρεια και στα ανατολικά. Στο κτίριο διαπιστώθηκαν δύο αρχιτεκτονικές φάσεις⁴³⁸: στην πρώτη φάση (περίοδος IV), η οποία χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΒ2/ΥΕ ΙΙΓ περίοδο (δεύτερο ήμισυ 13^{ου} αιώνα/αρχές 12^{ου} αιώνα), εντάσσεται η αρχική οικοδόμηση του κτιρίου, ενός κτιρίου με τρία διαδοχικά δωμάτια - ένα μεγαλύτερο στο νότιο άκρο (Δωμάτιο 2) και δύο μικρότερα βορειότερα (Δωμάτια 2 και 3) (Εικ. 56). Στη επόμενη και τελευταία φάση (Περίοδος V), η οποία χρονολογείται στην ίδια περίοδο, προστέθηκε ένα ακόμη δωμάτιο στο νότιο άκρο του κτιρίου (Δωμάτιο 1), (Εικ. 57), και ενσωματώθηκε οριοθετημένος υπαίθριος χώρος στα ανατολικά (Εικ. 58).

Το Δωμάτιο 1 (Εικ. 57), το οποίο αποτελεί την υστερότερη προσθήκη, έχει εμβαδό μεγαλύτερο των 28τμ (6.15μ Β-Ν x 4.65μ Α-Δ). Στο στρώμα καταστροφής της τελευταίας περιόδου χρήσης (Περίοδος V), εντοπίστηκε τμήμα δαπέδου από πατημένο χώμα στη νοτιοανατολική γωνία του δωματίου, καθώς επίσης και λιθόχτιστη κατασκευή/θήκη, πιθανώς αποθηκευτικού χαρακτήρα, στη νοτιοδυτική γωνία του χώρου, η οποία είχε διαστάσεις 1.70μ Β-Ν x 1.40-1.80μ Α-Δ και βάθους 0.44 - 0.64μ⁴³⁹. Η κατασκευή αποτελείται από όρυγμα ωοειδούς σχήματος το άνω τμήμα του οποίου επενδύθηκε εσωτερικά με αργολιθοδομή και καλύφθηκε από δύο πλακοειδείς λίθους,

⁴³⁶ Η λεπτομερής δημοσίευση του κτιρίου δεν έχει δημοσιευθεί ακόμα. Το ‘Βόρειο Κτίριο’ του οικισμού του Μακρυχωρίου παρουσιάστηκε σε δύο συνέδρια: α. στην «Περιφέρεια του Μυκηναϊκού κόσμου: Πρόσφατα ευρήματα και πορίσματα της έρευνας» (Λαμία, Μάιος 2018), και β. στο «6^ο Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεά Ελλάδας, 2015-2017» (Βόλος, Απρίλιος 2018). Ευχαριστώ πολύ την Ιφιγένεια Τουρναβίτου για τη παραχώρηση όλου του απαραίτητου υλικού που ανακοινώθηκε στα προαναφερθέντα συνέδρια, με σκοπό την παρουσίαση του ‘Βορείου Κτιρίου’ στην παρούσα μελέτη.

⁴³⁷ Δεν αναφέρεται το συνολικό εμβαδό του κτιρίου.

⁴³⁸ Τουρναβίτου 2018α, (Υπό δημοσίευση).

⁴³⁹ Τουρναβίτου 2018α, (Υπό δημοσίευση).

Το Δωμάτιο 2 προς βορρά, το μεγαλύτερο και νοτιότερο δωμάτιο του κτιρίου κατά την πρώτη φάση της οικοδόμησής του τελευταίου, είχε εμβαδό 12τμ (4.20μ Β-Ν x 3.10μ Α-Δ), και είχε αρχικά χωμάτινο δάπεδο. Εντός του δωματίου εντοπίστηκε μια κτιστή κατασκευή (έδρανο/θρανίο), το οποίο καταλάμβανε το βόρειο ήμισυ του δωματίου, και όλο το πλάτος του διαθέσιμου χώρου. Το έδρανο ήταν κατασκευασμένο από λίθινη υποδομή και εδράζονταν στο φυσικό βράχο, ενώ το νότιο μέτωπο του εδράνου αποτελείτο από σειρά πλακοειδών λίθων. Στο εσωτερικό του δωματίου εντοπίστηκε ένα παχύ στρώμα καταστροφής, πάχους 0.51μ-0.70μ., εντός του οποίου αποκαλύφθηκαν μεγάλοι όγκοι πεσμένου και κατεστραμμένου οικοδομικού υλικού, με ίχνη καύσης, από την ανωδομή του κτιρίου (Περίοδος V). Επίσης αποκαλύφθηκαν στο εσωτερικό του δωματίου πλίνθοι με ίχνη λευκού κονιάματος, που μαρτυρούν την χρήση του κονιάματος στο εσωτερικό δωμάτιο, καθώς και ίχνη ξύλου επάνω σε πηλό, που προφανώς ανήκουν σε δοκούς της στέγης.

Στο εσωτερικό του του Δωματίου 3, προς βορρά, αποκαλύφθηκε κατά μήκος του βορείου μετώπου του νότιου τοίχου, τμήμα λιθόστρωτου δαπέδου, το οποίο πιθανώς καταλάμβανε αρχικά όλη την έκταση του δωματίου. Αντιθέτως, στο Δωμάτιο 4 δεν εντοπίστηκε καμία αναγνωρίσιμη επιφάνεια δαπέδου. Αξίζει να σημειωθεί ότι, λόγω της εκτεταμένης καταστροφής των τοίχων του κτιρίου, στα προαναφερθέντα δωμάτια δεν εντοπίστηκαν ανοίγματα, τα οποία να μαρτυρούν την επικοινωνία μεταξύ των τεσσάρων δωματίων ή την επικοινωνία των τελευταίων με τον μυκηναϊκό δρόμο προς δυσμάς, ή με την αυλή στα ανατολικά. Η μόνη πιθανή ένδειξη πρόσβασης στο κτίριο εντοπίζεται, σύμφωνα με την ανασκαφέα, στο νοτιοδυτικό άκρο της αυλής, ανατολικά του Δωματίου 1, όπου αποκαλύφθηκε τμήμα λιθόστρωτης υποδομής δαπέδου, η οποία καταλαμβάνει έκταση περίπου 8τμ. Πιθανόν πρόκειται, κατά την ανασκαφέα, για μια κατασκευή αναλημματικού χαρακτήρα, της οποίας η άνω επιφάνεια λειτούργησε σαν λιθόστρωτο κατά μήκος της εξωτερικής πλευράς του ανατολικού τοίχου του Δωματίου 1.

Ο υπαίθριος χώρος⁴⁴⁰ (Εικ. 58), ο οποίος ενσωματώθηκε στην οικιστική αυτή μονάδα σε μεταγενέστερη φάση, έχει εμβαδό 57τμ, και οριοθετείται από δύο τοίχους περιβόλου προς τα ανατολικά και τα βόρεια. Ο ανατολικός τοίχος (T28) μήκους 12-14μ, και πλάτους 0.50-0.65μ. είναι ένας ογκώδης τοίχος, επιμελημένης κατασκευής,

⁴⁴⁰ Τουρναβίτου 2018, «Περιφέρεια του Μυκηναϊκού κόσμου: Πρόσφατα ευρήματα και πορίσματα της έρευνας» (Υπό δημοσίευση).

αποτελούμενος από δυο σειρές κυρίως πλακοειδών λίθων, μεσαίου και μεγάλου μεγέθους, και μικρότερους λίθους ενδιάμεσα⁴⁴¹. Ο βόρειος τοίχος (T31), ο οποίος σχηματίζει γωνία με τον ανατολικό, έχει πλάτος 0.50-0.55μ. Στο εσωτερικό της αυλής αποκαλύφθηκαν τμήματα δύο χαμηλών λιθόχτιστων κατασκευών, πιθανώς θρανίων, δύο πασσαλοθήκες, καθώς επίσης και δύο τμήματα πηλοδαπέδου. Η μια ορθογώνια λιθόχτιστη κατασκευή, διαστάσεων 3.40μ/3.45μ Β-Ν x 1.65Μ/1.70μ Α-Δ, εκτείνεται κατά μήκος του ανατολικού εξωτερικού τοίχου του Δωματίου 2 του Βόρειου κτιρίου, και καταλαμβάνει έκταση περίπου 6τμ, ενώ δεν ξεπερνάει σε ύψος τα 0.13μ από το πηλοδάπεδο, τμήμα του οποίου εντοπίστηκε βόρεια της κατασκευής. Το θρανίο αποτελείται από μια χαμηλή υποδομή, κτισμένη με μικρούς αργούς λίθους, ύψους δύο δόμων, και δύο υπερκείμενες στρώσεις, κυρίως πλακοειδών λίθων, μεσαίου και μεγάλου μεγέθους. Το λιθόχτιστο αυτό θρανίο παρουσιάζει πανομοιότυπη σχεδόν κατασκευή με το θρανίο που εντοπίστηκε στο εσωτερικό του Δωματίου 2 του 'Βόρειου κτιρίου'. Η δεύτερη, επίσης, λιθόχτιστη κατασκευή, μέγιστων διαστάσεων 1.80 Β-Ν x 1.60μ Α-Δ, αποκαλύφθηκε κατά μήκος του βόρειου τοίχου του περιβόλου, καταλαμβάνοντας έκταση 3τμ.

Τα κατάλοιπα του πηλοδαπέδου εντοπίστηκαν στο δυτικό τμήμα της αυλής. . Σε μικρή απόσταση βορειοανατολικά του νοτιότερου τμήματος πηλοδαπέδου, εντοπίστηκαν δύο λιθόχτιστες πασσαλοθήκες, οι οποίες πιθανώς να είχαν σχέση με την κατασκευή στεγάστρου στην περιοχή μεταξύ των δύο σταθερών κατασκευών. Όπως και στο Δωμάτιο 2, εντοπίστηκαν στην αυλή, μάζες πηλού, με αποτυπώματα ξύλου, ενισχύοντας την υπόθεση ύπαρξης στέγης. Νοτιοανατολικά του νοτιότερου σωζόμενου πηλοδαπέδου, εντοπίστηκε ένας κυκλικός πλακοειδής λίθος (διαμέτρου 0.27μ) με κεντρική αβαθή κοιλότητα, ο οποίος πιθανόν αποτελούσε βάση για τη στήριξη ξύλινου πασσάλου της στέγης⁴⁴². Το Βόρειο κτίριο μετά την καταστροφή του εγκαταλείφθηκε οριστικά και δεν επανακατοικήθηκε.

Στον ίδιο τύπο κτιρίου ανήκει επίσης, άλλη μια ανεξάρτητη οικιστική μονάδα, η **Οικία Κ**, που εντοπίστηκε στον οικισμό του Διμηνίου, νοτιοανατολικά του κεντρικού δρόμου που διέσχιζε τον οικισμό (Εικ. 14). Κατά την πρώτη φάση, στην

⁴⁴¹ Όμοιας κατασκευής είναι και οι τοίχοι του 'Βόρειου Κτιρίου', δυτικά του υπαίθριου αυτού χώρου.

⁴⁴² Όμοιας κατασκευής πασσαλοθήκη με λίθινη επένδυση εντοπίστηκε, όπως προαναφέραμε, στην Οικία Κ του μυκηναϊκού οικισμού στο Διμήνι.

ΥΕΙΙΑ1 περίοδο⁴⁴³ (Εικ. 59), το κτίριο διαθέτει μια απλή, ορθογώνια κάτοψη, και αποτελείται από δύο διαδοχικά δωμάτια (Δωμάτιο 1 και Δωμάτιο 2), τα οποία αναπτύσσονται σε ένα άξονα, με εμβαδό 60τμ⁴⁴⁴.

Η είσοδος στο κτίριο βρισκόταν πιθανώς στη βορειοανατολική γωνία του Δωματίου 1, στην οποία αποκαλύφθηκε θυραίο άνοιγμα. Το Δωμάτιο 1, που έχει μικρότερο πλάτος σε σχέση με το δωμάτιο 2, σχηματίζει οδόντωση στο βόρειο τοίχο του. Στο Δωμάτιο 2, εντοπίστηκε έκκεντρα, προς τον ανατολικό τοίχο του δωματίου, λίθινη βάση, η οποία σχετίζεται με τη στήριξη ξύλινου πασσάλου. Δεν υπάρχουν στοιχεία για την ύπαρξη θυραίου ανοίγματος, για την επικοινωνία μεταξύ των δύο δωματίων, και είναι πιθανό να είχαν μόνο εξωτερικές εισόδους. Στο κτίριο αυτό φαίνεται να ανήκε και υπαίθριος χώρος, κατά μήκος της βόρειας πλευράς του κτιρίου, όπου εντοπίστηκε ένα πηγάδι, καθώς και πλήθος κινητών ευρημάτων⁴⁴⁵. Αν και η περιοχή γύρω από το κτίριο ήταν αδόμητη, οι δύο τοίχοι που σχηματίζουν γωνία νοτιοανατολικά του κτιρίου, πιθανώς όριζαν υπαίθριο χώρο/αυλή, σε κάποια φάση αργότερα κατά τη διάρκεια της ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου. Η τοιχοδομία του κτιρίου ήταν όμοια με των υπολοίπων του οικισμού του Διμηνίου. Διέθετε λίθινη θεμελίωση από αργούς λίθους και πλίνθινη ανωδομή. Τα δάπεδα ήταν από πατημένο πηλό.

Στον μυκηναϊκό οικισμό του Διμηνίου (Εικ. 14) εντοπίστηκε μια ακόμη περίπτωση ανεξάρτητης οικιστικής μονάδας, η **Οικία Α**⁴⁴⁶ (Εικ. 60), ανατολικά του κεντρικού δρόμου που διέσχιζε τον οικισμό και βορειοδυτικά της Οικίας Κ. Στη δεύτερη και κύρια φάση κατοίκησης⁴⁴⁷ (ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο), ο ανοιχτός υπαίθριος χώρος και το πρόπυλο της προγενέστερης φάσης του κτιρίου⁴⁴⁸ (Εικ. 32), προσαρτώνται στο μυκηναϊκό κτίριο και σχηματίζουν ένα τρίτο δωμάτιο (Δωμάτιο 1), το οποίο αποτελεί το κύριο δωμάτιο του κτιρίου⁴⁴⁹. Η Οικία Α μετατρέπεται, από κτίριο τύπου Β1, με πρόπυλο, κυρίως δωμάτιο και οπισθόδομο με πρόσβαση από το

⁴⁴³ Η φάση αυτή σώζεται αποσπασματικά και η κάτοψη προκύπτει σύμφωνα με τμήματα των λίθινων τοίχων θεμελίωσης (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 97-98, σχ. 20).

⁴⁴⁴ Διαστάσεις: 11.8μ μήκος και 5.1μ πλάτος.

⁴⁴⁵ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 85-89. 2013, 97-98.

⁴⁴⁶ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 83-85. 2013, 88-96.

⁴⁴⁷ Από την τελευταία φάση της Οικίας Α κατά την πρώτη ΥΕΙΙΑ περίοδο - η οποία εντοπίστηκε μόλις 0.30μ. κάτω από την επιφάνεια του εδάφους - δεν έχουν σωθεί αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, λόγω των σύγχρονων γεωργικών διαδικασιών.

⁴⁴⁸ Για την ΥΕΙΙΑ φάση της Οικίας Α βλ. Κεφ. 4.2 (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 130, σχ. 16).

⁴⁴⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 85.

εξωτερικό του κτιρίου, σε ένα ορθογώνιο κτίριο τύπου Γ1, με τρία διαδοχικά δωμάτια. Η πρόσβαση στο κτίριο εντοπίζεται πλέον στην ανατολική επιμήκη πλευρά του νοτιότερου δωματίου (Δωμάτιο 1), μέσω ενός έκκεντρου θυραίου ανοίγματος, πλάτους 1.50μ. Το νέο δωμάτιο, διαστάσεων 5.35μ Α-Δ x 5.60μ Β-Ν, διαθέτει δάπεδο από πατημένο πηλό και υπόστρωμα από χαλίκια. Το κτίριο καλύπτει πλέον μια συνολική επιφάνεια 70.90τμ. Οι τοίχοι του Δωματίου 1 έχουν πάχος 0.50-0.55μ η λίθινη θεμελίωση των οποίων σώζεται σε ύψος 0.50μ.

Κατά την ΥΕ ΙΙΒ2 φάση εντοπίζεται πλήθος κτιστών κατασκευών στο εσωτερικό του κτιρίου. Συγκεκριμένα, στο νέο δωμάτιο (Δωμάτιο 1), εντοπίστηκε μια μεγάλη τετράπλευρη ορθογώνια εστία, διαστάσεων 1.40x 1.80μ, στο μέσο του βόρειου τοίχου του δωματίου και σε επαφή με αυτόν. Ενώ στη βορειοδυτική γωνία του δωματίου και πολύ κοντά στην εστία, αποκαλύφθηκε μια τετράπλευρη πλακόστρωτη εξέδρα, διαστάσεων 1.20x 1.60μ, ελαφρώς υπερυψωμένη, κατά 0.10μ από την επιφάνεια του δαπέδου⁴⁵⁰. Επίσης στη βορειοανατολική γωνία του Δωματίου 1, διανοίχτηκε μικρός ακανόνιστος απορριμματικός λάκκος, διαστάσεων 0.60 x 0.80μ, ο οποίος οριζόνταν από μικρούς λίθους περιμετρικά.

Το μικρότερο σε διαστάσεις δωμάτιο (Δωμάτιο 3), συνέχισε να λειτουργεί ως μικρός αποθηκευτικός χώρος, με δική του ξεχωριστή είσοδο, όπως κατά την προηγούμενη φάση του κτιρίου⁴⁵¹. Κατά την ΥΕ ΙΙΒ2 φάση, εντοπίστηκε στη βορειοανατολική γωνία του Δωματίου 3, ένας μικρός ακτέριστος κιβωτιόσχημος τάφος⁴⁵².

Στο Δωμάτιο 2, το οποίο προϋπήρχε από την προηγούμενη αρχιτεκτονική φάση (ΥΕ ΙΙΑ2), ερμηνεύεται ως χώρος διαμονής. Στο εσωτερικό του τελευταίου, εντοπίστηκαν μια μικρή τετράπλευρη πήλινη εστία, στο μέσο του δωματίου, και σε επαφή με το βόρειο τοίχο, όπως και στο νοτιότερο δωμάτιο, καθώς και μια πλακόστρωτη εξέδρα, στην νοτιοδυτική γωνία, διαστάσεων 1.30 x 1.10μ, η οποία εξείχε επίσης από το δάπεδο κατά 0.10μ.

⁴⁵⁰ Από την ανασκαφεία ερμηνεύτηκε σαν εξέδρα ύπνου (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 92). Για παρόμοιες κατασκευές, βλ. Darque 2005, 179.

⁴⁵¹ Βλ. Κεφ. 4.2..

⁴⁵² Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 85.

Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα η τοιχοδομία της οικιστικής αυτής μονάδας συνάδει με τις μυκηναϊκές πρακτικές⁴⁵³, ενώ τα δάπεδα ήταν κατασκευασμένα από πατημένο πηλό⁴⁵⁴. Τέλος αξίζει να σημειωθεί, ότι έξω από την κυρία είσοδο της οικίας εντοπίστηκαν κοντά στον ανατολικό τοίχο, τρία ξύλινα απανθρακωμένα, κυκλικής διατομής κάθετα στηρίγματα, πεσμένα υπό γωνία, τα οποία πιθανώς αποτελούσαν είτε τμήμα της ξύλινης στέγης, είτε τμήμα της πλίνθινης ανωδομής, η οποία θα μπορούσε, σύμφωνα με την ανασκαφεία, να είναι κατασκευασμένη με την τεχνική της ξυλοδεσιάς⁴⁵⁵.

Τέλος, στη Στερεά Ελλάδα εντοπίζεται το **Κτίριο Β**, στον οικισμό της νησίδας Μήτρου⁴⁵⁶, νοτιοανατολικά και σε επαφή με το δρόμο που διέσχισε τον οικισμό (Εικ. 11), με κατεύθυνση ΒΑ-ΝΔ. Η οικιστική αυτή μονάδα (Εικ. 61) διαθέτει ορθογώνια κάτοψη, και αποτελείται από δύο επάλληλους, ανισομεγέθεις χώρους⁴⁵⁷. Λόγω της αποσπασματικότητας των αρχιτεκτονικών καταλοίπων και εξαιτίας των υπερκείμενων παραβιάσεων, δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία για το εσωτερικό του κτιρίου.

Το εμβαδό της οικιστικής μονάδας δεν ξεπερνούσε τα 104τμ. Στο νότιο χώρο εντοπίστηκε ένα κυκλικό λάξευμα στο δάπεδο, διαμέτρου λιγότερο από 0.50μ, το οποίο μαρτυρά την τοποθέτηση κάθετου στηρίγματος. Σύμφωνα με τους ανασκαφείς, το λάξευμα αυτό βρισκόταν σε τέτοια απόσταση από τους εκατέρωθεν τοίχους, που επιτρέπει την υπόθεση της ύπαρξης και άλλων υποστηρίγμάτων προς τα νοτιοανατολικά⁴⁵⁸. Αν και οι τοίχοι του κτιρίου ήταν αρκετά ισχυροί (πάχους 0.70 – 0.80μ), η χρήση των δύο χώρων παραμένει άγνωστη, εξαιτίας της μη διατήρησης των δαπέδων του κτιρίου.

⁴⁵³ Darque 2005, 92, fig.12.1. 98-99. Η χρήση της ξυλοδεσιάς έχει εντοπισθεί επίσης στο Κάστρο Παλιά του Βόλου (Θεοχάρης 1956, 128-129, εικ.1, πιν. 44β).

⁴⁵⁴ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 83.

⁴⁵⁵ Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 93-94.

⁴⁵⁶ Zahou & Van De Moortel 2011, 361-362.

⁴⁵⁷ Λόγω της καταστροφής της νοτιοδυτικής γωνίας του κτιρίου, δεν γνωρίζουμε εάν ο τοίχος 3 συνέχιζε προς το νότο και ενώνονταν με τον τοίχο 104, δημιουργώντας έτσι ένα ακόμη δωμάτιο, ή εάν ο τοίχος 104 ενώνονταν με τον τοίχο 4 σε κάποιο σημείο ή εάν ακόμη διαμορφώνονται άνοιγμα ανάμεσα στην απόληξη του τοίχου 104 και τη γωνία του τοίχου 3 προς τον μυκηναϊκό δρόμο που διέσχισε τον οικισμό (Zahou & Van de Moortel 2011, 361).

⁴⁵⁸ Zahou & Van de Moortel, *AA* 60 (2005), 453-454.

Τύπος Γ2: Οικιστικές μονάδες με επάλληλα δωμάτια σε δύο ή περισσότερους παράλληλους άξονες

Σε αυτό τον τύπο των ιδιωτικών οικιστικών μονάδων (Τύπος Γ2) ανήκουν κτίρια, με επάλληλα ανισομεγέθη δωμάτια, τα οποία αναπτύσσονται κατά μήκος δύο ή περισσότερων αξόνων⁴⁵⁹. Οι οικιστικές μονάδες αυτού του τύπου διαθέτουν συνήθως περισσότερους από έναν χώρους στον κάθε άξονα και ποικιλία στα μεγέθη των δωματίων.

Σε αυτή την ομάδα ανήκουν **πέντε οικιστικές μονάδες**, οι οποίες εντοπίζονται μόνο στη περιοχή της Θεσσαλίας: η Οικία Κ (ΥΕ ΙΙΒ2 φάση), η Βόρεια Οικία, η Νότια Οικία και η Οικία Ζ στο Διμήνι, και η οικιστική μονάδα Α στον οικισμό των Πευκακίων στο Βόλο.

Το εμβαδόν των κτιρίων αυτής της ομάδας κυμαίνεται από 38.05τμ έως 171τμ. Η τοιχοδομία των κτιρίων αποτελείται από λίθινη θεμελίωση και πλίνθινη ανωδομή, ενώ διαθέτουν δάπεδα από πατημένο πηλό. Εσωτερικές κατασκευές, αποκαλύφθηκαν μόνο σε μια οικιστική μονάδα (Οικία Κ, Διμήνι), όπου εντοπίστηκαν δυο λιθόχτιστες θήκες, αποθηκευτικού μάλλον χαρακτήρα.

Η **Οικία Κ**⁴⁶⁰ βρίσκεται νοτιοανατολικά της Οικίας Α, στην τρίτη σειρά κτιρίων ανατολικά του κεντρικού μυκηναϊκού δρόμου που διασχίζει τον οικισμό του Διμηνίου (Εικ. 14). Αποτελεί ένα ακόμα παράδειγμα κτιρίου, του οποίου δεν διαθέτουμε την πλήρη κάτοψή της εξαιτίας των περιορισμών της σύγχρονης δόμησης, όπως και στην περίπτωση της Νότιας Οικίας.

Στο οικιστικό αυτό συγκρότημα διαπιστώθηκαν τρεις φάσεις κατοίκησης. Μετά την οικοδόμηση του κτιρίου κατά την ΥΕ ΙΙΑ2 περίοδο⁴⁶¹, κατά τη δεύτερη οικοδομική φάση (ΥΕ ΙΙΒ2), το οικιστικό συγκρότημα αποκτά μια πιο σύνθετη

⁴⁵⁹ Ο Darque αναφέρεται στα κτίρια που διατάσσονται σε δύο παράλληλους άξονες (Darque 2005, 350-351). Επίσης και ο Hiesel (Hiesel 1990, 69-83). Αυτός ο τύπος κτιρίου δεν αναφέρεται στην κατηγοριοποίηση της Mylonas-Shear (Mylonas-Shear 1968).

⁴⁶⁰ Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 96-107.

⁴⁶¹ Βλ. Κεφ. 4.2..

κάτοψη, αποτελούμενη από έξι τουλάχιστον δωμάτια που διατάσσονται σε τρεις παράλληλους άξονες⁴⁶² (Εικ. 62), στους οποίους η πρόσβαση από τον ένα στον άλλο δεν έχει αποσαφηνισθεί από την ανασκαφέα. Στο κτίριο αυτό ανήκουν επίσης δύο ελεύθεροι υπαίθριοι χώροι, οι οποίοι πιθανότατα χρησιμοποιούνταν ως βοηθητικοί χώροι. Στο τέλος της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου, το κτίριο καταστρέφεται από φωτιά, ενώ στην αρχή της πρώιμης ΥΕΙΙΓ περιόδου, διαπιστώνεται μια τρίτη, σύντομη, φάση επανακατοίκησης (Εικ. 63).

Στον βορειότερο άξονα της Οικίας Κ εντάσσονται ένας ή δύο χώροι, τα Δωμάτια 2 και πιθανώς και το Δωμάτιο 3. Το Δωμάτιο 3, το οποίο δεν έχει ερευνηθεί λόγω των περιορισμών που επιβάλλει η σύγχρονη δόμηση, πιθανόν να περιλάμβανε και θυραίο άνοιγμα προς το εξωτερικό του κτιρίου. Η επικοινωνία του με το Δωμάτιο 2 είναι επίσης ασαφής. Το Δωμάτιο 2⁴⁶³, το οποίο είναι και το μεγαλύτερο δωμάτιο της οικιστικής μονάδας, με εμβαδό 20.40τμ (διαστάσεις :5.10 Β-Ν x 4μ Α-Δ), αποτελούσε πιθανόν τον κύριο χώρο/δωμάτιο του κτιρίου. Αν και ο βόρειος τοίχος του δωματίου προϋπήρχε κατά την ΥΕ ΙΙΑ περίοδο, οι υπόλοιποι τοίχοι είναι θεμελιωμένοι σε υψηλότερο επίπεδο και συνδέονται με ένα ηηλοδάπεδο, το οποίο σώζεται στην ανατολική πλευρά του δωματίου⁴⁶⁴. Στη βορειοδυτική γωνία του χώρου εντοπίστηκε ένας σχεδόν τετράγωνος χώρος, με διαστάσεις 1.80 x 1.70μ, οριοθετημένος από μια λίθινη κρηπίδα σχήματος Γ, η οποία εδραζόταν στο δάπεδο από πατημένο ηηλό. Μέσα στην κατασκευή εντοπίστηκαν πεσμένα λευκά ασβεστοκονιάματα. Νότια, και σε επαφή με τη τετράγωνη κατασκευή, αποκαλύφθηκε μια δεύτερη μικρή κατασκευή, κυκλικού σχήματος οριοθετημένη από ένα μικρό λίθινο τοίχιο. Μπροστά από την τετράγωνη κατασκευή, σε απόσταση 0.40μ προς νότο, εντοπίστηκε μια λίθινη πλάκα⁴⁶⁵, διαστάσεων 0.60 x 0.70μ, η οποία

⁴⁶² Το συνολικό, σωζόμενο εμβαδό, είναι 38.05τμ (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 100).

⁴⁶³ Μέσα δωμάτιο 2 εντοπίστηκε πάνω στο δάπεδο από ηηλό, ανατολικά της τετράγωνης λίθινης κατασκευής και μπροστά από τον βόρειο τοίχο του δωματίου, ένα ακέραιο, τροχήλατο, γραπτό ειδώλιο βοοειδούς. Σύμφωνα με την ανασκαφέα, το ειδώλιο αυτό σε συνδυασμό με την αρχιτεκτονική διαμόρφωση του δωματίου παραπέμπει σε θρησκευτικές δραστηριότητες και πιθανώς σε ένα οικιακό ιερό (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 113. 2014, 88-89).

⁴⁶⁴ Κοντά στις παρείς των λίθινων θεμελίων, επάνω σε αυτό το ηηλοδάπεδο εντοπίστηκαν λευκά κονιάματα τα οποία πιθανόν προέρχονται από την επάλειψη της εσωτερικής επιφάνειας των τοίχων του δωματίου (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 87-88. 2013, 100-101).

⁴⁶⁵ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 88.

αποτελούσε βάση τράπεζας, ενώ νοτιότερα, αλλά στον ίδιο άξονα, αποκαλύφθηκε μια λίθινη πασσαλοθήκη για την στερέωση κάθετου στηρίγματος της οροφής⁴⁶⁶.

Στον όμορο προς τα νότια παράλληλο άξονα, εντοπίστηκαν άλλα δύο, μικρότερα δωμάτια (Δωμάτια 7 και 4), τα οποία επικοινωνούν άμεσα, μέσω ενός θυραίου ανοίγματος, πλάτους 0.70μ, το κατώφλι του οποίου διαμορφώνεται από δύο λίθινες πλάκες. Το Δωμάτιο 4⁴⁶⁷ έχει εμβαδό 5.80τμ (διαστάσεις: 2.15 Β-Ν x 2.70μ Α-Δ), και οι τοίχοι του ήταν καλυμμένοι με λευκό ασβεστοκονίαμα, ενώ το δάπεδό του ήταν από πατημένο πηλό. Μέσα σε αυτό το δωμάτιο εντοπίστηκε μια λίθινη κατασκευή: στη νοτιοδυτική γωνία του δωματίου αποκαλύφθηκε μια μικρή θήκη αποθήκευσης, η οποία αποτελούνταν από ένα λίθινο τοιχάριο, ενώ το δάπεδό στο εσωτερικό της ήταν καλυμμένο με πλάκες. Επιπρόσθετα, στο νοτιοδυτικό αποκαλυφθέν τμήμα του Δωματίου 4 εντοπίστηκε ένας βόθρος απορριμμάτων, βάθους 0.30μ. Το δάπεδο του δωματίου ήταν από πατημένο πηλό.

Στον τρίτο και τελευταίο παράλληλο άξονα ανιχνεύθηκαν δύο ακόμα πιθανοί χώροι, τα Δωμάτια 5 και 6. Μόνο ένα μικρό τμήμα του Δωματίου 5 ανασκάφηκε, εντός του οποίου εντοπίστηκε πλακόστρωτο δάπεδο, καθώς και τμήμα ενός καμπύλου τοίχου με θυραίο άνοιγμα, πιθανόν προς το δωμάτιο 6, το οποίο δεν ερευνήθηκε καθόλου, λόγω της σύγχρονης δόμησης. Δύο τοίχοι που σχηματίζουν γωνία δυτικά των Δωματίων 4 και 5, οριοθετούν και αποτελούν πιθανώς τμήμα του υπαίθριου χώρου του κτιρίου την περίοδο αυτή.

Μετά την καταστροφή της Οικίας Κ στο τέλος της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου, διαπιστώνεται μια σύντομη τρίτη φάση (πρώιμη ΥΕΙΙΓ), όπου το κτίριο επανακατοικείται (Εικ. 63). Οι χώροι του κτιρίου επαναχρησιμοποιούνται και προστίθεται άλλο ένα δωμάτιο⁴⁶⁸ (Δωμάτιο 1), δυτικά του Δωματίου 2, το οποίο δεν επικοινωνούσε με το Δωμάτιο 2 και διέθετε είσοδο στο νότιο άκρο του εξωτερικού δυτικού του τοίχου. Η κάτοψη του κτιρίου αλλάζει από ορθογώνια, σε ακανόνιστη. Το δάπεδο του Δωματίου 1 ήταν από πατημένο πηλό και διασώζεται αποσπασματικά,, ενώ μπροστά από την είσοδο του εντοπίστηκε πλακόστρωτο

⁴⁶⁶Μια λίθινη μήτρα εντοπίστηκε επίσης στο δωμάτιο 2, η οποία αποτελεί και το μοναδικό δείγμα στον οικισμό του Διμηνίου, μέχρι τώρα (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 101). Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα ευρήματα του Δωματίου 2, βλ. Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 88-89.

⁴⁶⁷Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 89.

⁴⁶⁸ Εμβαδό Δωματίου 1: 16.4τμ. Νέο συνολικό εμβαδό (ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη φάση): 54.45τμ.

δάπεδο, το οποίο εδράζεται σε στρώμα της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου. Στο Δωμάτιο 2, κατά την πρώιμη ΥΕ ΙΙΓ περίοδο, αποκαλύφθηκε πλακόστρωτο δάπεδο, το οποίο φαίνεται ότι κάλυψε όλες τις κατασκευές της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου: τη λίθινη κρηπίδα του τετράγωνου χώρου στη βορειοδυτική γωνία, τη βάση για τη στήριξη πασσάλου της οροφής, τη μικρή κυκλική θήκη και τη λίθινη βάση, η οποία εντοπίστηκε στην νοτιοανατολική γωνία της τετράγωνης κατασκευής. Δεν εντοπίστηκαν επιχρίσματα στους τοίχους κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου χρήσης του κτιρίου.

Τέλος, βόρεια του κτιρίου, υπήρχε ένας ανοιχτός υπαίθριος χώρος, όπου εντοπίστηκε ένα πηγάδι, με διάμετρο 0.90μ και βάθος 15μ⁴⁶⁹. Ο υπαίθριος αυτός χώρος⁴⁷⁰, πιθανόν, ήταν κοινόχρηστος με την Οικία Α, η οποία βρίσκονταν προς τα βορειοδυτικά της Οικίας Κ (Εικ. 64).

Η **Οικία Ζ**⁴⁷¹ έχει προσανατολισμό Β-Ν, και εκτείνεται ανατολικά και κατά μήκος του κεντρικού δρόμου του οικισμού⁴⁷², όπως και τα άλλα οικιστικά συγκροτήματα του Τομέα Ι (Εικ. 15). Το κτίριο διαρθρώνεται σε δύο ή περισσότερους παράλληλους άξονες και διαθέτει επάλληλα, ανισομεγέθη δωμάτια.

Στο κτίριο διαπιστώθηκαν τρεις οικοδομικές φάσεις. Η πρώτη, η περίοδος οικοδόμησης του κτιρίου, χρονολογείται στην αρχή της ΥΕ ΙΙΒ περιόδου, είναι ασαφής αρχιτεκτονικά. Η κύρια περίοδος χρήσης του κτιρίου χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο⁴⁷³, στο τέλος της οποίας το κτίριο καταστρέφεται από φωτιά. Μία επιλεκτική επανακατοίκηση ορισμένων χώρων της Οικίας Ζ, αλλά και προσθήκη ενός δωματίου, χρονολογείται στην αρχή της πρώιμης ΥΕΙΙΓ περιόδου, ενώ στη συνέχεια το κτίριο εγκαταλείπεται οριστικά.

Η πρώτη σχεδόν ολοκληρωμένη κάτοψη της Οικίας Ζ (Εικ. 65) χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο⁴⁷⁴. Πρόκειται για ένα συγκρότημα τετράγωνης περίπου κάτοψης, το οποίο οργανώνεται σε δυο παράλληλους άξονες (ανατολικό και δυτικό),

⁴⁶⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 85-97.

⁴⁷⁰ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 87.

⁴⁷¹ Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 108-114. 2014, 91-93.

⁴⁷² Βρίσκεται στον Τομέα ΙΙΙ, 100μ από την Οικία Κ προς το βορρά, ενώ δεν ερευνήθηκε εξολοκλήρου, καθώς ένα τμήμα της βρίσκεται κάτω από σύγχρονα κτίρια (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 108-114).

⁴⁷³ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 91-93.

⁴⁷⁴ Συνολικό υπολογιζόμενο εμβαδό: 120τμ (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 109).

με κατεύθυνση B-N, οι οποίοι συνδέονται μέσω δύο βοηθητικών χώρων (Δωμάτιο 3 και 8).

Στον δυτικό άξονα ανήκουν τρία δωμάτια (Δωμάτια 1, 2 και 9). Η κύρια είσοδος του κτιρίου εντοπίστηκε στη βορειοδυτική γωνία του Δωματίου 1, διαμέσου ενός θυραίου ανοίγματος πλάτους 1μ, το οποίο διέθετε πλακόστρωτο κατώφλι (διαστάσεων 1.40 x 1.20μ)⁴⁷⁵. Το Δωμάτιο 1 δεν ερευνήθηκε σε όλη του την έκταση λόγω της σύγχρονης δόμησης, ωστόσο είναι αντιληπτό ότι πρόκειται για ένα μεγάλο δωμάτιο, με εμβαδό 20 τ.μ. (διαστάσεις 5 x 4μ). Το δάπεδό του ήταν κατασκευασμένο από πατημένο πηλό και υπόστρωμα χαλικιών. Νότια του προαναφερθέντος δωματίου και χωρίς να υπάρχει εμφανής τρόπος άμεσης επικοινωνίας μεταξύ τους, εντοπίστηκε το Δωμάτιο 2, μικρότερο σε μέγεθος (εμβαδό 11.10τμ), με δάπεδο όμοιάς κατασκευής με το Δωμάτιο 1. Στην νοτιοανατολική του γωνία αποκαλύφθηκε μια μεγάλη πεταλόσχημη θήκη⁴⁷⁶, αποθηκευτικού χαρακτήρα, η οποία οριζόνταν από ένα χαμηλό κτιστό τοίχιο που ακουμπούσε στον νότιο και ανατολικό τοίχο του δωματίου, σχηματίζοντας Π. Είσοδος στο δωμάτιο αυτό δεν έχει εντοπισθεί. Νότια του δωματίου αυτού εντοπίστηκε το Δωμάτιο 9, με πιθανό εμβαδόν 14.25τμ, το οποίο δεν έχει ανασκαφεί πλήρως λόγω της σύγχρονης δόμησης. Στο ανασκαφέν τμήμα του εντοπίστηκε δάπεδο από πατημένο πηλό.

Στον ανατολικό άξονα ανήκουν τα Δωμάτια 3, 8, 6 και 4. Το Δωμάτιο 6, το οποίο λειτουργούσε και σαν προθάλαμος για τα υπόλοιπα δωμάτια της ανατολικής πτέρυγας του κτιρίου, είχε εμβαδόν 14.25 τ.μ. και το δάπεδό του ήταν κατασκευασμένο από πατημένο πηλό. Στο εσωτερικό του δωματίου εντοπίστηκε, σε επαφή με τον νότιο τοίχο, και πλησίον του θυραίου ανοίγματος προς το Δωμάτιο 3, μια χειροποίητη, ρηχή λεκάνη⁴⁷⁷, ελαφρώς υπερυψωμένη, την οποία όριζε ένα χαμηλό ημικυκλικό τοίχιο, η χρήση της οποίας παραμένει ασαφής. Το δάπεδο του δωματίου ήταν επίσης από πατημένο πηλό με υπόστρωμα από χαλίκια. Το Δωμάτιο 3, εμβαδού 2.15τμ, ήταν στην πραγματικότητα ένας μικρός τυφλός χώρος, που δεν οδηγεί πουθενά, και πιθανόν εξυπηρετούσε ως μικρός βοηθητικός/αποθηκευτικός

⁴⁷⁵ Σε κοντινή απόσταση από το θυραίο άνοιγμα, μέσα στο δωμάτιο 1, εντοπίστηκε και μια πήλινη λεκάνη, η οποία εδράζονταν πάνω στο δάπεδο από πατημένο πηλό, ενώ δεν διέθετε οπή απορροής. Η θέση της στο σημείο αυτό ωστόσο είναι προβληματική (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 109).

⁴⁷⁶ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 91-92.

⁴⁷⁷ Διαστάσεις λεκάνης: μήκος: 0.60, πλάτος: 0.30μ και βάθος 0.15μ.

χώρος του Δωματίου 6⁴⁷⁸. Το ίδιο θα μπορούσε να ειπωθεί και για το Δωμάτιο 8, εμβαδού 3,10μ, νότια του Δωματίου 3. Τέλος, νότια του Δωματίου 6, αποκαλύφθηκε ένα μεγάλου μεγέθους, τετράγωνο δωμάτιο (Δωμάτιο 4), με εμβαδόν 19.50μ και δάπεδο από πατημένο πηλό, αλλά χωρίς άλλες κατασκευές. Κανένας από αυτούς τους δύο χώρος (Δωμάτιο 4 και Δωμάτιο 8) δεν φαίνεται να επικοινωνεί με τα άλλα δωμάτια του κτιρίου, όπως και τα Δωμάτια 2 και 9 στην δυτική πτέρυγα.

Στο κτίριο δεν εντοπίστηκαν ίχνη καύσης ή εστία σε κάποιο από τα δωμάτια, έτσι ώστε να μας υποδεικνύει τη θέση του κύριου δωματίου του κτιρίου. Στα Δωμάτια 6, 4 και 9, βρέθηκαν μεγάλες ποσότητες άβαφης κεραμικής, καθημερινής χρήσης, καθώς και σφονδύλια, γεγονός που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για χώρους με αποθηκευτικό και τροφοπαρασκευαστικού χαρακτήρα, όπως επίσης με εξιδεικευμένη υφαντική δραστηριότητα⁴⁷⁹. Το Δωμάτιο 1, πιθανώς αποτελούσε το κύριο χώρο της οικιστικής μονάδας, βάση μεγέθους και απευθείας πρόσβασης (και αερισμού) από τον εξωτερικό περιβάλλον. Ωστόσο, η αποσπασματική κατάσταση του κτιρίου, δεν μας επιβεβαιώνει με βεβαιότητα, την υπόθεση αυτή.

Κατά την πρώτη YΕ ΙΙΙΓ περίοδο, η Οικία Ζ επανακατοικείται και προστίθεται στην βορειοανατολική της γωνία ένας παράγωνος χώρος, το Δωμάτιο 7⁴⁸⁰, ενώ το Δωμάτιο 4, με την παρεμβολή μιας μεσοτοιχίας χωρίζεται σε δύο μικρότερα δωμάτια, στο Δωμάτιο 4 προς βορρά και στο Δωμάτιο 5, προς νότο (Εικ. 66). Μόνο το Δωμάτιο 4 είναι πλέον προσβάσιμο, με θυραίο άνοιγμα, από το Δωμάτιο 6. Τα Δωμάτια 1, 2, 3, 6 και 8 επαναχρησιμοποιούνται. Η Οικία Ζ στη φάση αυτή έχει εμβαδό 127 τμ. Το Δωμάτιο 7, αποτελεί μια πιθανόν πρόχειρη κατασκευή, προκειμένου να καλυφθούν οι νέες, μάλλον αποθηκευτικές ανάγκες των ενοίκων. Αυτό γίνεται αντιληπτό από το μικρότερο πάχος των εξωτερικών τοίχων του δωματίου (0.40μ πάχος), σε σχέση με τους τοίχους της YΕ ΙΙΒ2 (0.65μ πάχος). Επιπροσθέτως, η ακανόνιστη σχεδίαση του ανατολικού τοίχου αποτελεί ενδεικτικό στοιχείο της προχειρότητας και ίσως βιασύνης της κατασκευής του νέου δωματίου.

⁴⁷⁸ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 91.

⁴⁷⁹ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 92.

⁴⁸⁰ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 121.

Η **Νότια Οικία**⁴⁸¹ βρίσκεται νότια της Βόρειας Οικίας (Εικ. 16), στις ανατολικές παρυφές του λόφου του νεολιθικού οικισμού και μολονότι δεν έχει ολοκληρωθεί η ανασκαφική της διερεύνηση, διαθέτει ολοκληρωμένη κάτοψη κατά την ΥΕΙΒ2 και την ΥΕΙΙ Γ πρώιμη περίοδο (Εικ. 67). Η οικιστική μονάδα διαρθρώνεται σε δύο παράλληλους άξονες και έχει συνολικό εμβαδό 65.30τ.μ. Στον βόρειο άξονα ανήκει μόνο το Δωμάτιο 1, το μεγαλύτερο του συγκροτήματος, με εμβαδό 5.45τμ (διαστάσεις: 1.85μ ΒΔ-ΝΑ x 2.95μ ΒΔ-ΝΑ), η είσοδος στο οποίο εντοπίστηκε στο κέντρο του ανατολικού τοίχου⁴⁸². Δεν αποκαλύφθηκε εστία ή άλλες κατασκευές στο εσωτερικό του δωματίου. Στον νότιο άξονα αναπτύσσονται τρία μικρότερα δωμάτια (Δωμάτια 4, 2 και 3), παράλληλα προς το Δωμάτιο 1. Το Δωμάτιο 4, ένα στενό δωμάτιο, με εμβαδό 3,60τμ (διαστάσεων 1.85μ ΝΔ-ΒΑ x 1.95μ ΒΔ-ΝΑ), είναι ο μόνος χώρος που επικοινωνεί άμεσα με το κεντρικό δωμάτιο, διαμέσου θυραίου ανοίγματος στον ανατολικό του τοίχο. Για το Δωμάτιο 2, εμβαδού 16.8τμ, δεν υπάρχουν στοιχεία, ενώ το Δωμάτιο 3, το οποίο έχει εμβαδό 4.40μ, είναι προσβάσιμο, κατά τα φαινόμενα, μόνο από το εξωτερικό του κτιρίου, και δεν επικοινωνεί με κανένα άλλο χώρο. Τα δάπεδα του κτιρίου ήταν από πατημένο πηλό.

Η **Βόρεια Οικία**⁴⁸³ (Εικ. 68), εντοπίστηκε στις παρυφές του Νεολιθικού λόφου του Διμηνίου⁴⁸⁴. Κατά τη διερεύνηση του οικιστικού συγκροτήματος της Βόρειας Οικίας διαπιστώθηκαν δύο οικοδομικές φάσεις: η πρώτη, που χρονολογείται στην ΥΕ ΙΒ2 περίοδο, είναι η κύρια φάση κατοίκησης του κτιρίου και διαρκεί μέχρι το τέλος της περιόδου, όταν το κτίριο καταστρέφεται από ισχυρή φωτιά. Μια δεύτερη, σύντομη φάση, στην πρώιμη ΥΕ ΙΙΓ περίοδο, διαπιστώνεται μόνο σε ένα χώρο⁴⁸⁵, το Δωμάτιο 1 και έπειτα το κτίριο εγκαταλείπεται οριστικά (Εικ. 29).

Το οικιστικό αυτό συγκρότημα έχει συνολικό υπολογιζόμενο εμβαδό 171 τ.μ. (συνολικές διαστάσεις 20.85 x 13.35μ), κατά την κύρια φάση κατοίκησης στην

⁴⁸¹ Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 120-121. Αδρύμη-Σισμάνη 1996, ΑΔ 51, Β'1 Χρονικά, 330-331.

⁴⁸² Η βορειοδυτική γωνία του δωματίου δεν διασώζεται.

⁴⁸³ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 94-95. 2013, 114-119. 1987, ΑΔ 41, Β'1 Χρονικά, 245-246.

⁴⁸⁴ Η Βόρεια Οικία οικοδομήθηκε πάνω από τις επιχώσεις της ΥΕΙΙΑ2 περιόδου, ενώ σε μεγαλύτερο βάθος εντοπίστηκαν στρώματα των πρώιμων μυκηναϊκών χρόνων, καθώς και αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της Οικίας Ι, η οποία χρονολογείται κατά τη Μέση Εποχή του Χαλκού. Τα αρχιτεκτονικά της κατάλοιπα, τα οποία εντοπίστηκαν σε βάθος μόλις 0.30μ, διασώζονται αποσπασματικά λόγω της καταστροφής τους από τη σύγχρονη καλλιέργεια. Επιπροσθέτως, εξαιτίας της κατωφέρειας του εδάφους, στη πλαγιά του λόφου, οι επιχώσεις της έχουν αποπλυθεί (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 114-115).

⁴⁸⁵ Βλ. υποκεφάλαιο 4.1.

ΥΕΙΠΒ2 περίοδο⁴⁸⁶. Πρόκειται για ένα κτίριο διαρθρωμένο σε τρεις άξονες, το οποίο σχηματίζει μια ακανόνιστη επιμήκη κάτοψη, με προσανατολισμό Β-Ν.

Κατά την ΥΕ ΙΠΒ2 περίοδο, το κτίριο διαθέτει εννέα Δωμάτια (Εικ. 66). Σε μια πρώτη φάση, οικοδομήθηκαν οι χώροι του δυτικού άξονα (Δωμάτια 1, 7, 8 και 9), ενώ μετά προστέθηκαν οι άλλοι δύο άξονες στα ανατολικά, με τα μικρότερα δωμάτια (Δωμάτια 2, 4, 6 και έπειτα τα Δωμάτια 3 και 5), όπως μαρτυρούν τα διαφορετικά επίπεδα θεμελίωσης.

Η πρόσβαση στο αρχικό κτίριο εντοπίστηκε στη νοτιοανατολική γωνία του Δωματίου 1⁴⁸⁷, με ένα θυραίο άνοιγμα, πλάτους 1.85μ. Το δωμάτιο αυτό, στο οποίο δεν εντοπίστηκαν σταθερές κατασκευές, αν και σώζεται αποσπασματικά και έχει ακανόνιστη κάτοψη, αποτελεί το μεγαλύτερο επιμήκη χώρο του κτιρίου, προφανώς το κυρίως δωμάτιο, με εμβαδό 42.90τμ (διαστάσεις: 8.70μ Β-Ν x 5.80μ Α-Δ). Η πρόσβαση από το Δωμάτιο 1, στα όμορα προς βορρά δωμάτια (Δωμάτια 7 & 8), είναι ασαφής, κυρίως λόγω της κακής διατήρησης των θεμελίων. Το Δωμάτιο 9, στο βόρειο άκρο του δυτικού άξονα, διαθέτει ξεχωριστή πρόσβαση από το εξωτερικό του κτιρίου, και αποτελεί πιθανώς ένα πίσω δωμάτιο αποθηκευτικού χαρακτήρα.

Η πρόσβαση στο νοτιότερο δωμάτιο του ανατολικότερου άξονα, το Δωμάτιο 2, εντοπίστηκε στο νότιο τμήμα του ανατολικού τοίχου του Δωματίου 1, στον οποίο αποκαλύφθηκε θυραίο άνοιγμα πλάτους 0.85μ. Η κακή διατήρηση των Δωματίων 7 και 8, δεν βοηθά στον εντοπισμό άλλων εισόδων/θυραίων ανοιγμάτων για την επικοινωνία με και μεταξύ των άλλων δωματίων αυτού και του τρίτου άξονα. Το Δωμάτιο 6, το οποίο προστέθηκε λίγο αργότερα, διαθέτει απευθείας πρόσβαση προς το εξωτερικό του συγκροτήματος, όπως και το βορειότερο δωμάτιο του δυτικού/αρχικού άξονα (Δωμάτιο 9), ενώ επικοινωνεί με το Δωμάτιο 4⁴⁸⁸ με θυραίο άνοιγμα, πλάτους 0.80μ, το οποίο διαθέτει λίθινο κατώφλι⁴⁸⁹. Μέρος του οικιστικού συγκροτήματος, αποτελούσε και ο υπαίθριος χώρος ανατολικά των Δωματίων 8 και 9, εξαιτίας της πληθώρας απορριμμάτων που εντοπίστηκαν εκεί. Η θεμελίωση της Βόρειας Οικίας αποτελείται, όπως και στα υπόλοιπα συγκροτήματα του Διμηνίου,

⁴⁸⁶ Αδρύνη-Σισμάνη 2013, 150, Σχ. 2.

⁴⁸⁷ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 94.

⁴⁸⁸ Το δωμάτιο 6 πιθανόν αποτελεί προθάλαμο του δωματίου 4.

⁴⁸⁹ Στο θυραίο άνοιγμα του δωματίου 4, σώζεται εσοχή στον δυτικό επιμήκη τοίχο που δημιουργεί την είσοδο στο δωμάτιο, για την τοποθέτηση ξύλινου δοκαριού που στήριζε θύρα (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 116).

από λίθινα θεμέλια και ανωδομή από ωμόπλινθους, ενώ έχει δάπεδα από πατημένο πηλό και υπόστρωμα από χαλίκια⁴⁹⁰.

Στον Τύπο Γ2 ανήκει επίσης και η **Οικία Α**⁴⁹¹, στη θέση Πευκάκια, στο Βόλο⁴⁹². Η ορθογώνια οικιστική μονάδα (Εικ. 69), η οποία ανακαλύφθηκε στο κεντρικό τμήμα του ανασκαμμένου οικισμού (Εικ. 18), νότια του δρόμου, που διασχίζει τον οικισμό με κατεύθυνση Α-Δ⁴⁹³, αποτελείται μέχρι στιγμής από πέντε χώρους/δωμάτια με επάλληλη διάταξη, τα οποία διαρθρώνονται σε δύο παράλληλους άξονες, το βόρειο και το νότιο⁴⁹⁴.

Στον βόρειο άξονα, εντάσσονται τρία σχετικά μικρά δωμάτια το Δωμάτιο 1, στο κέντρο, με διαστάσεις 3.10μ Α-Δ x 1.70μ Β-Ν, το Δωμάτιο 3 προς δυσμάς και το Δωμάτιο 7 προς ανατολάς. Το Δωμάτιο 1, το οποίο μάλλον διέθετε θυραίο άνοιγμα προς τον δρόμο, και αποτελούσε πιθανόν τον προθάλαμο του κτιρίου, είχε δάπεδο από πηλό. Επίσης, παρείχε πρόσβαση στο όμορο προς ανατολάς δωμάτιο, το Δωμάτιο 3, διαστάσεων 3-3.50μ Α-Δ x 1.90-2μ Β-Ν, διαμέσου θυραίου ανοίγματος στη νοτιοδυτική γωνία του Δωματίου 3. Στην νοτιοανατολική γωνία του τελευταίου εντοπίστηκε κτιστή εστία⁴⁹⁵. Δεν υπάρχουν αναφορές για άλλες κατασκευές ή για τον εντοπισμό επιφάνειας δαπέδου. Όσον αφορά το Δωμάτιο 7, αξίζει να σημειωθεί ότι το δυτικότερο όριο του χώρου ορίζεται από μια σειρά πλακαρών ορθογώνιων ασβεστόλιθων, οι οποίοι είναι υπερυψωμένοι κατά 0.20-0.25μ σε σχέση με το δάπεδο του δωματίου. Σύμφωνα με την ανασκαφεία, οι λίθοι αυτοί ίσως σχετίζονται με τη φραγή της εισόδου σε μεταγενέστερη οικοδομική φάση του δωματίου και την κατασκευή μιας κτιστής, σταθερής κατασκευής σε αυτό το σημείο, ενός «θρανίου»⁴⁹⁶. Εντός του Δωματίου 7 περισυλλέχθηκε μεγάλη ποσότητα κεραμεικής⁴⁹⁷.

⁴⁹⁰ Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 115.

⁴⁹¹ Μπάτζιου-Ευσταθίου 2012, 1777-1779.

⁴⁹² Η Οικία Α εντοπίστηκε στο κέντρο του υπό διερεύνηση χώρου.

⁴⁹³ Σύμφωνα με την ανασκαφεία, ο Χώρος 2 αποτελεί διάδρομο που ενώνει την 'Οικία Α' με άλλες οικίες του οικισμού (Μπάτζιου-Ευσταθίου, ΑΔ 64, 2009, 560).

⁴⁹⁴ Η ανασκαφή και η δημοσίευση του κτιρίου δεν έχει ολοκληρωθεί, ενώ οι διαθέσιμες πληροφορίες για την αρχιτεκτονική του κτιρίου είναι περιορισμένες.

⁴⁹⁵ Μπάτζιου-Ευσταθίου 2012, 178.

⁴⁹⁶ Μπάτζιου-Ευσταθίου 2012, 179.

⁴⁹⁷ Batziou-Efstathiou 2015, 54. 2012, 179.

Στον δεύτερο, νότιο άξονα αποκαλύφθηκαν δύο χώροι μεγαλύτεροι σε διαστάσεις (Δωμάτιο 4 και Δωμάτιο 5), στον έναν εκ των οποίων (Δωμάτιο 5), διαστάσεων 4.3μ Α-Δ x 4μ Β-Ν⁴⁹⁸, εντοπίστηκε κεντρική εστία και σωρός πλίνθων και λίθων από την αναωδομή⁴⁹⁹. Στο εσωτερικό του χώρου αυτού αποκαλύφθηκε πλακόστρωτο δάπεδο ενώ το υπόλοιπο ήταν κατασκευασμένο από πηλό. Στη βορειοανατολική γωνία του δωματίου, στο σημείο όπου πιθανώς βρισκόταν το θυραίο άνοιγμα προς το Δωμάτιο 4, αποκαλύφθηκε περιοχή καλυμμένη με επίπεδες, ορθογώνιες πλάκες. Στο όμορο προς δυσμάς δωμάτιο, το Δωμάτιο 4⁵⁰⁰, διαστάσεων 3.70μ Α-Δ x 4.60μ Β-Ν, είχε τοίχους επιχρισμένους με πηλοκονίαμα, πάχους 0.09μ. Κατά μήκος του ανατολικού τοίχου εντοπίστηκαν τρεις οπές στο δάπεδο⁵⁰¹, με απόσταση μεταξύ τους 0.90μ η πρώτη από τη δεύτερη και 1.10μ η δεύτερη από την τρίτη. Σύμφωνα με την ανασκαφέα, οι οπές αυτές αποτελούν τα ίχνη μόνιμης ξύλινης κατασκευής, η οποία πιθανώς ήταν είτε ένα «θρανίο» είτε μια κλίνη⁵⁰².

Το δωμάτιο αυτό αρχικά επικοινωνούσε με μεγάλο πλακόστρωτο υπαίθριο/αύλειο χώρο, νότια του αρχικού κτιρίου, στο οποίο, σταδιακά προστέθηκαν και άλλα δωμάτια, περιορίζοντας την έκταση της αυλής⁵⁰³.

4.4. Τύπος Δ: σύνθετες οικιστικές μονάδες, ακανόνιστης κάτοψης, με επάλληλα δωμάτια διατεταγμένα σε έναν ή περισσότερους μη παράλληλους άξονες

Στον Τύπο Δ εντάσσονται σύνθετες οικιστικές μονάδες, οι οποίες διαρθρώνονται σε δύο ή περισσότερους άξονες, οι οποίοι ούτε είναι παράλληλοι μεταξύ τους, ούτε σχηματίζουν ορθή γωνία. Έτσι, προκύπτει μια ακανόνιστη κάτοψη, στην οποία διαπιστώνεται άτακτη και επάλληλη παράθεση χώρων. Είναι πιθανό, η

⁴⁹⁸ Batziou-Efstathiou 2015, 53-54.

⁴⁹⁹ Batziou-Efstathiou 2015, 54. 2012, 179.

⁵⁰⁰ Οι τοίχοι και τα δάπεδα του χώρου διασώζονται αποσπασματικά, εξαιτίας ενός ελληνιστικού λάκκου απόρριψης, διαμέτρου 1.80μ και βάθους 3μ, ο οποίος παραβίασε και κατέστρεψε τις υποκείμενες επιχώσεις (Μπάτζιου-Ευσταθίου 2012, 179).

⁵⁰¹ Batziou-Efstathiou 2015, 54. 2012, 178.

⁵⁰² Batziou-Efstathiou 2015, 54. 2012, 179.

⁵⁰³ Batziou-Efstathiou 2015, 54.

τάση αυτή να συνδέεται με τις ανάγκες και το καθεστώς της ιδιοκτησίας. Οι οικιστικές μονάδες αυτής της ομάδας αποτελούν εξαιρετικά σπάνια παραδείγματα.

Στον Τύπο Δ ανήκει ένα μόνο κτίριο, το **Κτίριο 08**, στον οικισμό του Κύνου (Εικ. 9α & 9β), που βρίσκεται στη Στερεά Ελλάδα.

Το Κτίριο 08⁵⁰⁴ (Εικ. 70) εδράζεται επάνω από τα προγενέστερα κτίρια 011 και 010, της φάσης Κύνος 7 (ΥΕΠΠΓ μέση περίοδος), και χρονολογείται στη φάση Κύνος 6 (ΥΕΠΠΓ ύστερη περίοδος). Πρόκειται για ένα σύνθετο και περίπλοκο κτίριο, ακανόνιστης κάτοψης, του οποίου οι χώροι διατάσσονται πολυαξονικά, με προσανατολισμό ΒΔ-ΝΑ. Αποτελείται από οκτώ χώρους συνολικά (ΧΚΘ', ΧΛ', ΧΛΑ', ΧΛΒ', ΧΛΓ', ΧΛΔ', ΧΛΕ', ΧΛΣΤ') και από ένα ανοιχτό υπαίθριο χώρο/αυλή στη βόρεια πλευρά (ΧΚΗ')⁵⁰⁵.

Το Δωμάτιο ΧΚΘ' δεν έχει αποκαλυφθεί πλήρως, με αποτέλεσμα να μην είναι γνωστές οι πλήρεις διαστάσεις του. Εντός του αποκαλυφθέντος χώρου εντοπίστηκε τμήμα του δαπέδου, καθώς και μια ασάμινθος, υποδεικνύοντας τον αποθηκευτικό χαρακτήρα του χώρου. Νοτιοδυτικά του χώρου αυτού εντοπίστηκε ένα σύμπλεγμα χώρων (ΧΛ', ΧΛΓ', ΧΛΑ' και το ΧΛΔ'). Τα δύο βόρεια δωμάτια⁵⁰⁶ (ΧΛΓ' και ΧΛ') επικοινωνούν άμεσα με τον δρόμο (ΔΡΙ), και έχουν ερμηνευθεί από τον ανασκαφέα ως προθάλαμοι. Πρόκειται για ημιυπαίθριους χώρους, οι οποίοι χωρίζονται μεταξύ τους από ένα λεπτό τοιχάριο (Τ72α), το οποίο όμως στη νοτιοδυτική άκρη του έχει άνοιγμα, επιτρέποντας την επικοινωνία, τόσο μεταξύ των δύο αυτών χώρων, όσο και με το εξωτερικό του κτιρίου, μέσω των δύο αυτών χώρων. Το τοιχάριο αυτό, πιθανόν σχετίζεται επίσης με τη στήριξη στέγης σε αυτούς τους χώρους, εντός των οποίων δεν εντοπίστηκε δάπεδο.

Οι προαναφερθέντες χώροι επικοινωνούν με το όμορο προς τα δυτικά Δωμάτιο ΧΛΑ' (διαστάσεων 7.60μ ΒΑ-ΝΔ x 4.30μ ΒΔ-ΝΑ), του οποίου το δάπεδο από πατημένο χώμα, διατηρείται σε όλη την έκταση του δωματίου, εκτός από τα σημεία όπου είχαν καταστραφεί οι τοίχοι λόγω των υπερκείμενων παραβιάσεων. Ιδιαίτερης σημασίας αποτελούν οι δύο μεγάλου μεγέθους, ορθογώνιοι πλακοειδείς

⁵⁰⁴ Kounouklas 2011, 125-132.

⁵⁰⁵ Kounouklas 2011, 134-137.

⁵⁰⁶ Δωμάτιο ΧΛΓ' έχει διαστάσεις 4.40μ μήκος και 2.50μ πλάτος και το Δωμάτιο ΧΛ' έχει ελαφρώς μεγαλύτερο πλάτος 3.40μ.

λίθοι, οι οποίοι εντοπίστηκαν κοντά στη βορειοδυτική γωνία του τοίχου T70, και η χρήση των οποίων παραμένει αδιευκρίνιστη. Επίσης, στον κεντρικό άξονα του Δωματίου ΧΛΑ΄, σε απόσταση 2μ από τον τοίχο T60, εντοπίστηκε ένας ακόμη επίπεδος, οωειδής, πλακοειδής λίθος, ο οποίος μάλλον παραπέμπει στην στήριξη κάθετου στηρίγματος της στέγης, ενώ νότια του πλακοειδή λίθου και επάνω στο δάπεδο, αποκαλύφθηκε μερικώς σωζόμενος πίθος. Νοτιοδυτικά του προαναφερθέντος δωματίου, εντοπίστηκε το Δωμάτιο ΧΛΒ΄, το οποίο όμως δεν ερευνήθηκε, καθώς εκτείνεται εκτός του υπό διερεύνηση χώρου.

Το κυρίως δωμάτιο ΧΛΑ΄ του κτιρίου (Εικ. 70), επικοινωνεί με τα Δωμάτια ΧΛΕ΄ και ΧΛΔ΄, και αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη στο κτίριο, προκειμένου πιθανώς να καλυφθούν οι ανάγκες των ενοίκων⁵⁰⁷. Από το Δωμάτιο ΧΛΕ΄ δεν ερευνήθηκε το νοτιοδυτικό τμήμα του, καθώς εκτείνεται εκτός του χώρου της ανασκαφής (πλάτος: 5.80μ ΒΑ-ΝΔ). Εντός του χώρου αυτού δεν εντοπίστηκαν ίχνη δαπέδου, όμως σύμφωνα με τα κινητά ευρήματα πρόκειται για τον κυρίως χώρο διαμονής του κτιρίου⁵⁰⁸.

Ανατολικά του Δωματίου ΧΛΕ΄, εντοπίστηκε το όγδοο δωμάτιο του κτιρίου (ΧΛΣΤ΄)⁵⁰⁹, του οποίου όμως σώζεται μόνο το πλάτος (3μ), διότι το νοτιοδυτικό τμήμα του συνεχίζει εκτός του χώρου της ανασκαφής. Ο χώρος αυτός προοριζόταν για αποθηκευτική χρήση και αυτό διαφαίνεται από το πλήθος και το είδος των ευρημάτων. Έξι πήλινες λεκάνες και ένας πίθος εντοπίστηκαν επάνω στο δάπεδο⁵¹⁰, κατά μήκος των τοίχων T4β και T1γ, καθώς και στο νότιο τμήμα του αποκαλυφθέντος χώρου⁵¹¹. Οι τοίχοι του Κτιρίου 08 διέθεταν λίθινη θεμελίωση και ήταν κατασκευασμένοι από αργούς λίθους⁵¹².

⁵⁰⁷ Kounouklas 2011, 130-131.

⁵⁰⁸ Kounouklas 2011, 128.

⁵⁰⁹ Kounouklas 2011, 129-130.

⁵¹⁰ Το δάπεδο, το οποίο σώζεται σε όλη την έκταση του δωματίου, αποκαλύφθηκε σε επίπεδο 0.50μ χαμηλότερα από το επίπεδο του δαπέδου του δωματίου ΧΛΑ΄, πιθανόν εξαιτίας της φυσικής κατωφέρειάς του λόφου (Kounouklas 2011, 129).

⁵¹¹ Η διάταξη των τριών πήλινων λεκανών στο νότιο τμήμα του δωματίου, ίσως να υποδηλώνει και το νότιο όριο του χώρου αυτού, το οποίο δεν εντοπίστηκε εντός του ανασκαφέντος χώρου.

⁵¹² Σώζονται σε ύψος που κυμαίνεται από 0.20μ – 0.70μ, και σε πάχος από 0.40μ – 0.55μ.

4.5. Ομάδα Ε: Οικιστικές μονάδες με ασαφή κάτοψη

Στην πέμπτη ομάδα κτιρίων (Ομάδα Ε), εντάσσεται μια οικιστική μονάδα, της οποίας η κάτοψη δεν είναι ολοκληρωμένη, με αποτέλεσμα να μην προκύπτει σαφής κάτοψη⁵¹³: η Οικία Β στον οικισμό των Πευκακίων⁵¹⁴ (Εικ. 18).

Το εμβαδόν αυτής της οικιστικής μονάδας δεν είναι δυνατό να προσδιοριστεί, διότι δεν έχουν αποκαλυφθεί οι πλήρεις διαστάσεις του κτιρίου. Η τοιχοδομία του κτιρίου αποτελείται από λίθινη θεμελίωση και πλίνθινη ανωδομή, ενώ διαθέτει δάπεδα από πατημένο χώμα. Εντός των κτιρίων δεν εντοπίζονται κατασκευές.

Η **Οικία Β** στον οικισμό των Πευκακίων⁵¹⁵ (Εικ. 71) δεν έχει ανασκαφεί σε όλη την έκταση διότι εκτείνεται έξω από τα όρια της ανασκαφής, ενώ τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα σώζονται πολύ αποσπασματικά και έχουν καταστραφεί λόγω των ελληνιστικών παρεμβάσεων που εκτείνονται κυρίως στην ανατολική πλευρά της ανασκαφής. Βρίσκεται βορειοδυτικά σε σχέση με την Οικία Α (Εικ. 18). Διαθέτει είσοδο στην βορειοδυτική γωνία, η οποία οδηγεί σε ένα μικρό διάδρομο, ο οποίος οδηγεί στα ανατολικά του σε δύο πιθανώς δωμάτια. Η είσοδος προς το βόρειο δωμάτιο εντοπίστηκε στα δυτικά όπου αποκαλύφθηκε το κατώφλι⁵¹⁶. Αξίζει να σημειωθεί ότι στον ανατολικό τοίχο εντοπίστηκε λάκκος όπου περιείχε αρκετά αγγεία πόσης και μαγειρικά, ενώ στο δάπεδο του νοτιότερου χώρου, το οποίο σώζεται μόνο στη νοτιοδυτική γωνία, εντοπίστηκαν ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα ειδώλια, καθώς και λίθινα εργαλεία, πέλεκεις και τριπτήρες.

⁵¹³ Στα κτίρια της ομάδας Ε δεν συμπεριλαμβάνονται τμήματα τοίχων, που δεν συνιστούν έστω ένα χώρο.

⁵¹⁴ Batziou-Efstathiou 2015, 53-54. 2012, 179.

⁵¹⁵ Batziou-Efstathiou 2015, 55.

⁵¹⁶ Μπάτζιου-Ευσταθίου 2012, 179, 188, Εικ. 3.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα διπλωματική εργασία εξετάστηκαν 40 ιδιωτικές οικιστικές μονάδες της Υστεροελλαδικής ΙΙΙ περιόδου (1390 – 1065 π.Χ.), που εντοπίστηκαν στη Στερεά Ελλάδα και τη Θεσσαλία.

Βάσει των κριτηρίων ταξινόμησης των ιδιωτικών οικιστικών μονάδων, όπως αυτά καθορίστηκαν και επανακαθορίστηκαν στο Κεφάλαιο 4, διακρίνονται, στην περιοχή της Στερεάς Ελλάδας και της Θεσσαλίας, κατά την ώριμη Μυκηναϊκή περίοδο (ΥΕ ΙΙΙ), τέσσερις βασικοί αρχιτεκτονικοί τύποι ιδιωτικών οικιστικών μονάδων (Τύπος Α, Β, Γ και Δ), με κοινά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, και σε κάποιες περιπτώσεις, όπως στα κτίρια Τύπου Β και Τύπου Γ, παραλλαγές του βασικού αρχιτεκτονικού τύπου (Β1, Β2, Β3, Β4, Γ1, Γ2).

Στον **Τύπο Α**, στις **μονόχωρες οικιστικές μονάδες**⁵¹⁷ (Πιν. 1), εντάσσονται **επτά κτίρια**⁵¹⁸, η συντριπτική πλειονότητα των οποίων εντοπίστηκε στη Στερεά Ελλάδα (6/7), και μόνο ένα στην περιοχή της Θεσσαλίας (1/7).

Τα κτίρια αυτής της ομάδας, το εμβαδό των οποίων κυμαίνεται από 5 - 55τμ, εμφανίζονται μόνο ένα ανά οικισμό, με εξαίρεση τον οικισμό της Κρίσσας, όπου τα κτίρια Ε1 και Γ1 ήταν ταυτόχρονα σε χρήση κατά την ΥΕ ΙΙΙ περίοδο, σε διαφορετικά σημεία του οικισμού⁵¹⁹. Στη περίπτωση της Βόρειας Οικίας στο Διμήνι (Εικ. 29), θα πρέπει να επισημανθεί ότι πρόκειται για επανακατοίκηση, κατά την ΥΕ ΙΙΙΓ Πρώιμη περίοδο, του κυρίως δωματίου του κτιρίου της ΥΕ ΙΙΙΒ2 περιόδου, και όχι για ένα κτίριο το οποίο σχεδιάστηκε και κτίστηκε ως μονόχωρο εξ αρχής, όπως τα υπόλοιπα κτίρια αυτού του τύπου. Όσον αφορά το Κτίριο στον Άγιο Ηλία στο Σχηματάρι (Εικ. 27) και την Οικία των Δενδρών στην Τανάγρα (Εικ. 26), αποτελούν τα μοναδικά ανασκαμμένα κτίρια των δύο οικισμών. Στη νησίδα Μήτρου, βορειοανατολικά του Κτιρίου Γ, εντοπίστηκε ένα δεύτερο μονόχωρο κτίριο (Κτίριο

⁵¹⁷ Πρόκειται για μια προβληματική κατηγορία κτιρίων, η ανασκαφή των οποίων δεν είναι ολοκληρωμένη (Βλ. Κεφ. 4.1).

⁵¹⁸ **Στερεά Ελλάδα: Κρίσσα (Κτίριο Ε1, Κτίριο Γ2), Κίρρα (Κτίριο Α), Σχηματάρι (Οικιστική μονάδα του Αγίου Ηλία), Μήτρου (Κτίριο Γ), Τανάγρα (Οικία Δενδρών). Θεσσαλία: Βόρεια Οικία (Βόρεια Οικία, ΥΕ ΙΙΙΓ φάση).**

⁵¹⁹ Το Κτίριο Ε1 βρίσκονταν στο κεντρικό τμήμα του οικισμού, σε επαφή με τον νοτιοανατολικό τοίχο του Κτιρίου Ε2 (ΥΕ ΙΙΙ περίοδος), με το οποίο δεν επικοινωνούσε άμεσα. Το Κτίριο Γ2 βρισκόταν στο βορειοανατολικό τμήμα του οικισμού της Κρίσσας, νοτιοδυτικά του Κτιρίου Γ1, με το οποίο ήταν σύγχρονο (ΥΕ ΙΙΙ περίοδος).

Ι) (Εικ. 11), το οποίο όμως φαίνεται να είχε θρησκευτικό/τελετουργικό χαρακτήρα⁵²⁰. Τα δύο προαναφερθέντα κτίρια, βρίσκονταν σε χρήση την ίδια περίοδο (ΥΕ ΙΙΙΓ Ύστερη).

Με βάση τα μέχρι τώρα στοιχεία, πρόκειται για κτίρια με είσοδο/θυραία ανοίγματα στη στενή πλευρά⁵²¹, χωρίς κατώφλια. Οι οικιστικές μονάδες αυτού του τύπου, στο εσωτερικό των οποίων δεν έχουν σωθεί ίχνη σταθερών κατασκευών (εστίες, θρανία, έδρανα, κλπ.)⁵²², δεν έχουν να επιδείξουν πολύπλοκες κατασκευαστικές τεχνικές (ξυλοδεσιά, δάπεδα από κονίαμα, δεύτερο όροφο).

Στον **Τύπο Β**, στις **οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με τριμερή διάταξη (μεγαροειδή κτίρια)**⁵²³ (Πιν. 2-5), εντάσσονται **22 κτίρια**, τα οποία συνάδουν με το «τριμερές» ελλαδικό οικιστικό πρότυπο, στο οποίο βασίσθηκε και η μυκηναϊκή ανακτορική αρχιτεκτονική. Η πλήρης μορφή του οικιστικού αυτού τύπου (αυλή – πρόπυλο – προθάλαμος – κυρίως δωμάτιο – οπισθόδομος - διάδρομος και βοηθητικά δωμάτια κατά μήκος τριμερούς οικιστικής μονάδας), όπως απαντάται στην Πελοπόννησο, δεν έχει ακόμα εντοπισθεί σε κανένα μη ανακτορικό οικισμό στη Στερεά Ελλάδα και στη Θεσσαλία. Οι τέσσερεις επιμέρους εκδοχές του τύπου αυτού στις εν λόγω περιοχές (Τύπος Β1-Β4), αντιπροσωπεύουν μία έκπτωση του προτύπου σε επίπεδο σχεδιασμού τουλάχιστον. Από τα 22 κτίρια που εντάσσονται συνολικά στην Ομάδα Β (Οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με τριμερή διάταξη), τα μισά εντοπίζονται στην Στερεά Ελλάδα (11/22) και τα άλλα μισά (11/22) στην περιοχή της Θεσσαλίας.

Ο **Τύπος Β1 (αυλή – πρόπυλο ή προθάλαμος – κυρίως δωμάτιο – πίσω δωμάτιο)**, αντιπροσωπεύεται από **έξι κτίρια**⁵²⁴ (Πιν. 2), η συντριπτική πλειονότητα

⁵²⁰ Van De Moortel 2009, 362-363.

⁵²¹ Σε κάποιες οικιστικές μονάδες η είσοδος έχει αποκαλυφθεί με βεβαιότητα, όπως στην οικιστική μονάδα Ε1 (Κρίσσα) (Εικ. 23), στην Οικία Δενδρών (Τανάγρα) (Εικ. 26), στην οικιστική μονάδα στον Άγιο Ηλία (Εικ. 27), στο Κτίριο Γ (Μήτρου) (Εικ. 28), και στη 'Βόρεια Οικία' (Διμήνι) (Εικ. 29), ενώ σε δύο περιπτώσεις δεν είναι επιβεβαιωμένη η θέση της εισόδου [οικιστική μονάδα G2 στην Κρίσσα (Εικ. 24) και οικιστική μονάδα Α στην Κίρρα (Εικ. 25)]. Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελεί η Οικία Ε1 στη Κρίσσα, όπου έχει διαμορφωμένη είσοδο με μικρό διάδρομο στην επιμήκη πλευρά του κτιρίου και η Βόρεια Οικία στο Διμήνι, όπου η είσοδος βρίσκεται στην επιμήκη πλευρά, στη νοτιοανατολική γωνία του κτιρίου, με διαμορφωμένη εσοχή (Βλ. Κεφ. 4.1.).

⁵²² Εξαίρεση αποτελεί η 'Βόρεια Οικία' στο Διμήνι (Θεσσαλία), στο εσωτερικό της οποίας εντοπίστηκαν τρεις κτιστές κατασκευές (θήκες, εστία) (Εικ. 29).

⁵²³ Βλ. Κεφάλαιο 4.2.

⁵²⁴ **Στερεά Ελλάδα: Κίρρα (Οικιστική μονάδα στο οικόπεδο Μούρτου), και Δελφοί (Οικιστική μονάδα 9-Α). Θεσσαλία: Διμήνι (Οικία Α, Νότιο Μέγαρο), Αερινό (Βόρεια Οικιστική Μονάδα), Πετροτό (Οικιστική μονάδα Ε).**

των οποίων απαντάται στη Θεσσαλία (4/6), ενώ στη Στερεά Ελλάδα εντοπίζονται μόνο δύο κτίρια (2/6). Τα κτίρια αυτά, το εμβαδό των οποίων κυμαίνεται μεταξύ 26 – 106.51τμ, και τα οποία αναπτύσσονται σε ένα άξονα, διαθέτουν ένα ανοιχτό, μη οριοθετημένο υπαίθριο χώρο (αυλή), στην προέκταση της οικιστικής μονάδας⁵²⁵, ένα ημι-υπαίθριο χώρο στην είσοδο του κτιρίου (πρόπυλο), με ή χωρίς κάθετα στηρίγματα, ή ένα στεγασμένο προθάλαμο, ο οποίος οδηγεί στο κυρίως δωμάτιο, και ένα πίσω δωμάτιο, ή οπισθόδομο.

Οριοθετημένος υπαίθριος χώρος/αυλή εντοπίστηκε μόνο στη Βόρεια Οικιστική μονάδα στο Αερινό, ενώ στις υπόλοιπες οικιστικές μονάδες, οι υπαίθριοι χώροι που ανήκουν πιθανώς στα κτίρια αυτά, αποτελούν τμήμα του ελεύθερου χώρου μεταξύ οικιστικών μονάδων. Αξίζει να σημειωθεί, επίσης, ότι ο οριοθετημένος υπαίθριος χώρος της Βόρειας οικιστικής μονάδας στο Αερινό⁵²⁶ (Εικ. 35), δεν εντοπίστηκε στην προέκταση του κεντρικού άξονα του κτιρίου, αλλά βόρεια και κατά μήκος του τελευταίου.

Αβαθές πρόπυλο εντοπίζεται με βεβαιότητα μόνο στο Νότιο Μέγαρο (Εικ. 34) και στην Οικία Α στο Διμήνι (Εικ. 32). Το βάθος του προπύλου στα δύο αυτά κτίρια δεν ξεπερνά τα 2.60μ, ενώ το πλάτος κυμαίνεται μεταξύ 1.30μ - 2.60μ. Πρόπυλο κατά πάσα πιθανότητα διέθεταν επίσης το Κτίριο Ε στο Πετρωτό (Εικ. 36), αλλά και το Κτίριο 9-Α στους Δελφούς (Εικ. 30). Βάσεις κίωνων ή απλών κάθετων στηριγμάτων για τη στέγαση των ημιυπαίθριων χώρων δεν εντοπίστηκαν σε καμία από τις καταγεγραμμένες περιπτώσεις κτιρίων Τύπου Β1. Για την στέγαση των πρόπυλων αυτών προφανώς χρησιμοποιήθηκαν οι προεκτάσεις των πλευρικών τοίχων των κτιρίων.

Στεγασμένο προθάλαμο φαίνεται να είχε μόνο η Βόρεια οικιστική μονάδα στο Αερινό (Εικ. 35), και η οικιστική μονάδα στο οικόπεδο Μούρτου στη Κίρρα (Εικ. 31). Το εμβαδό των προθαλάμων αυτών δεν ξεπερνά τα 18τμ. Η τοιχοδομία των κτιρίων αποτελείται από λίθινη θεμελίωση και πλίνθινη ανωδομή, ενώ τα δάπεδα είναι, είτε από πατημένο χώμα, είτε από πατημένο πηλό. Κατώφλι κυρίας εισόδου δεν εντοπίστηκε στον προθάλαμο της Βόρειας οικιστικής μονάδας (Αερινό), λόγω της

⁵²⁵ Με εξαίρεση τη Βόρεια οικιστική μονάδα, στο Αερινό, στη Θεσσαλία, η αυλή εντοπίζεται συνήθως στην προέκταση του κεντρικού άξονα του «τριμερούς» πυρήνα του κτιρίου (Darque, Treuil, Poursat & Touchais 1996, 489-499). Βλ. επίσης Mylonas-Shear 1968, 464-467.

⁵²⁶ Εμβαδό αυλής: 5.5τμ.

κακής διατήρησης του κτιρίου. Τα δάπεδα των πρόπυλων και των προθαλάμων ήταν από πατημένο χώμα ή από πηλό. Δεν εντοπίστηκαν κατασκευές στους χώρους αυτούς.

Το κυρίως δωμάτιο των οικιστικών μονάδων του Τύπου Β1, το εμβαδό του οποίου κυμαίνεται από 13τμ έως 56τμ, είναι το μεγαλύτερο δωμάτιο του κτιρίου, στο εσωτερικό του οποίου δεν εντοπίζονται σταθερές εγκαταστάσεις ή εστίες, με εξαίρεση το Νότιο Μέγαρο στο Διμήνι (Εικ. 34), όπου στο κέντρο του κυρίως δωματίου αποκαλύφθηκε κυκλική, πήλινη εστία, και στη νοτιοδυτική γωνία του δωματίου, ένα χαμηλό, τετράπλευρο λιθόκτιστο θρανίο/εξέδρα⁵²⁷. Κατώφλι εισόδου προς το κυρίως δωμάτιο, εντοπίστηκε στη Οικιστική μονάδα Α (Διμήνι) (Εικ. 32) και στο Νότιο Μέγαρο (Διμήνι) ⁵²⁸. Τα κατώφλια ήταν κατασκευασμένα από δύο σειρές λίθων και το πλάτος τους κυμαίνονταν 1-1.65μ. Το δάπεδο των κυρίως δωματίων ήταν από πατημένο χώμα ή από πατημένο πηλό.

Ο οπισθόδομος των κτιρίων αυτών, είναι μικρότερος σε διαστάσεις από το κυρίως δωμάτιο (το εμβαδό τους δεν ξεπερνάει τα 27.70τμ), εντοπίζεται πίσω από το τελευταίο, και στην προέκταση του κεντρικού άξονα του κτιρίου. Το κυρίως δωμάτιο των κτιρίων αυτών, συνήθως δεν επικοινωνεί απευθείας με τον οπισθόδομο, πιθανώς μία ιδιοτυπία της ιδιωτικής οικιστικής αρχιτεκτονικής που συνδέεται με την αποθηκευτική χρήση των χώρων αυτών και την ανάγκη διαχωρισμού του οικιστικού και του αποθηκευτικού τομέα. Μόνο σε δύο περιπτώσεις το κυρίως δωμάτιο φαίνεται να επικοινωνεί απευθείας με τον οπισθόδομο του κτιρίου, στην οικιστική μονάδα Ε, στο Πετρωτό (Εικ. 36), μέσω κεντρικού θυραίου ανοίγματος, και στο Νότιο Μέγαρο, στο Διμήνι (Εικ. 34), όπου στην δεύτερη φάση επανακατοίκησης του κτιρίου, κατά την ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη, ο οπισθόδομος επικοινωνεί πλέον απευθείας με το κυρίως δωμάτιο, μέσω κλίμακας, η οποία αποτελείτο από τρεις μονολιθικούς αναβαθμούς. Ο οπισθόδομος, σε αυτή την περίπτωση, βρίσκεται κάτω από το επίπεδο του κυρίως δωματίου και η χρήση του πλέον δεν είναι αποθηκευτικού χαρακτήρα, αλλά αποτελεί χώρο διαμονής⁵²⁹.

⁵²⁷ Βλ. Κεφ. 4.2.

⁵²⁸ Βλ. Κεφ. 4.2.

⁵²⁹ Αντίθετα, στην ΥΕ ΙΙΒ2 φάση του κτιρίου, ο οπισθόδομος του Νοτίου Μεγάρου, δεν επικοινωνεί απευθείας με το κυρίως δωμάτιο, αλλά διαθέτει θυραίο άνοιγμα προς το εξωτερικό του κτιρίου, στη βόρεια στενή πλευρά του.

Η πρόσβαση στα κτίρια αυτού του τύπου πραγματοποιείται από το ανοιχτό πρόπυλο ή μέσω θυραίου ανοίγματος του προθαλάμου, το πλάτος του οποίου κυμαίνεται από 1μ - 1.65μ. Κατώφλια εντοπίστηκαν μόνο στα κτίρια του Διμηνίου (Νότιο Μέγαρο και Οικία Α⁵³⁰), τα οποία ήταν κατασκευασμένα από δύο σειρές αργών λίθων. Στα υπόλοιπα κτίρια αυτού του τύπου, δεν εντοπίστηκε η θέση των κατωφλιών ή των θυραίων ανοιγμάτων, εξαιτίας της κακής διατήρησής των κτιρίων.

Τα κτίρια αυτού του τύπου, εντοπίζονται συνήθως σε πυκνοδομημένους, οικισμούς⁵³¹ ή πυκνοδομημένα τμήματα οικισμών⁵³², ή ακόμα και σε οικισμούς οι οποίοι φαίνεται να έχουν ελεύθερους υπαίθριους χώρους ανάμεσα στα κτίρια, όπως συμβαίνει σε εκείνα τα οποία βρίσκονται ανατολικά του κεντρικού μυκηναϊκού δρόμου που διασχίζει τον οικισμό του Διμηνίου⁵³³. Και επιπλέον, συνυπάρχουν με κτίρια του Τύπου Β⁵³⁴ και Γ⁵³⁵.

Στον Τύπο Β2 (αυλή – πρόπυλο ή προθάλαμος – κυρίως δωμάτιο) εντάσσονται **εννέα οικιστικές μονάδες**⁵³⁶ (Πιν. 3). Η συντριπτική πλειονότητα των κτιρίων απαντάται στη Στερεά Ελλάδα (6/9), ενώ στη Θεσσαλία αποκαλύφθηκαν μόνο τρία κτίρια του τύπου αυτού (3/9), κατά την περίοδο ΥΕ ΙΙΒ – ΥΕ ΙΙΓ. Τα κτίρια αυτού του τύπου είναι παρόμοιων διαστάσεων με τα κτίρια του Τύπου Β1⁵³⁷, αναπτύσσονται επίσης σε ένα άξονα, δεν διαθέτουν οριοθετημένο υπαίθριο χώρο (αυλή)⁵³⁸, όπως και τα κτίρια του τύπου Β1, αλλά αντίθετα με την προηγούμενη ομάδα κτιρίων, διαθέτουν μόνο δύο στεγασμένους χώρους: ένα πρόπυλο ή ένα προθάλαμο, και ένα κυρίως δωμάτιο, αλλά όχι πίσω δωμάτιο/οπισθόδομο. Η κύρια είσοδος των κτιρίων εντοπίζεται στη στενή πλευρά τους.

⁵³⁰ Βλ. Οικία Α και Νότιο Μέγαρο στο Διμήνι (Κεφ. 4.2.)

⁵³¹ Δελφοί (Οικιστική μονάδα 9-Α), Κίρρα (Οικιστική μονάδα στο οικόπεδο Μούρτου), Αερινό (Βόρεια Οικιστική Μονάδα).

⁵³² Διμήνι (Νότιο Μέγαρο).

⁵³³ Διμήνι (Οικία Α), Πετρωτό (Οικιστική μονάδα Ε).

⁵³⁴ Για παράδειγμα, το Νότιο Μέγαρο (Τύπος Β1), συνυπάρχει ταυτόχρονα με το Μέγαρο Α (Τύπος Β3), και με το Βόρειο Μέγαρο (Τύπος Β2).

⁵³⁵ Για παράδειγμα, η Οικιστική Μονάδα Α στο Διμήνι είναι ταυτόχρονα σε χρήση με την Οικιστική μονάδα Κ (Τύπος Γ1).

⁵³⁶ **Στερεά Ελλάδα: Κρίσσα (Οικιστική μονάδα Ε2), Άγιος Κοσμάς (Οικιστική μονάδα Τ και Οικιστική μονάδα Σ), Εύτρηση (Οικιστική μονάδα ΒΒ και Οικιστική μονάδα V), Κύνος (Οικιστική μονάδα 09/012). Θεσσαλία: Διμήνι (Βόρειο Μέγαρο, Μεγαροειδές κτίριο και Οικιστική μονάδα ΖΕΔ).**

⁵³⁷ Εμβαδόν κτιρίων του Τύπου Β2: 31 – 85.6τμ.

⁵³⁸ Στις οικιστικές μονάδες αυτού του τύπου δεν εντοπίστηκε καμία περίπτωση οριοθετημένης αυλής, και, όπως και στην περίπτωση των κτιρίων Τύπου Β1, οι υπαίθριοι χώροι αποτελούν τμήμα του ελεύθερου χώρου μεταξύ οικιστικών μονάδων.

Η πλειονότητα των κτιρίων (6/9) διαθέτει στεγασμένο προθάλαμο⁵³⁹, ενώ λίγο μικρότερος είναι ο αριθμός των κτιρίων που διαθέτουν πρόπυλο⁵⁴⁰ (3/9). Οικιστικές μονάδες του Τύπου B2 με προθάλαμο, εντοπίζονται εξίσου τόσο στη Θεσσαλία (3/6), όσο και στη Στερεά Ελλάδα (3/6). Το εμβαδό των προθαλάμων κυμαίνεται από 7.65 - 28.10τμ. Το μοναδικό κατώφλι κυρίας εισόδου προς το εσωτερικό της οικιστικής μονάδας, πλάτους 1.05μ, εντοπίστηκε μόνο στο Κτίριο 012 (Κύνος), το οποίο αποτελεί εξαίρεση καθώς η κύρια είσοδός του εντοπίζεται στην επιμήκη πλευρά του κτιρίου (Εικ. 38). Στα υπόλοιπα κτίρια αυτού του τύπου, δεν εντοπίστηκε η θέση των κατωφλιών ή των θυραίων ανοιγμάτων, εξαιτίας της κακής διατήρησής των κτιρίων. Τα δάπεδα των προθαλάμων ήταν από πατημένο χώμα ή από πατημένο πηλό.

Οικιστικές μονάδες του Τύπου B2 με πρόπυλο, εντοπίζονται μόνο στη Θεσσαλία (3/3). Το εμβαδό των πρόπυλων κυμαίνεται 3.96 - 12.9τμ. Σε δύο περιπτώσεις κτιρίων με πρόπυλο, στην Οικιστική μονάδα Σ και στην Οικιστική μονάδα Τ, στον Άγιο Κοσμά Αττικής (Εικ. 40 και 41 αντίστοιχα), στην πρόσοψη των πρόπυλων, αποκαλύφθηκε η μία εκ των δύο λίθινων βάσεων κάθετων στηριγμάτων/κιόνων για την στήριξη της στέγης του ημιυπαίθριου χώρου. Στην Εύτρηση, η οικιστική μονάδα Β, για τη στέγαση του πρόπυλου, προφανώς χρησιμοποιήθηκαν οι προεκτάσεις των πλευρικών τοίχων του κτιρίου. Τα δάπεδα των πρόπυλων ήταν από πατημένο χώμα.

Οι δύο στεγασμένοι χώροι (προθάλαμος/πρόπυλο και κυρίως δωμάτιο) των οικιστικών μονάδων του Τύπου B2 επικοινωνούν με κεντρικό θυραίο άνοιγμα, πλάτους 0.90 – 2.80μ, το κατώφλι του οποίου δεν έχει εντοπισθεί, με εξαίρεση την οικιστική μονάδα V (Εύτρηση) (Εικ. 3), πλάτους 0.90μ.

Το κυρίως δωμάτιο των οικιστικών μονάδων του Τύπου B2, το εμβαδό του οποίου κυμαίνεται, όπως και στα κτίρια Τύπου B1, από 18.75τμ - 55.39τμ, είναι ο μεγαλύτερος χώρος/δωμάτιο των κτιρίων. Παρ' όλα αυτά, στο εσωτερικό των κτιρίων του τύπου αυτού δεν έχουν εντοπισθεί σταθερές εγκαταστάσεις (εστίες, χαμηλά θρανία, έδρανα, θήκες). Εξαίρεση αποτελεί η Οικιστική μονάδα BB στην Εύτρηση, στο εσωτερικό της οποίας εντοπίστηκαν ίχνη κυκλικής εστίας, σε κεντρικό σημείο

⁵³⁹ Κτίρια που διαθέτουν προθάλαμο: Κρίσσα (Οικιστική μονάδα E2), Κύνος (Οικιστική μονάδα 09/012), Εύτρηση (Οικιστική μονάδα V), Διμήνι (Βόρειο Μέγαρο, Μεγαροειδές κτίριο και Οικιστική μονάδα ZΕΔ).

⁵⁴⁰ Κτίρια που διαθέτουν πρόπυλο: Άγιος Κοσμάς (Οικιστική μονάδα Τ και Οικιστική μονάδα Σ), Εύτρηση (Οικιστική μονάδα BB).

του κυρίως δωματίου (Εικ. 42) ⁵⁴¹. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε δύο κτίρια αυτού του τύπου [Κτίριο Ε2 (Κρίσσα) και Οικιστική μονάδα Τ (Άγιος Κοσμάς)], εντοπίστηκαν στον κεντρικό επιμήκη άξονα του κυρίως δωματίου, λίθινες βάσεις για κάθετα στηρίγματα, τα οποία όμως δεν σχετίζονται με κάποιου είδους εστία ⁵⁴². Το κυρίως δωμάτιο επικοινωνεί με το πρόπυλο ή τον προθάλαμο, διαμέσου κεντρικού θυραίου ανοίγματος, στη στενή πλευρά των δωματίων. Τα δάπεδα των κυρίως δωματίων ήταν από πατημένο χώμα ή από πατημένο πηλό.

Η κύρια είσοδος στα κτίρια αυτά βρίσκεται στη στενή πλευρά της οικιστικής μονάδας, πραγματοποιείται είτε μέσω του ημιυπαίθριου πρόπυλου ή ενός θυραίου ανοίγματος στον στενό εξωτερικό τοίχο του προθαλάμου, το πλάτος του οποίου κυμαίνεται από 1.05 – 1.75μ (όπου εντοπίζεται). Εξαίρεση αποτελεί το Κτίριο 012 (Εικ. 38), στον οικισμό του Κύνου, όπου η είσοδος στο κτίριο βρίσκεται σε έκκεντρη θέση, στην επιμήκη πλευρά του προθαλάμου⁵⁴³. Το θυραίο άνοιγμα διαθέτει κτιστό κατώφλι, πλάτους 1.05μ, το οποίο ήταν κατασκευασμένο από δύο σειρές αργών λίθων. Στο Μεγαροειδές κτίριο στο Διμήνι (Εικ. 45), η κύρια είσοδος βρίσκεται μεν στη στενή πλευρά του κτιρίου, αλλά σε έκκεντρη θέση, και διαθέτει κτιστό λίθινο κατώφλι, πλάτους 1.75μ, ενώ το κτίριο διέθετε και δευτερεύουσα εξωτερική είσοδο προς το Προαύλιο 2 στο βόρειο τοίχο του κυρίως δωματίου, πλάτους 1.20μ..

Τα κτίρια αυτού του τύπου, εντοπίζονται συνήθως σε πυκνοδομημένους, οικισμούς⁵⁴⁴ ή πυκνοδομημένα τμήματα οικισμών⁵⁴⁵, ή ακόμα και σε οικισμούς οι οποίοι φαίνεται να έχουν ελεύθερους υπαίθριους χώρους ανάμεσα στα κτίρια, τα οποία είναι ανεξάρτητα στο χώρο, όπως συμβαίνει σε εκείνα τα οποία έχουν ανασκαφεί στον οικισμό του Αγίου Κοσμά⁵⁴⁶. Και επιπλέον, συνυπάρχουν με κτίρια του Τύπου Β⁵⁴⁷ και Γ⁵⁴⁸.

⁵⁴¹ Βλ. Κεφ. 4.2.

⁵⁴² Βλ. Κεφ. 4.2.

⁵⁴³ Το Κτίριο 012 (ΥΕ ΙΙΙΓ μέση) στην επόμενη φάση του οικισμού, διατηρεί τον ίδιο αρχιτεκτονικό σχεδιασμό (Κτίριο 09, ΥΕ ΙΙΙΓ ύστερη), μόνο που σε αυτή τη φάση δεν εντοπίζονται θυραία ανοίγματα στο κτίριο.

⁵⁴⁴ Κρίσσα (Οικιστική μονάδα Ε2), Εύτρηση (Οικιστική μονάδα ΒΒ), Κύνος (Οικιστική μονάδα 09/012).

⁵⁴⁵ Διμήνι (Βόρειο Μέγαρο, Μεγαροειδές κτίριο και Οικιστική μονάδα ΖΕΔ).

⁵⁴⁶ Άγιος Κοσμάς (Οικιστική μονάδα Τ και Οικιστική μονάδα Σ).Επίσης, το ίδιο ισχύει: Εύτρηση (Οικιστική μονάδα V).

⁵⁴⁷ Για παράδειγμα, στην Εύτρηση, η οικιστική μονάδα ΒΒ (Τύπος Β2) συνυπάρχει με την οικιστική μονάδα Κ (Τύπος Β4).

⁵⁴⁸ Για παράδειγμα, στο Διμήνι, το Μεγαροειδές κτίριο (Τύπος Β2) συνυπάρχει ταυτόχρονα με την Οικία Α (ΥΕ ΙΙΒ2 φάση, Τύπος Γ1).

Στον **Τύπο Β3** εντάσσονται **πέντε σύνθετες οικιστικές μονάδες**⁵⁴⁹ (Πιν. 4), η πλειονότητα των οποίων απαντάται στη Στερεά Ελλάδα (3/5). Στη Θεσσαλία αποκαλύφθηκαν μόνο δύο κτίρια του τύπου αυτού (2/5). Τα κτίρια που εντάσσονται στον Τύπο Β3 χρονολογούνται στην ΥΕ ΙΙΒ περίοδο.

Οι σύνθετες οικιστικές μονάδες, κάποιες εκ των οποίων είναι πολύ μεγαλύτερων διαστάσεων από τα κτίρια των δύο προηγούμενων ομάδων/τύπων, με εμβαδό που κυμαίνεται μεταξύ 51 - 340τμ, αναπτύσσονται σε δύο ή περισσότερους, παράλληλους μεταξύ τους άξονες. Τα κτίρια που εντάσσονται στον τύπο αυτό, αν και έχουν υιοθετήσει το πρότυπο της «τριμερούς οικιστικής μονάδας» του Τύπου Β1 (αυλή – πρόπυλο ή προθάλαμος – κυρίως δωμάτιο – πίσω δωμάτιο⁵⁵⁰), το οποίο αποτελεί τον πυρήνα της οικιστικής μονάδας, διαθέτουν μία επιπλέον πτέρυγα, με την προσθήκη ενός παράπλευρου στεγασμένου διαδρόμου κατά μήκος του τριμερούς πυρήνα, ο οποίος παρέχει πρόσβαση σε μια σειρά βοηθητικών δωματίων, συνήθως αποθηκευτικού χαρακτήρα.

Οριοθετημένος υπαίθριος χώρος/αυλή εντοπίστηκε μόνο στο Μέγαρο Α στο Διμήνι⁵⁵¹, στην προέκταση του κεντρικού άξονα του «τριμερούς» πυρήνα του κτιρίου, ενώ σε όλες τις άλλες περιπτώσεις, οι υπαίθριοι χώροι που συνδέονται με τα κτίρια αυτά, αποτελούν τμήμα του ελεύθερου χώρου μεταξύ οικιστικών μονάδων. Όπως και στα κτίρια Τύπου Β1, το πίσω δωμάτιο/οπισθόδομος δεν επικοινωνεί άμεσα με το κυρίως δωμάτιο, αλλά με τον παράπλευρο εσωτερικό διάδρομο, μέσω θυραίου ανοίγματος.

Πρόπυλο διαθέτουν μόνο οι δύο οικιστικές μονάδες (Οικιστικές μονάδες F1 και F2) στον οικισμό της Κρίσσας (Εικ. 48 & 49), οι οποίες ανήκουν σε διαφορετικές φάσεις του οικισμού. Σε καμία από τις δύο περιπτώσεις δεν σώζονται ίχνη βάσεων για κάθετα στηρίγματα. Για την στέγαση των πρόπυλων αυτών προφανώς

⁵⁴⁹ **Στερεά Ελλάδα: Κρίσσα (Οικιστικές μονάδες F1 και F2), Ελευσίνα, οικόπεδο Πανταζή (Οικιστική μονάδα ΠΙ). Θεσσαλία: Διμήνι (Μέγαρο Α), Αερινό (Νότια οικιστική μονάδα).**

⁵⁵⁰ Η Νότια Οικιστική μονάδα αποτελεί μια ιδιότυπη περίπτωση καθώς δεν διαθέτει οπισθόδομο. Παρ' όλα αυτά εντάσσεται στον τύπο Β3, καθώς διατάσσεται σε δύο άξονες και διαθέτει προθάλαμο/πρόπυλο και κυρίως δωμάτιο. Εξαιτίας της αποσπασματικότητας των αρχιτεκτονικών καταλοίπων και των περιορισμένων αρχαιολογικών πληροφοριών δεν είναι δυνατή η περαιτέρω μελέτη (Βλ. Κεφ. 4.2.).

⁵⁵¹ Το δάπεδο της αυλής ήταν κατασκευασμένο από πατημένο πηλό με υπόστρωμα από χαλίκια, με εξαίρεση την περιοχή μεταξύ των κιόνων της ανατολικής πλευράς και του ανατολικού τοίχου καθώς και κατά μήκος της νότιας πλευράς της αυλής, όπου διαπιστώθηκε δάπεδο από λευκό ασβεστοκονίαμα, σε μήκος 1.20μ. Διαπιστώθηκε επιπλέον, ότι ο νότιος τοίχος της αυλής ήταν επιχρισμένος με λευκό κονίαμα (Βλ. Κεφ. 4.2.).

χρησιμοποιήθηκαν οι προεκτάσεις των πλευρικών τοίχων των κτιρίων⁵⁵². Τα δάπεδα των πρόπυλων ήταν από πατημένο χώμα. Δεν εντοπίστηκαν σταθερές εγκαταστάσεις στο εσωτερικών των πρόπυλων. Οι υπόλοιπες τρεις οικιστικές μονάδες, στην Ελευσίνα, στο Διμήνι και στο Αερινό, διαθέτουν στεγασμένο προθάλαμο, το εμβαδό του οποίου κυμαίνεται από 8.10τμ έως 29.15τμ. Τα δάπεδα των προθαλάμων ήταν κατασκευασμένα από πατημένο χώμα, με εξαίρεση το δάπεδο του προθαλάμου του Μεγάρου Α (Διμήνι), το οποίο ήταν κατασκευασμένο από λευκό ασβεστοκονίαμα και βότσαλα. Κατασκευές δεν εντοπίστηκαν στους προθαλάμους των κτιρίων, με εξαίρεση το Μέγαρο Α (Εικ. 52), κατά την επανακατοίκηση του (ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη φάση), όπου εντοπίστηκε τετράγωνη, έκκεντρη εστία.

Το κυρίως δωμάτιο των οικιστικών μονάδων Τύπου Β3, το εμβαδό του οποίου κυμαίνεται μεταξύ 16.8τμ – 56.25τμ, είναι ο μεγαλύτερος χώρος/δωμάτιο του κτιρίου. Παρ' όλα αυτά, στο εσωτερικό των κτιρίων του τύπου αυτού δεν έχουν εντοπισθεί σταθερές εγκαταστάσεις (εστίες, χαμηλά θρανία, έδρανα, θήκες). Μοναδική εξαίρεση αποτελεί το κυρίως δωμάτιο του Μεγάρου Α, στο εσωτερικό του οποίου αποκαλύφθηκε κεντρική ορθογώνια εστία, η οποία χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο και μια θήκη⁵⁵³, άγνωστης χρήσης, η οποία χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη περίοδο. Στα κτίρια του οικισμού της Κρίσσας (Οικιστικές μονάδες F1 και F2), αποκαλύφθηκαν επίσης, κατά μήκος του κεντρικού άξονα του κυρίως δωματίου, ένα ζεύγος βάσεων για κάθετα στηρίγματα, και επιπλέον, στην περίπτωση της οικιστικής μονάδας F2, ίχνη έκκεντρης, κυκλικής εστίας, διαμέτρου 0.90μ⁵⁵⁴.

Ο οπισθόδομος των κτιρίων αυτού του τύπου, το εμβαδό του οποίου κυμαίνεται από 6τμ έως 27.0τμ, είναι μικρότερος σε διαστάσεις από το κυρίως δωμάτιο, και εντοπίζεται πίσω από το τελευταίο, στην προέκταση του κεντρικού άξονα του κτιρίου⁵⁵⁵. Το κυρίως δωμάτιο των κτιρίων αυτών, όπως και στην περίπτωση των κτιρίων Τύπου Β1, συνήθως δεν επικοινωνεί απευθείας με τον οπισθόδομο. Η πρόσβαση στον τελευταίο γίνεται μέσω θυραίου ανοίγματος προς τον στεγασμένο διάδρομο που εκτείνεται κατά μήκος της κεντρικού πυρήνα του κτιρίου.

⁵⁵² Το αρχικό εμβαδό των πρόπυλων των κτιρίων αυτών δεν είναι δυνατό να υπολογισθεί με βεβαιότητα λόγω της κακής κατάστασης των αρχιτεκτονικών καταλοίπων.

⁵⁵³ Βλ. Κεφ. 4.2.

⁵⁵⁴ Β. Κεφ. 4.2.

⁵⁵⁵ Εξαίρεση αποτελεί η Νότια οικιστική μονάδα στο Αερινό (Εικ. 53), η οποία φαίνεται να αποτελεί την απλούστερη εκδοχή αυτού του τύπου, δεν διαθέτει οπισθόδομο. Επιπρόσθετα, κατά την ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη περίοδο επανακατοίκησης του Μεγάρου Α (Εικ. 52), στο κυρίως δωμάτιο εντοπίζεται μια κτιστή αποθηκευτική κατασκευή/θήκη.

Στο εσωτερικό του οπισθόδομου δεν έχουν εντοπισθεί σταθερές εγκαταστάσεις. Εξαίρεση αποτελεί ο οπισθόδομος του Μεγάρου Α (Εικ. 51), όπου, εντοπίστηκε μικρή, σχεδόν τετράγωνη εστία, σε επαφή με τον βόρειο τοίχο⁵⁵⁶, γεγονός ότι υποδηλώνει τη χρήση του χώρου, ως δωμάτιο διαμονής. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, δεν έχουν εντοπισθεί σταθερές κατασκευές ή κινητά ευρήματα (μεγάλα αποθηκευτικά αγγεία ή τα αποτυπώματά τους), που να μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι χώροι αυτοί είχαν αποθηκευτική χρήση.

Ο πυρήνας των οικιστικών μονάδων του τύπου αυτού επικοινωνεί στην περίπτωση του Μεγάρου Α στο Διμήνι, μέσω θυραίου ανοίγματος στον πλευρικό τοίχο του προθαλάμου (Μέγαρο Α), με τον στεγασμένο διάδρομο, ο οποίος εκτείνεται κατά μήκος του κεντρικού άξονα του κτιρίου, και μέσω αυτού με μια σειρά μικρότερων, βοηθητικών δωματίων, αποθηκευτικού χαρακτήρα. Εξαίρεση αποτελεί η οικιστική μονάδα ΙΙΙ στην Ελευσίνα (Εικ. 50), η ιδιοτυπία της οποίας - όπως επίσης και του Κτιρίου F2 στη Κρίσσα (Εικ. 49) - είναι η απουσία διαδρόμου μεταξύ των δύο παράλληλων περυγών (πυρήνα κτιρίου και βοηθητικών δωματίων).

Η τοιχοδομία των κτιρίων αποτελείται από λίθινη θεμελίωση και πλίνθινη ανωδομή και το πλάτος των τοίχων κυμαίνεται από 0.50μ- 1μ. Τα δάπεδα στις περισσότερες περιπτώσεις είναι, είτε από πατημένο χώμα, είτε από πηλό, ενώ σε μια μόνο περίπτωση, στο Μέγαρο Α, στο Διμήνι, διαπιστώνονται δάπεδα, και τοίχοι επιχρισμένοι με λευκό ασβεστοκονίαμα. Εντός των κτιρίων δεν έχουν εντοπισθεί σταθερές κατασκευές οιονδήποτε τύπου, με μοναδική εξαίρεση την ορθογώνια εστία στο κυρίως δωμάτιο (ΥΕ ΙΙΒ2), την τετράγωνη εστία στο προθάλαμο και τη θήκη στο εσωτερικό του κυρίως δωματίου του Μεγάρου Α (ΥΕ ΙΙΓ πρώιμη περίοδο)⁵⁵⁷.

Τα κτίρια αυτού του τύπου, εντοπίζονται συνήθως είτε σε πυκνοδομημένους, οικισμούς⁵⁵⁸, είτε σε πυκνοδομημένα τμήματα οικισμών⁵⁵⁹. Τα κτίρια αυτού του τύπου συνυπάρχουν με κτίρια του Τύπου Β⁵⁶⁰ και Γ⁵⁶¹.

⁵⁵⁶ Δεν είναι γνωστές οι διαστάσεις της.

⁵⁵⁷ Βλ. Κεφ. 4.2.

⁵⁵⁸ Κρίσσα (Οικιστικές μονάδες F1 και F2) και Αερινό (Νότια οικιστική μονάδα), Κίρρα (Οικιστική μονάδα στο οικόπεδο Μούρτου).

⁵⁵⁹ Μέγαρο Α (Διμήνι).

⁵⁶⁰ Για παράδειγμα, το Μέγαρο Α (Τύπος Β3) συνυπάρχει ταυτόχρονα με το Μεγαροειδές κτίριο (Τύπος Β2) και το Νότιο Μέγαρο (Τύπος Β1).

⁵⁶¹ Για παράδειγμα, το Μέγαρο Α (Τύπος Β3) συνυπάρχει ταυτόχρονα με τις οικιστικές μονάδες Ζ και Κ (Τύπος Γ2).

Στον **Τύπο B4** εντάσσονται δύο μόνο πιο σύνθετες οικιστικές μονάδες⁵⁶² (Πιν. 5), το εμβαδόν των οποίων κυμαίνεται μεταξύ 54 - 110τμ, οι οποίες είναι σχετικά μεγάλων διαστάσεων, όπως και οι οικιστικές μονάδες του Τύπου B3, και αναπτύσσονται σε δύο ή περισσότερους άξονες, οι οποίοι όμως δεν είναι παράλληλοι, αλλά σχηματίζουν ορθή γωνία. Και οι δύο αυτές οικιστικές μονάδες απαντώνται στη Στερεά Ελλάδα. Στα κτίρια αυτού του τύπου, όπως και στα κτίρια Τύπου B3, υιοθετείται το πρότυπο της «τριμερούς οικιστικής μονάδας» του Τύπου B1 (αυλή – πρόπυλο ή προθάλαμος – κυρίως δωμάτιο – πίσω δωμάτιο), όσον αφορά τον πυρήνα του συγκροτήματος, αλλά δεν διαθέτουν οριοθετημένη αυλή⁵⁶³. Η επικοινωνία μεταξύ των δωματίων του κεντρικού άξονα, όπου εντοπίζεται το «τριμερές» οικιστικό πρότυπο, γίνεται, όπως και στα κτίρια Τύπου B1-B3, μέσω κεντρικών θυραίων ανοιγμάτων στους εγκάρσιους τοίχους. Λόγω της κακής διατήρησης των δύο μονάδων δεν είναι βέβαιο εάν τα κτίρια διέθεταν προθάλαμο ή πρόπυλο (Εικ. 54 και 55)⁵⁶⁴. Επίσης δεν είναι γνωστή η κατασκευή των δαπέδων των χώρων/δωματίων.

Οι δύο στεγασμένοι χώροι (προθάλαμος/πρόπυλο και κυρίως δωμάτιο) των οικιστικών μονάδων του Τύπου B4 επικοινωνούν με κεντρικό θυραίο άνοιγμα, πλάτους 0.85 – 1.5μ, ενώ έχει εντοπισθεί μόνο το κατώφλι της μιας οικιστικής μονάδας (Κτίριο K, Εύτρηση) (Εικ. 54), πλάτους 0.85, το οποίο, σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, ήταν πλακόστρωτο.

Το κυρίως δωμάτιο των οικιστικών μονάδων του Τύπου B4, το εμβαδό του οποίου κυμαίνεται από 23 - 32τμ, είναι ο μεγαλύτερος χώρος/δωμάτιο του κτιρίου και κύριος χώρος διαμονής των κτιρίων. Μόνο στο εσωτερικό του κυρίως δωματίου του Κτιρίου K στην Εύτρηση αποκαλύφθηκε μια κτιστή κατασκευή/εξέδρα, διαστάσεων 1.20μ B-N x 2μ A-Δ, η οποία είναι ενσωματωμένη στον ανατολικό τοίχο και ελαφρώς υπερυψωμένη από την επιφάνεια του δαπέδου (ύψος 0.10μ) (Εικ. 54)⁵⁶⁵.

Ο οπισθόδομος των κτιρίων αυτών, μάλλον αποθηκευτικού χαρακτήρα, είναι μικρών διαστάσεων⁵⁶⁶ και δεν είναι γνωστό εάν επικοινωνούσε απευθείας με το

⁵⁶² Στερεά Ελλάδα: Εύτρηση (Οικιστική μονάδα K), Κρίσσα (Οικιστική Μονάδα G1).

⁵⁶³ Οι υπαίθριοι χώροι που συνδέονται με τα κτίρια αυτά, αποτελούν τμήμα του ελεύθερου χώρου μεταξύ οικιστικών μονάδων.

⁵⁶⁴ Βλ. Κεφ. 4.2.

⁵⁶⁵ Βλ. Κεφ. 4.2.

⁵⁶⁶ Εύτρηση (Οικιστική μονάδα K). Στην Οικιστική μονάδα G1 στην Κρίσσα οι αρχικές διαστάσεις του οπισθόδομου δεν έχουν σωθεί.

κυρίως δωμάτιο⁵⁶⁷. Δεν έχουν εντοπισθεί σταθερές εγκαταστάσεις στο εσωτερικό του και δεν είναι γνωστή η κατασκευή των δαπέδων.

Ο δεύτερος άξονας στην Κρίσσα είναι ένα επίμηκες δωμάτιο (Δωμάτιο S), μικρότερων διαστάσεων από το κυρίως δωμάτιο (Δωμάτιο Q) (εμβαδού 32τμ), χωρίς εμφανή ίχνη επικοινωνίας, είτε με το τελευταίο, είτε με τον έξω χώρο (Εικ. 55). Το γεγονός αυτό ίσως υποδηλώνει τη χρήση του χώρου αυτού ως βοηθητικού ή αποθηκευτικού. Στην Εύτρηση, ο προθάλαμος/πρόπυλο της οικιστικής μονάδας K συνιστά το δεύτερο άξονα του κτιρίου. Και εκεί οι αρχικές διαστάσεις και η διαμόρφωση του εσωτερικού του δωματίου δεν σώζονται.

Στην Εύτρηση, όπου τα κτίρια φαίνεται να έχουν πυκνή χωροταξική οργάνωση, η οικιστική μονάδα K, είναι ταυτόχρονα σε χρήση μόνο με την Οικιστική μονάδα BB (Τύπος B2). Επίσης, στον πυκνοδομημένο οικισμό της Κρίσσας, η Οικιστική μονάδα G1, είναι ταυτόχρονα σε χρήση με την Οικιστική μονάδα G2 (Τύπος A) και την F1 (Τύπος B3).

Τα αποτελέσματα της μελέτης των αρχιτεκτονικών καταλοίπων των κτιρίων Τύπου B, επιβεβαιώνουν την παρατήρηση της Mylonas-Shear⁵⁶⁸, ότι το «τριμερές» οικιστικό μοντέλο, το οποίο απαντάται, τόσο σε ιδιωτικά κτίρια, ή σε ανακτορικά παραρτήματα στα μεγάλα ανακτορικά κέντρα⁵⁶⁹, όσο και στον πυρήνα των τριών ανακτορικών συγκροτημάτων (Μυκήνες, Πύλος, Τίρυνθα), στη νότια Ελλάδα (Πελοπόννησο), φαίνεται να υιοθετείται και στην περιοχή της Στερεάς Ελλάδας και της Θεσσαλίας, αλλά σε ως επί το πλείστον σε πιο απλές εκδοχές. Στη Στερεά Ελλάδα, η δημοφιλέστερη εκδοχή φαίνεται να είναι ο Τύπος B2, ο οποίος είναι η πιο απλή εκδοχή της «τριμερούς» οικιστικής μονάδας (διμερούς διάταξης, απουσία οπισθόδομου) και επιπλέον δεν διαθέτει οριοθετημένο υπαίθριο χώρο/αυλή. Αντιθέτως, στη Θεσσαλία, ο πιο δημοφιλής τύπος είναι ο Τύπος B1, ο οποίος διαθέτει τον «τριμερή» οικιστικό πυρήνα και σε μια περίπτωση οριοθετημένο υπαίθριο χώρο, όχι όμως στον άξονα της τριμερούς οικιστικής μονάδας. Σύμφωνα με τη χρονολόγηση των κτιρίων, ο Τύπος B φαίνεται να απαντάται με περισσότερη συχνότητα κατά την ΥΕ ΙΙΒ2 – ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο και στις δύο περιοχές.

⁵⁶⁷ Βλ. Κεφ. 4.2.

⁵⁶⁸ Mylonas-Shear 1987, 454.

⁵⁶⁹ Βλ. Κτίρια Παναγίας (Mylonas-Shear 1987), και Συνοικία Λαδεμπούρου, στην Κάτω Πόλη των Μυκηνών (Tournavitou 1995, 2006).

Στον **Τύπο Γ⁵⁷⁰**, στις **οικιστικές μονάδες ορθογώνιας κάτοψης με επάλληλα δωμάτια**, εντάσσονται **εννέα κτίρια**, με επάλληλα ανισομεγέθη δωμάτια (Πιν. 6 & 7). Τα κτίρια αυτά αναπτύσσονται είτε κατά μήκος ενός άξονα (**Τύπος Γ1**), είτε σε δύο άξονες (**Τύπος Γ2**), και δεν έχουν καμία σχέση, σε επίπεδο αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, με τον προηγούμενο τύπο (οικιστικές μονάδες Τύπου Β) των μεγαροειδών κτιρίων. Η συντριπτική πλειονότητα των κτιρίων (8/9) απαντάται στη Θεσσαλία, όπου προφανώς ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής, και μόνο μία περίπτωση στην περιοχή της Στερεάς Ελλάδας (1/9).

Στον **Τύπο Γ1** εντάσσονται **τέσσερις οικιστικές μονάδες⁵⁷¹** (Πιν. 6), η πλειονότητα των οποίων εντοπίζεται στη Θεσσαλία (3/4), ενώ μία μόνο απαντάται στη Στερεά Ελλάδα. Τα κτίρια αυτά, το εμβαδό των οποίων κυμαίνεται μεταξύ 60τμ και 104τμ, διαρθρώνονται σε ένα άξονα και σχηματίζουν ορθογώνιες επιμήκεις οικιστικές μονάδες με επάλληλα δωμάτια διαφορετικών διαστάσεων.

Αν και οι οικιστικές μονάδες αυτού του τύπου διαθέτουν ανοιχτούς, υπαίθριους χώρους (αυλή), μόνο σε μία περίπτωση, στο Βόρειο κτίριο, στο Μακρυχώρι Λάρισας, αποκαλύφθηκε οριοθετημένος αύλειος χώρος ανατολικά και κατά μήκος του κτιρίου (Εικ. 58), και όχι, όπως συνηθίζεται στις οικιστικές μονάδες του Τύπου Β, στην προέκταση του κεντρικού άξονα του κτιρίου.

Στα κτίρια αυτά, το μεγαλύτερο σε διαστάσεις δωμάτιο, με εμβαδό, το οποίο κυμαίνεται μεταξύ 20 – 40τμ, εντοπίζεται πάντα στο ένα άκρο της οικιστικής μονάδας (νότιο ή νοτιοανατολικό), και μάλλον συνιστά το κύριο δωμάτιο της οικιστικής μονάδας, ενώ η κύρια είσοδος στο κτίριο, πλάτους 0.80 – 1.5μ, βρίσκεται, στις περισσότερες περιπτώσεις, στη στενή πλευρά του μεγαλύτερου δωματίου. Σε δύο περιπτώσεις (Οικ. Μον. Κ, στο Διμήνι και Κτίριο Β στο Μήτρου) δεν εντοπίζονται σταθερές εγκαταστάσεις στο κυρίως δωμάτιο, ενώ στις άλλες δύο (Βόρειο κτίριο στο Μακρυχώρι και Οικία Α στο Διμήνι) εντοπίζονται εστίες, χαμηλά θρανία/εξέδρες, και κτιστές θήκες (Εικ. 57 & 60 αντίστοιχα). Τα υπόλοιπα δωμάτια των οικιστικών αυτών μονάδων αποτελούν δευτερεύοντες αποθηκευτικούς χώρους, όπου συνήθως δεν εντοπίζονται κτιστές εγκαταστάσεις, με εξαίρεση την Οικία Α στο Διμήνι όπου

⁵⁷⁰ Βλ. Κεφάλαιο 4.3.

⁵⁷¹ **Στερεά Ελλάδα: Μήτρου (Κτίριο Β). Θεσσαλία: Μακρυχώρι (Βόρειο Κτίριο), Διμήνι (Οικία Α και Οικία Κ).**

εντοπίζονται δύο στο εσωτερικό του Δωματίου μια λιθόκτιστη εξέδρα και μια ορθογώνια εστία.

Τα κτίρια του τύπου αυτού, όπως και τα περισσότερα κτίρια των άλλων τύπων, διαθέτουν δάπεδα από πατημένο χώμα, ή από πατημένο πηλό. Κατώφλι της κυρίας εισόδου εντοπίστηκε μόνο στην Οικία Α, στο Διμήνι, πλάτους 1.5μ, κατασκευασμένο από λίθους. Το πλάτος της κύριας εισόδου των υπόλοιπων κτιρίων κυμαίνεται μεταξύ 1 – 1.5μ.

Τα κτίρια αυτού του τύπου, εντοπίζονται συνήθως είτε κατά μόνας⁵⁷², είτε σε πυκνοδομημένα τμήματα οικισμών⁵⁷³. Τα κτίρια αυτού του τύπου, στον οικισμό του Διμηνίου, συνυπάρχουν με κτίρια του Τύπου Β και Γ⁵⁷⁴.

Στον **Τύπο Γ2** εντάσσονται **πέντε οικιστικές μονάδες**⁵⁷⁵ (Πιν. 7), οι οποίες εντοπίζονται μόνο στη Θεσσαλία (5/5). Τα κτίρια αυτού του τύπου είναι παρόμοιων ή λίγο μεγαλύτερων διαστάσεων από τα κτίρια του Τύπου Γ1⁵⁷⁶, με εμβαδό που κυμαίνεται μεταξύ 38.05 - 171τμ, και με επάλληλα ανισομεγέθη δωμάτια, τα οποία αναπτύσσονται κατά μήκος δύο ή περισσότερων παράλληλων αξόνων. Οι οικιστικές μονάδες αυτού του τύπου διαθέτουν συνήθως περισσότερους από έναν χώρους στον κάθε άξονα, και ποικιλία στα μεγέθη των δωματίων (εμβαδού: 2.15 – 20τμ). Όπως και στην συντριπτική πλειονότητα των οικιστικών μονάδων, οι υπαίθριοι χώροι που συνδέονται με τα κτίρια αυτά, αποτελούν τμήμα του ελεύθερου χώρου μεταξύ οικιστικών μονάδων.

Το κυρίως δωμάτιο των οικιστικών μονάδων του Τύπου Γ2, το εμβαδό του οποίου κυμαίνεται από 5.45 – 42.90τμ, είναι κατά πάσα πιθανότητα, ο μεγαλύτερος χώρος/δωμάτιο του κτιρίου. Με εξαίρεση την Οικιστική μονάδα Α, στα Πευκάκια, στο εσωτερικό του κυρίως δωματίου της οποίας (Δωμάτιο 5) εντοπίστηκε κεντρική, κυκλική εστία, στα άλλα κτίρια του τύπου αυτού δεν έχουν εντοπισθεί σταθερές κατασκευές κανενός τύπου. Το κυρίως δωμάτιο επικοινωνεί απευθείας με το

⁵⁷² Μήτρου (Κτίριο Β).

⁵⁷³ Μακρυχώρι (Βόρειο Κτίριο), Διμήνι (Οικία Α και Οικία Κ).

⁵⁷⁴ Για παράδειγμα, η οικιστική μονάδα Α (ΥΕ ΙΙΒ2 φάση, Τύπος Γ1) συνυπάρχει ταυτόχρονα με το Νότιο Μέγαρο (Τύπος Β1), το Βόρειο Μέγαρο (Τύπος Β2) και το Μέγαρο Α (Τύπος Β3).

⁵⁷⁵ **Θεσσαλία: Διμήνι [Οικία Κ (ΥΕ ΙΙΒ2 φάση), Βόρεια Οικία, Νότια Οικία, Οικία Ζ], Πευκάκια (Οικιστική μονάδα Α).**

⁵⁷⁶ Εμβαδό κτιρίων του Τύπου Γ2: 38.05 - 171τμ.

εξωτερικό του κτιρίου⁵⁷⁷ στις οικιστικές μονάδες του Διμηνίου⁵⁷⁸ (Οικία Ζ, Οικία Κ, Βόρεια και Νότια Οικία) (Εικ. 65, 62, 68 και 67 αντίστοιχα), ενώ στην Οικιστική μονάδα Α (Πευκάκια), παρεμβάλλεται ένα δωμάτιο/προθάλαμος (Δωμάτιο 1), το οποίο οδηγεί σε αντίστοιχο δωμάτιο (Δωμάτιο 4) στον δεύτερο ,παράλληλο άξονα του κτιρίου (Εικ. 69), στοιχείο που ενισχύει την ιδιωτικότητα του κυρίως δωματίου και περιορίζει την προσβασιμότητα στο τελευταίο.

Τα υπόλοιπα δωμάτια των οικιστικών μονάδων αποτελούν δευτερεύοντες αποθηκευτικούς χώρους ή άλλες οικιακού χαρακτήρα δραστηριότητες. Σε αυτά τα δωμάτια, δεν έχουν αποκαλυφθεί κτιστές εγκαταστάσεις οιονδήποτε τύπου, με μοναδική εξαίρεση την Οικιστική μονάδα Ζ στο Διμήνι (Εικ. 65), όπου εντοπίστηκε κτιστή θήκη⁵⁷⁹ (Υποσημ. Βλ. Κεφάλαιο 4).

Τα κτίρια του τύπου αυτού διαθέτουν δάπεδα από πατημένο πηλό. Κατώφλι εντοπίστηκε μόνο στην Οικιστική μονάδα Ζ (Εικ. 65), πλακόστρωτο, πλάτους 1.40μ. Το πλάτος της κύριας εισόδου των κτιρίων κυμαίνεται μεταξύ 1 – 1.85μ.

Η πλειονότητα των οικιστικών μονάδων αυτού του τύπου, εμφανίζεται σε ένα οικισμό (στο Διμήνι), είτε ανατολικά του κεντρικού μυκηναϊκού δρόμου που διασχίζει τον οικισμό, ανάμεσα σε ελεύθερους υπαίθριους χώρους, οι οποίοι βρίσκονται ανάμεσα στα κτίρια⁵⁸⁰, είτε σε πυκνοδομημένο τμήμα του οικισμού, κάτω από τον Νεολιθικό λόφο του Διμηνίου⁵⁸¹. Τέλος, εντοπίζονται σε ταυτόχρονη χρήση με οικιστικές μονάδες του Τύπου Β⁵⁸² και Ε⁵⁸³.

Στον **Τύπο Δ**⁵⁸⁴(Πιν. 8), στις **σύνθετες οικιστικές μονάδες, ακανόνιστης κάτοψης, με επάλληλα δωμάτια διατεταγμένα σε έναν ή περισσότερους μη παράλληλους άξονες**, εντάσσεται ένα μόνο κτίριο, το Κτίριο 08, στον Κύνο (Εικ. 70). Το κτίριο διαρθρώνεται σε δύο ή περισσότερους άξονες, οι οποίοι ούτε είναι παράλληλοι μεταξύ τους, ούτε σχηματίζουν ορθή γωνία. Έτσι, προκύπτει μια

⁵⁷⁷ Πλάτος των κύριων εισόδων: 1- 1.5τμ.

⁵⁷⁸ Βλ. Κεφ. 4.3.

⁵⁷⁹ Βλ. Κεφ. 4.3.

⁵⁸⁰ Διμήνι (οικιστική μονάδα Κ και Ζ).

⁵⁸¹ Διμήνι (Βόρεια και Νότια οικ. μον.).

⁵⁸² Για παράδειγμα, οι οικιστικές μονάδες Κ και Ζ (Τύπος Γ), είναι σε ταυτόχρονη χρήση με το Μέγαρο Α (Τύπος Β3).

⁵⁸³ Στον Οικισμό των Πευκακίων, η Οικιστική μονάδα Α (Τύπος Γ2) βρίσκεται σε ταυτόχρονη χρήση με την Οικιστική μονάδα Β (Τύπος Ε), ενώ δεν έχουν εντοπισθεί άλλες οικιστικές μονάδες.

⁵⁸⁴ Βλ. Κεφ. 4.4.

ακανόνιστη κάτοψη, στην οποία διαπιστώνεται άτακτη και επάλληλη παράθεση/προσθήκη χώρων. Είναι πιθανό, η τάση αυτή να συνδέεται με άγνωστους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες. Ο τύπος αυτός κτιρίου είναι εξαιρετικά σπάνιος στην ηπειρωτική Ελλάδα, και δεν υπάρχουν ακριβή παράλληλα στον μυκηναϊκό νότο.

Το κυρίως δωμάτιο, είναι ο μεγαλύτερος σε διαστάσεις χώρος⁵⁸⁵ του κτιρίου και δεν έχει απευθείας είσοδο από το εξωτερικό του κτιρίου. Η είσοδος στο κτίριο πραγματοποιείται διαμέσου δύο ημι-υπαίθριων προθαλάμων, χωρίς να εντοπίζεται θυραίο άνοιγμα. Περιμετρικά του κυρίως δωματίου διατάσσονται οι υπόλοιποι χώροι αποθηκευτικού χαρακτήρα, στους οποίους εκτελούνται και τροφοπαρασκευαστικές δραστηριότητες.

Το πλάτος της κύριας εισόδου, εάν υποθέσουμε ότι βρίσκεται στο σημείο που το Δωμάτιο ΧΛ' επικοινωνεί με το ΧΛΑ', είναι 3μ. Εσωτερικές σταθερές κατασκευές δεν εντοπίστηκαν.

Το κτίριο αυτό εντοπίζεται σε ένα πυκνοδομημένο οικισμό, ταυτόχρονα με το Κτίριο 09 (Τύπος Β2)⁵⁸⁶.

Στον **Τύπο Ε**, στις **οικιστικές μονάδες με ασαφή κάτοψη** (Πιν. 9) περιλαμβάνεται ένα μόνο κτίριο, η Οικία Β, στα Πευκάκια Βόλου⁵⁸⁷, από το οποίο έχει αποκαλυφθεί μόνο ένα δωμάτιο και τμήμα ενός δεύτερου δωματίου⁵⁸⁸. Η οικιστική μονάδα (Εικ. 71), διαθέτει είσοδο στην βορειοδυτική γωνία, όπου εντοπίστηκε κτιστό κατώφλι, και η οποία οδηγεί σε ένα μικρό διάδρομο, ο οποίος με τη σειρά του, οδηγεί σε δύο πιθανώς δωμάτια προς ανατολάς. Το κτίριο, στο εσωτερικό του οποίου δεν σώζονται κτιστές κατασκευές/εγκαταστάσεις, διαθέτει δάπεδα από πατημένο χώμα.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί, ότι **κανένας αρχιτεκτονικός τύπος κτιρίου, με εξαίρεση πιθανώς τα μονόχωρα κτίρια, δεν απαντάται, στην υπό εξέταση περιοχή, στην πλήρη του μορφή**. Είναι επίσης εμφανές ότι, η πλέον διαγνωστική οικιστική παράδοση στην ηπειρωτική Ελλάδα, η

⁵⁸⁵ Εμβαδό κυρίως δωματίου: 38τμ περίπου.

⁵⁸⁶ Βλ. Κεφ. 4.2.

⁵⁸⁷ Στον Οικισμό των Πευκακίων, η Οικιστική μονάδα Β (Τύπος Ε) βρίσκεται σε ταυτόχρονη χρήση με την Οικιστική μονάδα Β (Τύπος Γ2), ενώ δεν έχουν εντοπισθεί άλλες οικιστικές μονάδες.

⁵⁸⁸ Το «Ανάκτορον» στη θέση Κάστρο-Παλαιών δεν μπορεί να συμπεριληφθεί καν σε αυτή την ομάδα, διότι δεν σώζει τις πλήρεις διαστάσεις έστω ενός δωματίου.

τριμερής οικιστική μονάδα, όπως τα κτίρια Τύπου Β, η οποία αποτέλεσε το πρότυπο για την δημιουργία της ανακτορικής αρχιτεκτονικής εκδοχής, υιοθετείται με ενθουσιασμό, τόσο στη Στερεά Ελλάδα, όσο και στην Θεσσαλία, καθ' όλη την διάρκεια της ώριμης Μυκηναϊκής περιόδου (ΥΕ ΙΙΑ-ΥΕ ΙΙΓ, 140ς – 12^{ος} αι. π.Χ.), όταν συνιστά τον πλέον δημοφιλή αρχιτεκτονικό τύπο (**22/40 – 55% του συνόλου**). Τα ποσοστά αυτά έρχονται σε αντίθεση με την κατάσταση στα μεγάλα ανακτορικά κέντρα της Νότιας Ελλάδας, και ειδικότερα τις Μυκήνες.⁵⁸⁹ Αξίζει να σημειωθεί παρ' όλα αυτά, ότι σε μικρότερους, μη ανακτορικούς οικισμούς της Νότιας Ελλάδας, κτίρια Τύπου Β είναι αρκετά δημοφιλή σε ποσοστό **70%** του συνόλου. Ειδικότερα, απαντώνται συχνότερα οικιστικές μονάδες του Τύπου Β1⁵⁹⁰ και λιγότερο του Τύπου Β2⁵⁹¹, όπως επίσης και των πιο σύνθετων τύπων (Τύπος Β3⁵⁹² και Β4⁵⁹³). Αξίζει να τονιστεί ότι τα κτίρια του Τύπου Γ δεν εντοπίζονται καθόλου στους οικισμούς της Πελοποννήσου, σε αντίθεση με τη Θεσσαλία, όπου οι οικιστικές μονάδες του Τύπου Γ φαίνεται να είναι το ίδιο δημοφιλείς.

Στη Στερεά Ελλάδα τα κτίρια **Τύπου Β** (και ειδικά του Τύπου Β2) συνιστούν ποσοστό της τάξης του **59.09% του συνόλου (13/22)**, ενώ στη Θεσσαλία ανέρχονται σε ποσοστό της τάξης του **40.90% του συνόλου** των κτιρίων (**9/22**), τόσο σε μεγάλα αστικά κέντρα, όπως το Διμήνι⁵⁹⁴ όσο και σε μικρότερους οικισμούς. Η πιο δημοφιλής υποκατηγορία, είναι τα κτίρια Τύπου Β2, τα οποία απαντώνται κυρίως στη Στερεά Ελλάδα (6/9), κατά μόνος, σε μικρούς οικισμούς. Στην Θεσσαλία, αν και τα κτίρια του τύπου αυτού είναι πολύ λιγότερα (3/9), εντοπίζονται σε ένα μόνο οικισμό, στο Διμήνι, και μάλιστα στην κατά πάσα πιθανότητα, πιο προνομιούχα περιοχή του οικισμού, δυτικά του δρόμου, στοιχείο που ενισχύει την άποψη ότι το Διμήνι είχε στενές επαφές με τα κέντρα της νότιας Ελλάδας, τουλάχιστον κατά την ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο.

⁵⁸⁹ Tournavitou 2018, Heidelberg (Υπό δημοσίευση).

⁵⁹⁰ Αρκετά παραδείγματα εντοπίζονται στους οικισμούς: Κοράκου (Κτίρια L, M), στην Τίρυνθα (Οικία F1, Μέγαρο W) (Darque 2005, plans 3, 4, 59 & 62).

⁵⁹¹ Μερικά παραδείγματα εντοπίζονται στον οικισμό της Τίρυνθας (Οικία F2 & Κτίριο 88). (Darque 2005, plans 3, 4, 59 & 62).

⁵⁹² Όπως για παράδειγμα, η Οικία Ι στην Παναγία και το Κτίριο Δ, στην Πρόσυμνα (Mylona-Shear 1968, 459-460).

⁵⁹³ Μερικά παραδείγματα εντοπίζονται στους οικισμούς: Τίρυνθα (Κτίριο 106 και 127) και στα Νιχώρια (Κτίριο IV-3) (Darque 2005, plans 84, 86 & 106),

⁵⁹⁴ Στο Διμήνι, τα κτίρια του Τύπου Β εντοπίζονται δυτικά του δρόμου που διασχίζει τον οικισμό [Tournavitou 2018 Heidelberg (Υπό δημοσίευση)].

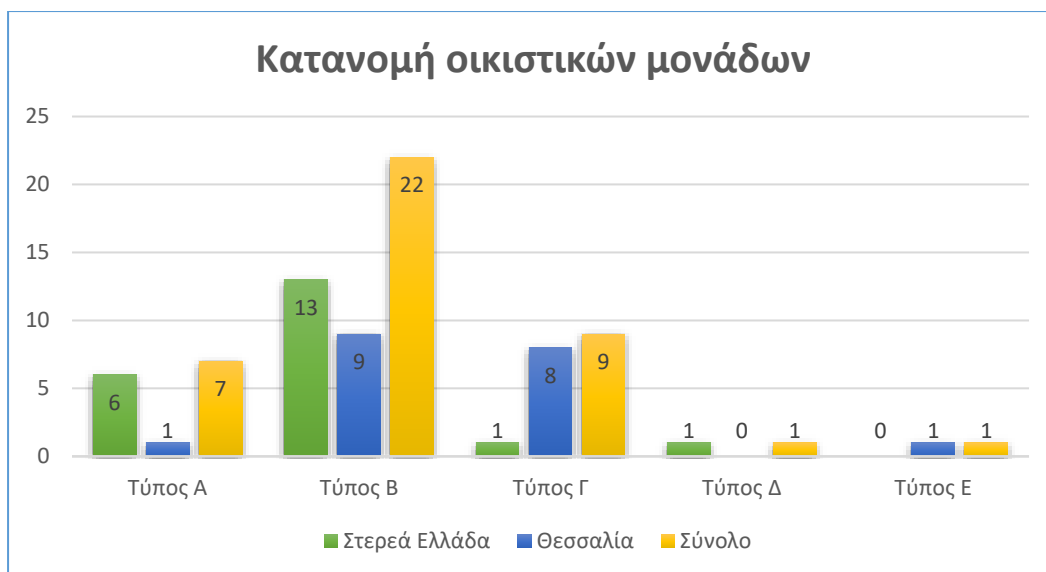
Το οικιστικό πρότυπο των επάλληλων δωματίων σε ένα ή περισσότερους άξονες - καθώς και οι παραλλαγές του (**Κτίρια Τύπου Γ**) – ένα πρότυπο που δεν έχει καμία σχέση με το μεγαροειδές πρότυπο, συνιστά την δεύτερη σε προτίμηση ομάδα κτιρίων στην υπό εξέταση περιοχή (**9/39 – 23,07% του συνόλου**), Σε αντίθεση με την κατάσταση στη Στερεά Ελλάδα και Θεσσαλία, αυτός ο τύπος κτιρίου μοιάζει να είναι εξαιρετικά δημοφιλής στα μεγάλα ανακτορικά κέντρα της Πελοποννήσου⁵⁹⁵. Αυτός ο τύπος κτιρίου, ο οποίος είναι εξαιρετικά δημοφιλής στην περιοχή της Θεσσαλίας (**88.88% - 8/9 του συνόλου**), τόσο στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως και σε μικρότερους οικισμούς, στη Στερεά Ελλάδα δεν ξεπερνά το 12% του συνόλου των ιδιωτικών κτιριακών μονάδων (**11.11% - 1/9 του συνόλου**). Είναι πιθανό ότι σε αυτές τις οικιστικές μονάδες, οι παράγοντες που επηρεάζουν την συγκεκριμένη αρχιτεκτονική επιλογή και τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό, σχετίζονται, είτε με την διαθεσιμότητα του χώρου και το μέγεθος της ιδιοκτησίας, ή/και με τη γεωμορφολογία του εδάφους⁵⁹⁶, είτε με άλλους «αόρατους», αρχιτεκτονικά, κοινωνικοπολιτικούς παράγοντες, η ανάγνωση των οποίων καθίσταται στην προϊστορική περίοδο, δύσκολο εγχείρημα, εξαιτίας και της απουσίας γραπτών πηγών.

Τέλος, όσον αφορά τον **Τύπο Δ**, εκπροσωπείται από ένα μόνο κτίριο, το οποίο εντοπίστηκε στη Στερεά Ελλάδα. Ο τύπος αυτός είναι εξαιρετικά σπάνιος στην ηπειρωτική Ελλάδα, και δεν υπάρχουν ακριβή παράλληλα στον μυκηναϊκό νότο.

Σε γενικές γραμμές, φαίνεται ότι στη Στερεά Ελλάδα, επικρατούν τα μεγαροειδή κτίρια Τύπου Β (Πίνακας 1), και ακολουθούν τα μονόχωρα κτίρια Τύπου Α, ενώ τα κτίρια των άλλων δύο τύπων (Τύπος Γ & Δ), αντιπροσωπεύονται από μόνο μία οικιστική μονάδα σε κάθε περίπτωση. Σε αντίθεση με τη Στερεά Ελλάδα, στη Θεσσαλία, κτίρια Τύπου Β και Γ απαντώνται σχεδόν το ίδιο συχνά (Πίνακας 1), και ακολουθεί η μία οικιστική μονάδα Τύπου Α. Κτίρια τύπου Δ δεν απαντώνται σε κανένα οικισμό.

⁵⁹⁵ Tournavitou 2018 Heidelberg (Υπό δημοσίευση)].

⁵⁹⁶ Tournavitou 2018, Heidelberg (Υπό δημοσίευση).

Διαπιστώνεται επίσης, ότι οι ιδιωτικές, αστικές οικιστικές μονάδες στη Στερεά Ελλάδα και τη Θεσσαλία είναι γενικά μικρών έως μέτριων διαστάσεων⁵⁹⁷, και με μικρό αριθμό δωματίων (1-9), με εξαίρεση το ‘Μέγαρο Α’ στο Διμήνι, το οποίο κατά την ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο διέθετε 14 χώρους/δωμάτια, συμπεριλαμβανομένης και της υπαίθριας αυλής.

Όσον αφορά τη διαρρύθμιση των χώρων, κυρίαρχη τάση σε όλες τις υπό διερεύνηση οικιστικές μονάδες, φαίνεται να αποτελεί η ύπαρξη ενός κυρίως χώρου/δωματίου, το οποίο εντοπίζεται στο βάθος του κτιρίου (Κτίρια Τύπου Β) και στην άκρη του κτιρίου (Κτίρια Τύπου Γ), το οποίο αποτελεί το κύριο δωμάτιο/χώρο στο οποίο δραστηριοποιούνται, ζούν και εργάζονται οι ένοικοι της οικιστικής μονάδας. Το δωμάτιο αυτό είναι συνήθως ο μεγαλύτερος σε εμβαδό στεγασμένος χώρος του κτιρίου⁵⁹⁸, ο οποίος, στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων, δεν διαθέτει απευθείας πρόσβαση στο εξωτερικό του κτιρίου, προφανώς για λόγους που συνδέονται με την ιδιωτικότητα και την προστασία των ενοίκων, παρά την ύπαρξη κεντρικών θυραίων ανοιγμάτων.

Η πρόσβαση στον χώρο αυτό, μέσω ενός ημιυπαίθριου χώρου ή ενός προθαλάμου στα κτίρια Τύπου Β, μάλλον ενισχύει τον έλεγχο της πρόσβασης στο

⁵⁹⁷ Το εμβαδό των κτιρίων κυμαίνεται από 5τμ (Κτίριο Α, στην Κίρρα) έως 274τμ [Μέγαρο Α’ (ΥΕΙΙΒ2), στο Διμήνι].

⁵⁹⁸ Το εμβαδό του κυρίως δωματίου -συμπεριλαμβανομένων και των οικιστικών μονάδων του Τύπου Α - κυμαίνεται από 4.95τμ έως 56.25τμ.

κυρίως δωμάτιο και το κτίριο εν γένει. Αντιθέτως, η απευθείας πρόσβαση στον χώρο αυτό από το εξωτερικό χώρο του κτιρίου στα κτίρια του Τύπου Γ, υποδηλώνει ίσως την επιθυμία για λιγότερο έλεγχο και άμεση προσβασιμότητα και ‘επικοινωνία’ του κτιρίου με την υπόλοιπη κοινότητα. Εξαίρεση αποτελεί η οικιστική μονάδα Α στα Πευκάκια, στην οποία η πρόσβαση στον κυρίως χώρο πραγματοποιείται διαμέσου ενός δωματίου/προθάλαμος (Δωμάτιο 1), το οποίο οδηγεί σε αντίστοιχο δωμάτιο (Δωμάτιο 4) στον δεύτερο, παράλληλο άξονα του κτιρίου.

Στις οικιστικές μονάδες του Τύπου Β, ο εντοπισμός του κυρίως χώρου του κτιρίου, ακόμα και στα κτίρια με περισσότερους από ένα άξονες, είναι ξεκάθαρος, εξαιτίας του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού της «τριμερούς» οικιστικής μονάδας. Στις οικιστικές μονάδες Τύπου Γ, η ταυτοποίηση του κυρίως δωματίου είναι σχετικά εύκολη, ιδιαίτερα στα κτίρια Τύπου Γ1, καθώς διατάσσονται σε ένα άξονα, και διαθέτουν συνήθως ένα μεγάλο κυρίως χώρο, στον οποίο επιπλέον εντοπίζονται, σε κάποιες περιπτώσεις, είτε μια εστία, είτε άλλες σταθερές κατασκευές οικιακού χαρακτήρα (εξέδρες/θρανία, θήκες). Εξαίρεση αποτελεί το Βόρειο κτίριο στο Μακρυχώρι Λάρισας, όπου στην τελευταία φάση κατοίκησης, μετά την προσθήκη του νοτιότερου και μεγαλύτερου Δωματίου 1, δεν είναι σαφές εάν το τελευταίο αντικατέστησε το Δωμάτιο 2 σαν κυρίως δωμάτιο.

Στις οικιστικές μονάδες του Τύπου Γ2, η ταυτοποίηση του κυρίως δωματίου είναι δυσκολότερη, εξαιτίας της ύπαρξης πολλών μεγάλων και ισομεγεθών δωματίων. Για παράδειγμα, στην Οικία Κ στο Διμήνι, κατά την ΥΕ ΙΙΙΓ φάση, όταν προστίθεται το Δωμάτιο 1, δεν είναι σαφές εάν πρόκειται για το κυρίως δωμάτιο του κτιρίου, ή εάν το Δωμάτιο 2, συνεχίζει να αποτελεί το κυρίως χώρο του συγκροτήματος, καθώς δεν αποκαλύφθηκαν σταθερές κατασκευές (εστία, εξέδρες/θρανία, θήκες), σε κανένα από τα δύο δωμάτια. Επιπλέον, κανένα από τα δύο δωμάτια, δεν διαθέτει επιμελημένο δάπεδο ή επιχρισμένους τοίχους, που να το διαφοροποιεί από το άλλο. Στο Κτίριο 08, στο Κύνο, το οποίο αποτελεί το μοναδικό παράδειγμα του Τύπου Δ, το κυρίως δωμάτιο (ΧΛΕ’), εντοπίζεται, σύμφωνα με τον ανασκαφέα, βάση των ευρημάτων.

Οι οικιστικές μονάδες στην υπό εξέταση περιοχή, αν και χαρακτηρίζονται από απουσία σύνθετων κατασκευαστικών τεχνικών (μονολιθικά κατώφλια, διακοσμημένα δάπεδα και τοιχογραφίες), η τοιχοδομία τους συνάδει με το ευρύτερο μυκηναϊκό

οικιστικό ιδίωμα, τόσο στη Θεσσαλία, όσο στη Στερεά Ελλάδα και τη Πελοπόννησο⁵⁹⁹. Η χρήση ξυλοδεσιάς στο εσωτερικό των υπό εξέταση οικιστικών μονάδων στη Θεσσαλία και στη Στερεά Ελλάδα δεν τεκμηριώνεται⁶⁰⁰. Ο εντοπισμός πηλών με αποτυπώματα ξύλων στο Βόρειο κτίριο στο Μακρυχώρι και στο Μέγαρο Α στο Διμήνι, τεκμηριώνει πιθανώς την χρήση ξύλου και πηλού στην κατασκευή της στέγης, ενώ η απουσία κεράμων συνάδει με την κατάσταση στους άλλους μυκηναϊκούς οικισμούς τόσο στη Θεσσαλία, όσο και στη Στερεά Ελλάδα⁶⁰¹. Επιχρισμένοι τοίχοι, στη συγκεκριμένη περίπτωση με ασβεστοκονίαμα, αλλά χωρίς κανενός είδους διακόσμηση, εντοπίζονται μόνο στους χώρους 10, 6, 8, 1, 3 και 9 στο Μέγαρο Α, στο Διμήνι.

Η ύπαρξη κάθετων στηριγμάτων/κίωνων της οροφής στο στεγασμένο τμήμα των οικιστικών μονάδων τεκμηριώνεται με την ύπαρξη λίθινων πλακοειδών βάσεων κίωνων - είτε κατά μόνας, είτε σε ζευγάρι των δύο - οι οποίες εντοπίζονται είτε στο κέντρο του κυρίως δωματίου του κτιρίου, στον κεντρικό επιμήκη άξονα, είτε στην πρόσοψη του πρόπυλων (κτίρια Τύπου Β)⁶⁰². Η στέγη των ημιυπαίθριων πρόπυλων, όπου αυτά σώζονται, προφανώς στηρίζεται είτε σε κάθετα στηρίγματα, είτε στην προέκταση των δύο πλευρικών τοίχων των κτιρίων. Βάσεις κάθετων στηριγμάτων/κίωνων έχουν εντοπισθεί επίσης σε υπαίθριο χώρο/αυλή, αλλά μόνο σε μια περίπτωση, στην οριοθετημένη αυλή του Μεγάρου Α (ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδος), όπου αποκαλύφθηκαν τρεις λίθινες βάσεις για στήριξη κίωνων, οι οποίοι στήριζαν ένα στέγαστρο κατά μήκος της ανατολικής πλευράς της αυλής.

Λιθόχτιστες πασσαλοθήκες, οι οποίες τεκμηριώνουν την ύπαρξη κάθετων στηριγμάτων/πασσάλων σε στεγασμένο χώρο έχουν εντοπισθεί μόνο σε δύο

⁵⁹⁹ Darque 2005, 92, fig. 12.1, 98-99. Το ίδιο ισχύει και για την Θεσσαλία (βλ. Παλιά: Θεοχάρης 1956, 128. 1960, 50. 1961, 48, Διμήνι: Αδρύμη-Σισμάνη 1999-2001, 89, 90. 2013, 89, 90, 91, 109, 115, 159. Adrymi-Sismani 2004-2005, 13, 17, 38, 39), αλλά και για τη Στερεά Ελλάδα (Βλ.: Κρίσσα: VanEffenterre&Jannoray 1936, 129-145, Κίρρα: Jannoray & Van Effenterre 1960, 37-38, Άγιος Κοσμάς: Mylonas, 1959, 52, Κύνος: Kounouklas 2011, 80-85, 137-140).

⁶⁰⁰ Η χρήση ξυλοδεσιάς έχει τεκμηριωθεί μόνο στο Κάστρο Παλιά του Βόλου (Θεοχάρης 1956, 128-129, εικ. 1, πίν. 44β), το οποίο λόγω της αποσπασματικής κατάστασης στην οποία βρέθηκε, δεν συμπεριλαμβάνεται στη παρούσα μελέτη. Στην Στερεά Ελλάδα δεν έχει τεκμηριωθεί η χρήση ξυλοδεσιάς σε οικιστικές μονάδες της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου.

⁶⁰¹ Σύμφωνα με τη Τουρναβίτου [Τουρναβίτου 2018α, (Υπό δημοσίευση)], η απουσία κεράμων στις οικιστικές μονάδες της Ηπειρωτικής Ελλάδας, δεν τεκμηριώνει τη χρήση επίπεδων στεγών. Επίσης βλ. Darque 2005, 125-126.

⁶⁰² Παραδείγματα: Οικιστική μονάδα στον Άγιο Ηλία (Σχηματάρι), Οικιστική μονάδα Ε2 (Κρίσσα), Οικιστική μονάδα F1 και F2 (Κρίσσα), Οικιστική μονάδα Σ και Τ (Άγιος Κοσμάς), Κτίριο 08 (Κύνος), Βόρειο Μέγαρο (Διμήνι).

περιπτώσεις [Οικία Κ (ΥΕ ΙΙΒ2 φάση) και Μεγαροειδές κτίριο, Διμήνι]⁶⁰³. Στην Οικία Κ (Εικ. 62), η ύπαρξη πασσαλοθήκης στο κέντρο του δωματίου, πιθανώς συνδέεται με τη στήριξη της οροφής του κτιρίου, ενώ στο Μεγαροειδές κτίριο (Εικ.45), οι δύο πασσαλοθήκες δεν φαίνεται να συνδέονται με την καθαυτό στέγαση του κτιρίου, αλλά με τη πιθανή στήριξη ξύλινης κλίμακας, η οποία οδηγούσε σε πατάρι. Λιθόχτιστες πασσαλοθήκες έχουν εντοπισθεί μονό σε έναν υπαίθριο χώρο, στο Βόρειο Κτίριο στο Μακρυχώρι (Εικ. 58), όπου αποκαλύφθηκαν δύο πασσαλοθήκες με λίθινη επένδυση, για στήριξη ξύλινων πασσάλων πρόχειρου στεγάστρου στην περιοχή ανάμεσα των δύο λιθόχτιστων κατασκευών, οι οποίες αποκαλύφθηκαν κατά μήκος του ανατολικού εξωτερικού τοίχου του κτιρίου⁶⁰⁴.

Τα δάπεδα των οικιστικών μονάδων, όπου εντοπίζονται, αποτελούνται συνήθως από πατημένο χώμα ή πηλό. Εξαίρεση αποτελούν οι χώροι 10, 7, 6, 8, 1, 3 και 9 του Μεγάρου Α, στο Διμήνι (ΥΕ ΙΙΒ2 φάση), όπου αποκαλύφθηκε δάπεδο από λευκό ασβεστοκονίαμα, και τα Δωμάτια 1 και 3, στο Μακρυχώρι (Βόρειο κτίριο), όπου εντοπίστηκε τμήμα λιθόστρωτης/πλακόστρωτης επιφάνειας δαπέδου.

Στις υπό εξέταση οικιστικές μονάδες απαντώνται τρεις τύποι σταθερών εγκαταστάσεων: εστίες, χαμηλές εξέδρες/πλατφόρμες/έδρανα και κτιστές αποθηκευτικές κατασκευές/θήκες⁶⁰⁵.

Στα κτίρια των υπό εξέταση περιοχών εντοπίστηκαν δώδεκα οικιακές εστίες⁶⁰⁶, οι οποίες χρησιμοποιούνται, προφανώς για τη θέρμανση των χώρων, ή/και για τροφοπαρασκευαστικές διαδικασίες και ενίοτε και άλλες βιοτεχνικές δραστηριότητες των ενοίκων⁶⁰⁷. Εστίες έχουν εντοπισθεί κυρίως στη Θεσσαλία (**58.33 % - 7/12 του συνόλου**), και σε μικρότερο αριθμό στη Στερεά Ελλάδα (**33.33 % - 4/12 του συνόλου**), σε κτίρια Τύπου Α, Β1, Β2, Β4 και Γ1. Διακρίνονται τρεις τύποι εστιών, ακανόνιστου, κυκλικού και ορθογώνιου σχήματος, όλες κατασκευασμένες από επάλληλες στρώσεις πηλού⁶⁰⁸. Οι ορθογώνιες εστίες κυμαίνονται μεταξύ 0.70 – 2μ σε μήκος και 0.60 - 1.40μ σε πλάτος, ενώ οι κυκλικές,

⁶⁰³ Βλ. Κεφ. 4.2.

⁶⁰⁴ Βλ. Κεφ. 4.3.

⁶⁰⁵ Τουρναβίτου 2018α (Υπό δημοσίευση).

⁶⁰⁶ Εντοπίστηκαν 12 εστίες συνολικά στις θέσεις: Διμήνι (Μέγαρο Α, Νότιο Μέγαρο, Βόρεια Οικία της ΥΕ ΙΙΓ πρώιμης φάσης, Οικ. μον. Α, Οικ. μον. ΔΕΖ), Εύτρηση (Οικ. μον. Κ, ΒΒ & V) και Κρίσσα (Οικ. μον. F2).

⁶⁰⁷ Μικρής κλίμακας μεταλλουργικές δραστηριότητες στο Νότιο Μέγαρο, Διμήνι (Βλ. Κεφ. 4.2).

⁶⁰⁸ Σε μια μόνο περίπτωση, στο κυρίως δωμάτιο του Νοτίου Μεγάρου (Διμήνι) εντοπίστηκε ορθογώνια εστία με πηλίνα κάθετα χωρίσματα και μια χαμηλή πλατφόρμα περιμετρικά (Βλ. Κεφ. 4.2).

οι οποίες είναι μικρότερες, κυμαίνονται μεταξύ 0.40 – 1μ σε διάμετρο. Οι κατασκευές αυτές, εντοπίζονται, ως επί το πλείστον, στο κέντρο των κυρίως δωματίων των κτιρίων⁶⁰⁹, είτε σε επαφή με κάποιο τοίχο στον οπισθόδομο του κεντρικού πυρήνα των κτιρίων⁶¹⁰, ή ακόμα και σε δευτερεύοντες χώρους/δωμάτια⁶¹¹.

Τα χαμηλά λιθόχτιστα και πλακόστρωτα θρανία/εξέδρες χρησιμοποιούνται πιθανώς ως χώροι/επιφάνειες εργασίας ή/και ύπνου⁶¹² (ανάλογα το μέγεθος), και το σχήμα τους είναι συνήθως ορθογώνιο. Οι κατασκευές αυτές, οι οποίες απαντώνται κυρίως τη Θεσσαλία (**80 % - 4/5 του συνόλου**), και σε μικρότερο αριθμό στη Στερεά Ελλάδα (**20 % - 1/5 του συνόλου**), εντοπίζονται, τόσο σε στεγασμένους, όσο και σε υπαίθριους χώρους, σε κτίρια Τύπου Α, Β1, Β2, Β4 και Γ1. Οι διαστάσεις τους κυμαίνονται μεταξύ 1 - 1.20μ πλάτος, 0.94 – 2μ μήκος και 0.10 – 0.13μ ύψος. Τέτοιου τύπου σταθερές κατασκευές σε υπαίθριο χώρο εντοπίστηκαν μόνο στο Μακρυχώρι (Βόρειο Κτίριο), και συγκεκριμένα στον οριοθετημένο υπαίθριο αύλειο χώρο ανατολικά και κατά μήκος του κτιρίου (Εικ. 58)⁶¹³. Στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων, χαμηλά λιθόχτιστα θρανία απαντώνται σε στεγασμένους χώρους των κτιρίων και ειδικότερα στον κυρίως χώρο του κτιρίου⁶¹⁴.

Οι υπόσκαφες λιθόχτιστες θήκες αποθηκευτικού χαρακτήρα, συνήθως σε γωνίες δωματίων, απαντώνται κυρίως τη Θεσσαλία (**83.3 % - 5/6 του συνόλου**), και σπανίως στη Στερεά Ελλάδα (**11.11 % - 1/6 του συνόλου**)⁶¹⁵, σε κτίρια Τύπου Α, Β και Γ. Διακρίνονται δύο τύποι κτιστών αποθηκευτικών θηκών, ορθογώνιου και

⁶⁰⁹ Κεντρικές εστίες εντοπίστηκαν στα κτίρια: Μέγαρο Α, Διμήνι (ΥΕ ΙΙΒ2: κυρίως δωμάτιο, ΥΕ ΙΙΓ πρώτη: προθάλαμος, κυρίως δωμάτιο), Νότιο Μέγαρο, Διμήνι (κυρίως δωμάτιο), Οικ. μον. ΒΒ, Εύτρηση (κυρίως δωμάτιο), Οικ. μον. F2, Κρίσσα (κυρίως δωμάτιο). Αξίζει να σημειωθεί ότι, μόνο σε δύο περιπτώσεις, έχουμε ταυτόχρονη ύπαρξη εστιών και στο κυρίως δωμάτιο και σε δευτερεύοντα χώρο και μόνο στον Διμήνι: στην Οικιστική μονάδα Α (Βλ. Κεφ. 4.3) και στην επανακατοίκηση κατά την ΥΕ ΙΙΓ πρώτη περίοδο του Μεγάρου Α (Βλ. Κεφ. 4.2).

⁶¹⁰ Σε μια μόνο περίπτωση, εντοπίζεται σε επαφή με τον βόρειο τοίχο του οπισθόδομου του Μεγάρου Α κατά την ΥΕ ΙΙΓ περίοδο.

⁶¹¹ Παραδείγματα εστιών σε δευτερεύοντες χώρους, έχουν εντοπισθεί: Διμήνι [Οικ. Μον. ΖΕΔ: Δωμάτιο Δ & Οικ. μον. Α (ΥΕ ΙΙΒ2 φάση): Δωμάτιο 2], Εύτρηση (Οικ. μον. V: Δωμάτιο 1)

⁶¹² Εντοπίστηκαν πέντε συνολικά στις θέσεις: Εύτρηση (Οικιστική μονάδα V), Διμήνι (Νότιο Μέγαρο, Οικιστική μονάδα Α της ΥΕ ΙΙΒ2 φάσης), Μακρυχώρι Λάρισας (Βόρειο Κτίριο).

⁶¹³ Πρόκειται για δύο χαμηλές λιθόχτιστες κατασκευές/θρανία, οι οποίες χρησίμευαν πιθανώς ως πάγκοι εργασίας, ενώ η χρήση τους ως χώροι ύπνου σε εξωτερικό χώρο είναι μάλλον απίθανη (Βλ. Κεφ. 4.3.)

⁶¹⁴ Τέτοια παραδείγματα εντοπίστηκαν στις θέσεις: Διμήνι [Νότιο Μέγαρο, οικιστική μονάδα Α (ΥΕ ΙΙΒ2)], Εύτρηση (Οικιστική μονάδα V) (Βλ. Κεφ. 4).

⁶¹⁵ Εντοπίστηκαν έξι συνολικά θήκες, στις θέσεις: Εύτρηση (Οικιστική μονάδα Κ), Διμήνι (Οικιστική μονάδα Κ της ΥΕ ΙΙΒ2 φάσης, Οικιστική μονάδα Ζ της ΥΕ ΙΙΒ2 φάσης, στην Βόρεια οικιστική μονάδα της ΥΕ ΙΙΓ πρώτης περιόδου, και στο Μέγαρο Α της ΥΕ ΙΙΓ πρώτης περιόδου), και Μακρυχώρι (Βόρειο Κτίριο, Δωμάτιο 1).

ημικυκλικού σχήματος, η οποίες συνήθως εντοπίζονται στις γωνίες των κυρίως δωματίων των κτιρίων⁶¹⁶, ή σε δευτερεύοντες, αποθηκευτικούς χώρους/δωμάτια⁶¹⁷. Πρόκειται για σταθερές κατασκευές, οι οποίες αποτελούνται από ένα όρυγμα, ωοειδούς σχήματος, το ανώτερο τμήμα του οποίου συνήθως ορίζεται από ένα χαμηλό λιθόχτιστο τοίχιο σε σχήμα Π, οι απολήξεις του οποίου ακουμπάνε στους δύο συγκλίνοντες τοίχους του δωματίου⁶¹⁸, είτε επενδύεται εσωτερικά με αργολιθοδομή και καλύπτεται με δύο πλακοειδής λίθους⁶¹⁹. Οι διαστάσεις τους κυμαίνονται μεταξύ 0.60 – 1.80μ x 0.40 - 1.70μ, και το βάθος τους κυμαίνεται μεταξύ 0.44 – 0.64μ.

Τέλος, οι επιρροές από τα μεγάλα αστικά κέντρα του Νότου, φαίνονται ξεκάθαρα και στις δύο περιοχές, όπως επίσης αναδύονται και οι ιδιαιτερότητες της Θεσσαλικής αρχιτεκτονικής, οι οποίες δεν απαντώνται στους οικισμούς του Νότου κατά την ώριμη Μυκηναϊκή περίοδο. Οι αναδυόμενες αυτές ιδιαιτερότητες, εντοπίζονται είτε σε επίπεδο αρχιτεκτονικού σχεδιασμού -όπως είναι εμφανές στα κτίρια του Τύπου Γ, των επάλληλων δωματίων, που δεν έχουν σαν χαρακτηριστικό τον «τριμερή» οικιστικό χαρακτήρα - είτε σε επίπεδο μικρότερων αρχιτεκτονικών κατασκευών, όπως γίνεται εμφανές στις σταθερές κατασκευές αποθηκευτικού χαρακτήρα (θήκες), τις οποίες συναντάμε τόσο σε 'αστικά κέντρα' της Θεσσαλίας όσο και σε διάσπαρτους οικισμούς, όπως στο Μακρυχώρι της Λάρισας. Ωστόσο, για την καλύτερη κατανόηση της ιδιωτικής αρχιτεκτονικής τόσο στη Στερεά Ελλάδα, όσο και στη Θεσσαλία, είναι επιτακτική ανάγκη, τα παραπάνω πορίσματα της έρευνας, να ενισχυθούν με περισσότερα στοιχεία, που θα προκύψουν από μελλοντικές ανασκαφικές έρευνες.

⁶¹⁶ Τέτοια παραδείγματα εντοπίστηκαν στις θέσεις: Εύτρηση (Οικιστική μονάδα Κ), Διμήνι (Οικιστική μονάδα Κ της ΥΕΙΙΒ2 φάσης, στο Μέγαρο Α της ΥΕ ΙΙΓ πρώιμης περιόδου και στην Βόρεια οικιστική μονάδα της ΥΕ ΙΙΓ πρώιμης φάσης), Μακρυχώρι (Βόρειο Κτίριο, Δωμάτιο 1).

⁶¹⁷ Τέτοια παραδείγματα εντοπίστηκαν στις θέσεις: Διμήνι (Οικιστική μονάδα Ζ της ΥΕ ΙΙΒ2 φάσης)

⁶¹⁸ Τέτοιου είδους κατασκευαστική τεχνική συναντάμε στις αποθηκευτικές θήκες των κτιρίων του Διμηνίου της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου.

⁶¹⁹ Όπως στην λιθόχτιστη κατασκευή/θήκη στο Δωμάτιο 1 στο Βόρειο κτίριο στο Μακρυχώρι (Βλ. Κεφ. 4.3).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξενόγλωσση

- Adrimi-Sismani V., 2004-2005a. Kazanaki tholos thomb. *BSA* 50, 59-60.
- Adrymi-Sismani, V., 2004-2005b. "Le palais de Iolkos et sa Destruction", *BCH* 128-129, 1. Etudes, 1- 54.
- Andreou S., Fotidis M., Kotsakis K., 2001. Review of Aegean Prehistory V: The Neolithic and Bronze Age of Northern Greece, στο T. Cullen (επιμ.), *Aegean PrehistoryQ A Review*, (AJA Suppl. 1), Boston, 259-327.
- Batziou-Efstathiou, Anthi. 2015. The Mycenaean Settlement at Pefkakia: The Harbour of Iolkos? Tradition and Innovation in the Mycenaean Palatial Politics, Weihartner, Jörg and Florian Ruppenstein, eds. *Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-historische Klasse Denkschriften* 487; *Mykenische Studien* 34, Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Blegen, C., & Rawson, M., 1966. *The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia, I. The Buildings and their Contents*. Princeton University Press.
- Blegen, C. W., 1921. *Korakou, A prehistoric Settlement near Corinth*, Concord.
- Brown A., 1906. Excavations at Schimatari and Dilisi in Boetia, *BSA* 12, 94-95.
- Cosmopoulos, M. B., 2014. The Sanctuary of Demeter at Eleusis: The Bronze Age,. Volume I and II. *The Archaeological Society at Athens Library* 295 and 296, *Athens: The Archaeological Society at Athens, vol. I*, 71-117, 173-180.
- Christmann E., 1996. Pefkakia-Magoula. *Die Deutschen Ausgrabungen auf der Pefkakia-Magoula in Thessalien II. Die Frühe Bronzezeit (BAM 29)*, Bonn.
- Dakoronia F., 1993. Homeric towns in East Locris: Problems of identification, *HESPERIA* 62, 115-127.
- Dakoronia, F., 1996a. Earthquakes of the Late Helladic III C Period (12th century BC) at Kynos (Livanates, Central Greece), στο S. Stiros, R.E. Jones (επιμ.), *Archaeoseismology*, I.G.M.E., B.S.A., Fitch Laboratory Occasional Paper 7, 41-44.

- Dakoronia F., 1996b. Mycenaean East Lokris, στο E. De Miro, L. Godart, A. Sacconi (επιμ.), *Atti e Memorie del Secondo Congresso Internazionale di Micenologia, Roma-Napoli, 14-20 Ottobre 1991*, Roma, 1167-1173.
- Dakoronia F., 2003a. The Transition from Late Helladic III C to the Early Iron Age at Kynos, στο S. Deger-Jalkotzy, M. Zavadil (επιμ.), *LH III C Chronology and Synchronisms. Proceedings of the International workshop held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, May 7th, and 8th, 2001*, Wien, 37-51.
- Dakoronia, F., 2003b. The Transition from Late Helladic III C to the Early Iron Age at Kynos, στο S. Deger-Jalkotzy, M. Zavadil (επιμ.), *LH III C Chronology and Synchronisms. Proceedings of the International workshop held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, May 7th, and 8th, 2001*, Wien, 37-51.
- Dakoronia F., 2007. LH III C Middle Pottery Repertoire of Kynos, στο S. Deger-Jalkotzy, M. Zavadil (επιμ.), *LH III C Chronology and Synchronisms II. LH III C Middle. Proceedings of the International workshop held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, October 29th and 30th, 2004*, Wien, 119-127.
- Dakoronia F., and Kounouklas P., 2009. Kynos' Pace to the Early Iron Age. LH III C Chronology and Synchronisms III: LH III C Late and the Transition to the Early Iron Age. *Proceedings of the international workshop held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, February 23rd and 24th, 2007*, Deger-Jalkotzy, Sigrid and Anna Elisabeth Bächle, eds. *Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse Denkschriften 384, Veröffentlichungen der Mykenischen Kommission 30*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 61-76.
- Darcque, P., 1980. L'architecture domestic mycénienne, Thèse de III Cycle, École des hautes études en sciences sociales, Paris.
- Darcque, P., 2005. *L'habitat Mycénien. Formes et fonctions del 'espace bâti en Grèce continentale à la fin du II millénaire avant J.-C.* Bibliothèque des écoles Françaises d'Athènes, Athens.
- Dickinson O.T.P.K., 1994. *The Aegean Bronze Age*, Cambridge.

- Demakopoulou, K., 2005. A Mycenaean ritual vase from Trachones, Attica. *Autochthon: Papers presented to O. T. P. K. Dickinson on the occasion of his retirement, Institute of Classical Studies, University of London, 9 November 2005, Dakouri-Hild, Anastasia and Sue Sherratt, eds. BAR-IS 1432*, Oxford: Archaeopress.
- Dor H., Jannoray J., Van Effenterre H., Van Effenterre M., 1960. *Kirrha, étude de préhistoire phocidienne*, Paris, E. de Boccard.
- Feuer, B., 1983, The Northern Mycenaean Border in Thessaly, BAR 176, Oxford.
- Gale, Noel & Stos-Gale, Z., 1982. Bronze Age Copper Sources in the Mediterranean: A New Approach, στο *Science*, New York, N.Y, 467-485.
- Goldman, H., 1931. *Excavations in Eutresis in Boeotia*, Cambridge, Massachusetts.
- Hiesel, G., 1990, Späthelladische Hausarchitektur. Studien zur Architekturgeschichte des griechischen Festlandes in der späten Bronzezeit, Mainz.
- Hope-Simpson R., Dickinson O.T.P.K. 1979. *A Gazetteer of Aegean Civilization in the Bronze Age 1: The Mainland and Islands*, (SIMA 52), Göteborg.
- Jannoray J., Dor J., H. & M. Van Effenterre, 1960. *Kirra. Étude de préhistoire phocidienne*. Ecole Française d'Athènes, de Boccard, Paris.
- Jannoray J., Van Effenterre H., 1937. Fouilles de Krisa (Phocide), *BCH*, Volume 61, 1937, 299-316.
- Jannoray J., Van Effenterre H., 1938. Fouilles de Krisa (Phocide), *BCH* 62 (1938), 110-148.
- Kounouklas, P. 2011. The Late Helladic IIIC Middle-Early Protogeometric Settlements at Kynos, East Locris, Greece: Architecture, Spatial Organization, Pottery, and Function. Volume I & II, University of Bristol.
- Lerat, L., & Jannoray, J., 1936. Premières recherches sur l'acropole de Krisa (Phocidae), in *Revue Archéologique*, 8, 129-145.
- Lerat L., 1938. Fouilles de Delphes (1934-1935): Rapport préliminaire, *RA* 12 (1938), 183-227.
- Lolling H.G., 1884. Mittheilungen aus Thessalien, *AM* 9, 99-103.

- Lolling H.G., Wolters P., 1886. Das Kuppelgrab bei Dimini, *AM 11*, 435-448.
- Lolling H.G., Wolters P., 1887. Das Kuppelgrab bei Dimini, *AM 12*, 136-138.
- Maran J., 1992. Pevkakia-Magoula. *Die Deutschen Ausgrabungen auf der Pevkakia-Magoula in Thessalien III. Die Mittlere Bronzezeit I-II (BAM 30)*, Bonn.
- Milojević V., 1960. Bericht über die Ausgrabungen und Arbeiten in Thessalien im Herbst 1959, *AA 75*, 26-31.
- Mountjoy P.A., 1986. *Mycenaean Decorated Pottery. A Guide to Identification, SIMA, vol. LXXIII*, Göteborg.
- Müller S., 1992. Delphes et sa région à l'époque Mycénienne, *BCH 116*, 445-496.
- Mylonas G., 1959. *Agios Kosmas. An Early Bronze Age Settlement and Cemetery in Attica*, Princeton.
- Mylonas-Shear, 1968. *Mycenaean Domestic Architecture I-II*, Ph.D., University of Michigan.
- Mylonas-Shear, I., 1987. *The Panagia Houses at Mycenae*. The University Museum, University of Pennsylvania, Philadelphia.
- Papadimitriou, N., 2017. "Συνοίκησης in Mycenaean Times? The Political and Cultural Geography of Attica in the Second Millennium BCE." *CHS Research Bulletin 5, no. 2* (2017).
- Privitera S. Principi, 2013. Pelasgi e pescatori. L' Attica nella Tarda Età del Bronzo, στο *SATATA*, Atene-Paestum 2013.
- Sarris A. 2001. Mycenaean Dimini, Magnesia: Phase III, *Αρχαιο-Τηλεσκοπικά Νέα 4*, 11-15.
- Sarris A., Topouzi S. & Adrimi-Sismani V., 2003. Mycenaean Dimini: Integration of Geophysical Surveying and GIA, στο M. Doerr, A. Sarris (επιμ.) *The Digital Heritage of Archaeology. Computer Applications and Quantitative Methodism Archaeology. Proceedings of the CAA 2002 International Conference*, Athens, 17-23.
- Simpson, R.H., 1981, *Mycenaean Greece*, New Jersey.
- Stählin Fr., Meyer E., Heidner A 1934. *Pagasai und Demetrias. Beschreibung der Reste und Stadtschichte*, Berlin-Leipzig.

- Symeonoglou S., 1985. *The topography of Thebes from the Bronze Age to Modern Times*, Princeton.
- Touchais G. et.al.1999.Chronicles des fouilles et découverts archéologiques en Grèce en 1998, *BCH* 123, 749.
- Tournavitou, I. 1995. The 'Ivory Houses' at Mycenae. London: The British School at Athens. *BSA Supplementary Volume* 24.
- Tournavitou, I. 1999. Hearths in Non-Palatial Settlement Contexts. The LBA Period in the Peloponnese. *Betancourt, Philip P., Vassos Karageorghis, Robert Laffineur, and Wolf-Dietrich Niemeier. Eds. Meletemata: Studies in Aegean Archaeology Presented to Malcolm H. Wiener as He Enters His 65th Year. Vol. III.* Université de Liège, Histoire de l'art et archéologie de la Grèce antique; University of Texas at Austin: Programs in Aegean Scripts and Prehistory. p. 833-840.
- Tournavitou, I. 2006. A Mycenaean Building Reconsidered: The Case of the West House at Mycenae. *BSA* 101. p. 217-267.
- Tournavitou, I. (Υπό δημοσίευση). "Mycenaean Architecture and the Assimilation of the Palatial Model. A Guide to Sociopolitical Aspirations in the 14th and the 13th c BC". Διεθνές Συνέδριο με τίτλο: "Ambivalent Times – The Mycenaean Palatial Period between Splendor and Demise", Badisches Landesmuseum Karlsruhe and the Zentrum für Altertumswissenschaften (ZAW) of the University of Heidelberg, 1 - 3 Δεκεμβρίου 2018.
- Tsokas G.N., Van de Moortel A., Tsourlos P., Stampolidis A., Vargemezis G., Zahou., 2012. Geophysical Survey as an Aid to Excavation at Mitrou. A Preliminary report, *HESPERIA* 81, 383-432.
- Van Effenterre H., Jannoray J., 1937. Fouilles de Krisa (Phocide), in: *Bulletin de Correspondence hellénique, Volume 61, 1937*, 299-326.
- Van de Moortel, A. & Zachou, E. 2003-2004. 2004 Excavations at Mitrou, East Lokris. *Aegean Archaeology 7. Studies and Monographs in Mediterranean Archaeology and Civilization ser. II volume 8.* 39-48.
- Zahou E., Van de Moortel A., 2005. Excavations Launched at Mitrou. Άκουε: Newsletter of the American School of Classical Studies at Athens 53/54, 3.
- Van de Moortel, A. Zachou, E., 2006. 2004 Excavations at Mitrou, East Lokris', στο *Aegean Archaeology*, vol. 7, 2003-2004, Warsaw, 39-48.

- Van de Moortel, A. 2007. The Site of Mitrou and East Lokris in 'Homeric Times'. *Epos: Reconsidering Greek Epic and Aegean Bronze Age Archaeology. Proceedings of the 11th International Aegean Conference / 11e Rencontre égéenne internationale, Los Angeles, UCLA - The J. Paul Getty Villa, 20-23 April 2006, Morris, Sarah P. and Robert Laffineur, eds. Aegaeum 28, Liège and Austin. 243-254.*
- Van de Moortel, A., Zahou E., 2011. The Bronze Age-Iron Age transition at Mitrou in East Lokris: Evidence for continuity and discontinuity, στο *The "Dark Ages" Revisited. Acts of an International Symposium in Memory of William D. E. Coulson, University of Thessaly, Volos, 14-17 June 2007, Mazarakis Ainian, A., (επιμ.) Volume I, Volos: University of Thessaly Press, 331-347.*
- Van de Moortel A., Zahou E., 2012. Five years of archaeological excavation at the Bronze Age and Early Iron Age site of Mitrou, East Lokris (2004-2008). Preliminary results. *Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3. 2009: Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 12.3 - 15.3.2009, Μαζαράκης Αινιάν, Αλέξανδρος, ed. Volume 2: Στερεά Ελλάδα, Βόλος: Εργαστήριο Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας - Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, 1131-1146.*
- Ζάχου & Van De Moortel 2005, 448-454 Zahou & Van de Moortel, ΑΔ 60 (2005), 453-454.
- Van De Moortel, A., 2009, 'The Late Helladic III C-Protogeometric Transition at Mitrou, East Lokris', in S. Deger-Jalkotzy, A.E. Bächle (eds.), *LH III C Chronology and Synchronisms III. LH III C Late and the transition to the Early Iron Age. Proceedings of the International workshop held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, February 23th and 24th, 2007, Wien, 359-372.*
- Van de Moortel, A. & Zahou, E., 2006, 'Excavations at Mitrou, East Lokris', *Aegean Archaeology*, vol. 7, 2003-2004, Warsaw, 39-48.
- Wace, A.J.B. and Thompson, M.S., 1912, *Prehistoric Thessaly: Being Some Account of Recent Excavations and Explorations in North-Eastern Greece from Lake Kopais to the Borders of Macedonia*, Cambridge.
- Wolters P., 1889. Mychenische Vasen aus dem nordlichen Griechenland, *AM* 14, 262-270.

Ελληνική

- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 1977. Δοκιμαστική τομή στο Διμήνι, *ΑΔ* 32, Χρονικά Β1, 132-134.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 1984. Διμήνι, Οικόπεδο Ζωγράφου, *ΑΔ* 39, Χρονικά Β1, 138-140.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 1985. *ΑΔ* 40, Χρονικά, 182-184.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 1987. Διμήνι, Οικόπεδο Κατσαρού, *ΑΔ* 42, Χρονικά Β1, 245-246.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 1988. Διμήνι, Οικόπεδο Μ. Βαϊτσοπούλου, Οικόπεδο Ν. Κωτσαλή, *ΑΔ* 43, Χρονικά Β1, 238-239.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 1990. Διμήνι, Οικόπεδο Καλή, *ΑΔ* 45, Χρονικά Β1, 194-197.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 1992α. Μυκηναϊκός οικισμός στο Διμήνι, στο *Αρχαία Θεσσαλία*, Αθήνα, 72-278.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 1992β. Διμήνι, Οικόπεδο Τσακανίκα, *ΑΔ* 47, Χρονικά, 222.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 1994α. Μυκηναϊκή πόλη στο Διμήνι. Νεότερα δεδομένα για την αρχαία Ιωλκό, στο *Νεότερα Δεδομένα για την Αρχαία Ιωλκό. Πρακτικά Επιστημονικής συνάντησης*, Βόλος, 17-44.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 1994β. Ο μυκηναϊκός οικισμός Διμηνίου, στο *Θεσσαλία*, τ.Α., Αθήνα, 225-232.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 1996α. Η μυκηναϊκή πόλη στο Διμήνι. Νεότερα δεδομένα για την αρχαία Ιωλκό, στο Ε. De Miro, L. Godart, A. Saccononi (επιμ.), *Atti e Memorie* 2, Roma, 1295-1309.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 1996β. *ΑΔ* 51, Β'1 Χρονικά, 330-331.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 1999. Μυκηναϊκός κλίβανος στο Διμήνι, στο Ε. Φρούσσου (επιμ.), *ΠΜΚ* 1, Λαμία, 131-142.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 1999-2001: "Μυκηναϊκή Ιωλκός", *ΑΑΑ* 32-34, 71-100.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 2000. Οικία με Διάδρομο στην αρχαία Ιωλκό, στο *Έργο Εφορειών*, Βόλος, 279-291.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 2002. Αρχαία Ιωλκός. Μια πρώτη προσέγγιση, στο Αι. Δημόγλου (επιμ.), *Μνημεία Μαγνησίας*, Βόλος, 94-107.

- Αδρύμη-Σισμάνη Β., 2003. Μυκηναϊκή Ιωλκός, *ΑΑΑ* XXXII - XXXIV, 71-100.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. 2014. *Ιωλκός, Η Εϋκτιμένη πόλη του Ομήρου. Ένα αστικό κέντρο στον μυχό του Παγασητικού κόλπου. Το διοικητικό κέντρο, οι οικίες και το νεκροταφείο*. Βόλος.
- Αδρύμη-Σισμάνη Β, 2013. *Ο μυκηναϊκός οικισμός Διμηνίου, 1977-1997. 20 χρόνια ανασκαφών*. Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Θεσσαλικών Σπουδών, Μελέτες 7, Βόλος.
- Αραβαντινός, Β., Ε. Κουντούρη, Ι. Φάππας. 2006. "Το μυκηναϊκό αποστραγγιστικό σύστημα της Κωπαίδας: Νέα δεδομένα και πρώτες εκτιμήσεις," στο *AET* 2, 557-564.
- Αραχωβίτη Π., 1995. *ΑΔ* 50, Χρονικά, 363.
- Αραχωβίτη Π., 2000. Στοιχεία αρχαιολογικής δράσης στις Φερές και την ευρύτερη περιοχή τους τα τελευταία οκτώ χρόνια, *Πρακτικά 1ης Συνάντησης για το Έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠΠΟ στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της από το 1990 μέχρι σήμερα (Βόλος 1998)*, Βόλος, σελ. 355-372.
- Αραχωβίτη Π., 2001. Τα μνημεία του άξονα της Εθνικής οδού στα όρια του Δήμου Φερών, Μνημεία της Μαγνησίας, *Πρακτικά Συνεδρίου «Ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής»*, Βόλος 11-13 Μαΐου 2001, σελ. 48-55.
- Αρβανιτόπουλος Α., 1912. Ανασκαφαί εν Θεσσαλία, *ΠΑΕ*, 229-232.
- Βαϊοπούλου, Μ., 2018. 'Οικισμός της εποχής του Χαλκού στη θέση Ασβεσταριά του Πετρωτού, νέα δεδομένα' (*Συνέδριο Φαρκαδώνας 2018*, υπό δημοσίευση).
- Βαϊοπούλου Μ., 2015. Οικισμός της Μέσης και Ύστερης Εποχής του Χαλκού στη θέση «Ασβεσταριά» του Πετρωτού Τρικάλων. *ΤΡΙΚΑΛΙΝΑ: Ετήσιο Φιλολογικό Ιστορικό, Λαογραφικό, Λογοτεχνικό Περιοδικό Σύγγραμμα, Πρακτικά 10ου Συμποσίου Τρικαλινών Σπουδών, Τρίκαλα 31.10 έως 2.11.2014, Τόμος 35ος*, 205-220.
- Γαλλής Κ., 1992. *Άτλας Προϊστορικών Οικισμών της Ανατολικής Θεσσαλικής Πεδιάδας*, Λάρισα.

- Camp J.M., 2009. *Οι Αρχαιότητες της Αθήνας και της Αττικής*, Αθήνα: Καραδαμίτσα.
- Δακορώνια Φ., 1987, *ΑΔ* 34, Χρονικά, Β'1, 186-187.
- Δακορώνια Φ., 1988, *ΑΔ* 35, Χρονικά, Β'1, 1980, 244-254.
- Δακορώνια Φ., 1989, *ΑΔ* 39, Χρονικά, Β'1, 1984, 135-136.
- Δακορώνια Φ., 1990α, *ΑΔ* 40, Χρονικά, 1985, 165-174.
- Δακορώνια Φ., 1990β, *ΑΔ* 41, Χρονικά, Β', 1986, 62.
- Δακορώνια Φ., 1992, *ΑΔ* 42, Χρονικά, Β'1, 1987, 226-228.
- Δακορώνια Φ., 1995, *ΑΔ* 45, Χρονικά, Β'1, 1990, 177-179.
- Δακορώνια, Φ., 1996, *ΑΔ* 46, Χρονικά, Β'1, 1991, 194-195.
- Δακορώνια, Φ., 1997, *ΑΔ* 47, Χρονικά, Β'1, 1992, 202-206.
- Δακορώνια, Φ., 1998, *ΑΔ* 48, Χρονικά, Β'1, 1993, 209-210.
- Δακορώνια Φ, 1999. Νομός Φθιώτιδας: Μέρος του μυκηναϊκού κόσμου ή της περιφέρειάς του, στο Φ. Δακορώνια, Μ.Φ. Παπακωνσταντίνου (επιμ.), *Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου. Α' Διεθνές Διεπιστημονικό Συμπόσιο, Λαμία, 25–29 Σεπτεμβρίου 1994*, Λαμία, 181-186.
- Δακορώνια Φ., 2000. Οι πρώιμες φάσεις της ΥΕ περιόδου στο Νομό Φθιώτιδας', στο, *1η Επιστημονική Συνάντηση, "Το Έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠ.ΠΟ. στη Θεσσαλία και την ευρύτερη περιοχή της" (1990-1998)*, Βόλος Μάιος 1998, Βόλος, 35-37.
- Δακορώνια, Φ., 2003β. Ερευνώντας δύο «Περιφέρειες»: Ανατολική Λοκρίδα και ΒΑ Φωκίδα. Ομοιότητες και διαφορές, στο Α. Κυπαρίσση-Αποστολικά, Μ.Φ. Παπακωνσταντίνου (επιμ.), *Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου. Β' Διεθνές Διεπιστημονικό Συμπόσιο, 26–30 Σεπτεμβρίου Λαμία 1999*, Αθήνα, 339-350.
- Δακορώνια, Φ., 2003β, *ΑΔ* 52, Χρονικά, Β'2, 1997, 436-437.
- Δακορώνια, Φ., 2003γ, *ΑΔ* 54, Χρονικά, 1999, 372-377.
- Δακορώνια Φ. 2010. «Κύνος», Αθήνα.
- Δακορώνια Φ., Κουνούκλας Π., Μπελέτσης Δ., 2009. Ο Αίας...στον Κύνο. Σύστημα Διαχείρισης Ανασκαφικών Δεδομένων, *ΑΕΘΣΕ* 2, 999-1009.
- Δακορώνια, Φ. & Κουνούκλας Π., 2009. 'Η ανακύκλωση στην αρχαιότητα: το παράδειγμα του Κύνου', στο *3ο Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας, Βόλος 12.03-15.03.2009*.

- Darque P., Treuil R., Poursat J.CL. & Touchais G., 1996. *Οι πολιτισμοί του Αιγαίου*, Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Ζάχου, Ε. & Van de Moortel, Α. 2012. Five years of archaeological excavation at the Bronze Age and Early Iron Age site of Mitrou, East Lokris (2004-2008). Preliminary results. *Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3. 2009: Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 12.3 - 15.3.2009, Μαζαράκης Αινιάν, Αλέξανδρος, ed. Volume 2: Στερεά Ελλάδα*, Βόλος: Εργαστήριο Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας - Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, 1131-1146.
- Ζάχου Ε., Van De Moortel Α., 2005, *ΑΔ* 51, 2004-2005, 52-55.
- Ζάχου Ε., Van De Moortel Α., 2006, *ΑΔ* 52, 2005-2006, 64-66.
- Ζάχου Ε., Van De Moortel Α., 2007, *ΑΔ* 53, 200-2007, 40-41.
- Ζάχου Ε., Van De Moortel Α., 2008, *ΑΔ* 54, 2007-2008, 57-59.
- Ζάχου Ε., Van De Moortel Α., 2009, *ΑΔ* 55, 2008-2009, 51-54.
- Θεοχάρης, Δ.Ρ., 1956. Ανασκαφαί εν Ιωλκώ, *ΠΑΕ*, 119-130.
- Θεοχάρης, Δ.Ρ., 1957. Ανασκαφαί εν Ιωλκώ, *ΠΑΕ*, 54-69.
- Θεοχάρης, Δ.Ρ., 1960. Ανασκαφαί εν Ιωλκώ, *ΠΑΕ*, 49-59.
- Θεοχάρης, Δ.Ρ., 1961. Ανασκαφαί Ιωλκού”, *ΠΑΕ* 1956, 45.
- Θεοχάρης Δ.Ρ., 1963. Αρχαιότητες και Μνημεία Θεσσαλίας», *ΑΔ* 18, 132-143.
- Θεοχάρης Δ.Ρ., 1964. Αρχαιότητες και Μνημεία Θεσσαλίας, *ΑΔ* 19, 241-249 και 255-267.
- Θεοχάρης Δ. Ρ., 1966. Τρίκαλα. Ανασκαφαί και έρευναι, *ΑΔ* 21, Χρονικά, 247-249.
- Θεοχάρης Δ.Ρ., 1967. Ανασκαφαί εν Φύλια, *ΑΔ* 22, 295-296.
- Ιακωβίδης Σπ., 1962. *Η Μυκηναϊκή Ακρόπολις των Αθηνών*, Αθήνα.
- Ιακωβίδης, Σπ., 1969-1970, *Περατή, Τα νεκροταφεία Α, Β, Γ*, Αθήνα.
- Ιακωβίδης Σπ., 1998. *Γλας II Η ανασκαφή 1981-1991*, Αθήνα.
- Ιακωβίδης Σ.Ε., 2006. *Ανασκαφές Μυκηνών,. Volume I: Η βορειοδυτική συνοικία*. Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 244, Αθήναι: Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.
- Ιακωβίδης Σπ., 2006. *Ανασκαφές Μυκηνών*. Αθήναι: Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία.

- Καζά-Παπαγεωργίου Κ., 2006. Ευώνυμον και Άλιμους, στο Καζά-Παπαγεωργίου, Μ. Κλαδιά (επιμ. Δ. Λουκά), *Άλιμος: Όψεις της Ιστορίας της Πόλης και ου Δήμου*, Αθήνα.
- Καζά-Παπαγεωργίου Κ., 2009. Άλιμος, Ελληνικό και Γλυφάδα: Νέα ευρήματα προϊστορικών και ιστορικών χρόνων από ανασκαφές σε ιδιωτικούς και δημόσιους χώρους, στο Β. Βασιλοπούλου, Σ. Κατσαρού-Τζεβελέκη (επιμ.), *Από τα Μεσόγεια στον Αργοσαρωνικό: Β' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων. Το έργο μιας δεκαετίας, 1994-2003*, Αθήνα 18-20 Δεκεμβρίου 2003 (Μαρκόπουλο 2009), 433-449.
- Καζά-Παπαγεωργίου Κ., 2010. *ΑΔ* 56-59, 2001-2004, 463-480.
- Καζά-Παπαγεωργίου Κ. κ.α., 2011. Κοντοπήγαδο Αλίου Αττικής, Οικισμός των ΠΕ και Ε χρόνων και ΥΕ εργαστηριακή εγκατάσταση, *ΑΕ* 2011, 197-274.
- Καμπούρογλου Ε.Μ., 1994. Η γεωμορφολογική εξέλιξη του κόλπου του Βόλου από τη Νεολιθική Εποχή μέχρι και σήμερα, στο *Θεσσαλία*, Αθήνα, 41-52.
- Δακορώνια Φ., Κουνούκλας Π., 2012α. Η ανακύκλωση στην αρχαιότητα: το παράδειγμα του Κύνου στο Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3. 2009: Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 12.3 - 15.3.2009, Μαζαράκης Αινιάν, Αλέξανδρος, ed. Volume 2: Στερεά Ελλάδα, Βόλος: Εργαστήριο Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας - Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, 1171-1178.
- Κουνούκλας Π., Δακορώνια Φ., 2012β. Από το χαλκό στο σίδηρο: το ρεπερτόριο κεραμικής στον Κύνο, στο Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3. 2009: Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 12.3 - 15.3.2009, Μαζαράκης Αινιάν, Αλέξανδρος, ed. Volume 2: Στερεά Ελλάδα, Βόλος: Εργαστήριο Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας - Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, 1159-1169.
- Κουνούκλας Π., 2016. Ο Κύνος στην Υστεροελλαδική ΙΙΙΓ Μέση και Νεώτερη περίοδο, στο Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 4. 2012: Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης, Βόλος 15.3 έως 18.3.2012, Μαζαράκης Αινιάν, Αλέξανδρος, ed. Volume 2: Στερεά Ελλάδα, Βόλος: Έκδοση του Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, 829-839.

- Κουντούρη Ε., 2017. Το μυκηναϊκό νεκροταφείο στο Χρισσό Φωκίδας: Μια πρώτη προσέγγιση, στο *Αρχαιολογικές Συμβολές, Τόμος Δ: Φωκίδα*, Αθήνα, 25-34.
- Κουρουνιώτης Κ., *ΑΔ* 8 (1939-1931), Παράρτημα, 2-18.
- Κουρουνιώτης Κ., *ΑΔ* 9 (1923), 155-174.
- Κουρουνιώτης Κ., 1935. Ανασκαφή Ελευσίνος κατά το 1933 (πιν. παρένθετος), *ΑΔ* 14 (1931-1932), 1-30.
- Κουρουνιώτης Κ., Τραυλός Ι., 1938. Τελεστήριον και Ναός Δήμητρος, *ΑΔ* 15 (1933-1935), 54-114.
- Κυριαζή Ο., 2003. Η Υστεροελλαδική φάση του προϊστορικού οικισμού στη θέση Προσκυνάς Ανατολικής Λοκρίδας Ν. Φθιώτιδας, στο *Β' Διεθνές Διεπιστημονικό Συμπόσιο: Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου*, 26-30 Σεπτεμβρίου, Λαμία 1999. *2nd International Interdisciplinary Colloquium: The Periphery of the Mycenaean World, 26-30 September, Lamia 1999, Κυπαρίσση-Αποστολικά, Νίνα and Μάνη Παπακωνσταντίνου, eds.* Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, ΙΔ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασσικών, 281-288.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου Α., 1987. Δημόσιο οικόπεδο αριθ. ΒΚ 374, *ΑΔ* 42, Χρονικά, 251-252.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου Α., 1991. Μυκηναϊκά από τη Νέα Ιωνία Βόλου, *ΑΔ* 70, 17-71.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α., 1992: “Νεώτερες Ανασκαφικές Έρευνες στην Ευρύτερη Περιοχή της Μαγούλας ‘Πευκάκια’”, στο *Διεθνές Συνέδριο για την Αρχαία Θεσσαλία στη Μνήμη του Δημήτρη Ρ. Θεοχάρη*, Αθήνα, ΥΠΠΟ, *Δημοσιεύματα Αρχαιολογικού Δελτίου*, Αρ. 48, 279-285.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου Α., 1994. Αποτελέσματα των πρόσφατων ανασκαφικών ερευνών στη Ν. Ιωνία και στην περιοχή των Πευκακίων, στο *Νεότερα δεδομένα των ερευνών για την Αρχαία Ιωλκό. Πρακτικά Επιστημονικής Συνάντησης*, Βόλος, 59-69.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α., 1996. “Νέα στοιχεία για τις Μυκηναϊκές θέσεις στην περιοχή του Βόλου”, in *E. De Miro, L. Godart και A. Sacconi (eds.), Atti e Memorie del Secondo Congresso Internazionale di Micenologia, Roma-Napoli, 14-20 Ottobre 1991*, Roma, 1175-1187.

- Μπάτζιου-Ευσταθίου 1999. Το νεκροταφείο της Ν. Ιωνίας (Βόλου) κατά τη μετάβαση από την ΥΕ ΙΙΙΓ στην ΠΓ Εποχή, στο *ΠΜΚ* 1, 117-130.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου Α., 2003. Η Υστεροελλαδική ΙΙΙΓ στο Κάστρο του Βόλου. Β' Διεθνές Διεπιστημονικό Συμπόσιο: Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού Κόσμου, 26-30 Σεπτεμβρίου, Λαμία 1999. 2nd International Interdisciplinary Colloquium: The Periphery of the Mycenaean World, 26-30 September, Lamia 1999, Κυπαρίσση-Αποστολικά, Νίνα and Μάνη Παπακωνσταντίνου, eds. Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού, ΙΔ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασσικών Αρχαιοτήτων.
- Μπάτζιου-Ευσταθίου, Α., 2012. Ανασκαφή μυκηναϊκού οικισμού στα Πευκάκια 2006-2008, στο Α. Μαζαράκης-Αινιάν (επιμ.), *Πρακτικά του Αρχαιολογικού Έργου Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδος (ΑΕΘΣΕ 3), Βόλος 12.3 – 15.3.2009, Τόμος Ι: Θεσσαλία*, 177-192.
- Μπούρας Θ. Χ., 1999. *Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής*, Τόμος Α', Αθήνα.
- Μυλωνάς Γ., 1932. Προϊστορική Έλευσις, στο Κουρουνιώτης, *Ελευσινιακά*, 68.
- Μυλωνάς Γ., 1930. *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 5 (1930), 319-323.
- Μυλωνάς Γ., 1952. Ανασκαφή Αγίου Κοσμά 1951, *ΑΕ*, 117-134.
- Παντελίδου Μ., 1975. *Αί Προϊστορικάί Αθήναι*, Αθήνα.
- Πρέκα Κ., 1989. Οδός Νικολαΐδου 52, *ΑΔ* 38 (1983), Χρονικά Β'1, 27-29.
- Παπαγγελή Κ., 2002. *Ελευσίνα: Ο Αρχαιολογικός Χώρος και το Μουσείο*, Αθήνα: Όμιλος Λάτση and EFG Eurobank Ergasias.
- Πλάτων Ν., 1974. *ΑΔ* 29, Β2, 573.
- Ρίτσος Γ. 1984. Ποιήματα, Τόμος Δ', 10η έκδοση, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, σελ. 300.
- Πατριανάκου-Ηλιάκη Α., 1995. Οδός Πρίγκιπος Πέτρου και Αθανασίου Διάκου (Ο.Τ. 1, οικόπεδο Σουσμαζιάν), *ΑΔ* 44 (1989), Β1, 69-71.
- Σταυρακούδη Κ., 2002. Μυκηναϊκός οικισμός στις υπώρειες του λόφου Κάστρο Αερινού (Δερβίσι), στο *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας»*, Βελεστίνο, 2-5 Οκτωβρίου 1997, *ΥΠΕΡΕΙΑ*, τομ. 3ος, Αθήνα, 167-172.

- Σγουρίτσα Ν., 1988. Το Μυκηναϊκό νεκροταφείο της Βάρκιζας/ Βάρης», *ΑΔ* 43 (1988), Μελέτες, 1-108.
- Πολυχρονάκου - Σγουρίτσα Ν., 2001. Η μυκηναϊκή εγκατάσταση στο Βουρβάτσι, *ΑΔ* 56, Α', 1-82
- Στάης Β., 1892.Θολωτός τάφος στη Τούμπα, *ΠΑΕ*, 46-47.
- Στάης Β., 1901.Αι εν Διμήνι (Θεσσαλίας) ανασκαφαί, *ΠΑΕ* 79, 37-40.
- Σπυρόπουλος Θ., 1973. *ΑΑΑ* 6:2, 201-214.
- Σπυρόπουλος Θ., 1974. Ανασκαφή Μυκηναϊκής Τανάγρας, *ΠΑΕ*, 9-33.
- Σπυρόπουλος Θ., 1975. Ανασκαφή Μυκηναϊκής Τανάγρας, *ΠΑΕ*, 415-427.
- Συριόπουλος Κ., 1968. *Η προϊστορία της Στερεάς Ελλάδος*, Αθήνα.
- Τουρναβίτου Ι., 1996. Ιδιωτικός βίος και Κρατικός τομέας στο τέλος της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στις Μυκήνες. *ΑΡΙΑΔΝΗ* 8, p. 31-64.
- Τουρναβίτου Ι., 2018. Ο Μυκηναϊκός οικισμός στο Μακρυχώρι Λάρισας (2015-2017), στα *Πρακτικά του Αρχαιολογικού έργου Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας (ΑΕΘΣΕ 5)*, Βόλος :1.3 έως 4.3.2018, (Υπό δημοσίευση).
- Τουρναβίτου Ι., 2018. Αστική αρχιτεκτονική της Ύστερης Μυκηναϊκής Περιόδου στην Θεσσαλία. Ένα μυκηναϊκό οικοδομικό συγκρότημα στο Μακρυχώρι Λάρισας, στο *Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού κόσμου, Λαμία 2018*, (Υπό δημοσίευση).
- Τουφεξής Γ., Μπάτζιου-Ευσταθίου Α., Παπαντώνης Θ., & Εξάρχου Ο., 2015. Ανασκαφή Μυκηναϊκών τάφων στο Μακρυχώρι, στα *Πρακτικά του Αρχαιολογικού έργου Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας (ΑΕΘΣΕ 4)*, Βόλος : 15.3 έως 18.3.2012, Τόμος Ι, σελ. 159-168.
- Τουφεξής Γ., 2006. Προστασία και Ανάδειξη Προϊστορικών Οικισμών Ν. Λάρισας στο Πλαίσιο Κατασκευής Μεγάλων Δημοσίων Έργων, στα *Πρακτικά του Διεθνούς συνεδρίου Ιστορίας & Πολιτισμού της Θεσσαλίας, Τόμος Ι, 9-11 Νοεμβρίου 2006*, Θεσσαλονίκη, 23-32.
- Τσουντας Χρ., 1908. Αι προϊστορικά ακροπόλεις του Διμηνίου και Σέσκλου. *Βιβλιοθήκη της Εν Αθήναι Αρχαιολογικής Εταιρείας* 14. Αθήνα.
- Τσουντας Χρ., 1901. Ανασκαφαί εν Διμήνι, *ΠΑΕ* 21, 41-42.
- Χατζημιχάλη-Σκορδά Δ., 1995. Οικόπεδο Ιωάννη και Νικολάου Μούρτου, *Αρχαιολογικό Δελτίο* 44, *Χρονικά, Β'Ι*, 1989, 209-210.

- Χουρμουζιάδης Γ.Χ., Θεοχάρης Μ., 1969. Έρευνες στο Διμήνι, *ΑΔ* 24, *Χρονικά Β2*, 224.
- Χουρμουζιάδης Γ.Χ., 1978. Ένα εξειδικευμένο εργαστήριο Κεραμικής στο Νεολιθικό Διμήνι, *ΑΑΑ ΧΙ*, 207-226
- Χουρμουζιάδης Γ.Χ., 1979. *Το Νεολιθικό Διμήνι*, Βόλος.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ ΧΑΡΤΩΝ

Χάρτης 1: Οικισμοί Στερεάς Ελλάδας (Google Earth Pro)

Χάρτης 2: Στερεά Ελλάδα: Αττική (Google Earth Pro)

Χάρτης 3: Στερεά Ελλάδα: Φωκίδα (Google Earth Pro)

Χάρτης 4: Στερεά Ελλάδα: Βοιωτία (Google Earth Pro)

Χάρτης 5: Στερεά Ελλάδα: Φθιώτιδα (Google Earth Pro)

Χάρτης 6: Οικισμοί Θεσσαλίας (Google Earth Pro)

Χάρτης 7: Θεσσαλία: Μαγνησία (Google Earth Pro)

Χάρτης 8: Θεσσαλία: Λάρισα (Google Earth Pro)

Χάρτης 9: Θεσσαλία: Τρίκαλα (Google Earth Pro)

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικ. 1: Οικιστικές μονάδες της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου στο οικόπεδο Πανταζή, στην Ελευσίνα (Αττική) [Πρέκα, *ΑΔ.* 38 (1983), 28, σχ. 5].

Εικ. 2: Γενικό Τοπογραφικό των Δελφών (Φωκίδα) [Müller, *BCH* 116 (1992), 474, fig. 15].

Εικ. 3: Γενικό τοπογραφικό σχέδιο της ακρόπολης της Κίρρας (Φωκίδα) (Dor Jannoray & Van Effentere 1960, plate III).

Εικ. 4: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του οικόπεδου Μούρτου, στην Κίρρα (Φωκίδα) [Χατζημιχάλη-Σκορδά, *ΑΔ.* 44 (1989), 210, σχ. 11].

Εικ. 5: Γενικό Τοπογραφικό σχέδιο της ακρόπολης της Κρίσσας (Φωκίδα) (Van Effentere & Dor Jannoray, *BCH*, Vol. 61, 1937, plate XXIII).

Εικ.6: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων των κτιρίων του Τομέα IV στην Κρίσσα (Φωκίδα) (Van Effenterre & Dor Jannoray, *BCH*, Vol. 61, 1937, plate XXV).

Εικ. 7: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων της θέσης Δένδρο στη Τανάγρα (Βοιωτία) (Σπυρόπουλος, *ΠΑΕ* 1974, 17, εικ. 8).

Εικ. 8: Γενικό τοπογραφικό σχέδιο του Κύνου (Φθιώτιδα) (Κουνουκλας 2011, 44, fig. 3).

Εικ. 9α: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του μυκηναϊκού οικισμού Κύνου (Φάση Κύνος 6: ΥΕ ΙΙΙΓ ύστερη) (Κουνουκλας 2011, 56, fig. 15).

Εικ. 9β: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του μυκηναϊκού οικισμού Κύνου (Φάση Κύνος 6: ΥΕ ΙΙΙΓ ύστερη) (Κουνουκλας 2011, 57, fig. 16).

Εικ. 10α: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του μυκηναϊκού οικισμού Κύνου (Φάση Κύνος 7: ΥΕ ΙΙΙΓ μέση) (Κουνουκλας 2011, 52, fig. 11).

Εικ. 10β: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του μυκηναϊκού οικισμού Κύνου (Φάση Κύνος 7: ΥΕ ΙΙΙΓ μέση) (Κουνουκλας 2011, 53, fig. 12).

Εικ. 11: Γενικό τοπογραφικό ανασκαφής στη νησίδα Μήτρου (Φθιώτιδα) [Karkanias, Van de Moortel, *JAC* 43 (2014), 201, fig. 3].

Εικ. 12: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του «Ανακτόρου» στην Τάφρο ΙΙΙ, στη θέση Κάστρο-Παλαιών Βόλου (Μαγνησία) (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 26).

Εικ. 13: Γενικό τοπογραφικό των ανασκαφών στον οικισμό του Διμηνίου (Μαγνησία) (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 78).

Εικ. 14: Διμήνι, Τομέας Ι: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων των οικιστικών μονάδων εκατέρωθεν του μυκηναϊκού δρόμου (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 98).

Εικ. 15: Γενικό τοπογραφικό του οικισμού Διμηνίου (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 82).

Εικ. 16: Διμήνι, Τομέας ΙΙ: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων της Βόρειας, Νότιας και Ανατολικής Οικίας (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 150, σχ. 26).

Εικ. 17: Γενικό τοπογραφικό του διοικητικού κέντρου του μυκηναϊκού οικισμού στη θέση Διμήνι (Μαγνησία) (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 108).

Εικ. 18: Γενικό τοπογραφικό του οικισμού των Πευκακίων (Μαγνησία) (Μπάτζιου-Ευσταθίου 2015, 142, εικ. 1).

Εικ. 19: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του οικισμού του Αερινού (Μαγνησία) (Σταυρακούδη 2002, 172, εικ. 2).

Εικ. 20: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων (1999-2000) (Κλίμακα: 1:50), του οικισμού στη θέση Μακρυχώρι (Λάρισα) [Τουρναβίτου 2018α (Υπό δημοσίευση)].

Εικ. 21: Τρισδιάστατη απεικόνιση των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του οικισμού στη θέση Ασβεσταριά (Τρίκαλα) [Βαϊοπούλου 2018 (Υπό δημοσίευση)].

Εικ. 22: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του Τομέα Ι (Κρίσσα, Φωκίδα): Κτίρια E1 & E2 (Van Effentere & Dor Jannoray, *BCH*, Vol. 61, 1937, plate XXIV, I).

Εικ. 23: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του Τομέα Ι (Κρίσσα, Φωκίδα): Κτίριο E1 (Van Effentere & Dor Jannoray, *BCH*, Vol. 61, 1937, plate XXIV, I).

Εικ. 24: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του Τομέα IV (Κρίσσα, Φωκίδα): Κτίριο G2 (Van Effentere & Dor Jannoray, *BCH*, Vol. 61, 1937, plate XXV).

Εικ. 25: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του Τομέα Α (Κίρρα, Φωκίδα): Κτίριο Α (Dor Jannoray & Van Effentere 1960, plate VIII).

Εικ. 26: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση «Δένδρο» (Τανάγρα, Βοιωτία): οικιστική μονάδα (Σπυρόπουλος, *ΠΑΕ* 1975, 17, εικ. 8).

Εικ. 27: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση «Άγιος Ηλίας» (Σχηματάρι, Βοιωτία): οικιστική μονάδα [Brown, *BSA* 12 (1905-1906), 94, fig. 1].

Εικ. 28: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του οικισμού στη θέση Μήτρου (Βοιωτία): Κτίριο G (Van de Moortel & Zahou 2011, 300, fig. 8).

Εικ. 29: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Βόρεια Οικία (ΥΕ ΙΙΓ πρώιμη) (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 151, σχ. 27).

Εικ. 30: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Δελφοί (Φωκίδα): Κτίριο 9-Α [Müller, *BCH* 116 (1992), 474, fig. 15].

Εικ. 31: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη οικοπεδο Μούρτου (Κίρρα, Φωκίδα): Κτίριο [Χατζημιχάλη-Σκορδά, *ΑΔ*. 44 (1989), 210, σχ. 11].

Εικ. 32: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία Α (ΥΕ ΙΙΑ1 φάση) (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 130, σχ. 16).

Εικ. 33: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Νότιο Συγκρότημα (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 129).

Εικ. 34: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Νότιο Μέγαρο (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 108).

Εικ. 35: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Αερινό (Μαγνησία): Βόρεια οικιστική μονάδα (Σταυρακούδη 2002, 172, εικ. 2).

Εικ. 36: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Πετρωτού/Ασβεσταριάς (Τρίκαλα): Κτίριο Ε [Βαϊοπούλου 2015 (ΤΡΙΚΑΛΙΝΑ 35), 211, εικ. 8]

Εικ. 37: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στον οικισμό της Κρίσσας (Φωκίδα): Κτίριο Ε2 (Van Effenterre & Dor Jannoray, *BCH*, Vol. 61, 1937, plate XXIV, I).

Εικ. 38: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Κύνος (Φθιώτιδα): Κτίριο 012 (Kounouklas 2011, 52, fig. 11).

Εικ. 39: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Κύνος (Φθιώτιδα): Κτίριο 09 (Kounouklas 2011, 56, fig. 15).

Εικ. 40: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Άγιος Κοσμάς (Αττική): Κτίριο Σ (Mylonas 1939, fig. 14).

Εικ. 41: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Άγιος Κοσμάς (Αττική): Κτίριο Τ (Mylonas 1939, fig. 15).

Εικ. 42: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Εύτρηση (Βοιωτία): Κτίριο BB (Goldman 1932, 67, fig. 78).

Εικ. 43: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Εύτρηση (Βοιωτία): Κτίριο V (Goldman 1932, 67, fig. 77).

Εικ. 44: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Βόρειο Μέγαρο (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 129).

Εικ. 45: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Μεγαροειδές Κτίριο (Βόρειο Συγκρότημα) (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 271).

Εικ. 46: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Βόρειο Συγκρότημα (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 248).

Εικ. 47: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Κτίριο ΖΕΔ (Νότιο Συγκρότημα) (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 129).

Εικ. 48: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Κρίσσα (Φωκίδα): Κτίριο F1 (Van Effentere & Dor Jannoray, *BCH*, Vol. 61, 1937, plate XXV).

Εικ. 49: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Κρίσσα (Φωκίδα): Κτίριο F2 (Van Effentere & Dor Jannoray, *BCH*, Vol. 61, 1937, plate XXV).

Εικ. 50: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στ οικόπεδο Πανταζή στην Ελευσίνα (Αττική): Οικιστική μονάδα III [Πρέκα, *ΑΔ*. 38 (1983), 28, σχ. 5].

Εικ. 51: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Μέγαρο Α, Νότιο Συγκρότημα (ΥΕ ΙΙΒ2) (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 129).

Εικ. 52: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Μέγαρο Α, Νότιο Συγκρότημα (ΥΕ ΙΙΓ πρώιμη) (Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 129).

Εικ. 53: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Αερινό (Μαγνησία): Νότια οικιστική μονάδα (Σταυρακούδη 2002, 172, εικ. 2).

- Εικ. 54:** Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Εύτρηση (Βοιωτία): Κτίριο K (Goldman 1932, 67, fig. 76).
- Εικ. 55:** Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του Τομέα IV του οικισμού της Κρίσσας (Φωκίδα): Κτίριο G2 (Van Effenterre & Dor Jannoray, *BCH*, Vol. 61, 1937, plate XXV).
- Εικ. 56:** Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Μακρυχώρι (Λάρισα): Βόρειο κτίριο (Περίοδος IV:YE IIIB2/YE IIIΓ) [Τουρναβίτου 2018α (Υπό δημοσίευση)].
- Εικ. 57:** Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Μακρυχώρι (Λάρισα): Βόρειο κτίριο (Περίοδος V:YE IIIB2/YE IIIΓ) [Τουρναβίτου 2018α (Υπό δημοσίευση)].
- Εικ. 58:** Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Μακρυχώρι (Λάρισα): Οριοθετημένος υπαίθριος χώρος, ΒΑ του Βόρειου Κτιρίου [Τουρναβίτου 2018α (Υπό δημοσίευση)].
- Εικ. 59:** Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία K (YE IIIA1) (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 136, σχ. 20).
- Εικ. 60:** Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία A (YE IIIB2) (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 132, σχ. 17).
- Εικ. 61:** Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Μήτρου (Φθιώτιδα): Κτίριο B (Van de Moortel & Zahou 2011, 298, fig. 5).
- Εικ. 62:** Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία K (YE IIIB2) (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 138, σχ. 21).
- Εικ. 63:** Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία K (YE IIIΓ) (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 141, σχ. 22).
- Εικ. 64:** Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία K & Οικία A (YE IIIB2) (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 135, σχ. 19).
- Εικ. 65:** Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία Z (YE IIIB2) (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 143, σχ. 24).

Εικ. 66: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία Ζ (ΥΕ ΙΙΙΓ πρώτη) (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 146, σχ. 25).

Εικ. 67: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Νότια Οικία (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 151, σχ. 28).

Εικ. 68: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Βόρεια Οικία (Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 150, σχ. 26).

Εικ. 69: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Πευκάκια (Μαγνησία): Οικία Α (Μπάτζιου-Ευσταθίου 2015, 142, εικ. 1).

Εικ. 70: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Κύνος (Φθιώτιδα): Κτίριο 08 (Κύνος 6: ΥΕ ΙΙΙΓ ύστερη) (Κουνουκλάς 2011, 56, fig. 15).

Εικ. 71: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Πευκάκια (Μαγνησία): Οικία Β (Μπάτζιου-Ευσταθίου 2015, 142, εικ. 1).

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακες οικιστικών μονάδων ανά αρχιτεκτονικό τύπο

Πίνακας 1: ΟΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΤΥΠΟΥ Α

Θέση	Περιοχή	Οικιστική μονάδα	Εμβαδό	Βιβλιογραφία
Κρίσσα	Στερεά Ελλάδα	Κτίριο Ε1	15.86	Van Effenterre & Jannoray RA, VI serie, VIII 1936, 129-145. Jannoray & VanEffenterre 1937, 315.
Κρίσσα	Στερεά Ελλάδα	Κτίριο G2	31	Jannoray & Van Effenterre, BCH, Volume 61, 1937, 320-323.
Κίρρα	Στερεά Ελλάδα	Κτίριο Α	4.95	Jannoray & VanEffenterre 1960, 37-38.
Σχηματάρι	Στερεά Ελλάδα	Οικ μον. Αγίου Ηλία	55	Σπυρόπουλος, ΠΑΕ 1975, 16-17.
Μήτρου	Στερεά Ελλάδα	Κτίριο G	13	Van De Moortel 2011, 289-299.
Τανάγρα	Στερεά Ελλάδα	Οικία Δενδρών	50	Brown, BSA 12 (1905-1906), p. 94-95.
Διμήνι	Θεσσαλία	Βόρεια Οικία (ΥΕ ΙΙΙΓ)	42.90	Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 94-95. Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 115-119.

Πίνακας 2: ΟΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΤΥΠΟΥ Β1

Θέση	Περιοχή	Οικιστική μονάδα	Εμβαδό	Βιβλιογραφία
Δελφοί	Στερεά Ελλάδα	Κτίριο 9-Α	43	Lerat, RA 12 (1938), 198.
Κίρρα	Στερεά Ελλάδα	Κτίριο οικοπ. Μούρτου	70	Χατζημιχάλη-Σκορδά, ΑΔ 44 (1989), 209-210.
Διμήνι	Θεσσαλία	Οικία Α (ΥΕ ΙΙΑ1)	32.70	Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 83-85. 2013, 88-96.
Διμήνι	Θεσσαλία	Νότιο Μέγαρο	106.51	Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 173-176.
Αερινό	Θεσσαλία	Βόρεια οικ. μον.	26	Σταυρακούδη 2002, 167-172.
Πετρωτό	Θεσσαλία	Κτίριο Ε	90.72	Βαϊοπούλου, 2018 (Συνέδριο Φαρκαδόνας, υπό δημοσίευση) Βαϊοπούλου 2015 (ΤΡΙΚΑΛΙΝΑ 35), 205-220).

Πίνακας 3: ΟΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΤΥΠΟΥ Β2

Θέση	Περιοχή	Οικιστική μονάδα	Εμβαδό	Βιβλιογραφία
Κρίσσα	Στερεά Ελλάδα	Οικ. Μον. Ε2	33.75	Van Effenterre & Jannoray, <i>BCH</i> , Volume 61, 1937, 316.
Άγιος Κοσμάς	Στερεά Ελλάδα	Οικ. Μον. Τ	31	Mylonas 1959, 55-56.
Άγιος Κοσμάς	Στερεά Ελλάδα	Οικ. Μον. Σ	68.29	Mylonas 1959, 52-53.
Εύτρηση	Στερεά Ελλάδα	Οικ. μον. ΒΒ	33	Goldman 1932, 67-68.
Εύτρηση	Στερεά Ελλάδα	Οικ. μον. V	72	Goldman 1932, 68
Κύνος	Στερεά Ελλάδα	Οικ. Μον. 09 /012	54.8 /31	Kounouklas 2011, 132-134. /Kounouklas 2011, 74-77.
Διμήνι	Θεσσαλία	Βόρειο Μέγαρο	46.30	Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 177-181.
Διμήνι	Θεσσαλία	Μεγαροειδές κτίριο	85.6	Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 184-197, 197-199.
Διμήνι	Θεσσαλία	Οικ. μον. ΖΕΔ	72.5	Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 268-269.

Πίνακας 4: ΟΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΤΥΠΟΥ Β3

Θέση	Περιοχή	Οικιστική μονάδα	Εμβαδό	Βιβλιογραφία
Κρίσσα	Στερεά Ελλάδα	Οικ. μον. F1	114	Jannoray & Van Effenterre, 1937, 318-322.
Κρίσσα	Στερεά Ελλάδα	Οικ. μον. F2	234	Jannoray & Van Effenterre, 1937, 318-322.
Ελευσίνα	Στερεά Ελλάδα	Οικ. μον. ΙΙΙ	96	Πρέκα ΑΔ 38 (1983) Β, 27-29.
Διμήνι	Θεσσαλία	Μέγαρο Α	340	Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 129-172.
Αερινό	Θεσσαλία	Νότια οικ. μον.	51	Σταυρακούδη 2002, 167-172.

Πίνακας 5: ΟΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΤΥΠΟΥ Β4

Θέση	Περιοχή	Οικιστική μονάδα	Εμβαδό	Βιβλιογραφία
Εύτρηση	Στερεά Ελλάδα	Οικ. μον. Κ	54	Goldman 1931, 66-68
Κρίσσα	Στερεά Ελλάδα	Οικ. μον. G1	110	Jannoray & Van Efference, <i>BCH</i> 61 (1937), 322-323.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6: ΟΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΤΥΠΟΥ Γ1

Θέση	Περιοχή	Οικιστική μονάδα	Εμβαδό	Βιβλιογραφία
Μήτρου	Στερεά Ελλάδα	Κτίριο Β	104	Van De Moortel 2011, 361-362. Zahou & Van de Moortel, 4460 (2005), 453-454.
Μακρυχώρι	Θεσσαλία	Βόρειο Κτίριο	[Δεν είναι γνωστό]	Τουρναβίτου 2018α Υπό δημοσίευση. Τουρναβίτου 2018β Υπό δημοσίευση.
Διμήνι	Θεσσαλία	Οικία Α (ΥΕ ΠΙΒ2)	70.90	Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 83-85. 2013, 88-96.
Διμήνι	Θεσσαλία	Οικία Κ (ΥΕ ΠΙΑ)	60	Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 85-89. 2013, 97-98.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7: ΟΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΤΥΠΟΥ Γ2

Θέση	Περιοχή	Οικιστική μονάδα	Εμβαδό	Βιβλιογραφία
Διμήνι	Θεσσαλία	Οικία Κ (ΥΕ ΠΙΒ2-ΥΕ ΠΙΓ)	38.05 - 54.45	Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 85-89. 2013, 97-98.
Διμήνι	Θεσσαλία	Οικ. μον. Ζ (ΥΕ ΠΙΒ2-ΥΕ ΠΙΓ)	120 - 127	Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 91-92. 2013, 108-114.
Διμήνι	Θεσσαλία	Βόρεια Οικ. μον.	171	Αδρύμη-Σισμάνη 2014, 94-95. 2013, 114-119. 1987, ΑΔ 41, Β'1 Χρονικά, 245-246.
Διμήνι	Θεσσαλία	Νότια Οικ. μον.	65.30	Αδρύμη-Σισμάνη 2013, 120-121. 1996, ΑΔ 51, Β'1 Χρονικά, 330-331.
Πευκάκια	Θεσσαλία	Οικ. μον. Α	46.49	Batziou-Efstathiou 2015, 53-54. Μπάτζιου-Ευσταθίου 2012, 1777-1779.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8: ΟΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΤΥΠΟΥ Δ

Θέση	Περιοχή	Οικιστική μονάδα	Εμβαδό	Βιβλιογραφία
Κύνος	Στερεά Ελλάδα	Κτίριο 08	[Δεν είναι γνωστό]	Kounouklas 2011, 125-132.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9: ΟΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΜΟΝΑΔΕΣ ΤΥΠΟΥ Ε

Θέση	Περιοχή	Οικιστική μονάδα	Εμβαδό	Βιβλιογραφία
Πευκάκια	Θεσσαλία	Οικία Β	[Δεν είναι γνωστό]	Batziou-Efstathiou 2015, 53-54. 2012, 179.

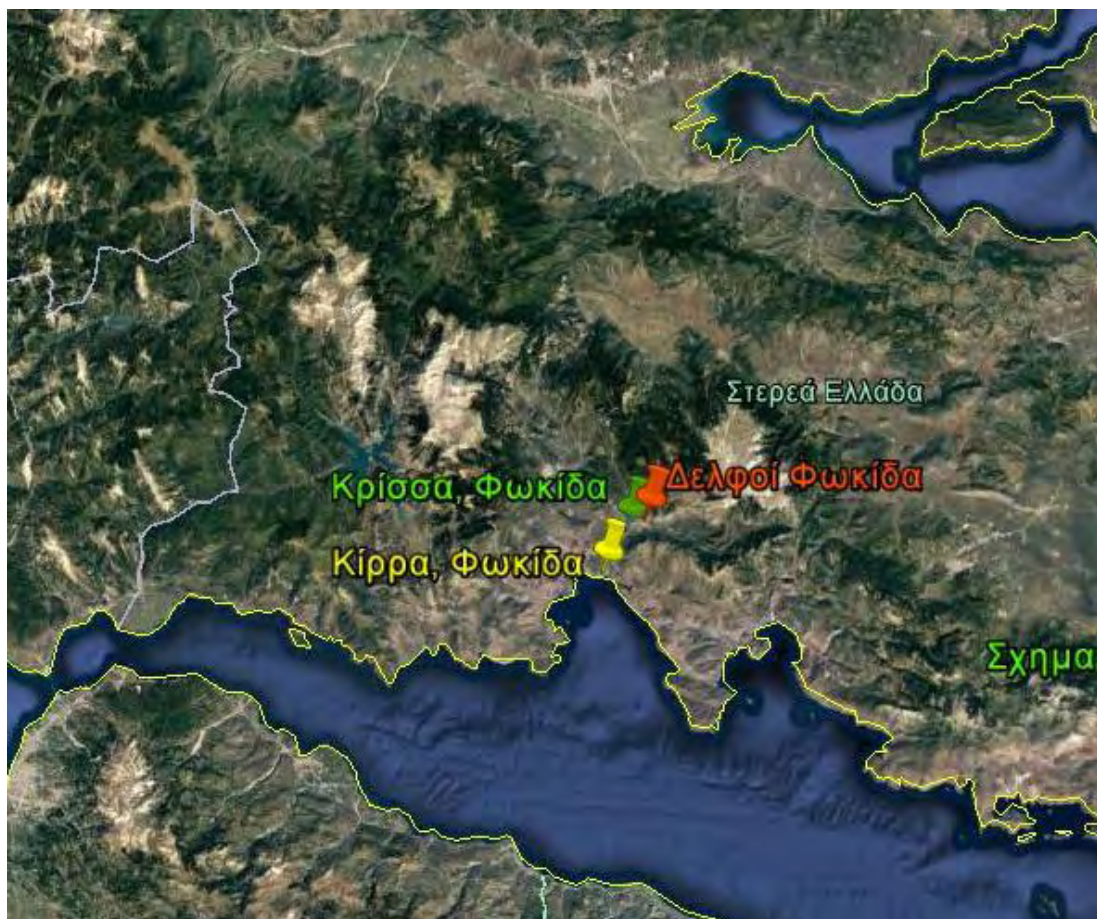
ΧΑΡΤΕΣ

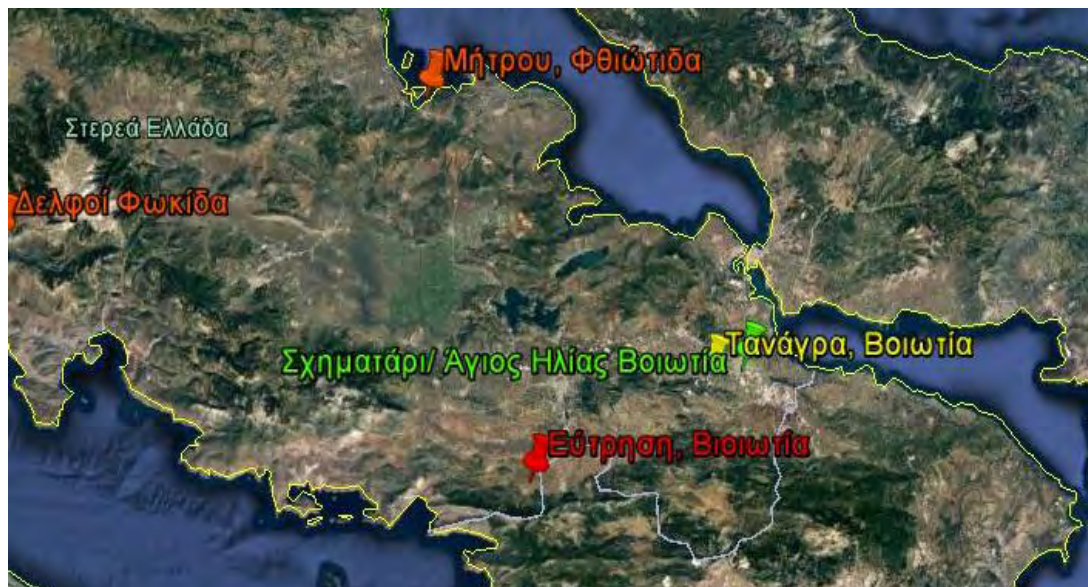
Χάρτης 1: Οικισμοί Στερεάς Ελλάδας (Πηγή: Google Earth).

Χάρτης 2: Οικισμοί Αττικής (Ελευσίνα, Άγιος Κοσμάς). (Πηγή: Google Earth).

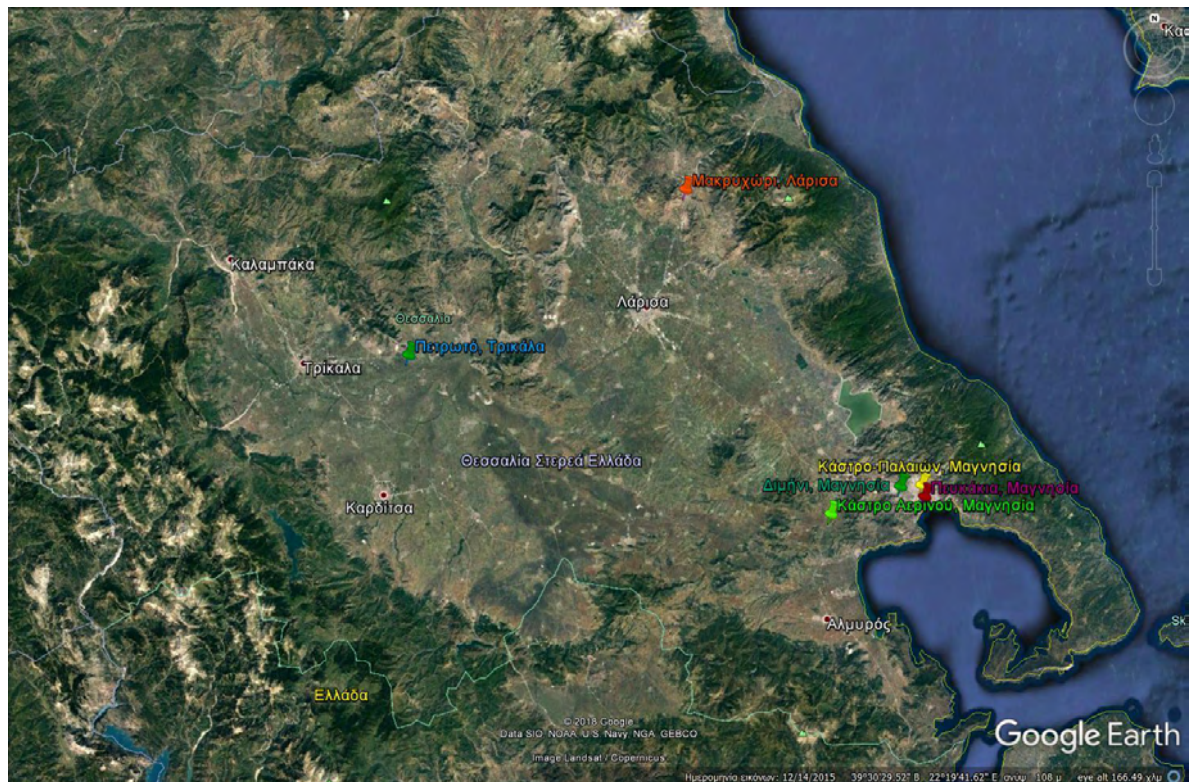
Χάρτης 3: Οικισμοί Φωκίδας (Δελφοί, Κρίσσα, Κίρρα). (Πηγή: Google Earth).

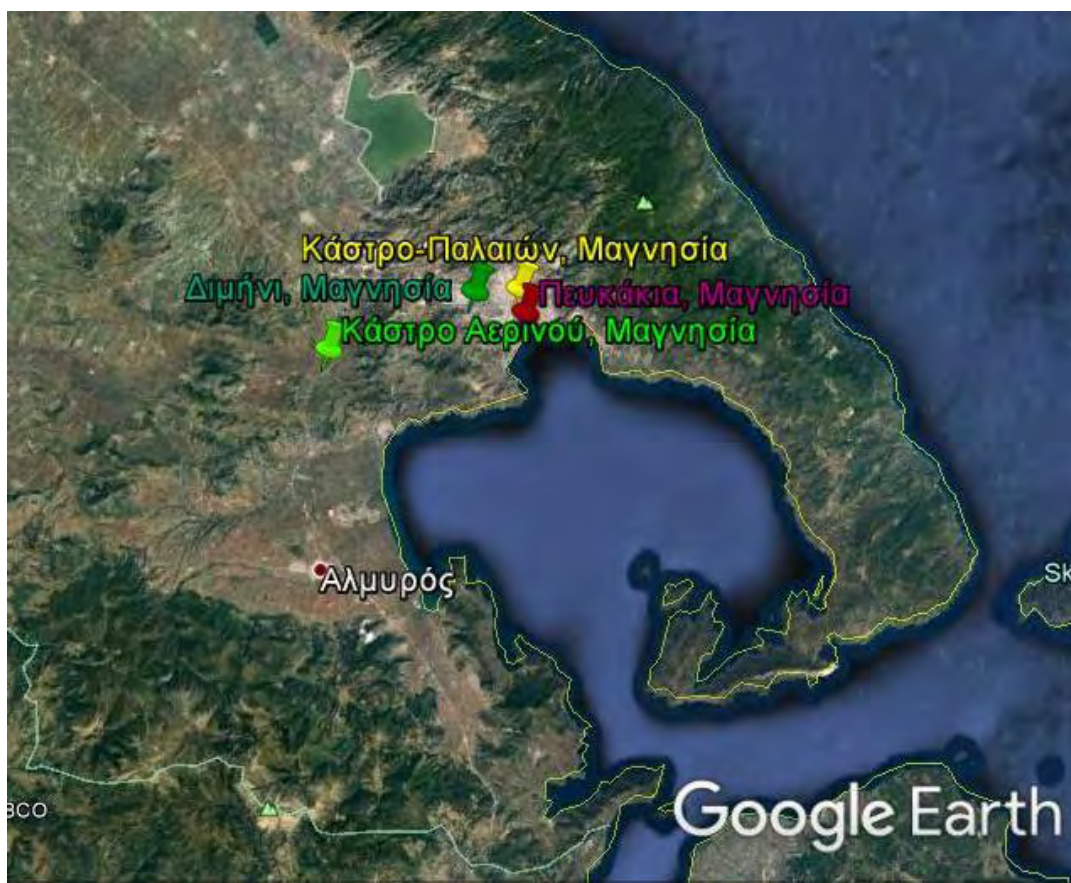
Χάρτης 4: Οικισμοί Βοιωτίας (Τανάγρα, Σχηματάρη/Άγιος Ηλίας, Εύτρηση). (Πηγή: Google Earth).

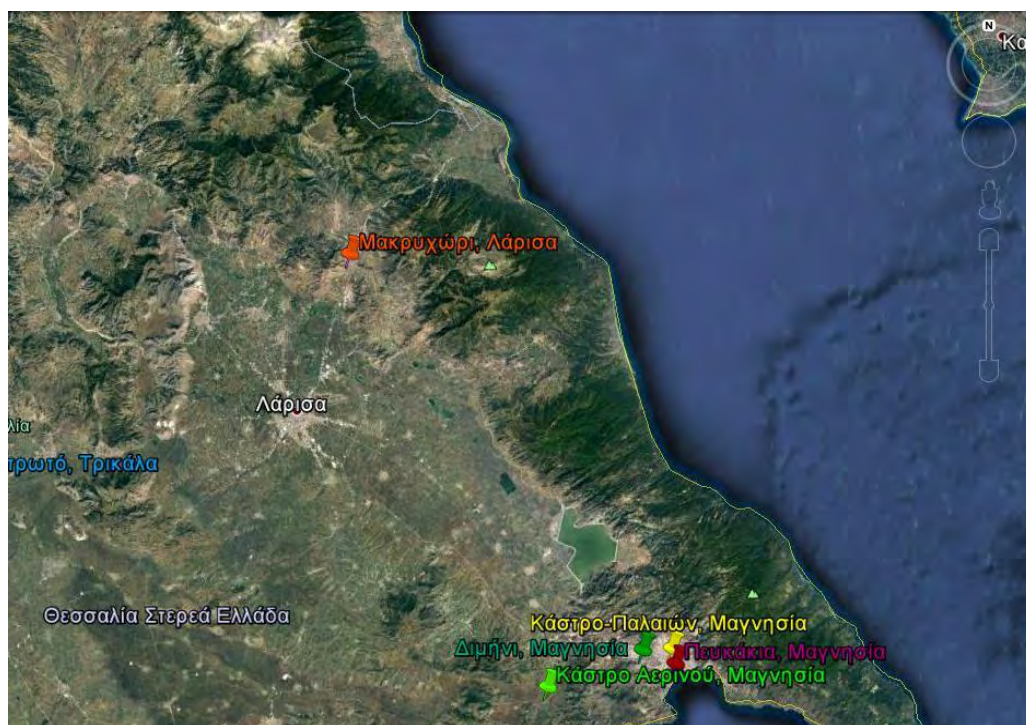
Χάρτης 5: Οικισμοί Φθιώτιδας (Κύνος και Μήτρου). (Πηγή: Google Earth).

Χάρτης 6: Οικισμοί Θεσσαλίας (Πηγή: Google Earth).

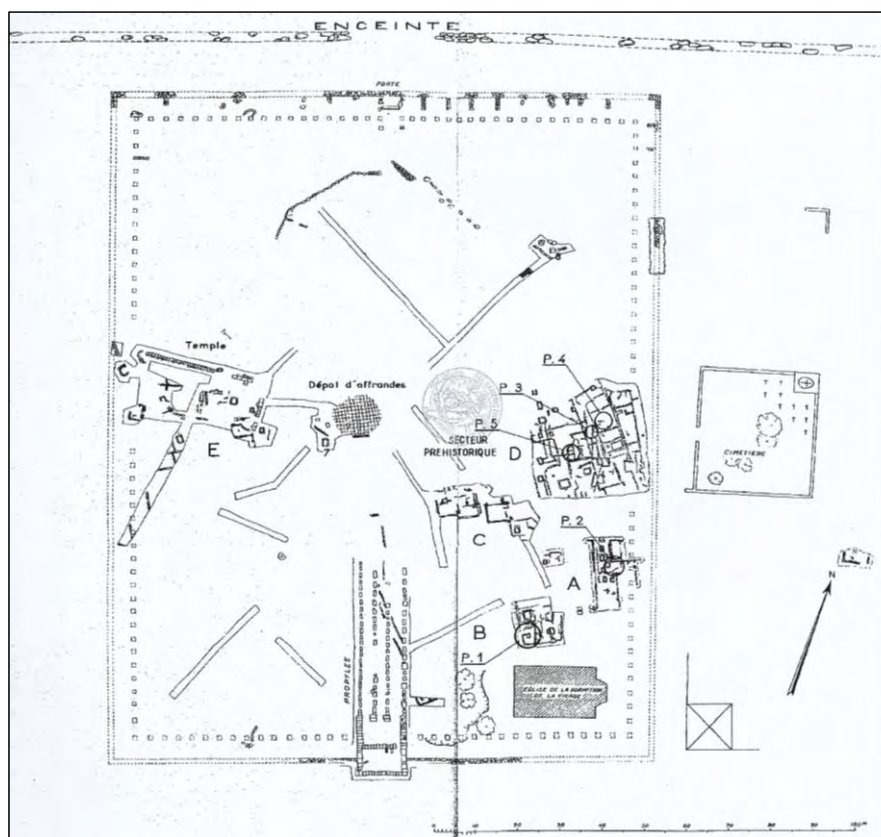

Χάρτης 7: Οικισμοί Μαγνησίας (Διμήνι, Πευκάκια, Κάστρο Αερινού). (Πηγή: Google Earth).

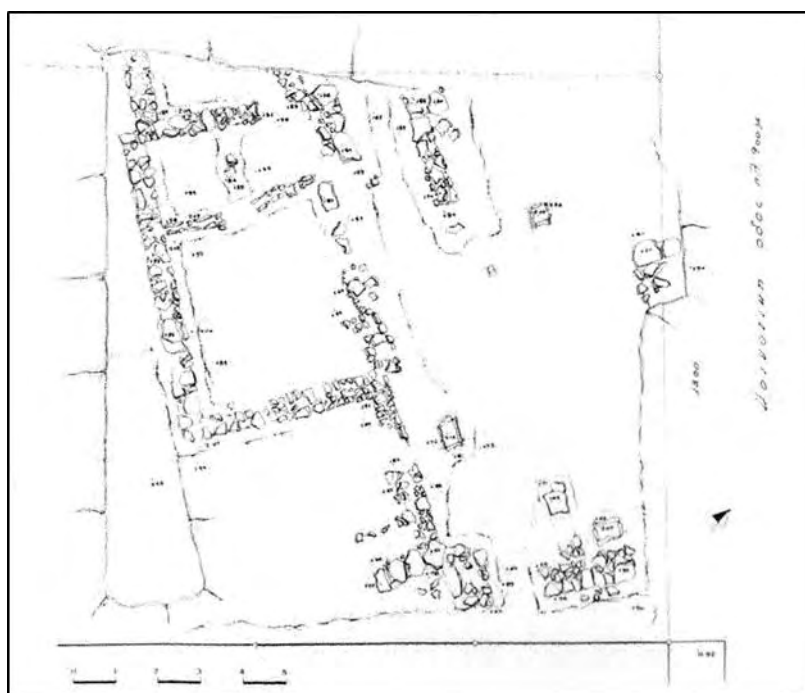

Χάρτης 8: Οικισμός Λάρισας (Μακρυχώρι). (Πηγή: Google Earth).

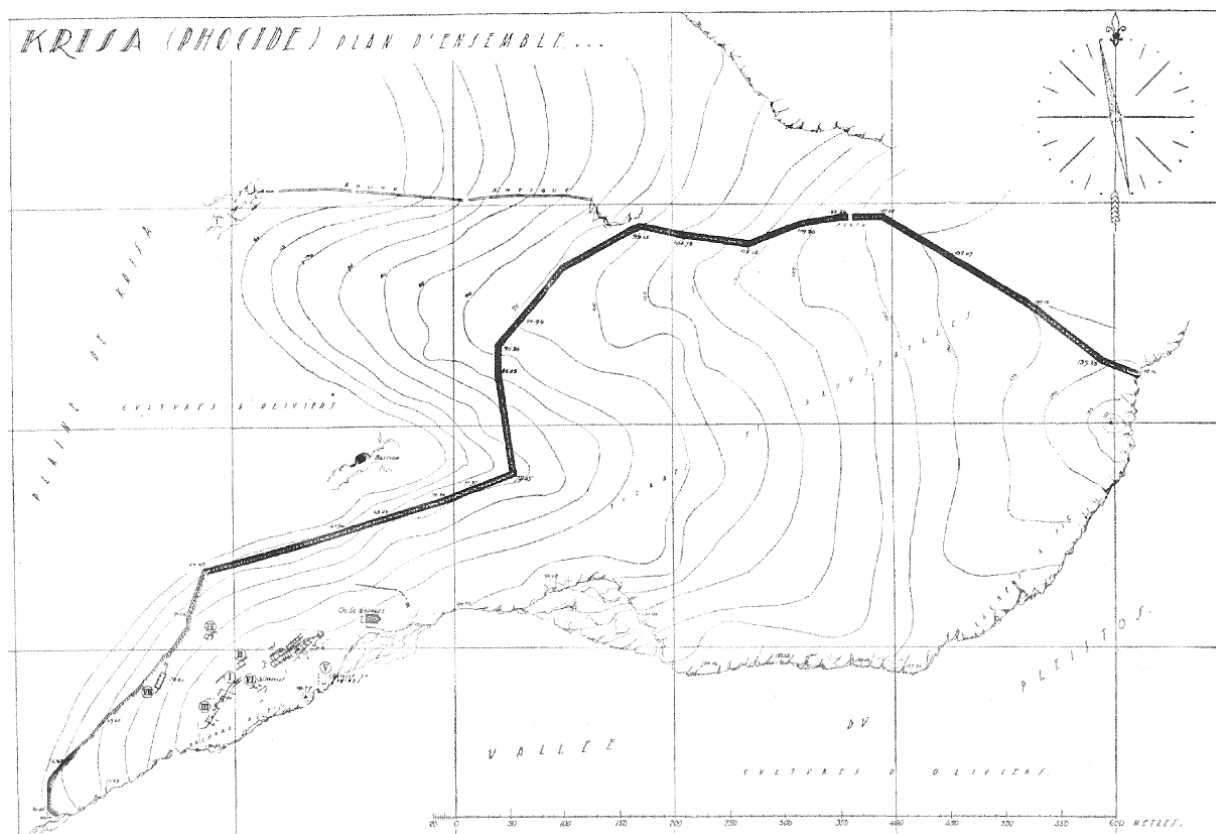
EIKONES

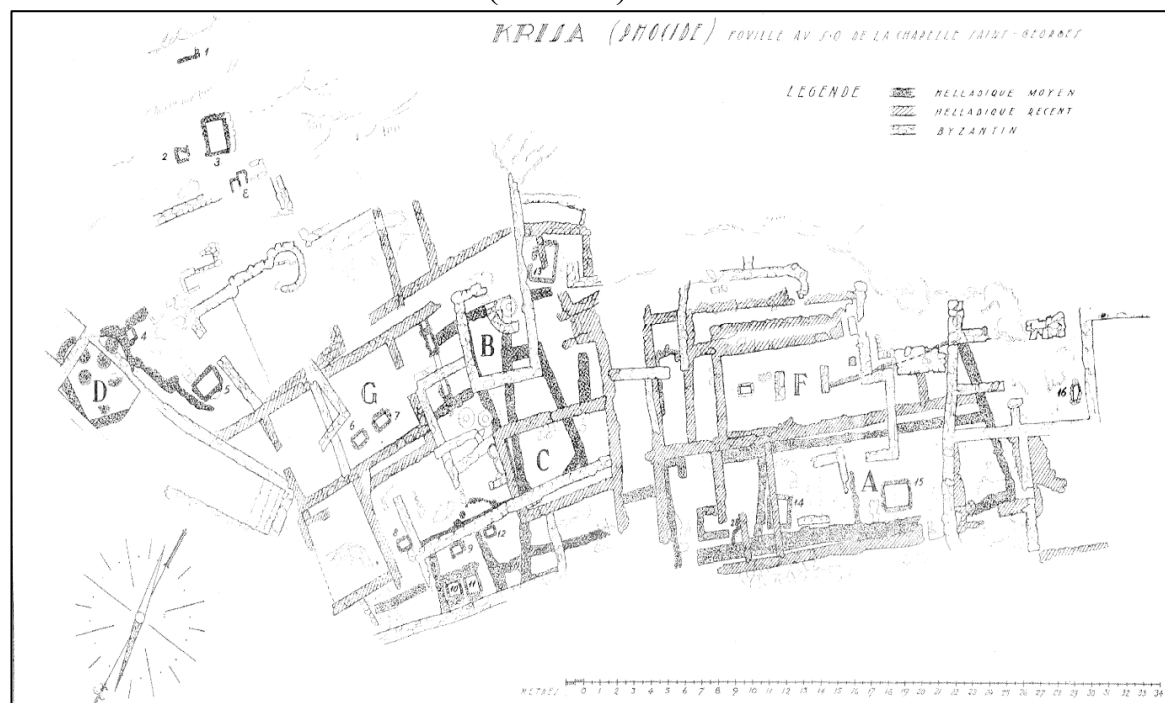
Εικ. 3: Γενικό τοπογραφικό σχέδιο της ακρόπολης της Κίρρας (Φωκίδα).

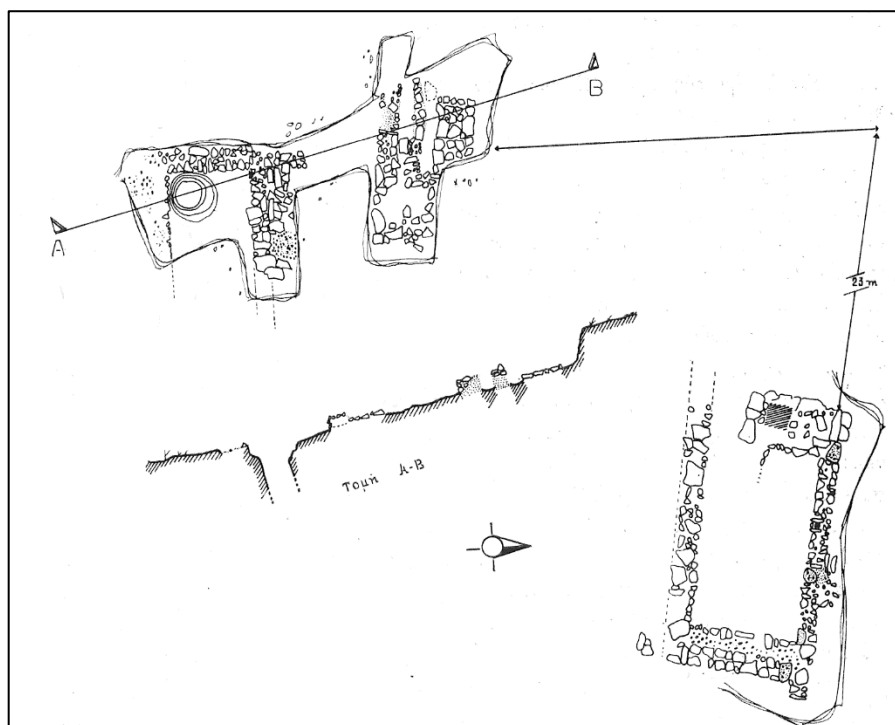
Εικ. 4: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του οικόπεδου Μούρτου, στην Κίρρα (Φωκίδα).

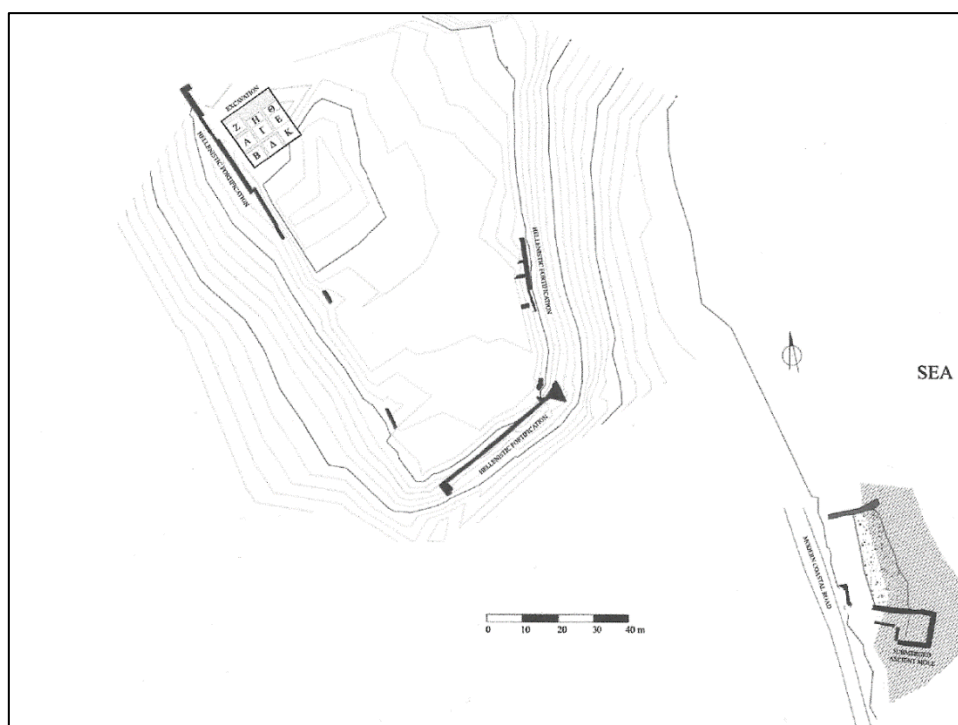
Εικ. 5: Γενικό Τοπογραφικό σχέδιο της ακρόπολης της Κρίσσας (Φωκίδα).

Εικ. 6: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων των κτιρίων του Τομέα IV στην Κρίσσα (Φωκίδα).

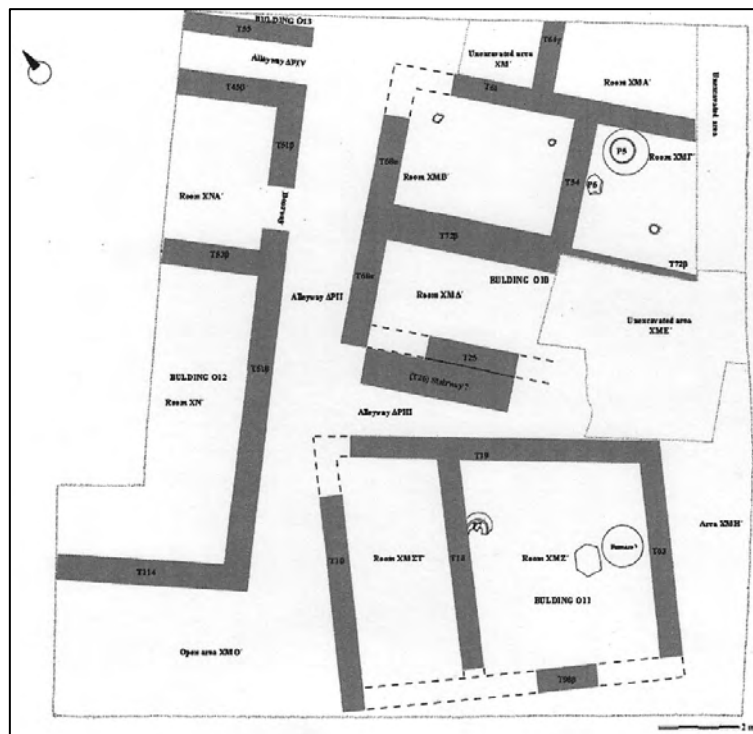
Εικ. 7: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων της θέσης Δένδρο στη Τανάγρα (Βοιωτία).

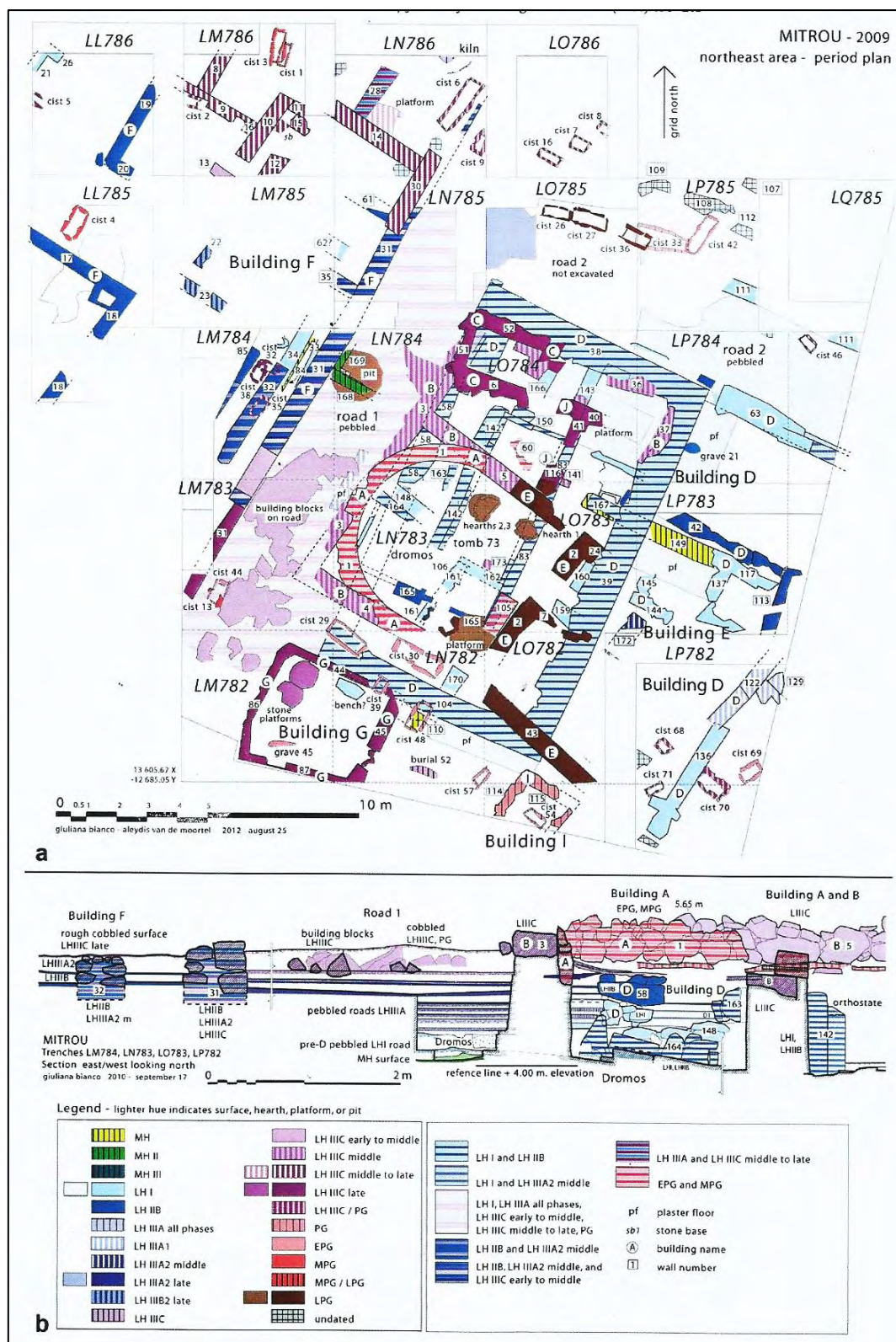
Εικ. 8: Γενικό τοπογραφικό σχέδιο του Κύνου (Φθιώτιδα).

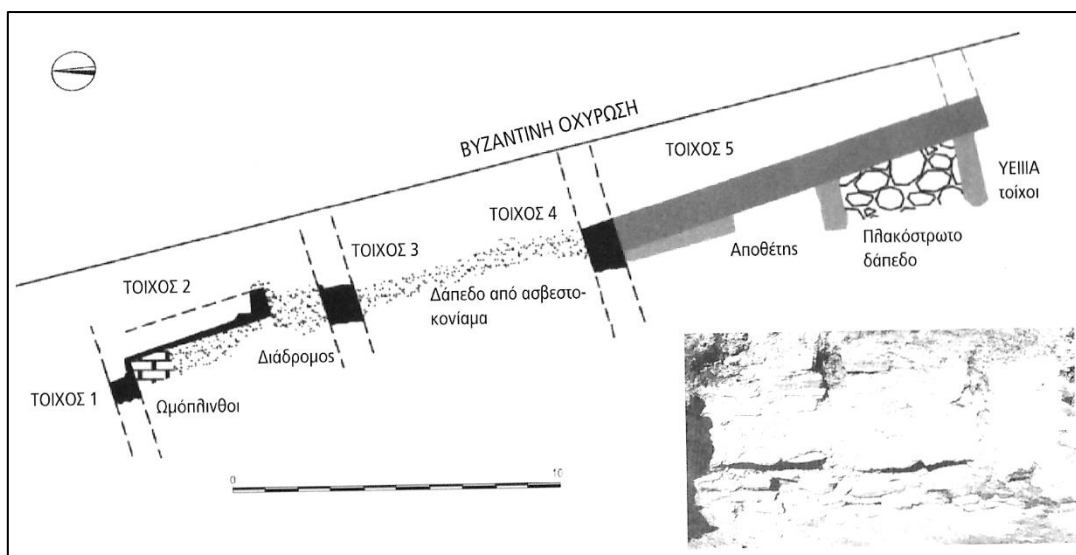
Εικ. 10α: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του μυκηναϊκού οικισμού Κύνου (Φάση Κύνος 7: ΥΕ ΙΙΙΓ μέση).

Εικ. 10β: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του μυκηναϊκού οικισμού Κύνου (Φάση Κύνος 7: ΥΕ ΙΙΙΓ μέση).

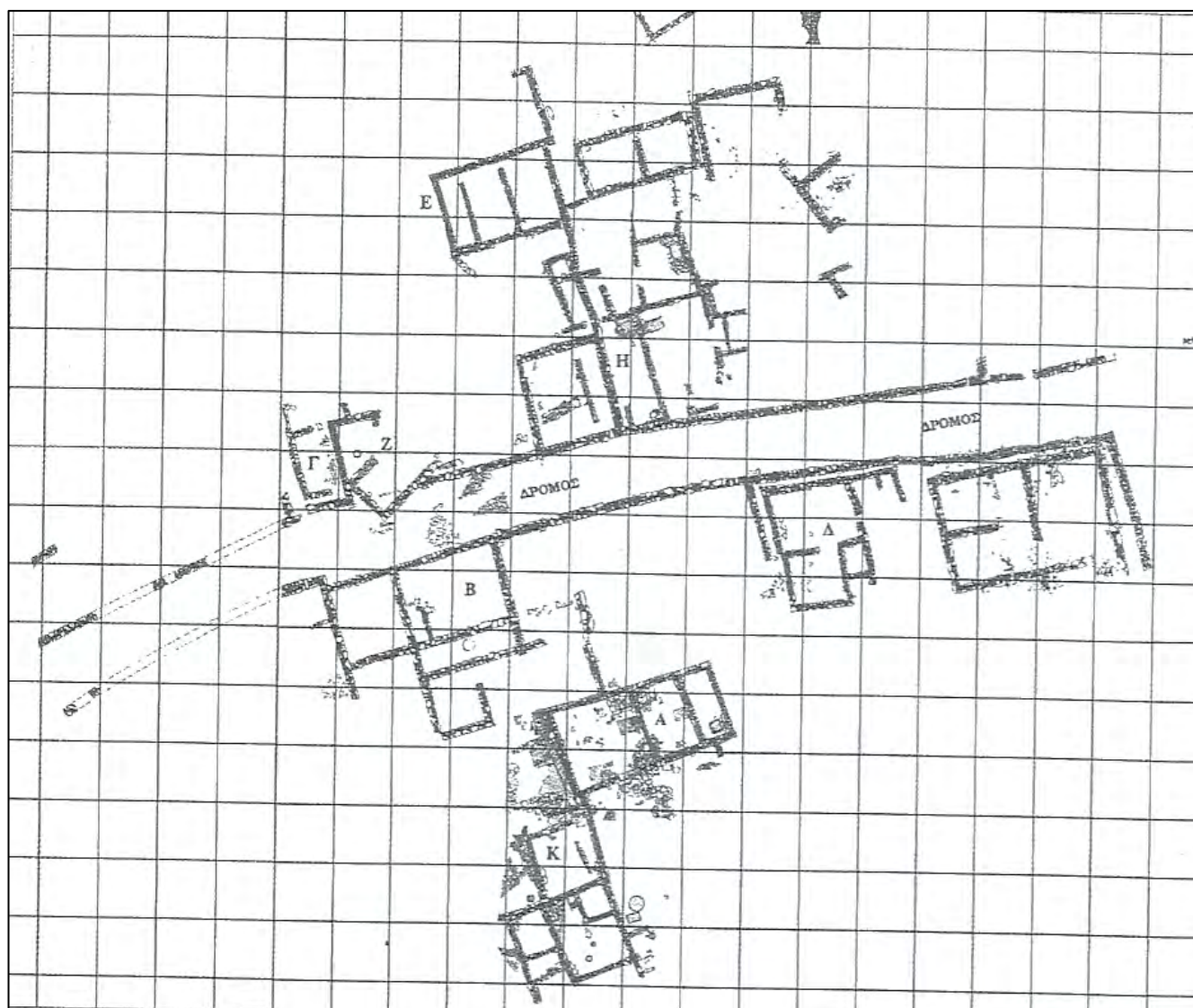
Εικ. 11: Γενικό τοπογραφικό ανασκαφής στη νησίδα Μήτρου (Φθιώτιδα).

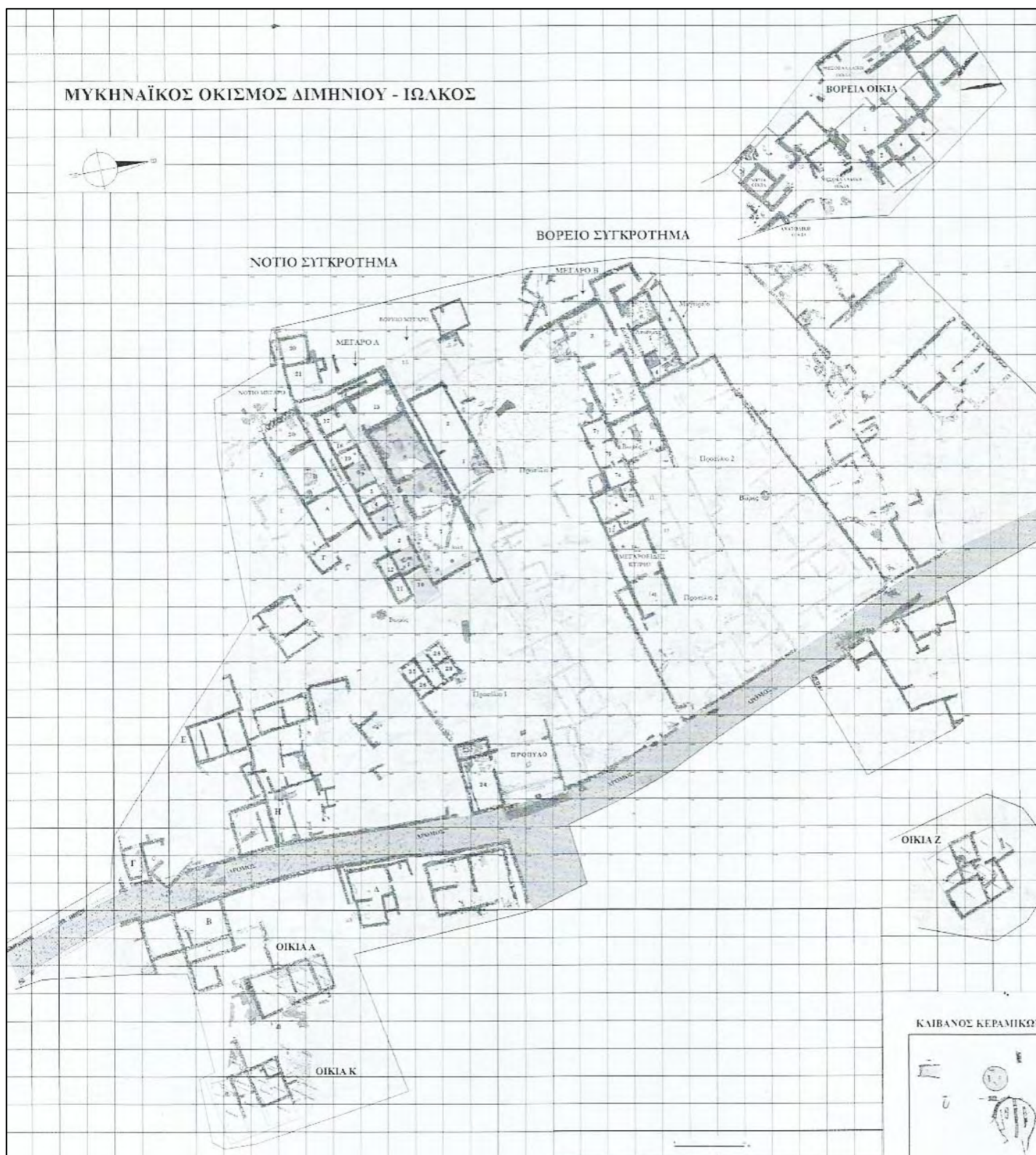
Εικ. 12: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του «Ανακτόρου» στην Τάφρο ΙΙΙ, στη θέση Κάστρο-Παλαιών Βόλου (Μαγνησία).

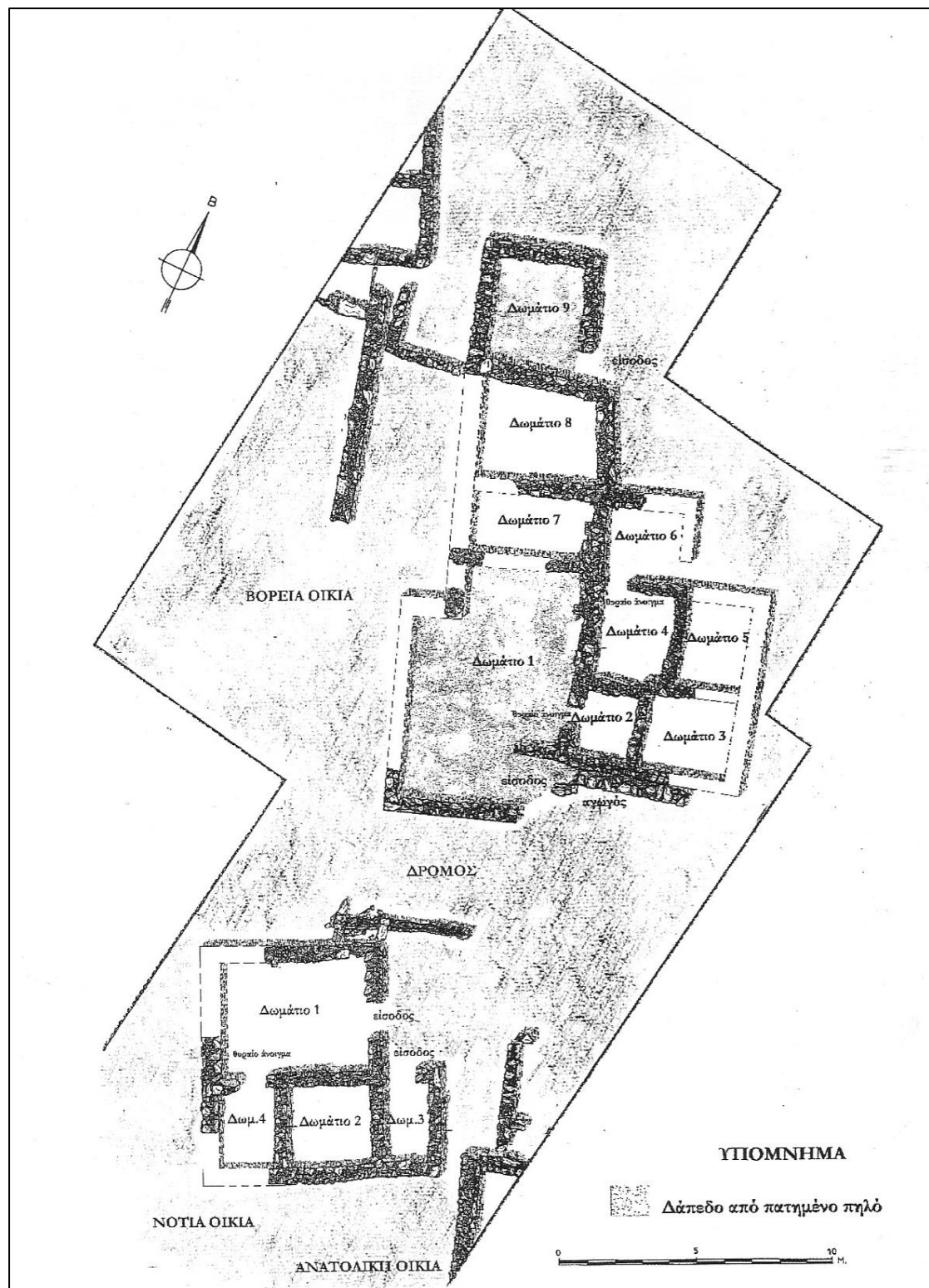
Εικ. 13: Γενικό τοπογραφικό των ανασκαφών στον οικισμό του Διμηνίου (Μαγνησία).

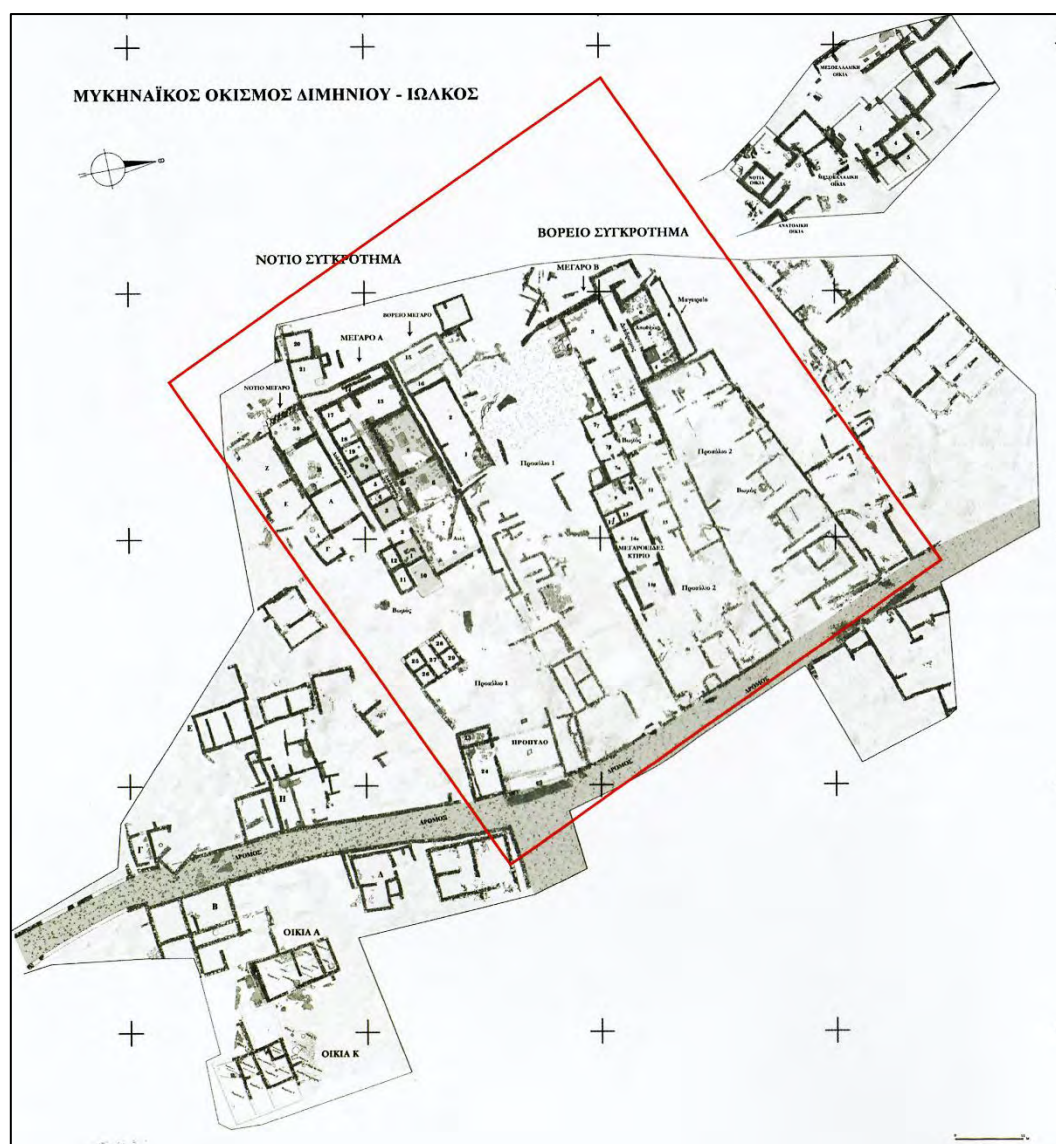
Εικ. 14: Διμήνι, Τομέας Ι: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων των οικιστικών μονάδων εκατέρωθεν του μυκηναϊκού δρόμου.

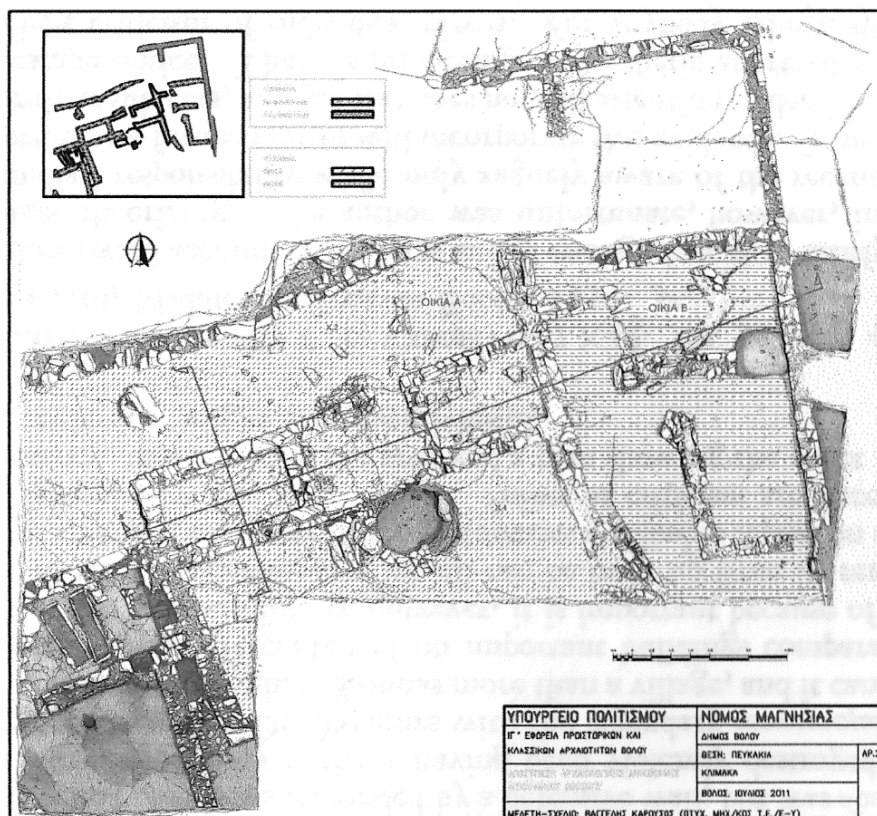
Εικ. 15: Γενικό τοπογραφικό του οικισμού Διμηγνίου.

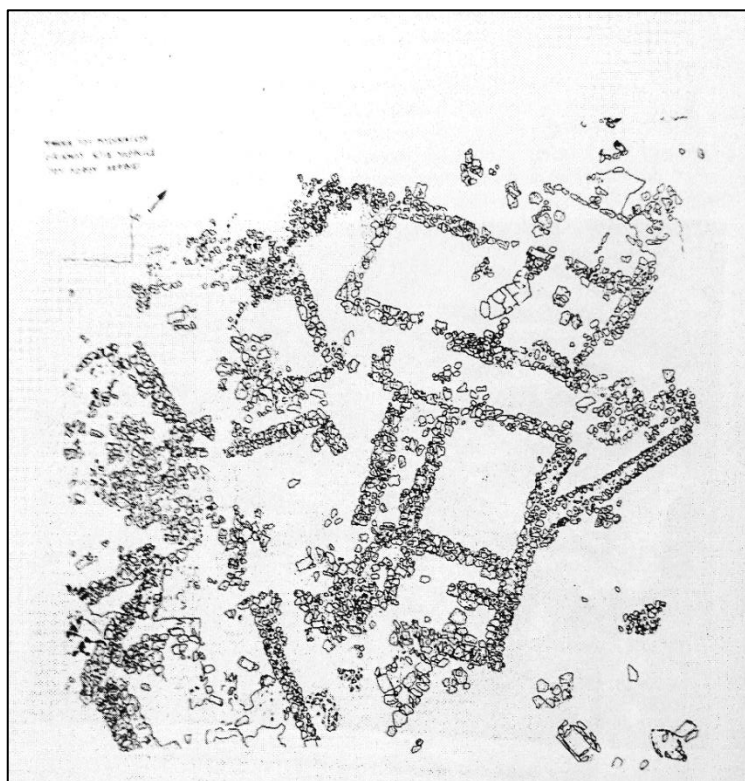
Εικ. 16: Διμήνι, Τομέας II: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων της Βόρειας, Νότιας και Ανατολικής Οικίας.

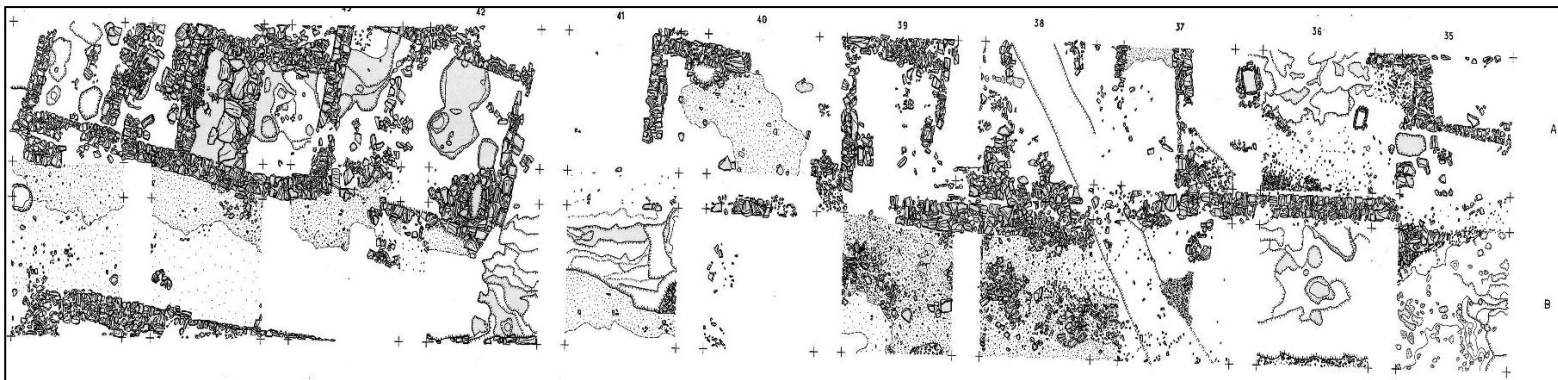
Εικ. 17: Γενικό τοπογραφικό του διοικητικού κέντρου του μυκηναϊκού οικισμού στη θέση Διμήνι (Μαγνησία).

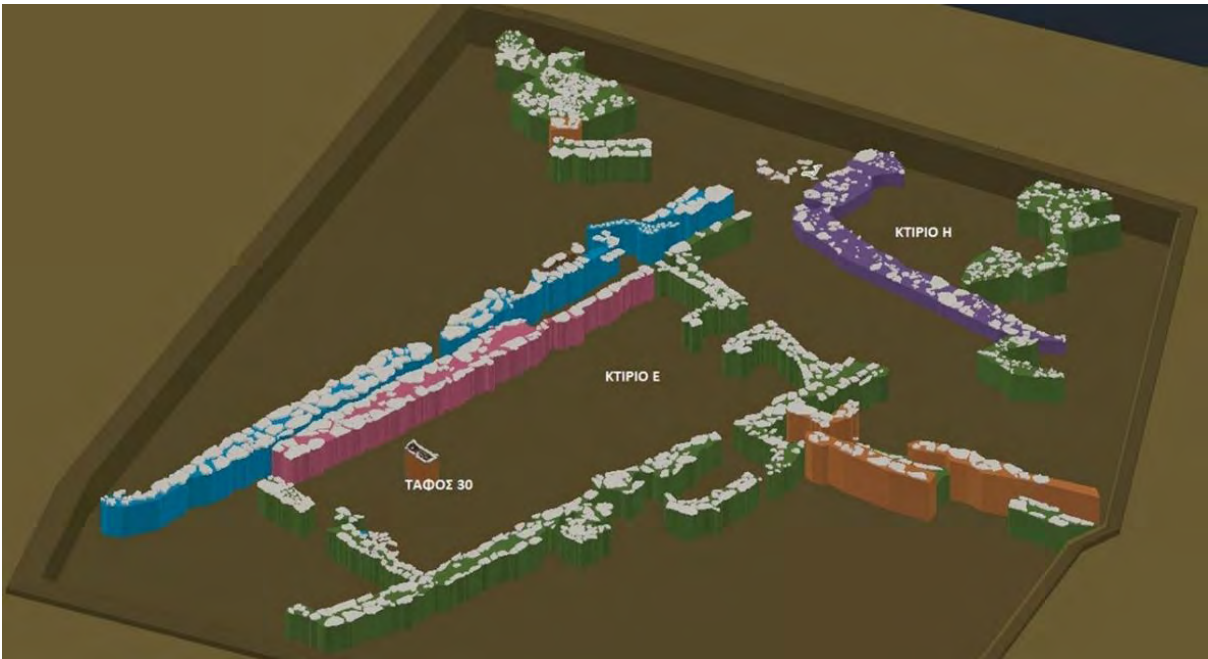
Εικ. 18: Γενικό τοπογραφικό του οικισμού των Πευκακίων (Μαγνησία).

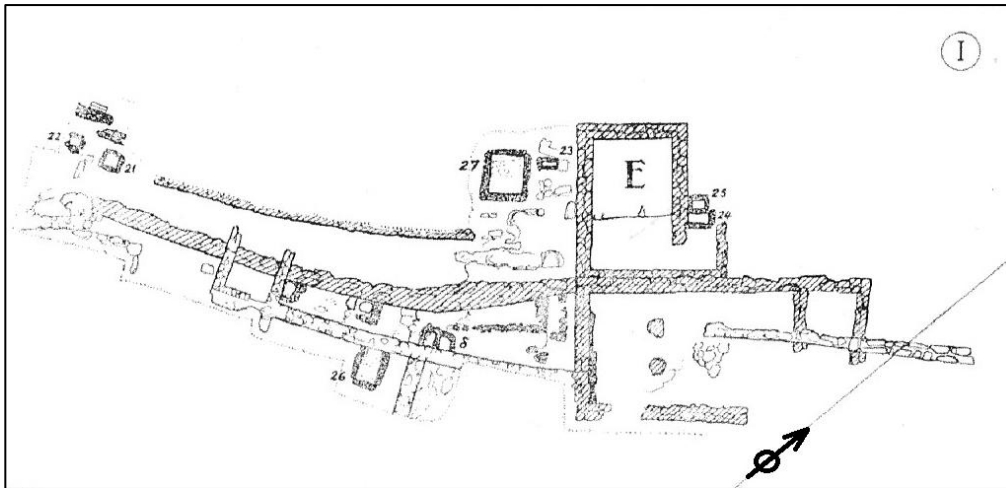
Εικ. 19: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του οικισμού του Αερινού (Μαγνησία).

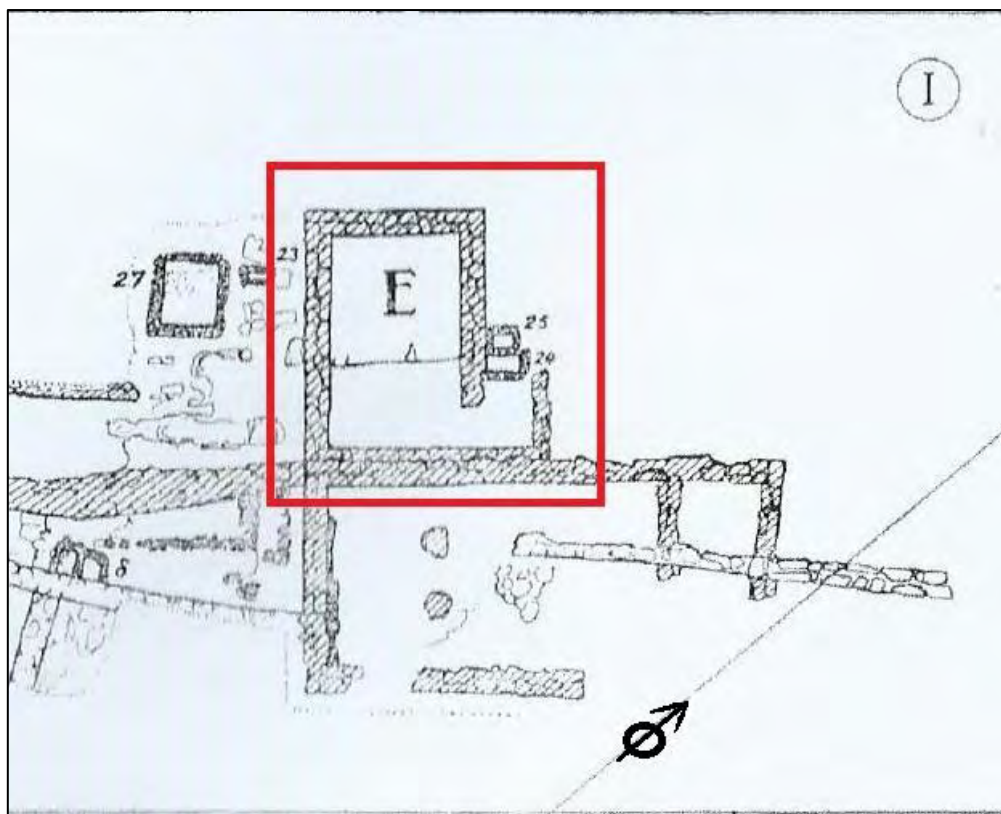
Εικ. 20: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων (1999-2000) (Κλίμακα: 1:50), του οικισμού στη θέση Μακρυχώρι (Λάρισα).

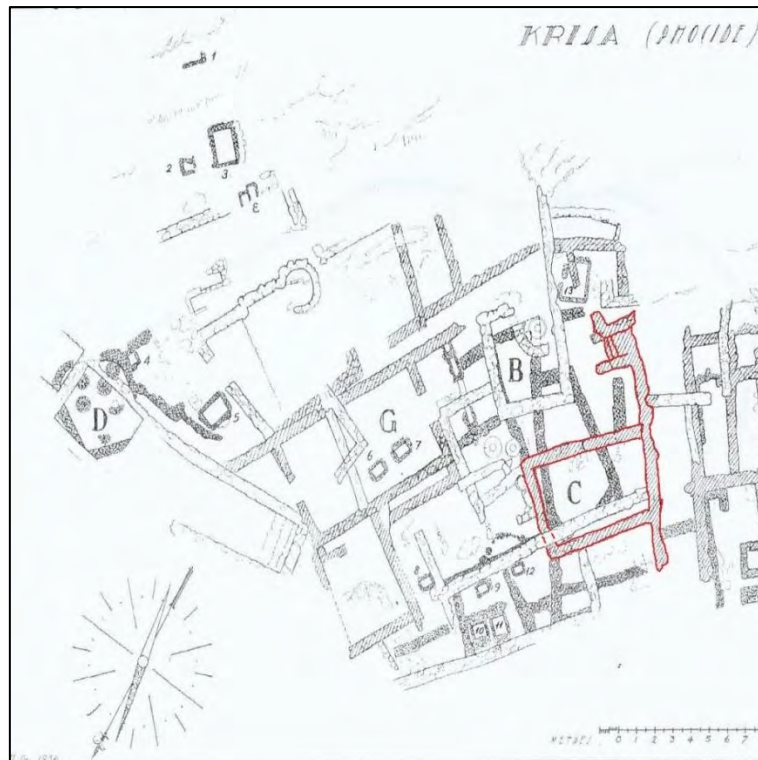
Εικ. 21: Τρισδιάστατη απεικόνιση των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του οικισμού στη θέση Ασβεσταριά (Τρίκαλα).

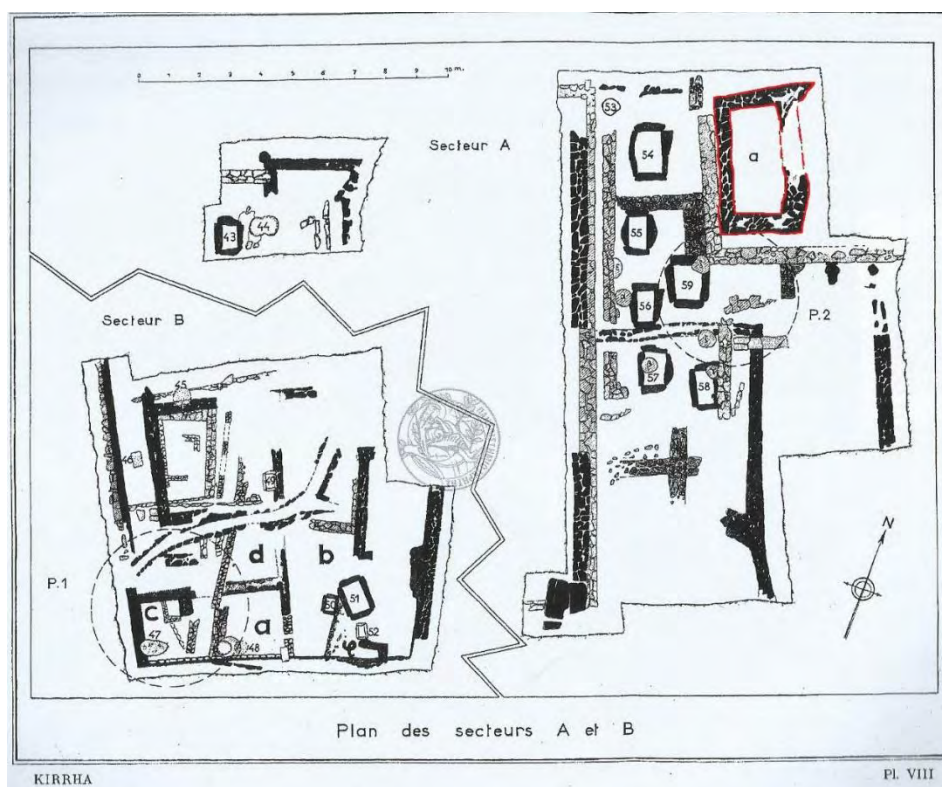
Εικ. 22: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του Τομέα Ι (Κρίσσα, Φωκίδα): Κτίρια E1 & E2.

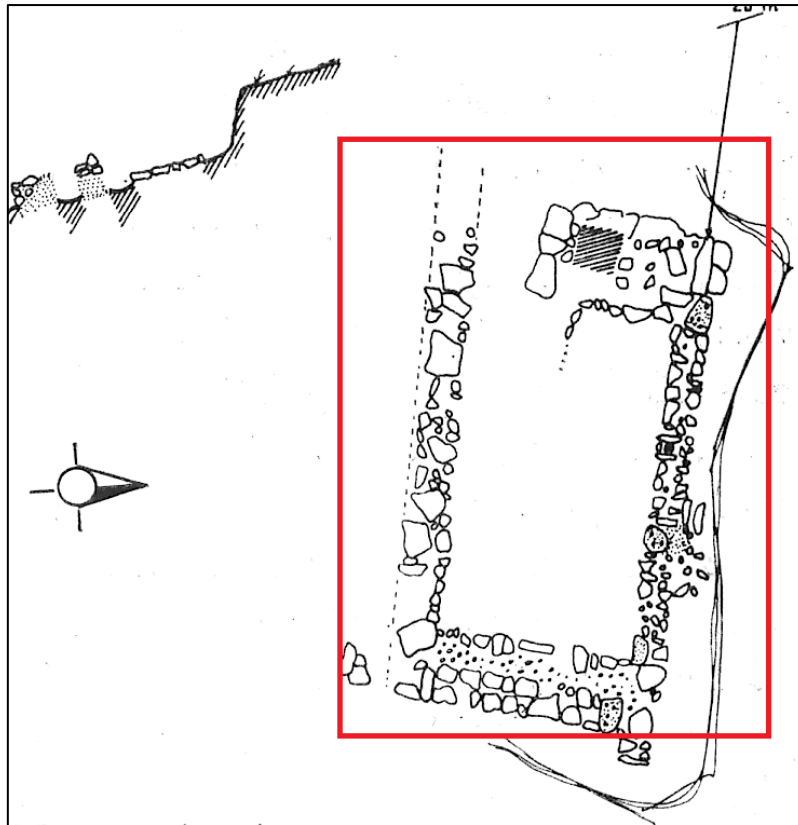
Εικ. 23: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του Τομέα Ι (Κρίσσα, Φωκίδα): Κτίριο E1.

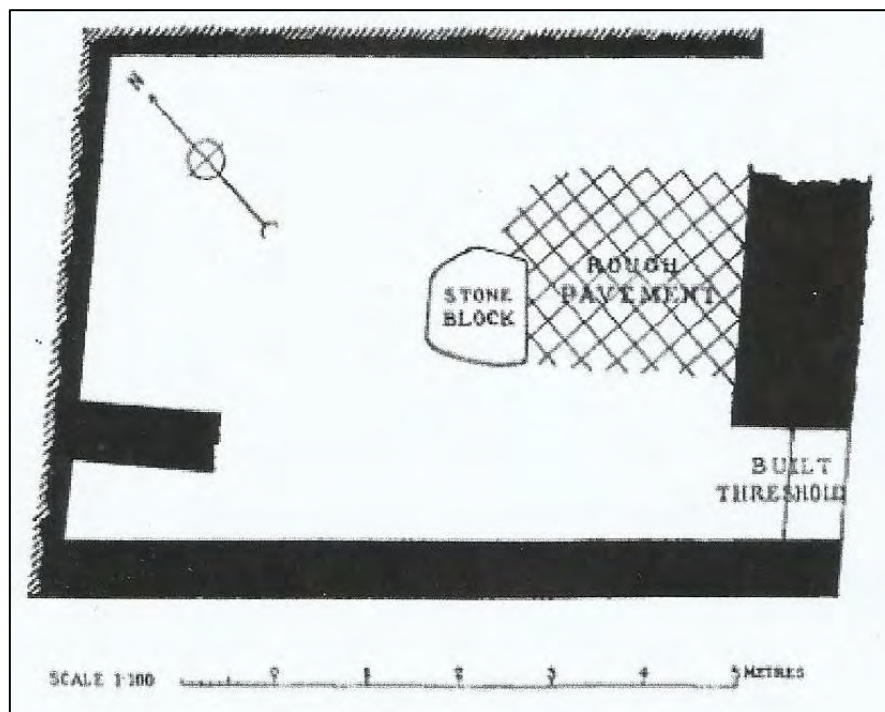
Εικ. 24: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του Τομέα IV (Κρίσσα, Φωκίδα): Κτίριο G2.

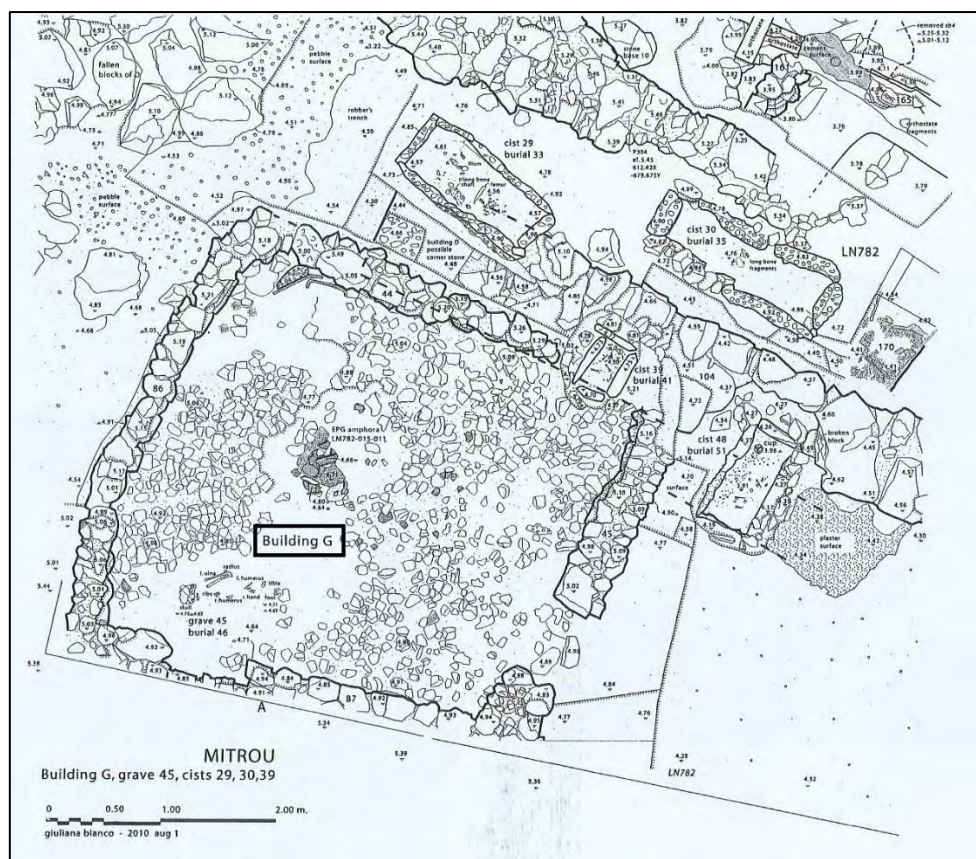
Εικ. 25: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του Τομέα A (Κίρρα, Φωκίδα): Κτίριο A.

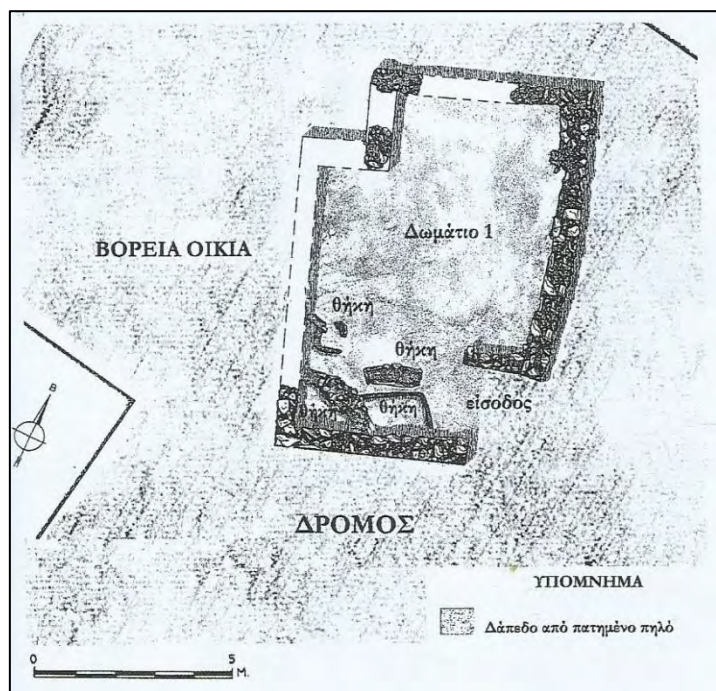
Εικ. 26: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση «Δένδρο» (Τανάγρα, Βοιωτία): οικιστική μονάδα.

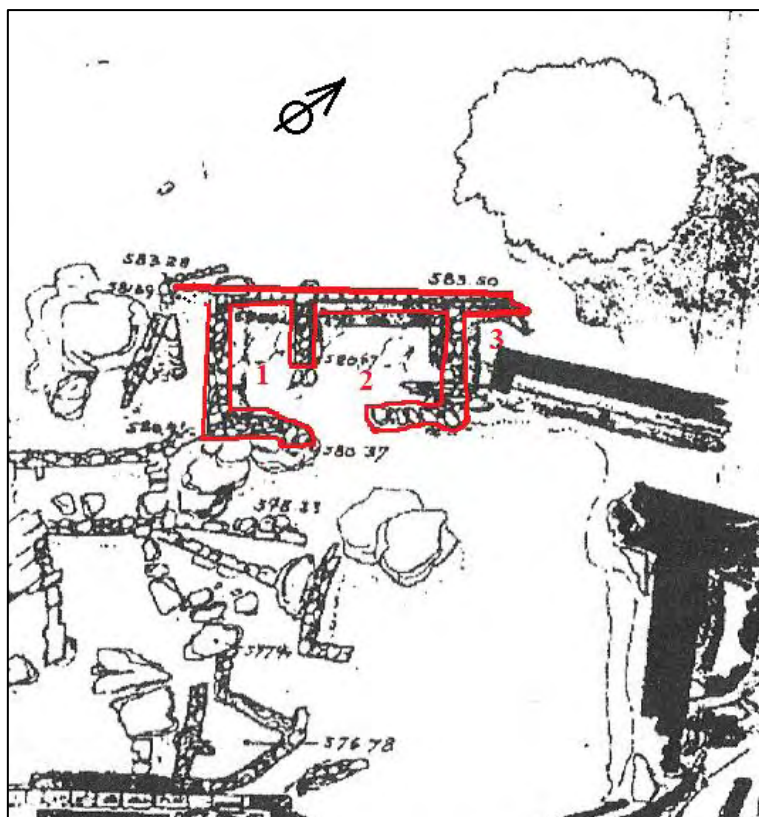
Εικ. 27: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση «Άγιος Ηλίας» (Σχηματάρι, Βοιωτία): οικιστική μονάδα.

Εικ. 28: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του οικισμού στη θέση Μήτρου (Φθιώτιδα): Κτίριο Γ.

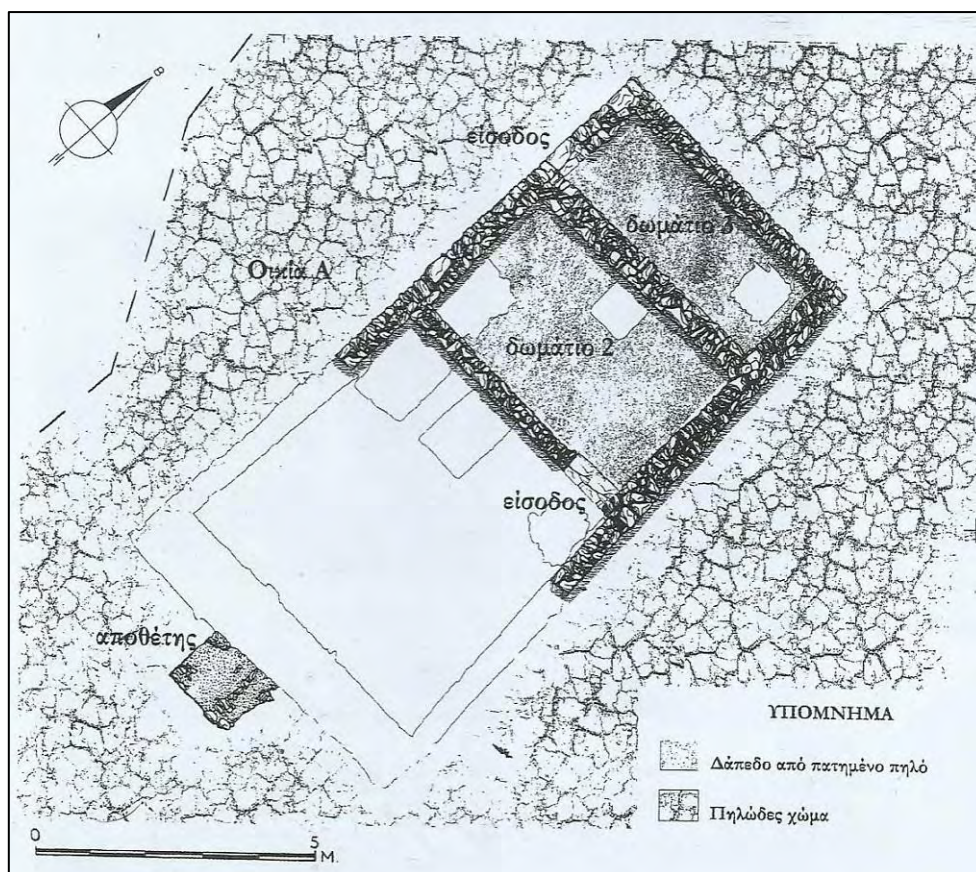
Εικ. 29: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Βόρεια Οικία (ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη).

Εικ. 30: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Δελφοί (Φωκίδα): Κτίριο 9-Α.

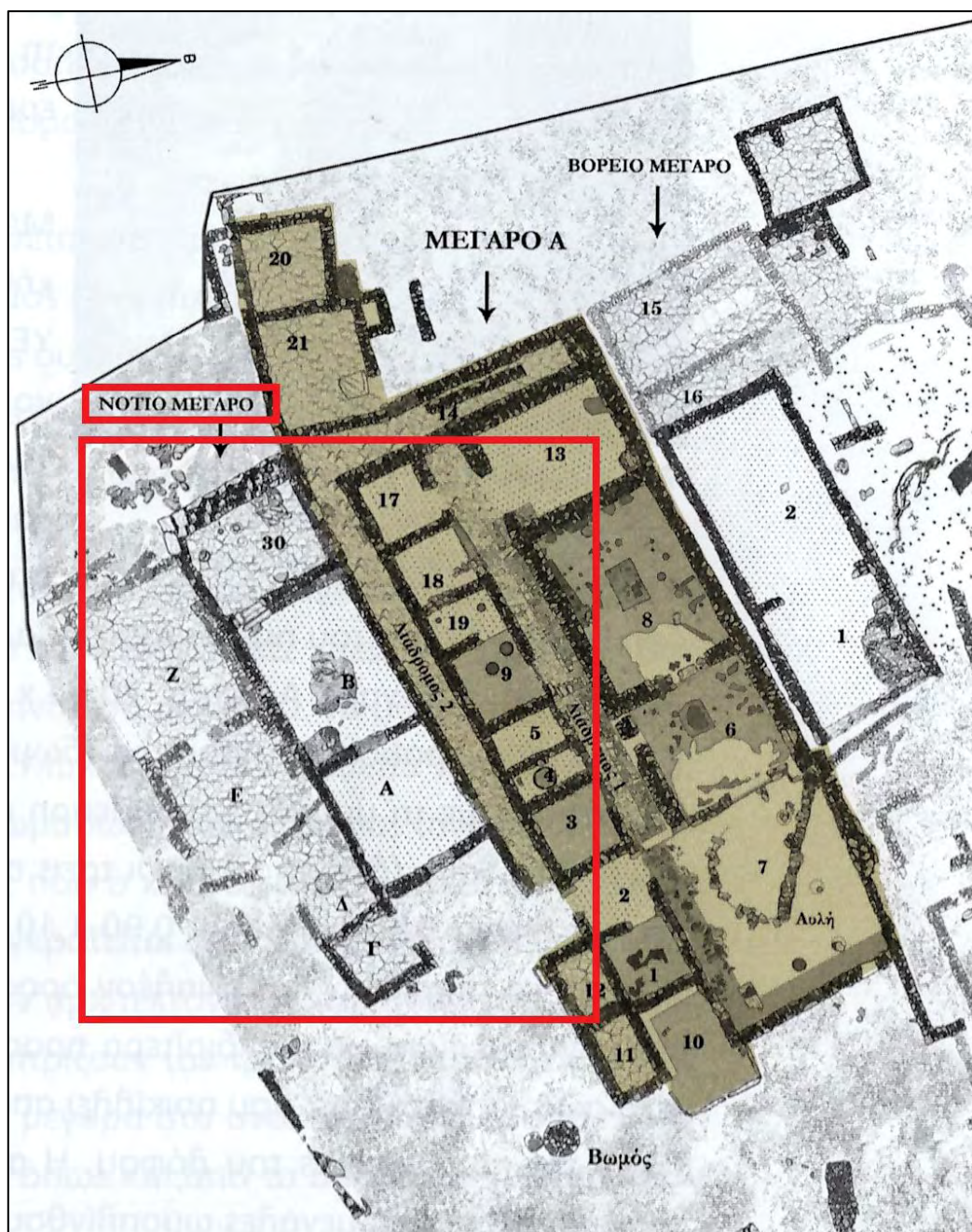
Εικ. 31: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη οικοπεδο Μούρτου (Κίρρα, Φωκίδα): Κτίριο.

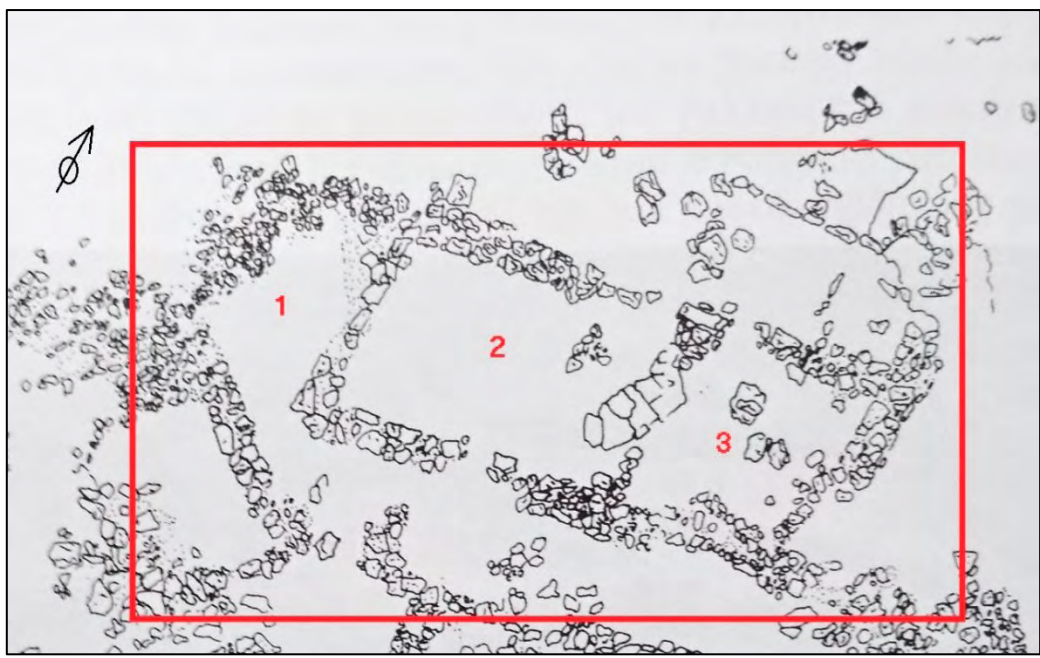
Εικ. 32: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία Α (ΥΕ ΙΙΑ1 φάση).

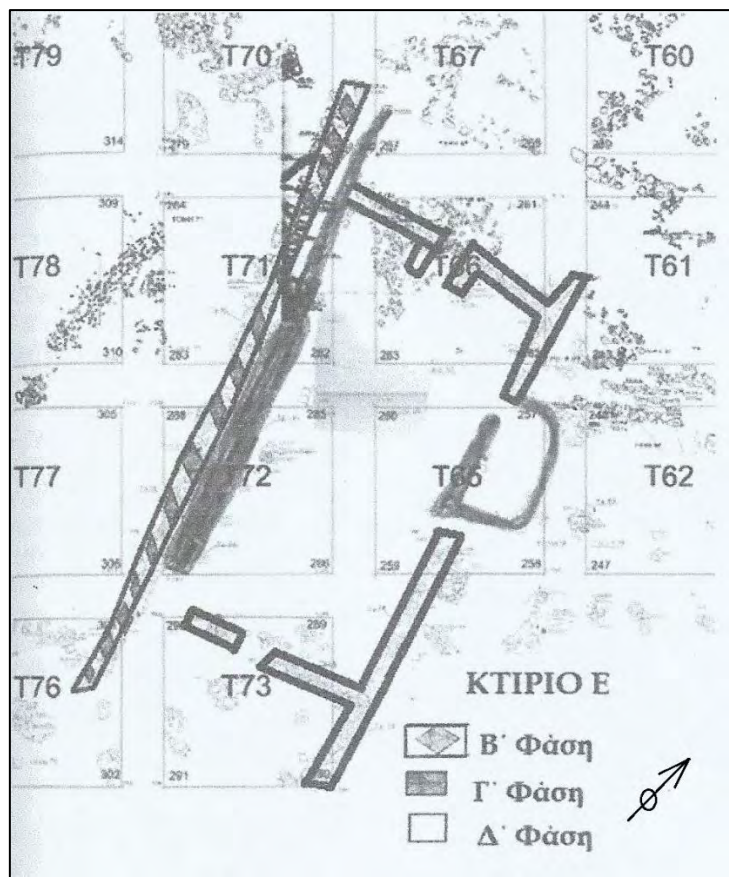
Εικ. 33: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Νότιο Συγκρότημα.

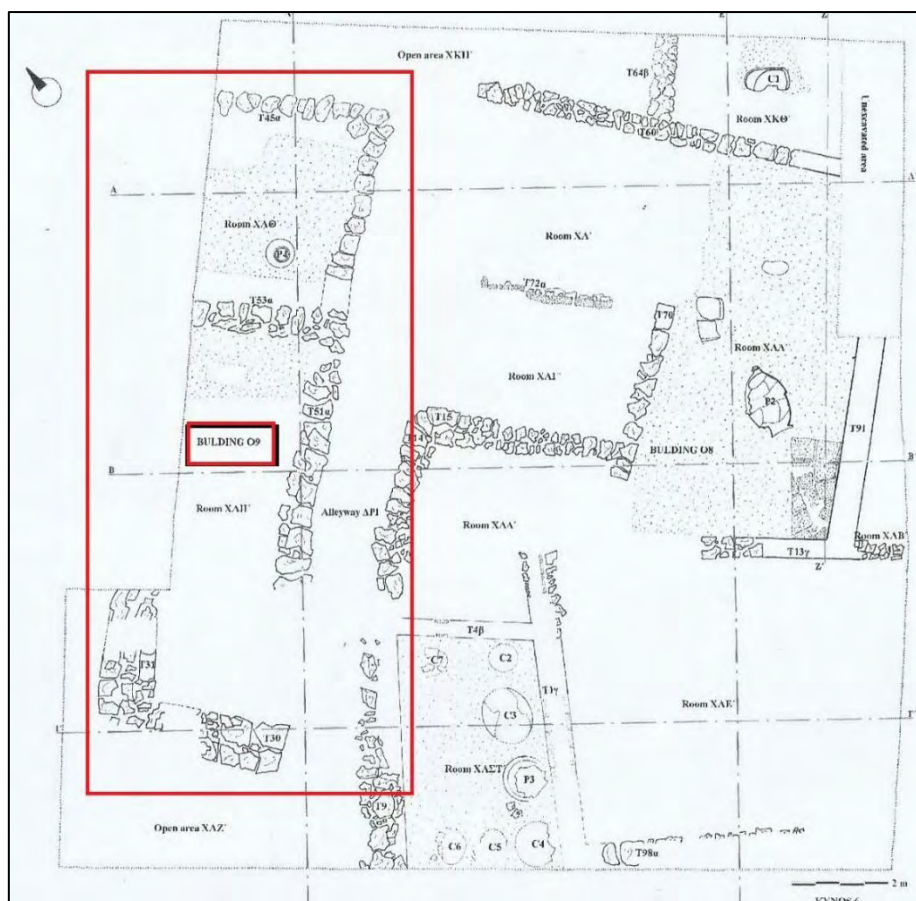
Εικ. 34: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Νότιο Μέγαρο.

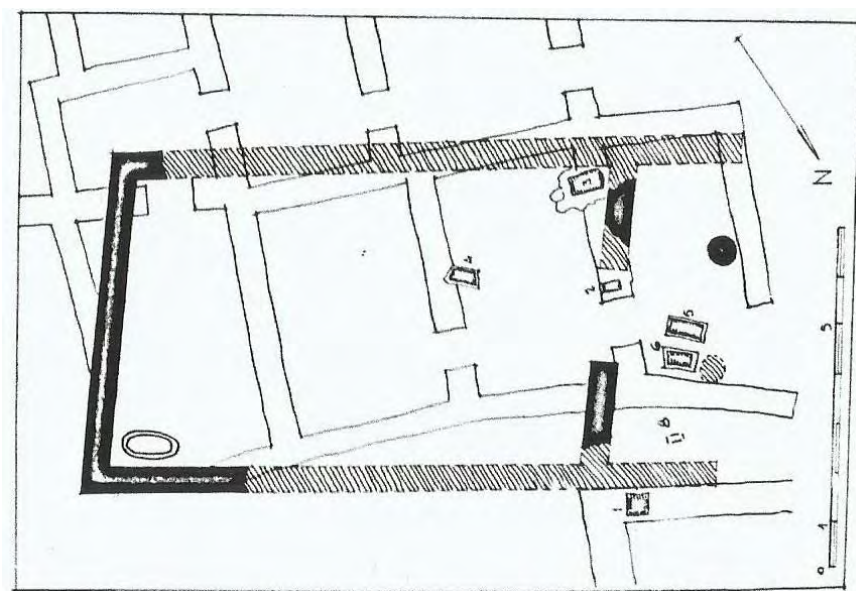
Εικ. 35: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Αερινό (Μαγνησία): Βόρεια οικιστική μονάδα.

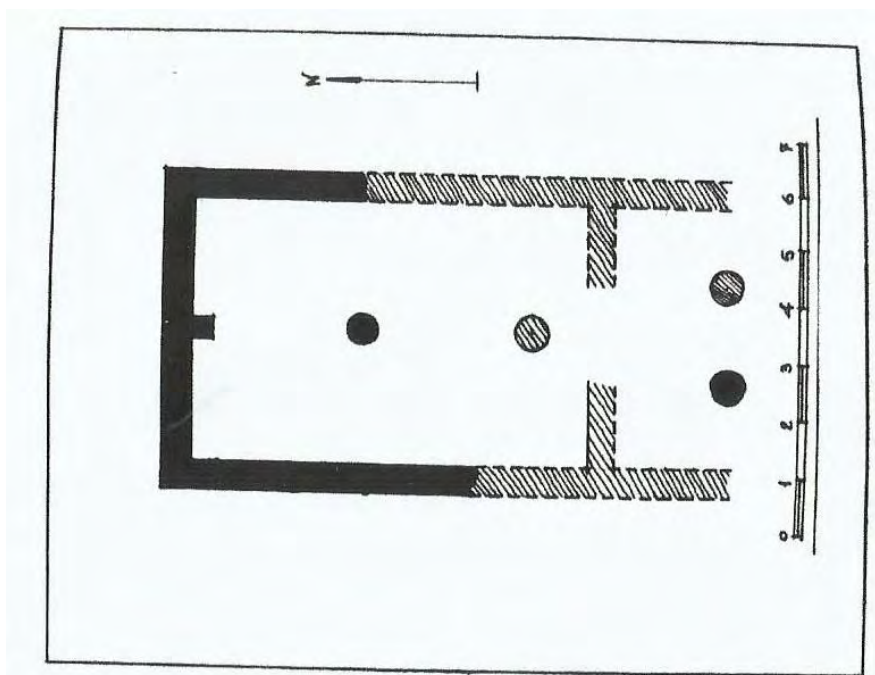
Εικ. 36: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Πετρωτού/Ασβεσταριάς (Τρίκαλα): Κτίριο Ε.

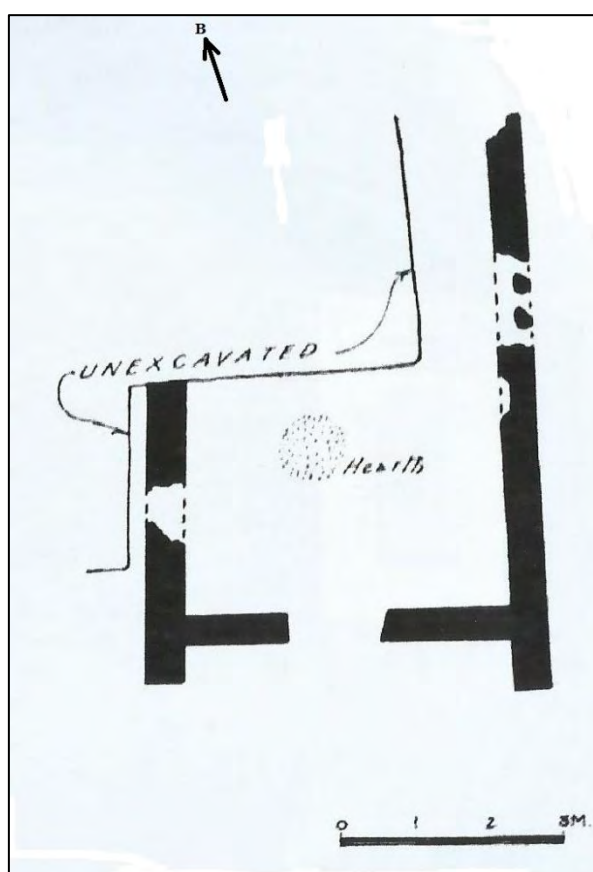
Εικ. 39: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Κύνος (Φθιώτιδα): Κτίριο 09.

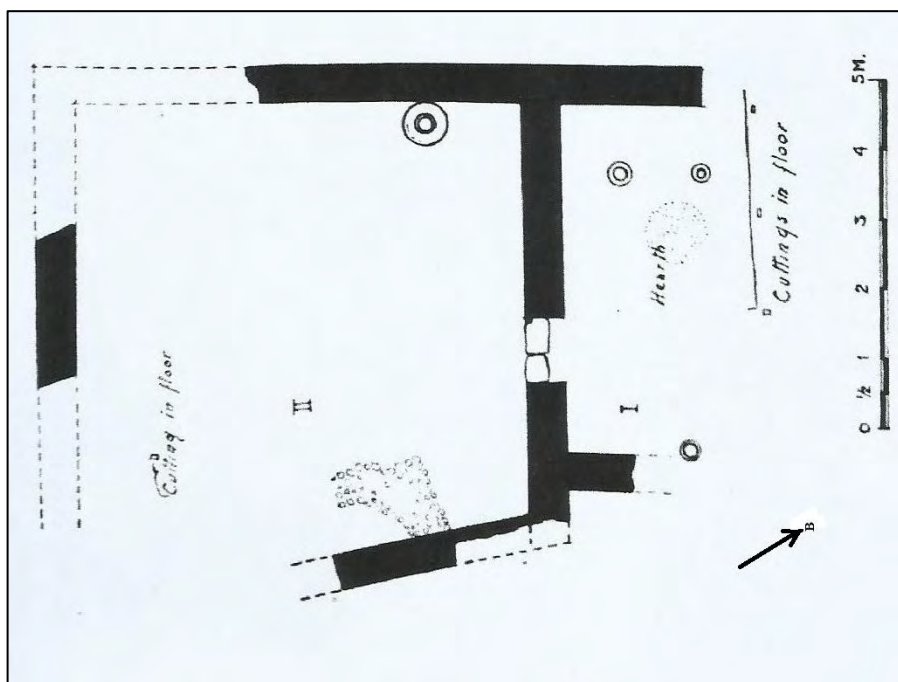
Εικ. 40: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Άγιος Κοσμάς (Αττική): Κτίριο Σ.

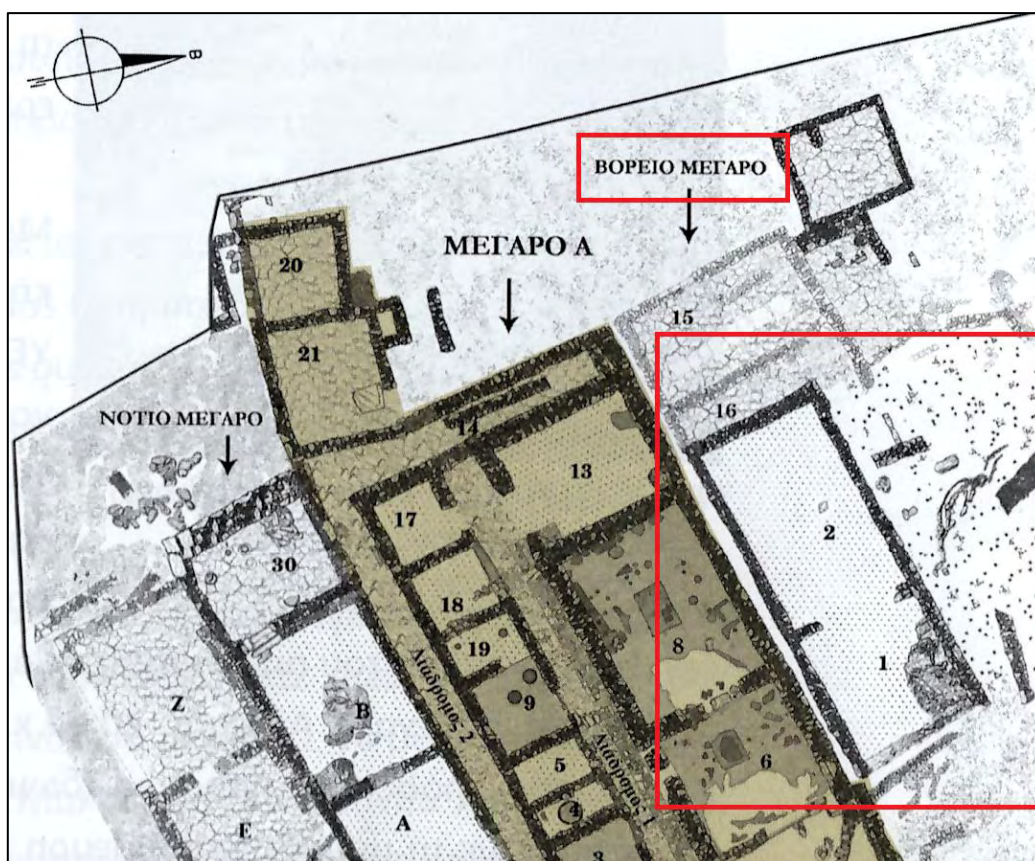
Εικ. 41: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Άγιος Κοσμάς (Αττική): Κτίριο T.

Εικ. 42: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Εύτρηση (Βοιωτία): Κτίριο BB.

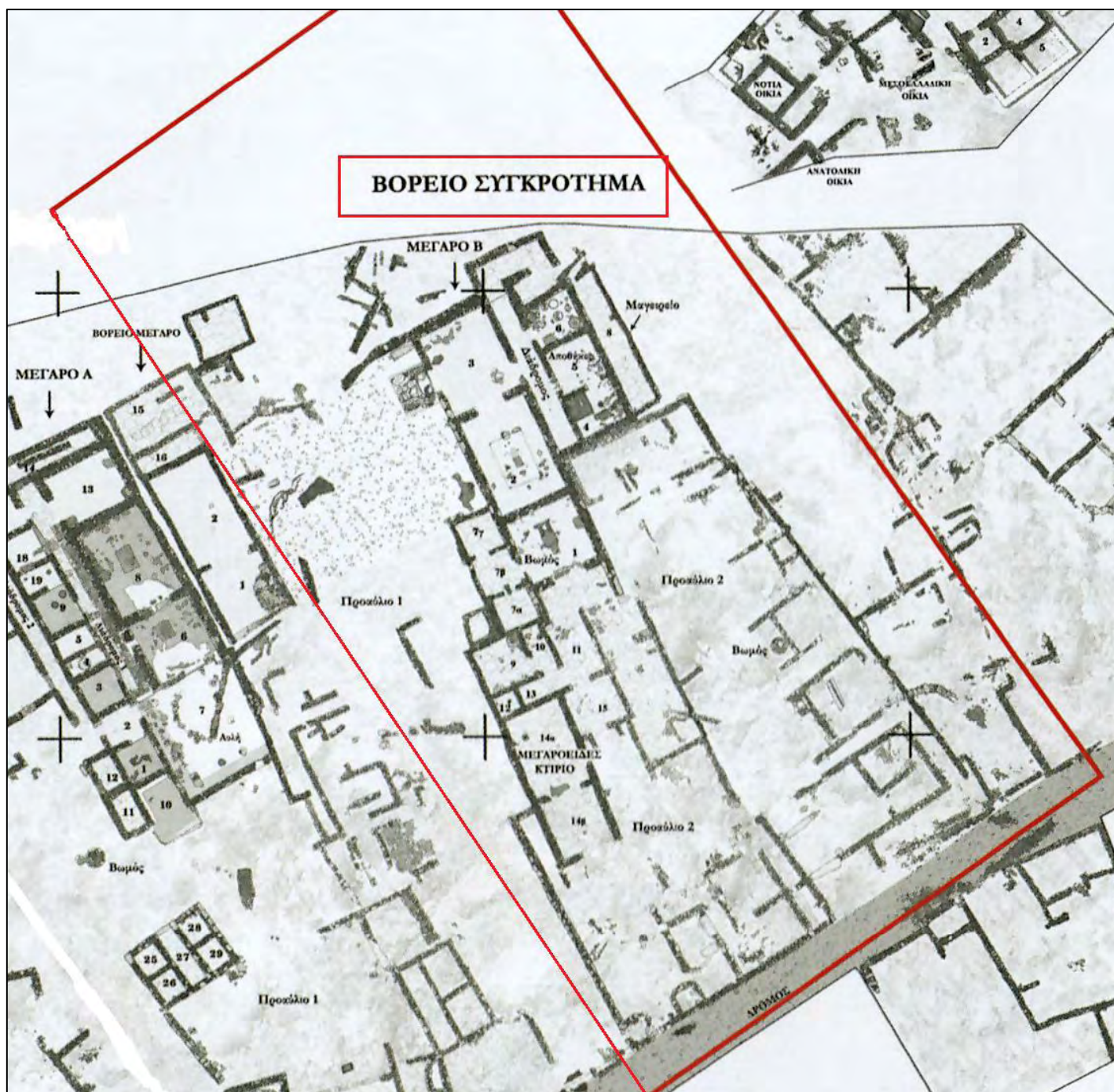
Εικ. 43: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Εύτρηση (Βοιωτία): Κτίριο V.

Εικ. 44: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνη (Μαγνησία): Βόρειο Μέγαρο.

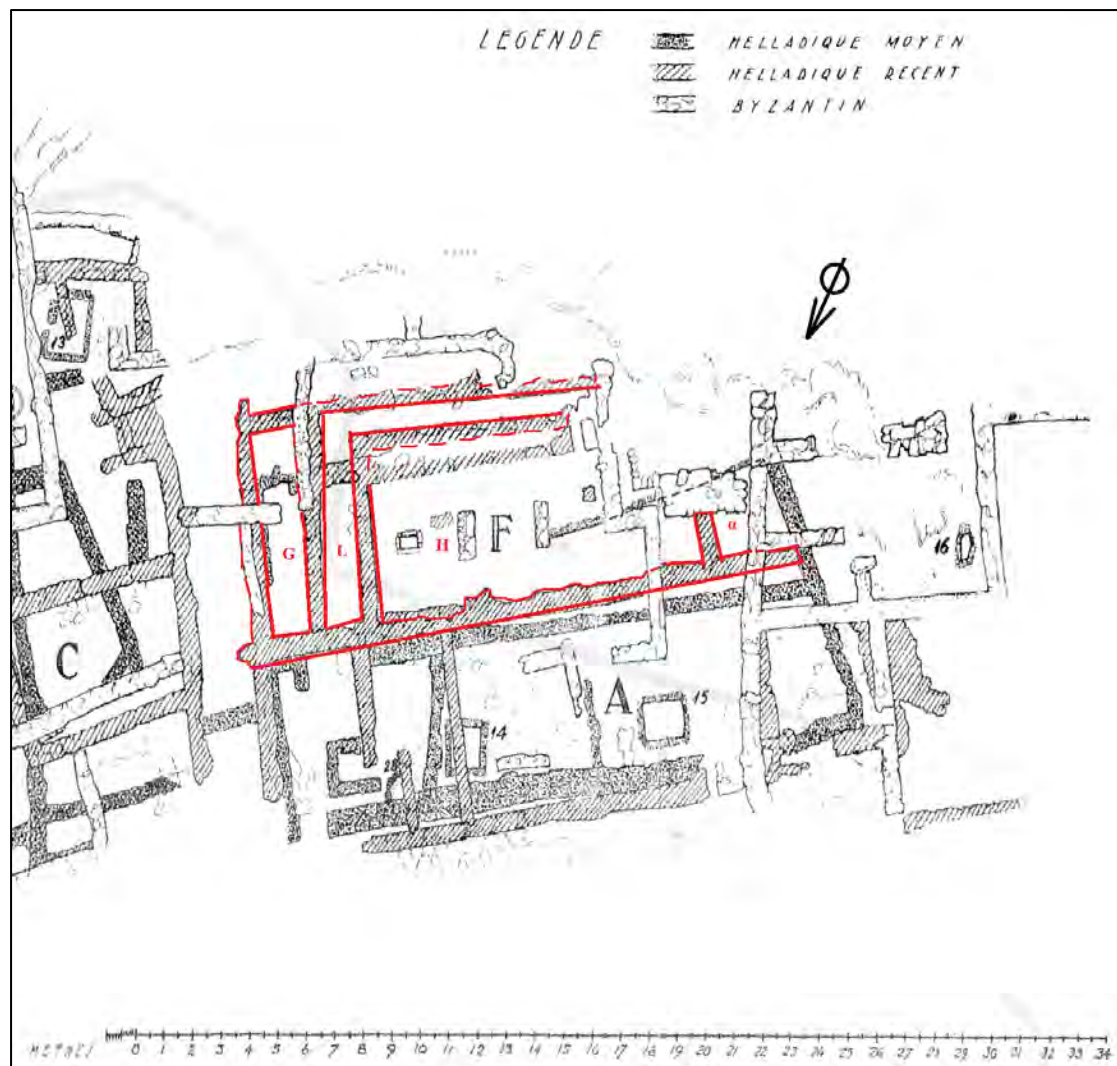
Εικ. 45: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Μεγαροειδές Κτίριο (Βόρειο Συγκρότημα).

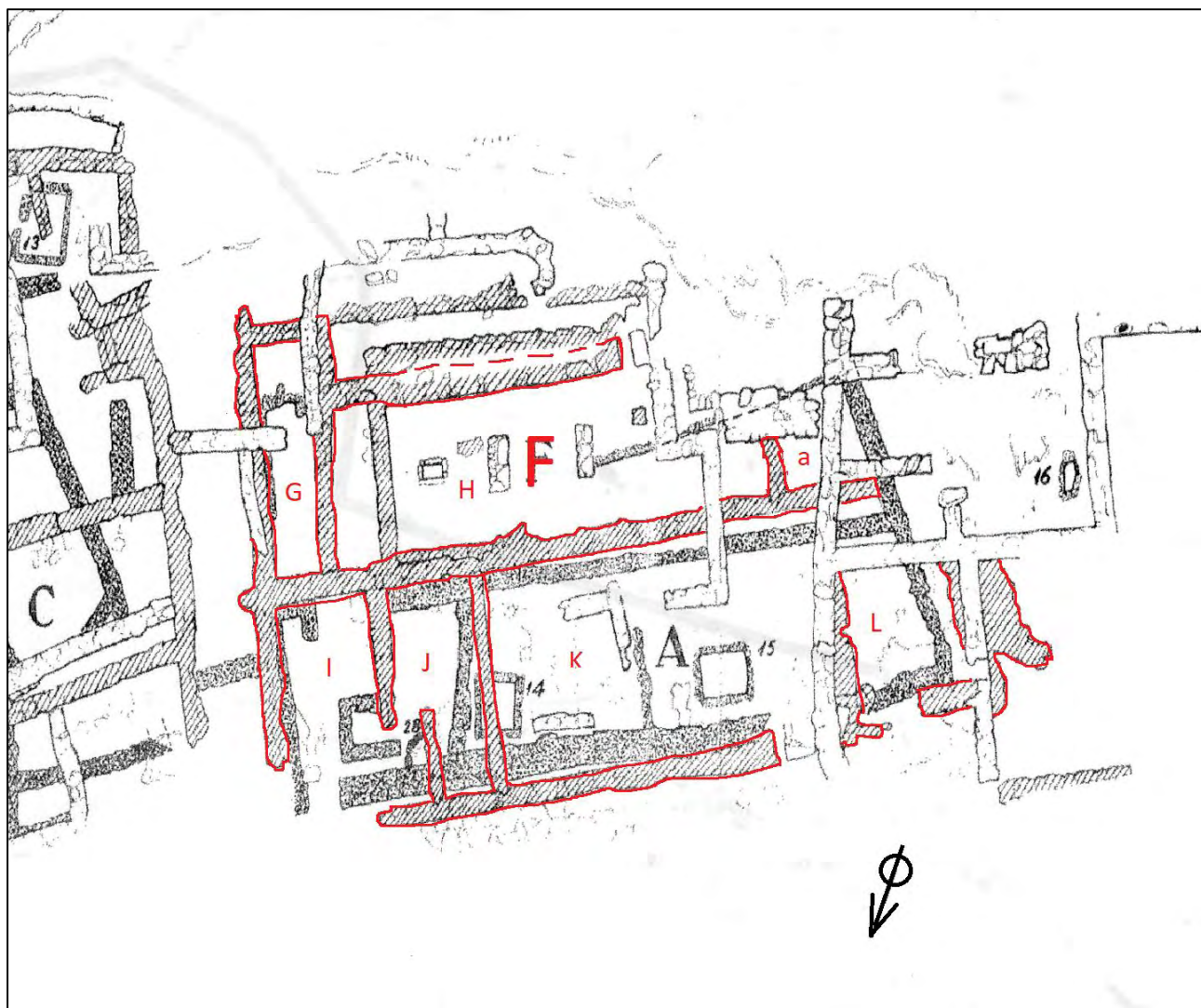
Εικ. 46: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Βόρειο Συγκρότημα.

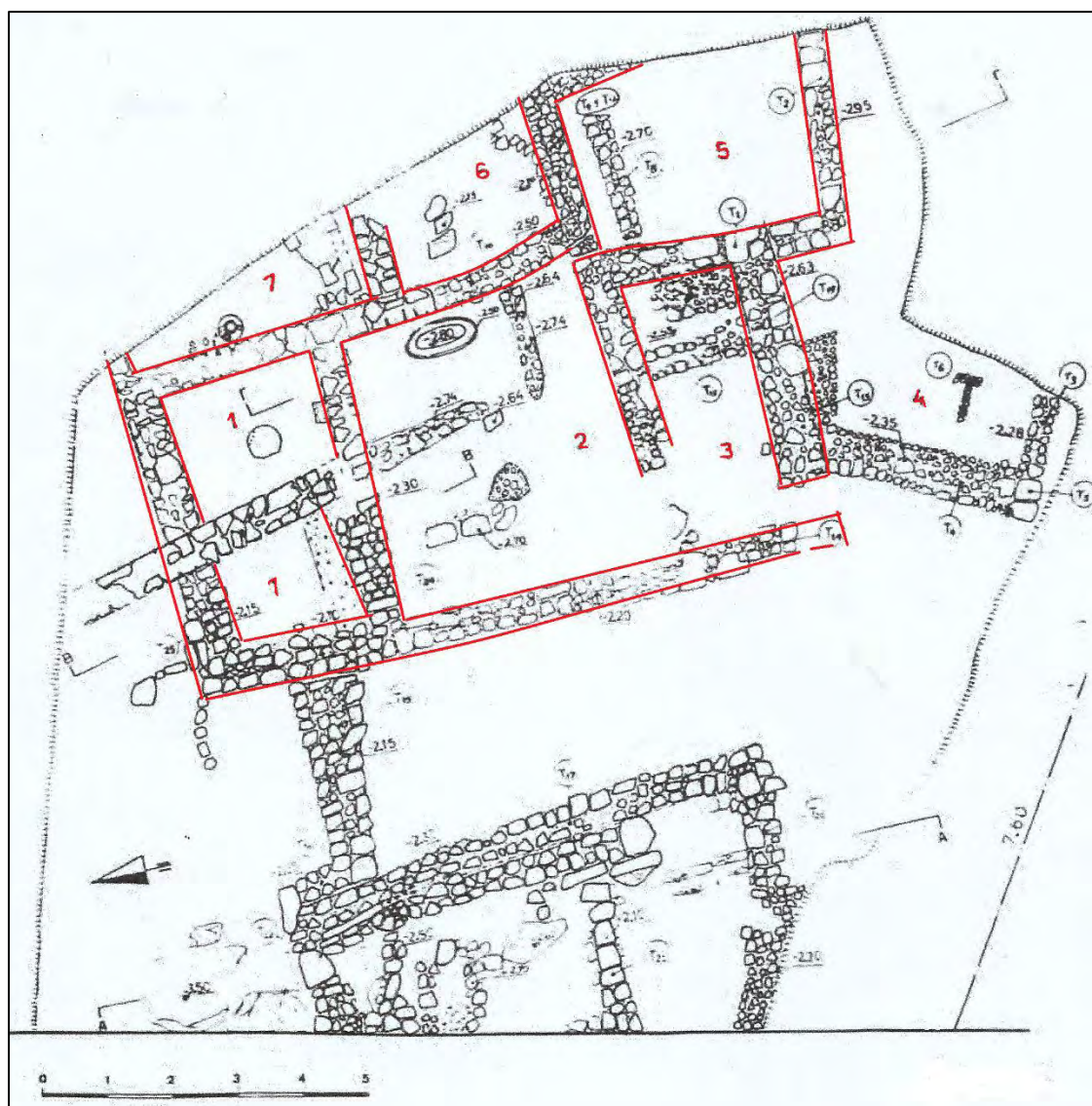
Εικ. 47: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Κτίριο ΖΕΔ (Νότιο Συγκρότημα).

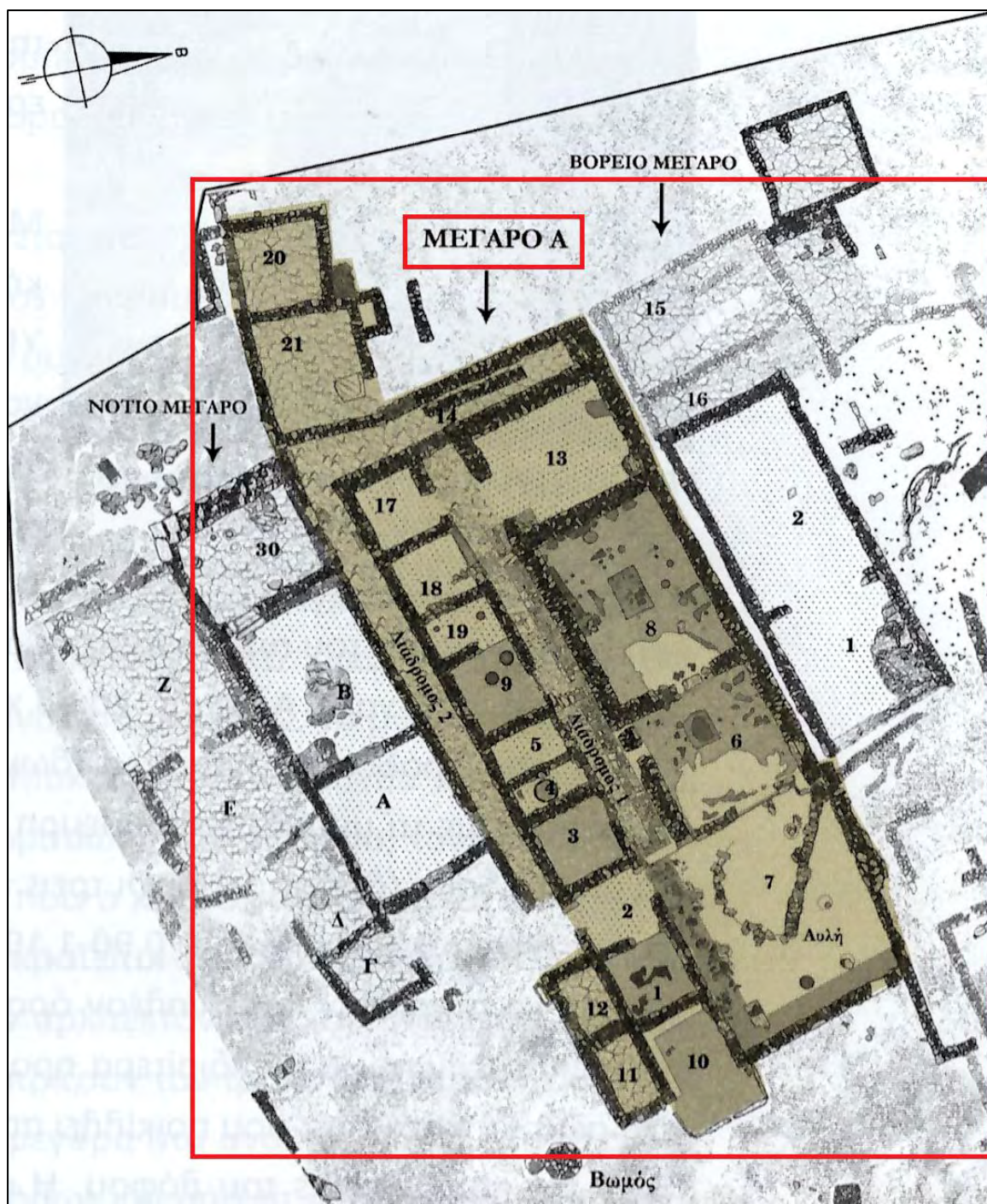
Εικ. 48: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Κρίσσα (Φωκίδα): Κτίριο F1.

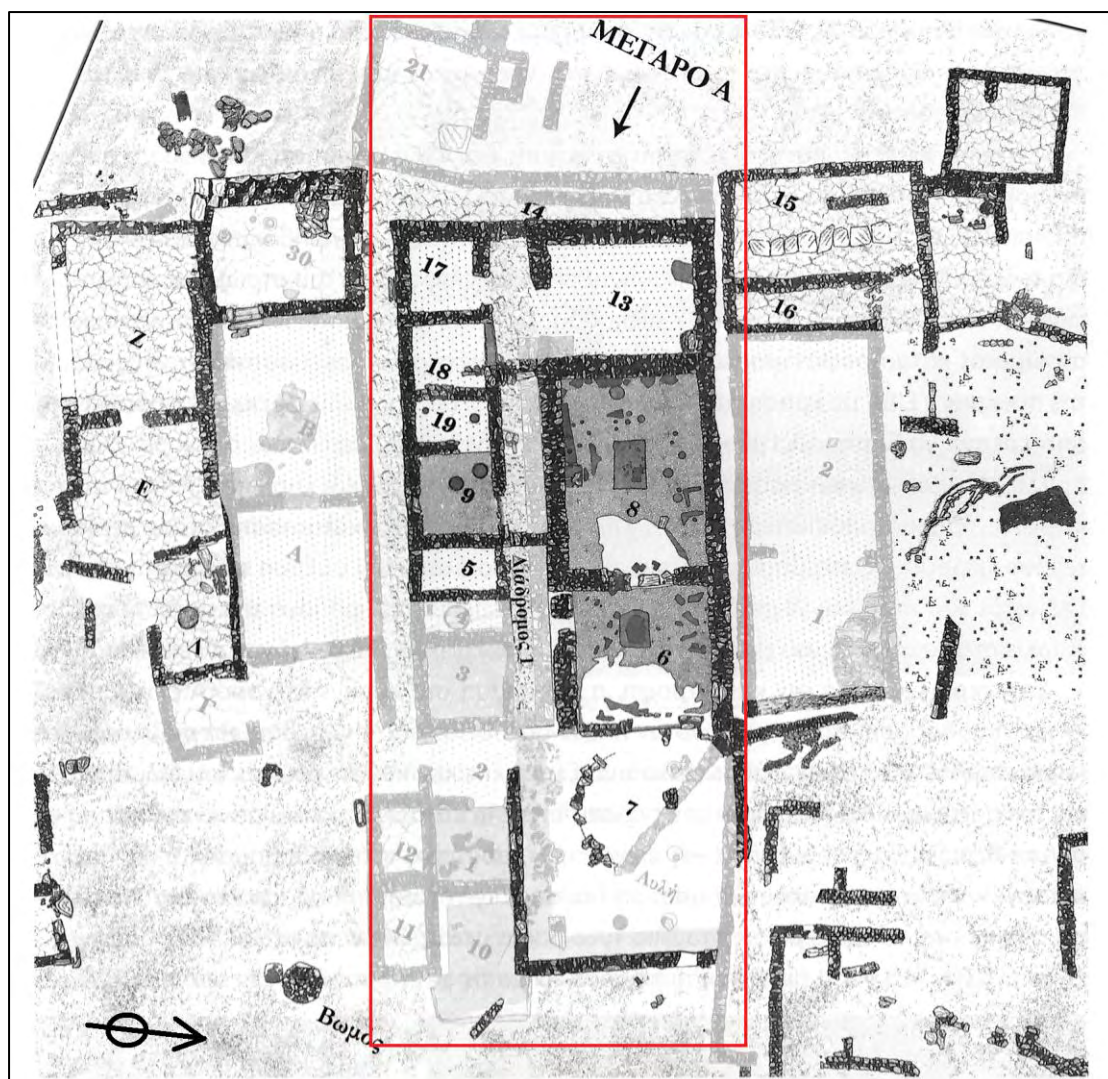
Εικ. 49: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Κρίσσα (Φωκίδα): Κτίριο F2.

Εικ. 50: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στ οικόπεδο Πανταζή στην Ελευσίνα (Αττική): Οικιστική μονάδα ΙΙΙ.

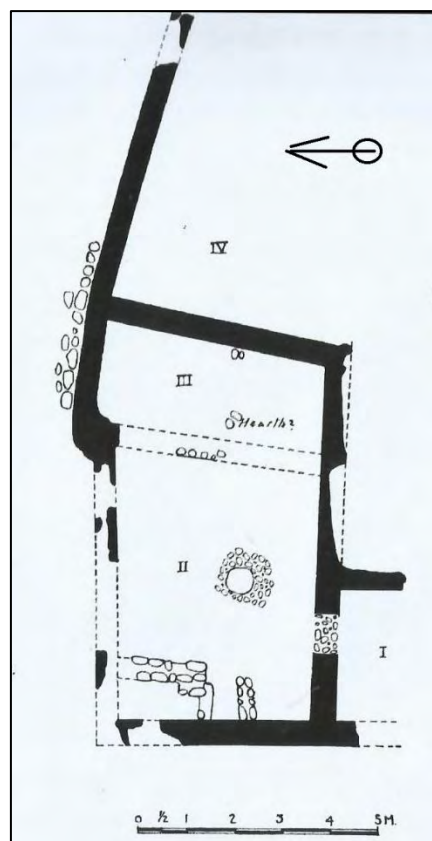
Εικ. 51: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνη (Μαγνησία): Μέγαρο Α, Νότιο Συγκρότημα (ΥΕ ΙΙΒ2).

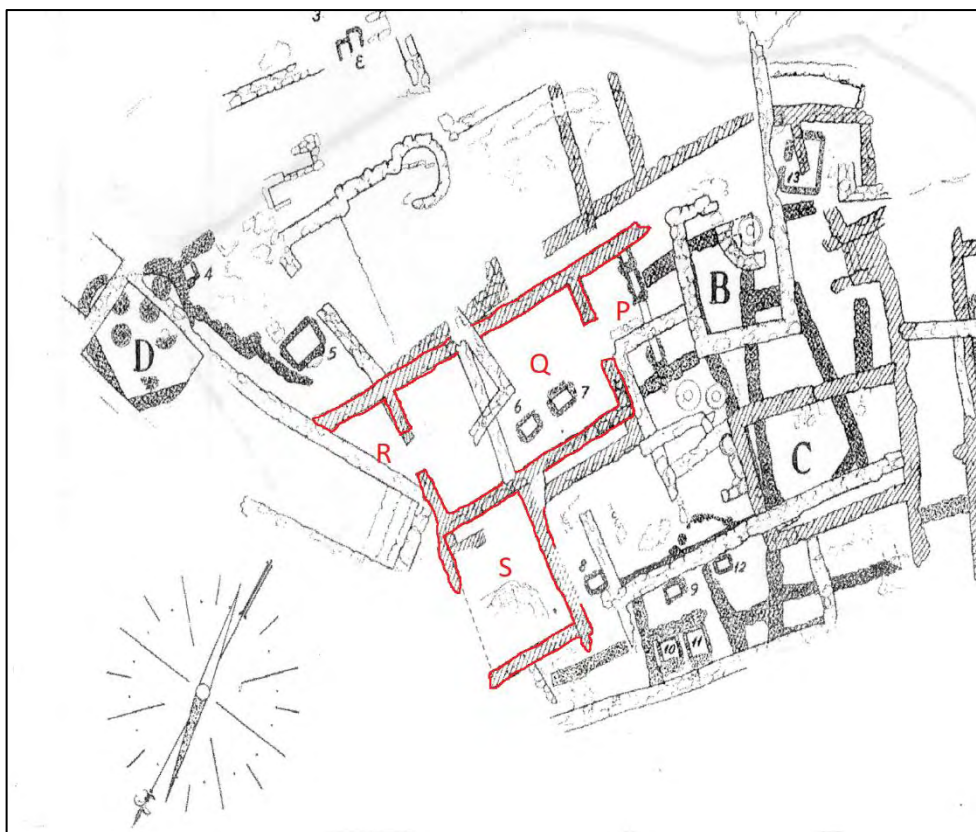
Εικ. 52: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Μέγαρο Α, Νότιο Συγκρότημα (ΥΕ ΙΙΙΓ πρώιμη).

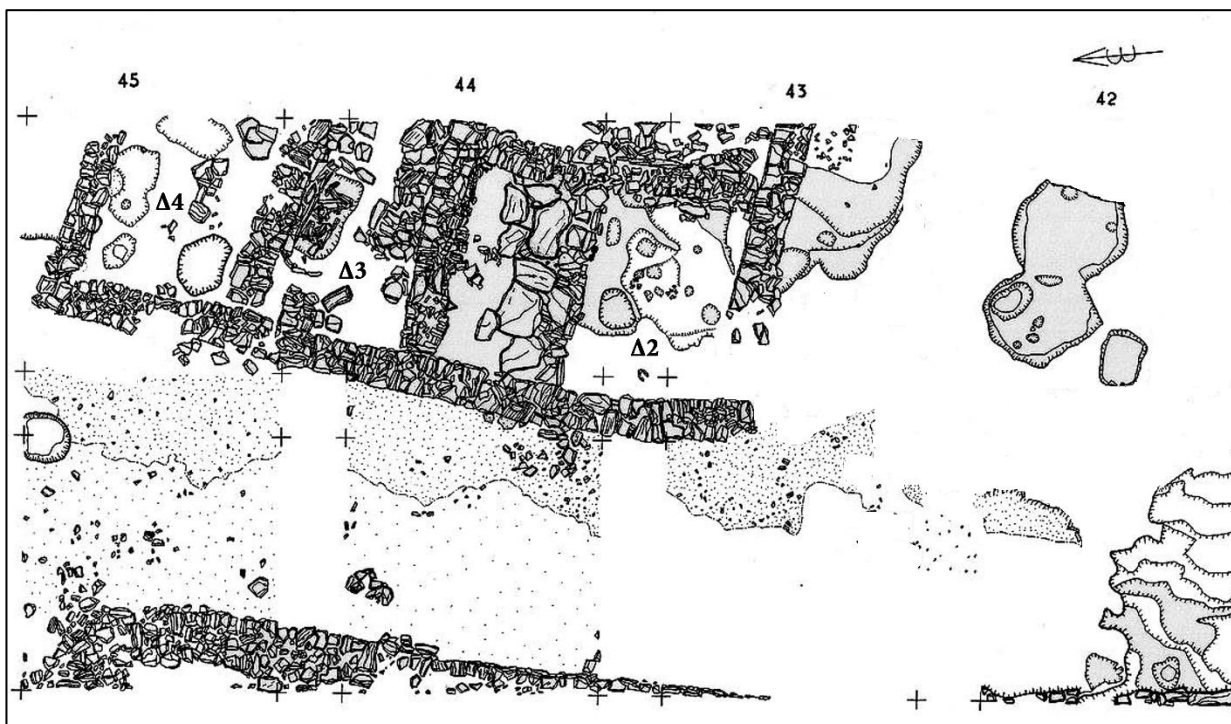
Εικ. 53: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Αερινό (Μαγνησία): Νότια οικιστική μονάδα.

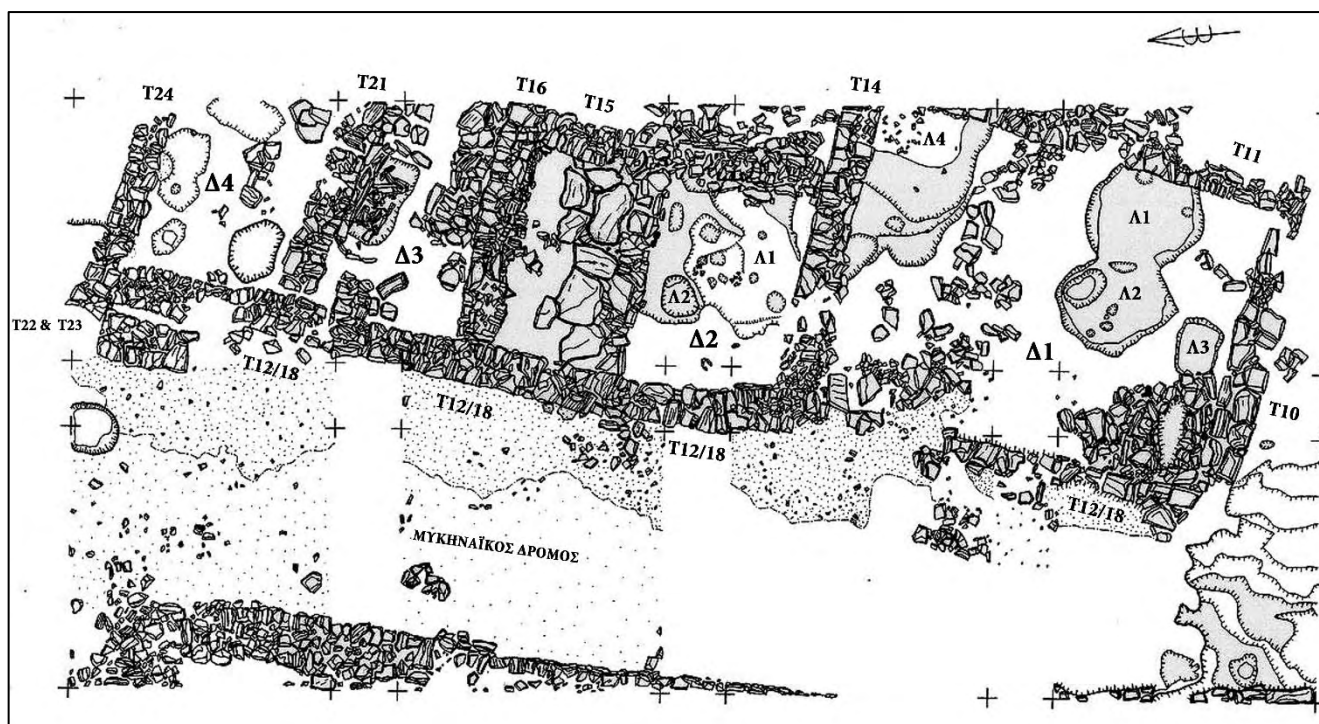
Εικ. 54: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Εύτρηση (Βοιωτία): Κτίριο Κ.

Εικ. 55: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων του Τομέα IV του οικισμού της Κρίσσας (Φωκίδα): Κτίριο G2.

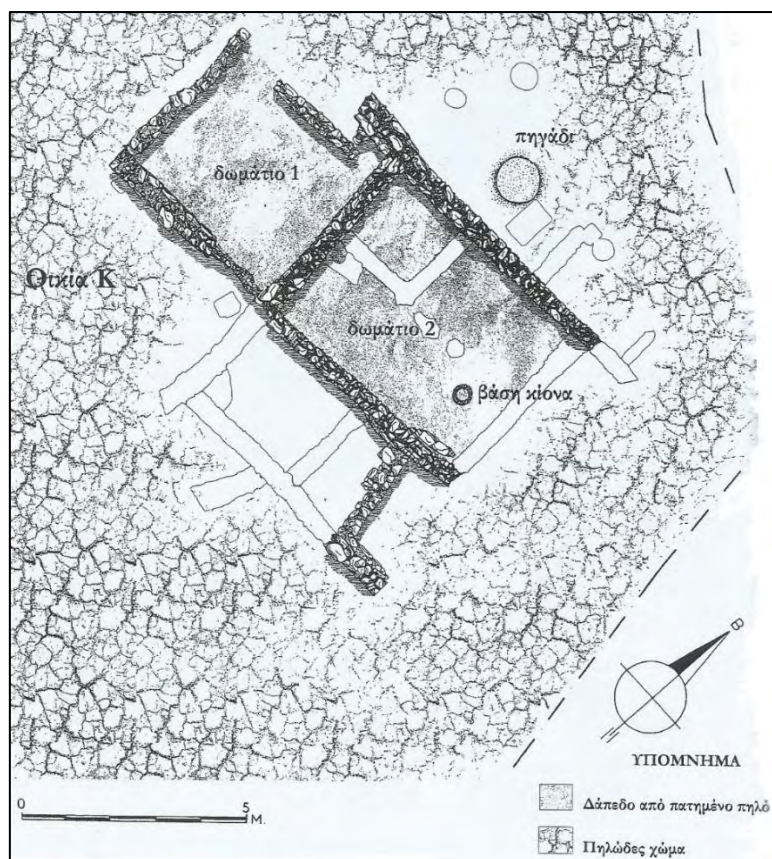
Εικ. 56: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Μακρυχώρι (Λάρισα): Βόρειο κτίριο (Περίοδος IV:YE IIIB2/YE IIIG').

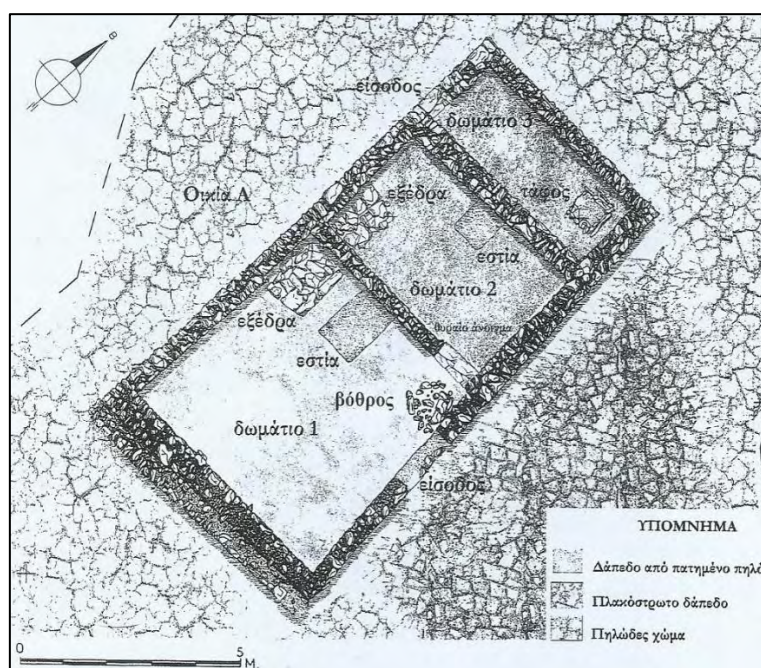
Εικ. 57: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Μακρυχώρι (Λάρισα): Βόρειο κτίριο (Περίοδος V:ΥΕ ΙΙΒ2/ΥΕ ΙΙΓ).

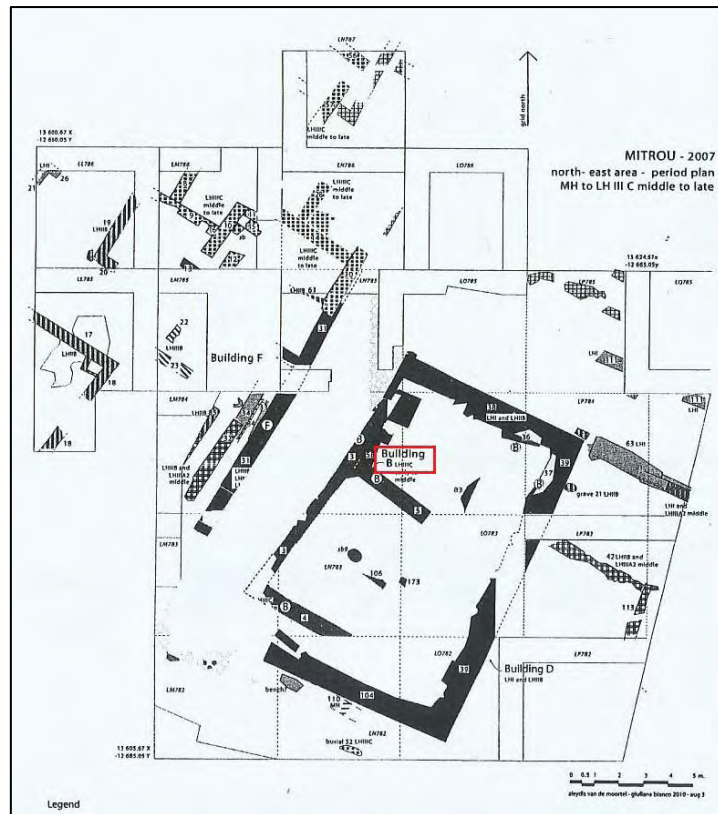
Εικ. 58: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Μακρυχώρι (Λάρισα): Οριοθετημένος υπαίθριος χώρος, ΒΑ του Βόρειου Κτιρίου.

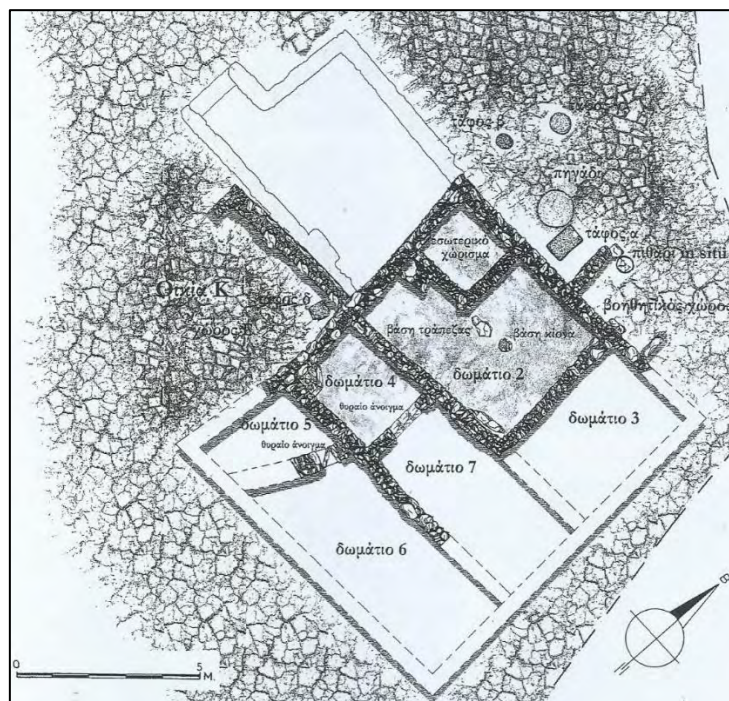
Εικ. 59: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία Κ (ΥΕ ΙΙΑ1).

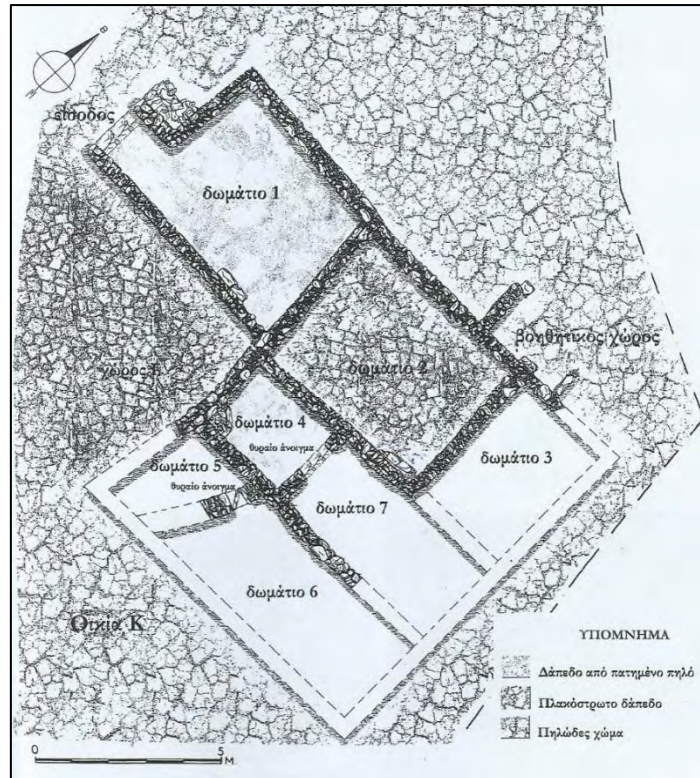
Εικ. 60: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία Α (ΥΕ ΙΙΒ2).

Εικ. 61: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Μήτρου (Φθιώτιδα): Κτίριο Β.

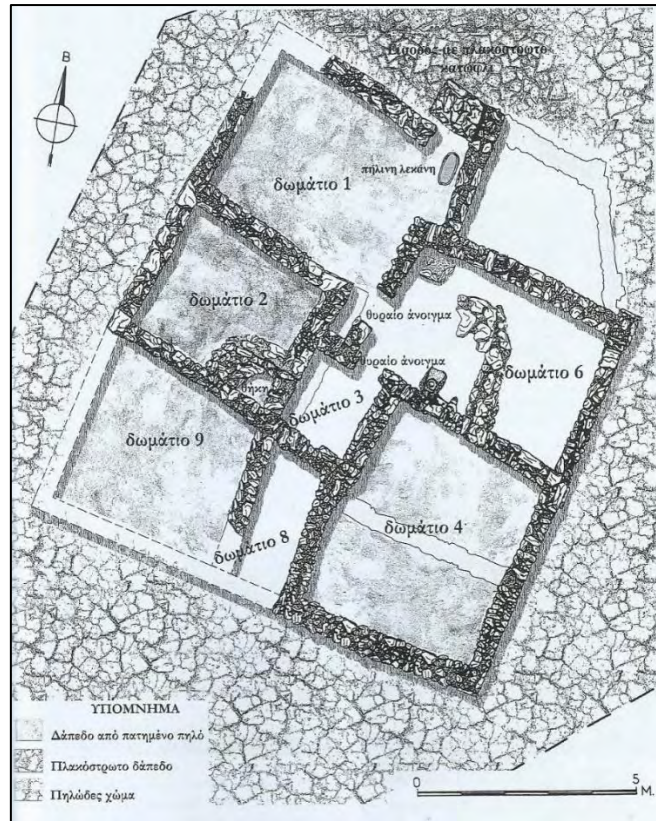
Εικ. 62: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνη (Μαγνησία): Οικία Κ (ΥΕ ΙΙΒ2).

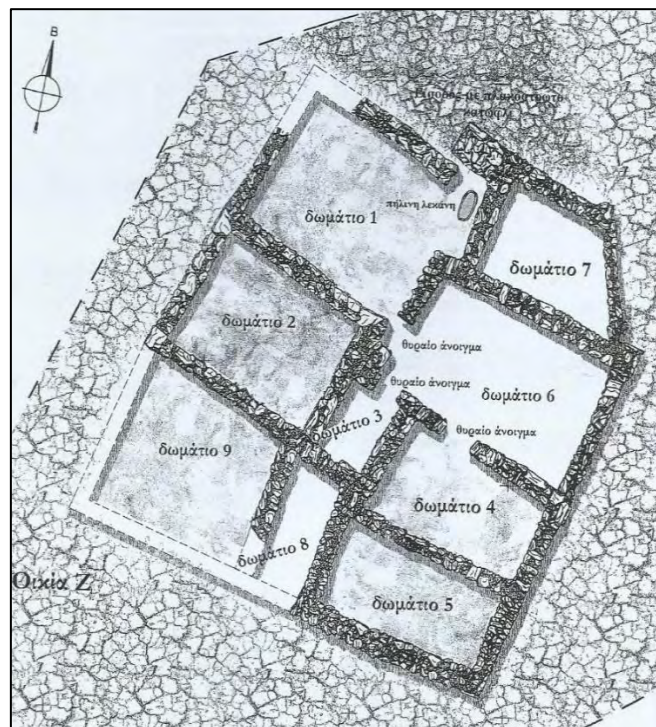
Εικ. 63: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία Κ (ΥΕ ΙΙΙΓ).

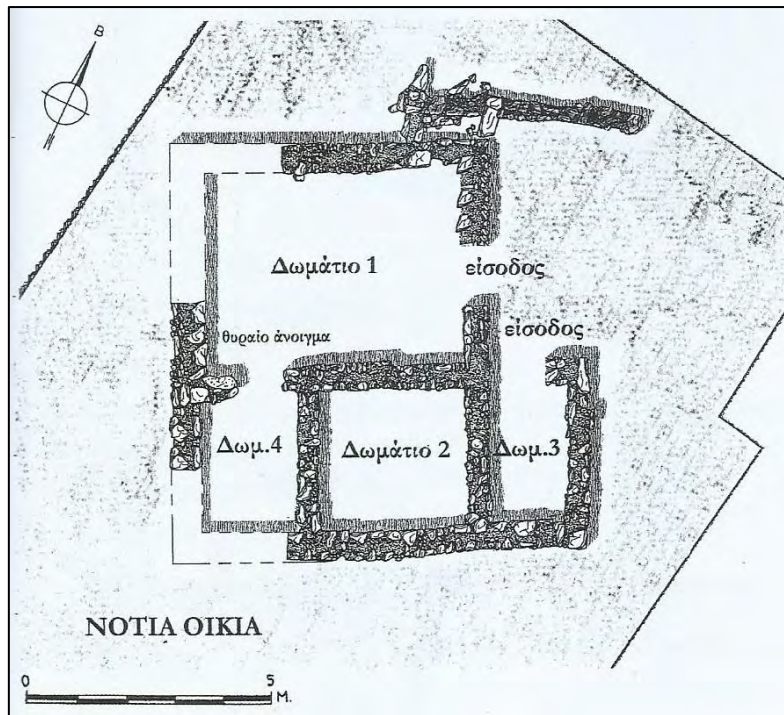
Εικ. 64: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία Κ & Οικία Α (ΥΕ ΙΙΒ2).

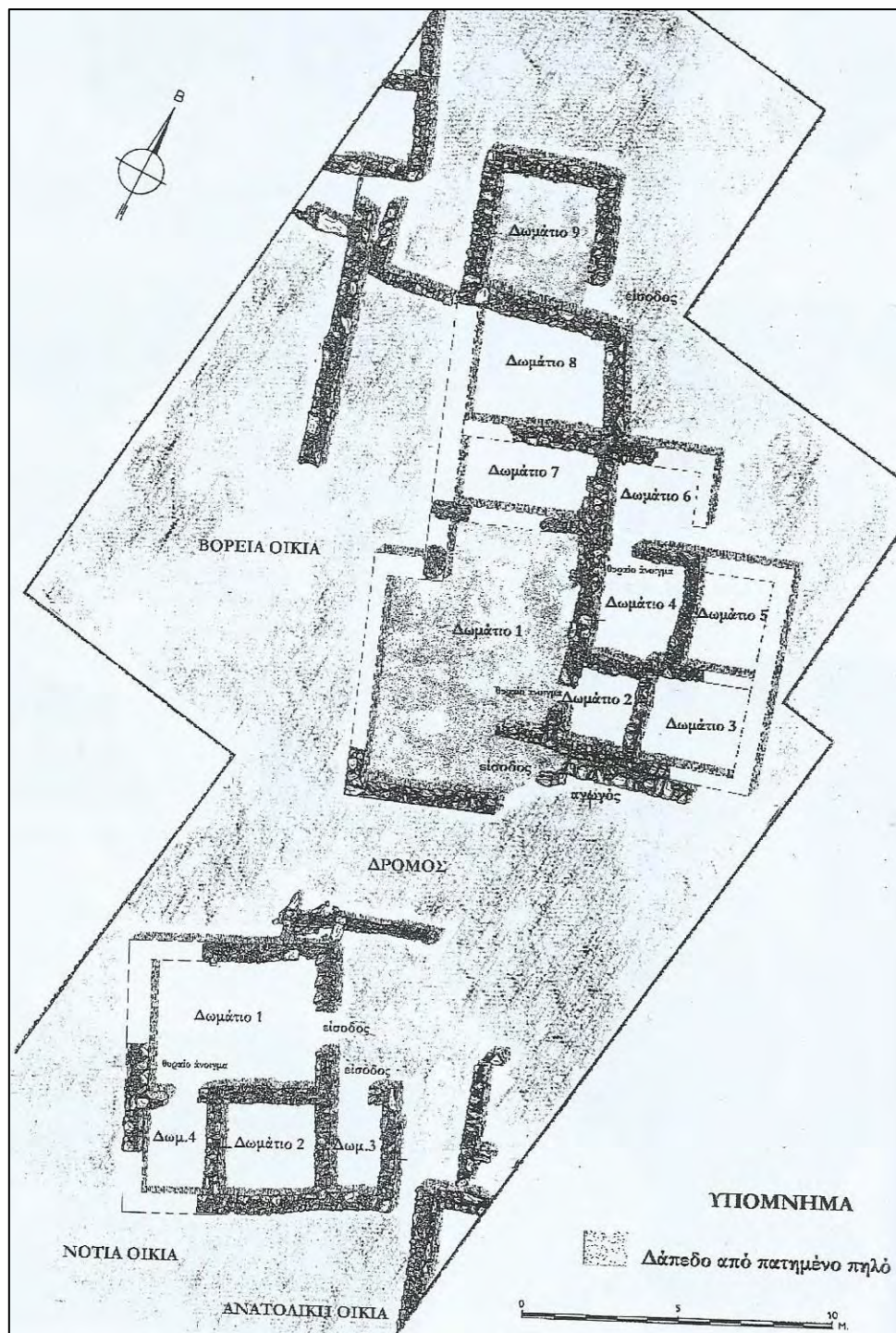
Εικ. 65: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία Z (YE IIB2).

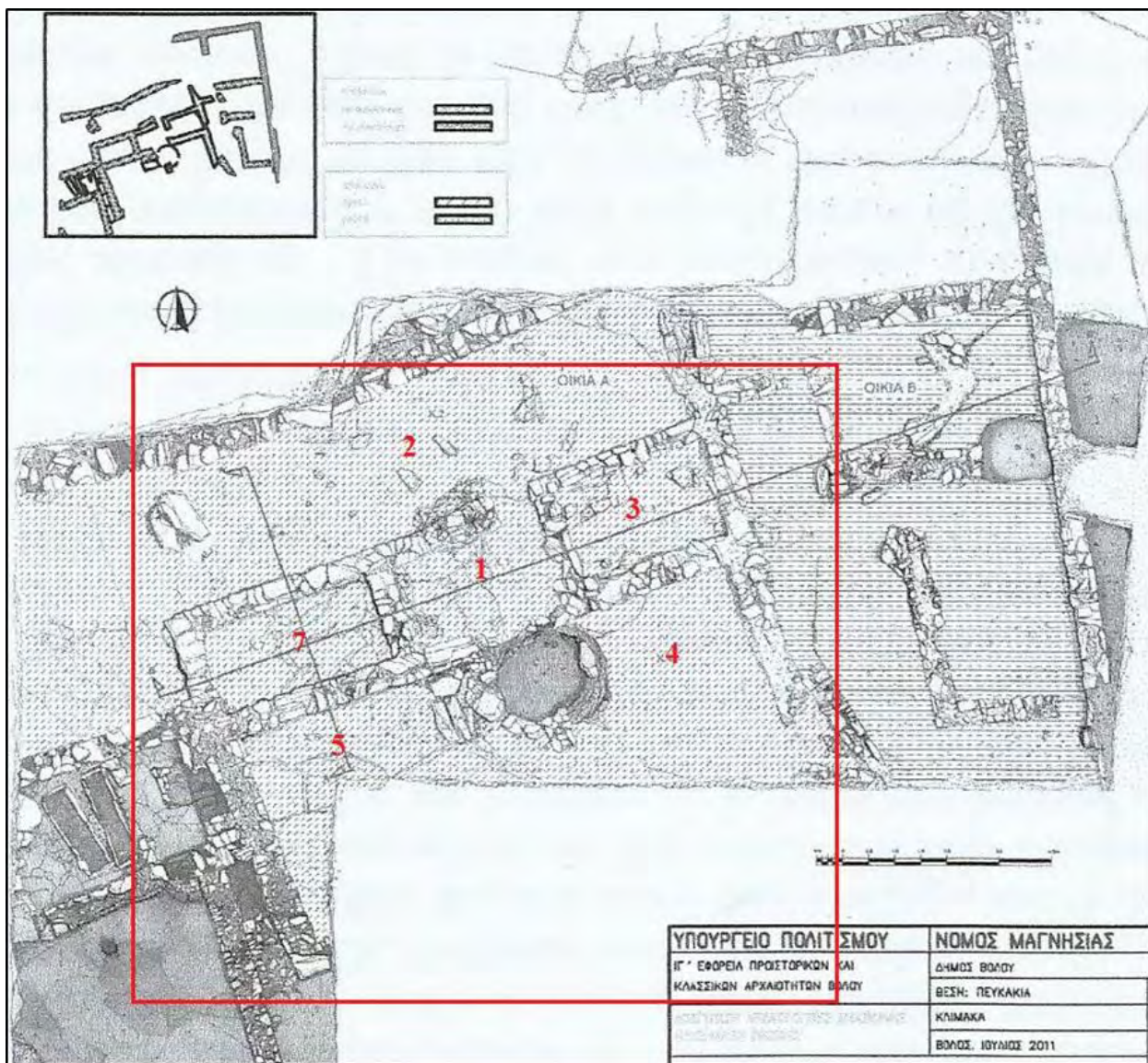
Εικ. 66: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Οικία Z (YE IIG πρώιμη).

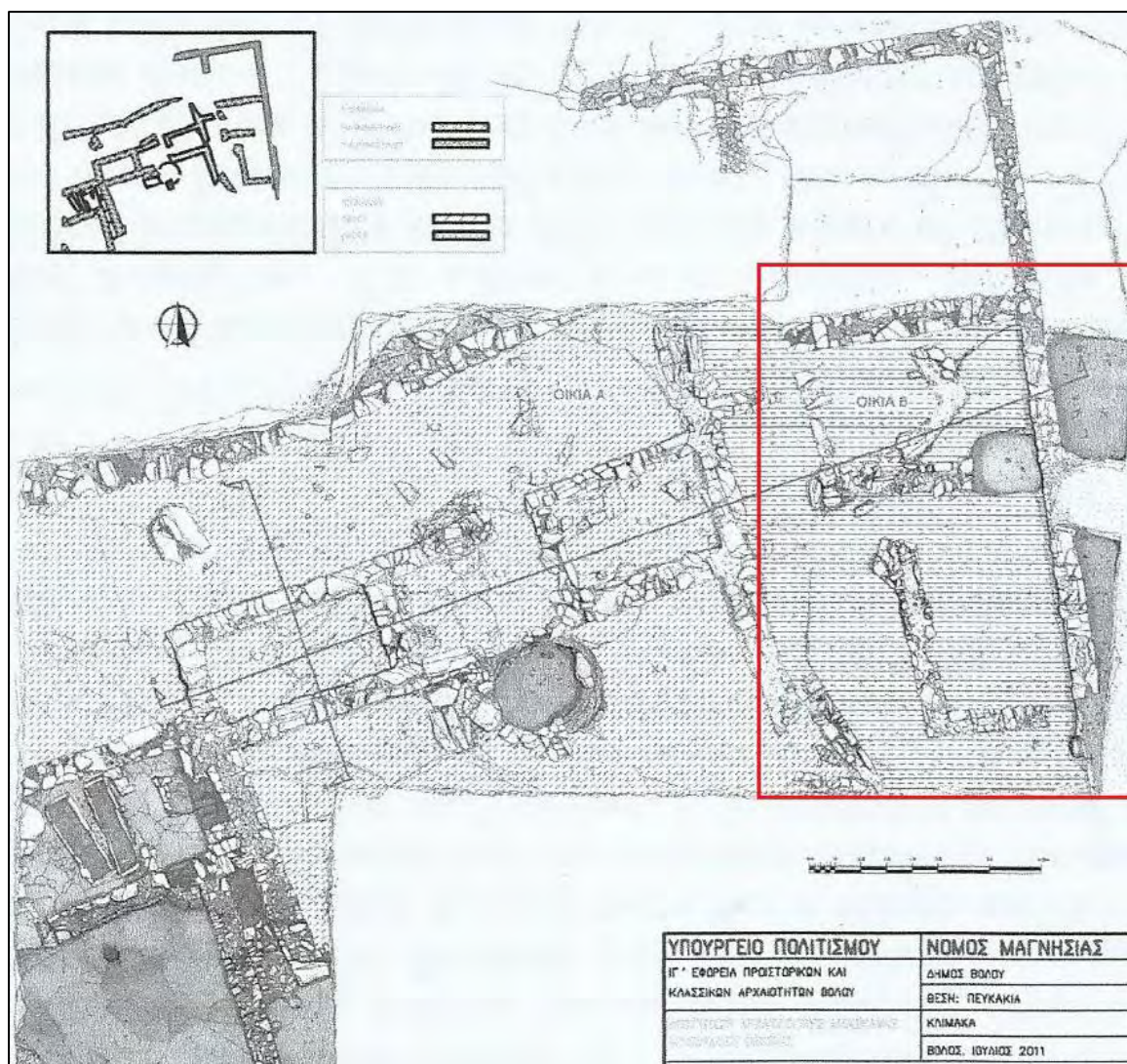
Εικ. 67: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Νότια Οικία.

Εικ. 68: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Διμήνι (Μαγνησία): Βόρεια Οικία.

Εικ. 69: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Πευκάκια (Μαγνησία): Οικία Α.

Εικ. 71: Κάτοψη μυκηναϊκών αρχιτεκτονικών καταλοίπων στη θέση Πευκάκια (Μαγνησία): Οικία Β.